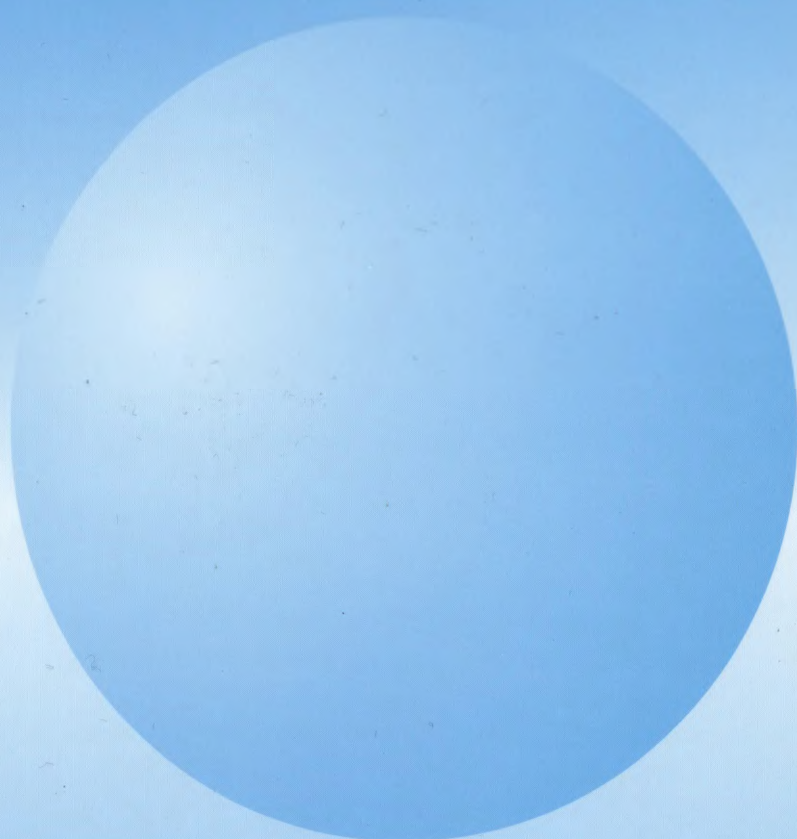

P.144/2

INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ
I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH
UNIwersytetu warszawskiego

STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH

ZAGADNIENIA INFORMACJI NAUKOWEJ

WYDAWNICTWO

2006 WARSZAWA, nr 2 (88)

**INSTYTUT INFORMACJI NAUKOWEJ
I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH
UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO
STOWARZYSZENIE BIBLIOTEKARZY POLSKICH**

ZAGADNIENIA INFORMACJI NAUKOWEJ

WARSZAWA 2006

NR 2 (88)

RADA REDAKCYJNA

Wiesław BABIK, Ewa BARTECZKO, Marcin DRZEWIECKI (Przewodniczący), Jerzy FRANKE, Halina GANIŃSKA, Ewa KOBIERSKA-MACIUSZKO, Mieczysław MURASZKIEWICZ, Hanna POPOWSKA, Aleksander RADWAŃSKI, Jadwiga SADOWSKA, Marta SKALSKA-ZLAT, Mieczysław SZYSZKO, Jan WOŁOSZ, Jadwiga WOŹNIAK-KASPEREK, Elżbieta Barbara ZYBERT

REDAKCJA

Bożenna BOJAR, redaktor naczelny
Zina JARMOSZUK (email: kj@sferia.net), sekretarz redakcji

Recenzent numeru

Wiesław Babik

Tłumaczenie tekstów

Małgorzata Kisilowska

Korekta

Jadwiga Krężlewicz

PL ISSN 0324-8194

WYDAWNICTWO

Dyrektor

Janusz Nowicki

Zawartość tego czasopisma jest dokumentowana m.in. w „Library and Information Science Abstracts” oraz „Knowledge Organization”.

Adres Wydawnictwa:
ul. Konopczyńskiego 5/7
00-335 Warszawa
tel. 0-22 827-52-96

PRENUMERATA I SPRZEDAŻ

Dział Promocji i Kolportażu SBP
Al. Niepodległości 213, 02-086 Warszawa, tel. 0-22 825-50-24

Wydawnictwo SBP - Warszawa 2006. Nakład 400 egz.

Ark. wyd. 10,0 Ark. druk. 9,5
Skład i łamanie: Krzysztof Brawiński
Druk i oprawa: Z.P. Poligrafia
ul. Smulikowskiego 6/8, 00-389 Warszawa

I. ROZPRAWY, BADANIA, MATERIAŁY

BIBLIOLOGIA W KLASYFIKACJACH BIBLIOTECZNO-BIBLIOGRAFICZNYCH

Krystyna Sulwińska
Katowice

*Bibliologia, klasyfikacje XVIII i XIX wieku, KDD,
UKD*

Języki typu klasyfikacji, choć wraz z rozwojem automatyzacji stały się mniej popularne, stale są narzędziem organizacji wiedzy, dają obraz jej rozwoju.

Zagadnienia bibliologiczne występowały w schematach klasyfikacyjnych od XVIII wieku, choć już w XVII wieku, w roku 1643, Gabriel Naudé nazwał jeden z działów katalogu Biblioteki Kordezzańskiej *Bibliothecarii* i zestawiał w nim autorów piszących o bibliotekach oraz twórców katalogów bibliotecznych i bibliografii. Występowanie zagadnień związanych z biblioteką i bibliotekarstwem w wybranych systemach klasyfikacyjnych – obraz rozwoju praktyki bibliotecznej i jej naukowych podstaw – przedstawia tabela 1.

W II połowie XIX w. i na początku XX w. powstawały nowatorskie klasyfikacje monohierarchiczne o zakresie uniwersalnym. W 1876 r. ukazało się pierwsze wydanie Klasyfikacji Dziesiątnej Melwila Deweya. W 1879 r. podstawowe założenia Klasyfikacji Rozciągliwej przedstawił Charles Cutter, przyjmując, że będzie ona prezentowana w systemie siedmiu wariantów tablic klasyfikacyjnych o różnym stopniu szczegółowości. Otto Hartwig opublikował schemat katalogu rzeczowego Biblioteki Uniwersyteckiej w Halle w 1888 r., a Giuliano Bonazzi w roku 1890 schemat katalogu systematycznego dla bibliotek. W roku 1901 pojawił się pierwszy tom Klasyfikacji Biblioteki Kongresu w Waszyngtonie (KBK). W 1905 r. zakończono publikację zeszytowego wydania brukselskiej modyfikacji KDD – Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej. Są to najbardziej reprezentatywne klasyfikacje dla omawianego okresu.

Miejsce i zakres bibliologii na pierwszym i drugim szczeblu podziału przedstawia tabela 2. W klasyfikacjach Deweya, Hartwiga i Bonazziego bibliologia zajmuje część działu ogólnego, umieszczonego na początku systemu. Hartwig zaakcentował umieszczenie zagadnień bibliologicznych w dziale ogólnym, poprzedzając człon tytułu Dzieła treści ogólnej terminem Księgoznawstwo. W klasyfikacjach Cuttera i KBK nie ma w działach ogólnych zagadnień bibliologicznych. Znajdują się one na końcu systemu i stanowią samodzielny

dział oznaczony literą Z. Cutter zatytułował go Book Arts – Sztuki książki, w KBK użyto dwuczłonowego nagłówka Bibliography and Library Science – Bibliografia i bibliotekoznawstwo.

Dział ogólny pojawił się po raz pierwszy w XVII wieku w klasyfikacji Leibniza, zastosowanej w bibliotece uniwersyteckiej w Getyndze w roku 1718, jako Dzieła ogólne i materiały mieszane. Znalazły w nim miejsce rozprawy o treści ogólnonaukowej i wielod dziedzinowej, a dział znajdował się na końcu systemu. Poprzedzał go dział Historia piśmiennictwa i bibliotekarstwo. Barbara Sosińska-Kalata pisze: „Wkrótce obydwie te działy staną się koniecznym składnikiem wszystkich nowoczesnie pomyślanych klasyfikacji”¹. W klasyfikacji Schleiermacherskiej, najbardziej rozbudowanej wśród opublikowanych do połowy XIX wieku, zastosowanej w katalogu Biblioteki Nadwornej w Darmstadt², dział ogólny, zawierający m.in. bibliografię, historię druku i handlu księgarskiego i bibliotekarstwo, znalazł się na początku systemu.

Na drugim szczeblu podziału we wszystkich pięciu porównywanych klasyfikacjach występuje nagłówek **bibliografia** w następujących postaciach: 010 Bibliografia – u Deweya, Ab Bibliografia – u Hartwiga, Zt Bibliografia, Zw Bibliografia specjalna, Zx Bibliografia narodowa – u Cuttera, 1001-9000 Bibliografia – w KBK. I tak tworzą się łańcuchy klasyfikacyjne:

Dzieła treści ogólnej		Bibliografia (Dewey)
Księgoznawstwo		Bibliografia (Hartwig)
Sztuki książki		Bibliografia (Cutter)
Sztuki książki		Bibliografia specjalna (Cutter)
Sztuki książki		Bibliografia narodowa (Cutter)
Bibliografia i bibliotekoznawstwo		Bibliografia (KBK)

U Bonazziego dział AA Bibliografia zawiera całą wiedzę o książce – bibliologię. Bibliografia w nowoczesnym znaczeniu będzie reprezentowana na kolejnym szczeblu podziału (jako AAA Bibliografia bibliografii, AAG Bibliografie ogólne, AAi Bibliografie zespołów autorskich, AAV Bibliografia regionalna).

W czterech z omawianych klasyfikacji na drugim szczeblu podziału znajdujemy nagłówki **bibliotekoznawstwo** lub **biblioteki**, które tworzą hasła: 020 Bibliotekoznawstwo – u Deweya, AA Bibliotekoznawstwo – u Hartwiga, Zn Biblioteki prywatne i Zp Biblioteki publiczne – u Cuttera oraz Z665-997 Biblioteki – w KBK i łańcuchy klasyfikacyjne:

Dzieła treści ogólnej		Bibliotekoznawstwo (Dewey)
Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo (Hartwig)
Sztuki książki		Biblioteki prywatne (Cutter)
Sztuki książki		Biblioteki publiczne (Cutter)
Bibliografia i bibliotekoznawstwo		Biblioteki (KBK)

U Bonazziego bibliotekarstwo występuje na trzecim szczeblu podziału jako AAX Biblioteconomia.

¹ B. Sosińska-Kalata: *Klasyfikacja. Struktury organizacji wiedzy, piśmiennictwa i zasobów informacyjnych*. Warszawa 2002, s. 87.

² A. A. Schleiermacher: *Bibliographisches System der gesamten Wissenschaftenkunde mit einer Anleitung zum Ordnen von Bibliotheken, Kupferstichen, Musikalien, wissenschaftlichen und Geschäftspapieren. In zwei Teilen*. Braunschweig 1847.

Zagadnienia **produkcji i handlu książką** na drugim szczeblu podziału występują w trzech klasyfikacjach: u Hartwiga – Ac Drukarstwo i księgarstwo oraz w dziale T, u Cuttera – Zh Druk, Zk Oprawa, Zl Wydawnictwo i księgarstwo, w KBK – Z116-550 Produkcja książki i księgarstwo. Powstają następujące łańcuchy klasyfikacyjne:

Księgoznawstwo		Drukarstwo i księgarstwo (Hartwig)
Sztuki książki		Druk (Cutter)
Sztuki książki		Oprawa (Cutter)
Sztuki książki		Wydawnictwo i księgarstwo (Cutter),
Bibliografia i bibliotekoznawstwo		Produkcja książki i księgarstwo (KBK)

W klasyfikacji Bonazziego poddziały związane z produkcją książki i handlem księgarskim występują na trzecim szczeblu podziału Aas Sztuka drukarska, AAT Zdobnictwo książki oraz AAU Handel księgarski. W klasyfikacji Deweya zagadnienia związane z produkcją i handlem księgarskim znajdują się w dziale 600 Nauki stosowane również od trzeciego stopnia szczegółowości. Podobnie będzie u Hartwiga Tb XIV Produkcja książek. Przypomina to ujęcie Bruneta, który na początku XIX wieku zagadnienia druku umieścił w dziale Sciences and Arts (Sztuki i rzemiosła), a historię drukarstwa w dziale Historia³.

W pięciu omawianych klasyfikacjach pozostałe poddziały drugiego stopnia to: 090 Księgi rzadkie (Dewey), Za Autorstwo, Zd Pismo, Zx Wybór i metody czytania, Zy Historia literatury (Cutter), 4 Historia książki i jej produkcji, 40-115 Pismo, 551-661 Prawo autorskie, 999-1000 Ceny książki. Katalogi księgarskie (KBK). W innych klasyfikacjach tę tematykę znajdziemy głębiej lub w innych działach głównych. Na uwagę zasługuje u Cuttera poddział Zx Wybór i metody czytania – jako nowość i dowód rozszerzenia zainteresowań bibliologii o czytelnictwo – oraz Zy Historia literatury jako anachronizm, gdyż w Europie Jean Pie Namur, autor *Manuel du bibliothécaire*, już pół wieku wcześniej, w roku 1834, odłączył historię literatury od bibliografii (bibliologii)⁴. Wyodrębnienie w KBK poddziału 4 Historia książki i jej produkcji potwierdza, że w końcu XIX wieku historia książki stała się już oddzielną dyscypliną bibliologiczną

Bardziej szczegółowa analiza zagadnień bibliologicznych zostanie oparta na schemacie klasyfikacyjnym Ottona Hartwiga dla Biblioteki Uniwersyteckiej w Halle (1988), schemacie katalogu systematycznego dla bibliotek autorstwa Giuliano Bonazziego (1890) i na szóstym wariantcie Klasyfikacji Rozciągliwej Charlesa Cuttera (1891-93). [Tabela 3.]

Bibliografia

U Hartwiga Ab Bibliografia dzieli się na: Ab I Czasopisma bibliograficzne o charakterze ogólnym, Ab II Bibliografia i bibliofilstwo ogólnie. Podręczniki bibliografii, Ab III Historia bibliografii i bibliofilstwa, Ab IV Bibliografia bibliografii, Ab V Bibliografie ogólne i słowniki bibliograficzne, Ab VI Bibliografie poszczególnych okresów czasu, Ab VII Bibliografie poszczególnych krajów, Ab VIII Bibliografie anonimów i pseudonimów, Ab IX Katalogi księgarskie.

³ E. Ścibor: *Rozwój systemów klasyfikacji na tle rozwoju piśmiennictwa i działalności biblioteczno-dokumentacyjnej*. Warszawa 1975, s. 48-49.

⁴ K. Migoń: *Nauka o książce. Zarys problematyki*. Wrocław 1984, s. 31.

Na początku znajduje się poddział grupujący czasopisma, dokumenty o najszerszym zakresie (Aa I); dalej idą dokumenty ściśle odpowiadające dziedzinie – bibliografii i bibliofilstwu (Ar II), ich historii (Aa III) z dwoma dalszymi poddziałami czwartego stopnia, następnie – spisy bibliograficzne według okresów czasu, miejsca i rodzajów bibliografii wraz z katalogami księgarskimi (Aa IV – Aa IX). Powstają następujące łańcuchy klasyfikacyjne:

Księgoznawstwo	Bibliografia	Czasopisma bibliograficzne o charakterze ogólnym	
	Bibliografia	Bibliografia i bibliofilstwo ogólnie. Podręczniki bibliografii	
	Bibliografia	Historia bibliografii i bibliofilstwa	
	Bibliografia	Historia bibliografii i bibliofilstwa	W ogólności
	Bibliografia	Historia bibliografii i bibliofilstwa	Biografie bibliografów i bibliofilów
	Bibliografia	Bibliografia bibliografii	
	Bibliografia	Biografie ogólne i słowniki bibliograficzne	
	Bibliografia	Biografie poszczególnych okresów czasu	
	Bibliografia	Biografie poszczególnych okresów czasu	Inkunabuły
	Bibliografia	Biografie poszczególnych okresów czasu	XVI wiek
	Bibliografia	Biografie poszczególnych okresów czasu	XVII wiek
	Bibliografia	Biografie poszczególnych okresów czasu	XVIII wiek
	Bibliografia	Biografie poszczególnych okresów czasu	XIX wiek
	Bibliografia	Biografie poszczególnych krajów	
	Bibliografia	Biografie anonimów i pseudonimów	
	Bibliografia	Katalogi księgarskie	

Bonazzi traktuje jeszcze bibliografię jako bibliologię, stąd u niego występuje tylko jeden poddział drugiego stopnia dotyczący zagadnień nauki o książce Aa Bibliografia. Na trzecim stopniu podziału, po sekwencji poddziałów wspólnych:

a. Bibliografia bibliografii, b. Czasopisma, c. Prace akademii, towarzystw naukowych, kongresów, d. Słowniki bibliograficzne, e. Prace teoretyczne, g. Biografie ogólne i uniwersalne, h. Zbiory bibliografii, monografie, studia, y. Odbitki i miscellanea, z. Historia i życiorysy – należy zwrócić uwagę na AAA – Bibliografia bibliografii i AAG Biografie ogólne i katalogi uniwersalne.

Wśród poddziałów merytorycznych występują: AAi Biografie zespołów autorskich oraz AAV Bibliografie regionalne. Do zagadnień odpowiadających bibliografii można również zaliczyć AAP Anonimy i pseudonimy, AAQ Rękopisy i AAR Rarytasy bibliograficzne. Tworzą się więc łańcuchy klasyfikacyjne:

Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliografia bibliografii
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliografia ogólne i katalogi uniwersalne
Dziela ogólne	Bibliografia	Biografie zespołów autorskich
Dziela ogólne	Bibliografia	Anonimy i pseudonimy
Dziela ogólne	Bibliografia	Rękopisy
Dziela ogólne	Bibliografia	Rarytasy bibliograficzne (księgi rzadkie)
Dziela ogólne	Bibliografia	Biografie regionalne

Cutter w szóstym wariancie wyróżnia na trzecim stopniu podziału Zt Bibliografię z poddziałami czwartego stopnia: Zu Książki niezwykle i Zv Książki anonimowe i pseudonimowe; Zw Bibliografię specjalną oraz Zx Bibliografię narodową. Powstają łańcuchy klasyfikacyjne:

Sztuki książki		Bibliografia	
Sztuki książki		Bibliografia	Książki niezwykle
Sztuki książki		Bibliografia	Książki anonimowe i pseudonimowe
Sztuki książki		Bibliografia specjalna	
Sztuki książki		Bibliografia narodowa	

Bibliotekoznawstwo

U Hartwiga Aa Bibliotekoznawstwo dzieli się dalej następująco: Aa I Czasopisma, Aa II Dzieła ogólne o bibliotekach, bibliotekoznawstwie i bibliotekarstwie, Aa III Historia, opis i statystyka bibliotek publicznych w poszczególnych okresach czasu, Aa IV Historia, opis i statystyka bibliotek publicznych w poszczególnych państwach (włączając biblioteki specjalne), Aa V Historia, opis i statystyka bibliotek prywatnych (alfabetycznie według nazwisk właścicieli), Aa VI Życiorysy bibliotekarzy. Podobnie jak inne działy, bibliotekoznawstwo podzielone jest według schematu: czasopisma (Aa I), dzieła ogólne (Aa II), historia (Aa III – Aa IV) i życiorysy (Aa VI). Działy poświęcone łącznie historii, opisowi i statystyce traktują oddzielnie biblioteki publiczne (Aa III – Aa IV) i prywatne (Aa IV). Te pierwsze ułożone są raz w układzie chronologicznym (Aa III), drugi raz według klucza geograficznego (Aa IV). Tworzą się łańcuchy klasyfikacyjne:

Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo		Czasopisma
Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo		Dzieła ogólne o bibliotekach, bibliotekoznawstwie i bibliotekarstwie
Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo		Historia, opis i statystyka bibliotek publicznych w poszczególnych okresach czasu
Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo		Historia, opis i statystyka bibliotek publicznych w poszczególnych państwach (włączając biblioteki specjalne)
Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo		Historia, opis i statystyka bibliotek prywatnych (alfabetycznie według nazwisk właścicieli)
Księgoznawstwo		Bibliotekoznawstwo		Życiorysy bibliotekarzy

W klasyfikacji Bonazziego dział AAX Bibliotekarstwo występuje na trzecim, czyli na tym samym stopniu podziału co AAI Bibliografie zespołów autorskich, AAP Anonimy i pseudonimy, AAQ Rękopisy, AAR Książki rzadkie, AAS Sztuka drukarska, AAT Zdobnictwo książki, AAU Handel księgarski, AAV Bibliografie regionalne, AAW Bibliofilstwo, jednak jego nagłówek jest wyróżniony graficznie poprzez pogrubienie i zastosowanie kapitalików. Takie samo wyróżnienie graficzne posiada dział AA Bibliografia. Na czwartym szczeblu ma 9 poddziałów wspólnych (patrz wyżej) i 10 następujących poddziałów merytorycznych: AAI Zakładanie bibliotek i ich charakter. Biblioteki powszechne, uniwersyteckie, wypożyczalnie itp., AAK Gromadzenie zbiorów, AAI Budowa bibliotek, AAM Organizacja, AAN Katalogowanie i katalogi. Zasady katalogowania alfabetycznego, AAO Schematy katalogów systematycznych, AAP Personel. Administracja, AAQ Konserwacja zbiorów bibliotecznych, AAV Opisy, historia, przepisy katalogowania bibliotek publicznych, AAW Opisy i katalogi bibliotek prywatnych.

Powyższy schemat mógłby być konspektem podręcznika bibliotekarstwa. Biorąc również pod uwagę fakt wyróżnienia graficznego nagłówka działu, odnosimy wrażenie, że bibliotekarstwo jest czołową i najlepiej rozwiniętą dyscypliną bibliologiczną. Łańcuchy klasyfikacyjne to:

Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Zakładanie bibliotek i ich charakter. Biblioteki powszechne, uniwersyteckie, wypożyczalnie itp.
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Gromadzenie zbiorów
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Budowa bibliotek
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Organizacja
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Katalogowanie i katalogi. Zasady katalogowania alfabetycznego
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Schematy katalogów systematycznych
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Personel. Administracja
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Konserwacja zbiorów bibliotecznych
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Opisy, historia, przepisy katalogowania bibliotek publicznych
Dziela ogólne	Bibliografia	Bibliotekarstwo	Opisy i katalogi bibliotek prywatnych

Jak przedstawiono wyżej, na drugim stopniu podziału u Cuttera bibliote-koznawstwo reprezentują dwa poddziały: Zn Biblioteki prywatne i Zp Bibliote-ki publiczne. Zn Biblioteki prywatne nie mają dalszych poddziałów. Porządko-wane są według nazwisk właścicieli lub mają instytucji.

Na trzecim stopniu podziału Dział Zp Biblioteki publiczne dzieli się na dwa poddziały: Zpe Zarządzanie, administracja i Publikacje bibliotek i o bibliote-kach (bez symbolu).

Na czwartym szczeblu klasyfikacji Zpe dzieli się na 6 poddziałów: Zpf Budynki biblioteczne i ich utrzymanie, Zpi Personel, Zpr Finanse, Zps Wypo-sażenie, Zpx Filie, Zq Książki.

Spośród tych poddziałów najbardziej rozbudowany jest poddział Zq Książ-ki i na piątym szczeblu dzieli się na: Zqa Gromadzenie, Zqf Opracowanie, Zqm Konserwacja, Zqs Udostępnianie, z dalszym podziałem na dwóch kolej-nych szczeblach podziału.

Poddział Zp opatrzony nagłówkiem Biblioteki publiczne obejmuje swym zakresem całe bibliotekarstwo. Obrazują to łańcuchy klasyfikacyjne:

Szuki książki	Biblioteki publiczne			
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja		
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Budynki	
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Personel	
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Finanse	
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Wypożyczenie	
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Filie	
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Filie	Punkty biblioteczne
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Filie	Punkty w szkołach
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Książki	
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Książki	Gromadzenie
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Książki	Opracowanie
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Książki	Konserwacja
	Biblioteki publiczne	Zarządzanie i administracja	Książki	Udostępnianie
	Biblioteki publiczne	Publikacje bibliotek i o bibliotekach		
	Biblioteki publiczne	Publikacje bibliotek i o bibliotekach	Statystyka. Historia	
	Biblioteki publiczne	Publikacje bibliotek i o bibliotekach	Katalogi i biuletyny	

W analizowanym tutaj szóstym wariancie tablic zagadnienia bibliotekarstwa występują na siedmiu szczeblach podziału. Jest to najbardziej rozbudowana część całego działu Z Book arts.

Drukarstwo i księgarstwo

Ac Drukarstwo i księgarstwo dzieli się u Hartwiga na Ac I Drukarstwo i Ac II Księgarstwo. Drukarstwo ma wyodrębnione prace ogólne, zagadnienia historyczne i problemy techniczne, które wystąpią też w dziale Tb XIV Technologia | Produkcja książek. Podobnie księgarstwo dzieli się na Ac II 1 Czasopisma ogólne, Ac II 2 Dzieła treści ogólnej, Ac II 3 Historię i statystykę oraz Ac II 4 Zagadnienia techniczne. Najbardziej, bo do szóstego stopnia podziału rozbudowane są w obu przypadkach aspekty historyczne (poddziały terytorialne, chronologiczne i życiorysy). Powstają następujące łańcuchy klasyfikacyjne:

Księgoznawstwo. Działy treści ogólnej	Drukarstwo i księgarstwo	Drukarstwo	Prace ogólne z zakresu druckarstwa	
	Drukarstwo i księgarstwo	Drukarstwo	Historia drukarstwa	
	Drukarstwo i księgarstwo	Drukarstwo	Historia drukarstwa	Historia wynalazku druku
	Drukarstwo i księgarstwo	Drukarstwo	Historia drukarstwa	Historia druku od czasu jego wynalazku do czasów współczesnych
	Drukarstwo i księgarstwo	Drukarstwo	Technika drukarska	
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Ogólne czasopisma księgarskie	
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Dzieła ogólne z zakresu księgarstwa	
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Historia i statystyka księgarstwa	
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Historia i statystyka księgarstwa	W ogólności
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Historia i statystyka księgarstwa	W poszczególnych okresach czasu
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Historia i statystyka księgarstwa	W poszczególnych krajach
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Historia i statystyka księgarstwa	Historia poszczególnych firm księgarskich
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Historia i statystyka księgarstwa	Biografie księgarzy
	Drukarstwo i księgarstwo	Księgarstwo	Technika handlu księgarskiego	
Technologia	Technologia	Produkcja książek	Produkcja papieru	
	Technologia	Produkcja książek	Drukarstwo	Typografia
	Technologia	Produkcja książek	Rodzaje druku	Rodzaje druku
	Technologia	Produkcja książek		Fotografia
	Technologia	Produkcja książek	Oprawa	

W klasyfikacji Cuttera omawianym zagadnieniom odpowiadają poddziały Zh Drukarstwo z podziałem na Zi Inkunabuły – katalogi i historia i Zj Inkunabuły – książki oraz ZI Edytorstwo i księgarstwo (bez dalszego podziału).

Sztuki książki		Drukarstwo	
Sztuki książki		Drukarstwo	Inkunabuły – katalogi i historia
Sztuki książki		Drukarstwo	Inkunabuły - książki
Sztuki książki		Edytorstwo i księgarstwo	

U Bonazziego rozważane zagadnienia umieszczone są w działach AAS Sztuka drukarska z poddziałami AASB Czasopisma, AASQ Technika drukarska, Podręczniki. Czcionki. Skład. Stereotypia itp. i AASZ Historia druku. Bibliografie ilustracji inkunabułów, historie oficyn drukarskich, życiorysy drukarzy oraz Aau Handel księgarski, z poddziałami AAUB Ogłoszenia i katalogi księgarskie oraz AAUZ Historia księgarstwa i życiorysy księgarzy. Łańcuchy klasyfikacyjne to:

Dzieła ogólne		Sztuka drukarska	
Dzieła ogólne		Sztuka drukarska	Czasopisma
Dzieła ogólne		Sztuka drukarska	Technika drukarska
Dzieła ogólne		Sztuka drukarska	Historia i życiorysy
Dzieła ogólne		Handel księgarski	
Dzieła ogólne		Handel księgarski	Ogłoszenia i katalogi księgarskie
Dzieła ogólne		Handel księgarski	Historia i życiorysy

Rozważając zakresy zagadnień związanych z drukarstwem i księgarstwem, najszersze w klasyfikacji Hartwiga, można zrozumieć, dlaczego Dewey umieścił w swoim schemacie dział 090 Księgi rzadkie. To, co w Niemczech było powszechne i występowało w takiej obfitości, że trzeba było dzielić nie tylko według zakresu, ale i zasięgów terytorialnego i chronologicznego, w Ameryce miało charakter rarytasu, zasługującego na specjalne traktowanie.

Budowa klasyfikacji zostanie przedstawiona poprzez analizę wyodrębnionych w nich grup i rodzajów klas⁵.

Klasyfikacja Cuttera w zakresie nauki o książce posiada 20 grup, na których czele stoi 20 klas węzłowych, w tym klasa naczelna, i 66 klas końcowych. Razem 86 klas (w tym jedna klasa bez przypisanego symbolu). Na jedną grupę przypada średnio 4,3 klasy.

W klasyfikacji Hartwiga zagadnienia nauki o książce znajdują się w dwóch działach głównych. W dziale A klasyfikacja na sześciu szczeblach podziału posiada 18 grup, na których czele stoi 18 klas węzłowych, w tym klasa naczelna i 59 klas końcowych. Razem 77 klas. Na jedną grupę przypada średnio 4,3 klasy. Klasyfikacja ta w dziale T na pięciu szczeblach podziału posiada 4 grupy, na których czele stoją 4 klasy węzłowe, w tym klasa naczelna i 6 klas końcowych. Razem 10 klas. Na jedną grupę przypada średnio 2,5 klasy. Łącząc działy A i T klasyfikacja Hartwiga ma 22 grupy, na których czele stoją 22 klasy węzłowe i 55 klas końcowych. Razem 87 klas, czyli podobnie jak w klasyfikacji Cuttera.

Klasyfikacja Bonazziego w zakresie nauki o książce na pięciu szczeblach podziału posiada 6 grup, na których czele stoi 6 klas węzłowych, w tym klasa naczelna, i 39 klas końcowych. Razem 45 klas. Na jedną grupę przypada średnio 7,5 klasy.

Obrazuje to poniższe zestawienie:

Klasyfikacja	Szczeble	Grupy	Klasy węzłowe	Klasy końcowe	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
Cutter	7	20	20	66	86	4,3
Hartwig (Dział A)	6	18	18	59	77	4,3
Hartwig (Dział T)	5	4	4	6	10	2,5
Bonazzi	5	6	6	39	45	7,5

⁵ Z. Dobrowolski: *Budowa klasyfikacji*. Warszawa 1956.

Klasyfikację Hartwiga przyjęto jako podstawę opracowywanego w latach 1898-1902 katalogu systematycznego w Bibliotece Cesarza Wilhelma w Poznaniu⁶. Omówienie schematu działu Księgoznawstwo, odbiegającego od pierwowzoru, opublikował Bernard Wenzel, bibliotekarz tejże biblioteki, w materiałach przygotowanych z okazji VI Zjazdu Bibliotekarzy Niemieckich w 1905 roku⁷.

Zagadnienia bibliologiczne ujęte zostały w samodzielnym dziale Księgoznawstwo (Bücherkunde), składającym się z 11 poddziałów:

- Ogólne (Allgemeines)
- Bibliografia (Bibliographie)
- Bibliotekarstwo (Bibliothekswesen)
- Przemysł książkowy w ogólności (Buchgewerbe im allgemeinen)
- Pisarstwo (Schriftstellerei)
- Drukarstwo (Buchdruckerkunst)
- Księgarstwo (Buchhandel)
- Zdobnictwo książki (Buchkunst)
- Oprawa (Einband)
- Bibliofilstwo (Bücherliebhaberei)
- Książka jako narzędzie oświaty (Das Buch als Bildungsmittel)

W stosunku do wyodrębnionych przez Hartwiga trzech grup zagadnień bibliologicznych – bibliotekoznawstwa, bibliografii oraz drukarstwa i księgarstwa – ogromnie rozwinięte zostały problemy wytwarzania i rozpowszechniania książki. To, co u Hartwiga występuje w dziale Ac Drukarstwo i księgarstwo, u Wenzla tworzy 6 grup zagadnień: Przemysł książkowy w ogólności, Pisarstwo, Drukarstwo, Księgarstwo, Zdobnictwo książki, Oprawa. Osobny dział zajmuje Bibliofilstwo (u Hartwiga w dziale Ab Bibliografia). Nowością jest dział Książka jako narzędzie oświaty, grupujący zagadnienia objęte później wspólną nazwą czytelnictwo.

Poddziały szczegółowe tworzy Wenzel w myśl zasady, że każdemu przedmiotowi naukowemu odpowiada wiedza w znaczeniu ściślejszym – wiedza o rzeczach i ich stosunkach, wiedza o przeszłości, wiedza o rzeczach stworzonych przez człowieka oraz literatura w ściślejszym znaczeniu. Na dalszych stopniach podziału dominują poddziały chronologiczne, geograficzne i formalne.

Jan Żiwny omawiając schemat działu Księgoznawstwo poznańskiej biblioteki pisze: „Schemat Wenzla jest przykładem naturalnej klasyfikacji bibliologicznej, opartej na danym materiale książkowym, na zebranej literaturze”⁸.

Na początku XX wieku twórców klasyfikacji uniwersalnych ciągle jeszcze interesowało ustalenie logicznego i przejrzystego podziału dyscyplinarnego, jednak głównie zaczęto dążyć do wypracowania metod konstrukcji systemów klasyfikacyjnych, które miały zapewnić elastyczność ich struktury i szczegółowość tematycznego podziału piśmiennictwa. Naczelnym zadaniem stała się organizacja wąskich zagadnień wyróżnionych w poszczególnych dziedzinach

⁶ J. Gaca: *Mielioracja katalogu systematycznego Biblioteki Głównej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu*. Poznań 1964. Zeszyty Naukowe UAM nr 54, Biblioteka nr 4, s. 19-34.

⁷ B. Wenzel: *Die Abteilung Bücherkunde im Realkatalog der Kaiser-Wilhelm-Bibliothek, W: Festschrift zur Begrüßung der sechsten Versammlung Deutscher Bibliothekare in Posen am 14. und 15. Juli 1905*. Posen 1905, s. 19-41.

⁸ J. Żiwny: *Bibliografia i bibliologia. Pojęcie, przedmiot, rozwój*. Warszawa-Wilno 1936, s. 58.

i dyscyplinach oraz zapewnienie klasyfikacji wysokiego stopnia ekspresywności, produktywności i gościnności.

Paul Otlet (1868-1944) i Henri La Fontaine (1853-1943), organizatorzy Międzynarodowego Biura Bibliograficznego (*Office International de Bibliographie – OIB*) w Brukseli (1892), realizując ideę stworzenia uniwersalnej kartoteki bibliograficznej *Répertoire Bibliographique Universel (RBU)* zdecydowali się nadać jej układ systematyczny i zapewnić podział piśmiennictwa adekwatny do stopnia szczegółowości tematów klasyfikowanych dokumentów⁹. Do tego celu wykorzystali Klasyfikację Dziesiątą Deweya, która jako brukselska modyfikacja Klasyfikacji Dziesiątnej publikowana była po francusku w oddzielnych zeszytach ukazujących się od 1897 do 1905 roku. Bez zasadniczych zmian przyjęto podział wiedzy zastosowany przez Deweya, rozbudowano natomiast szeroko tablice pomocnicze (poddziały wspólne). W 1907 roku Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny (*Institut International de Bibliographie – IIB*) opublikował pełny przedruk stereotypowy klasyfikacji pod tytułem *Manuel de répertoire bibliographique universel* (publikacja IIB 63), uznany za pierwsze wydanie Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej. Drugie wydanie UKD, znacznie różniące się strukturalnie od swego amerykańskiego wzorca, ukazało się w latach 1927-1931 pt. *Classification décimale universelle* (publikacja IIB 151). Trzecie wydanie, w języku niemieckim, *Dezimal-Klassifikation. Deutsche Gesamtausgabe. Dritte Internationale Ausgabe der Dezimal-Klassifikation* (publikacja IIB 196), rozpoczęto w roku 1934, a ukończono w 1953. Stanowiło ono wzór dla opublikowanego w latach 1959-1972 pełnego wydania polskiego (publikacja FID 327) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątka. Pełne wydanie polskie. Dziesiąte wydanie międzynarodowe aktualne na dzień 1.1.1958 (włącznie z Ext. and Corr. 4:4)*. Tom zawierający dział 0 Zagadnienia ogólne wyszedł w roku 1969. Obecnie ukazuje się drugie pełne wydanie polskie, jednak dział 0 nie został dotychczas opublikowany.

Zagadnienia bibliologiczne w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej mają swoje miejsce w dziale 0 Zagadnienia ogólne (002 Dokumentacja. Książka, 01 Bibliografia. Katalogi, 02 Bibliotekoznawstwo. Bibliotekarstwo, 09 Rękopisy. Książki rzadkie, 655 Przemysł poligraficzny. Drukarstwo. Wydawnictwa. Księgarstwo oraz 686.1 Introligatorstwo). Reprezentowane też są w poddziałach pomocniczych, szczególnie w poddziałach wspólnych formy.

Dla zobrazowania rozwoju nauki o książce omówiony zostanie przykładowo dział 02 w czterech wymienionych wyżej wydaniach UKD w porównaniu z pierwowzorem KDD (wyd. 5, 1894).

W KDD dział 020 Library Economy miał 9 poddziałów 020.1/.9, wydrukowanych w tablicach czcionką mniejszą o 6 punktów typograficznych, w jednym ciągu wierszowym. Po nim następowało 9 poddziałów 021/029 wraz z poddziałami drukowanymi czcionką mniejszą o 2 punkty typograficzne, każdy poddział od nowego wiersza, z wcięciami wskazującymi na hierarchię, nieuwzględnioną poprzez symbol, np.

020

LIBRARY ECONOMY

1 Cooperation; .2 Compendis; .3 Dictionaries; .4 Essays; .5 Periodicals; .6 Societies; .7 Education, Training; .8 Polygraphy; .9 History

⁹ E.I. Šamurin: *Geschichte der bibliothekarisch-bibliographischen Klassifikation*. Bd.2. Leipzig 1967, s. 413-421; B. Sosińska-Kalata: *Klasyfikacja*, s. 160-163; Zob. też: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątka*. Podręcznik. Warszawa 1993; E. Ścibor: *Rozwój*, s. 82-112; O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej*. Warszawa 1970, s. 15-59.

021	Scope and Founding of Libraries
021.1	Scope and Usefulness
021.2	Library as an Educator; as People's University
021.3	Library in Relation to Schools and the Young
021.4	Library Lectures, Museums, Galleries, etc.
021.5	Library as a Public Recreation
021.6	Founding. Extension
021.7	Developing Interest; by Press, Lectures, School, Pulpit, Societies.
021.8	Legislation; State and Local
021.9	Raising Funds. Securing Gifts of Books, etc.

W UKD dział poświęcony bibliotekarstwu ma symbol 02. Na trzecim szczeblu podziału występuje 9 poddziałów 021/029, takich jak w KDD. Są to:

021	Zagadnienia ogólne pracy bibliotecznej
022	Budynki i urządzenia biblioteczne
023	Kierownictwo. Pracownicy bibliotek
024	Prawa i obowiązki czytelników. Regulaminy użytkowe
025	Organizacja wewnętrzna biblioteki. Administracja
026	Biblioteki specjalne
027	Biblioteki ogólne
028	Czytelnictwo. Poradnictwo czytelnicze
029	Pomoce do pracy naukowej w bibliotece

W 1907 roku usunięto poddziały 020.1/.9, które tworzyły w KDD dział ogólny, występujący we wcześniejszych systemach i późniejszych, na przykład u Bliss'a i w niżej omawianych klasyfikacjach wielkich polskich bibliotek uniwersalnych. Łatwo było je zastąpić, stosując poddziały pomocnicze. Usunięto również poddziały:

023.6	Daily Hours. Vacations
023.7	Titles and Duties
023.8	Salaries
023.9	Rules for Staff

które, jak wynika z układu graficznego, były podrzędne w stosunku do działu 023.5 Staff (Pracownicy biblioteki).

W 1927 roku na czwartym szczeblu klasyfikacji w dziale 028 Czytelnictwo. Poradnictwo czytelnicze przybyły trzy poddziały

028.7	Posługiwanie się wydawnictwami informacyjnymi
028.8	Informacje i poradnictwo w doborze lektury
028.9	Charakterystyka czytelnictwa w różnych środowiskach i różnych epokach

W wydaniu niemieckim z 1934 roku nie ma również haseł 029.1/.6, rozwijających zagadnienia pomocy do pracy umysłowej w bibliotece. Pojawiły się natomiast dwa nowe:

029.7	Książki (jako takie w odróżnieniu od periodyków). Podręczniki
029.9	Źródła (historyczne i prawne)

Poza wymienionymi wyżej zmianami, w kolejnych wydaniach UKD w dziale 02 symbole na trzecim i czwartym szczeblu klasyfikacji nie uległy zmianie w stosunku do KDD. Większe zmiany następują dopiero od piątego szczebla klasyfikacji i przedstawiają się następująco:

i dyscyplinach oraz zapewnienie klasyfikacji wysokiego stopnia ekspresywności, produktywności i gościnności.

Paul Otlet (1868-1944) i Henri La Fontaine (1853-1943), organizatorzy Międzynarodowego Biura Bibliograficznego (*Office International de Bibliographie – OIB*) w Brukseli (1892), realizując ideę stworzenia uniwersalnej kartoteki bibliograficznej *Répertoire Bibliographique Universel (RBU)* zdecydowali się nadać jej układ systematyczny i zapewnić podział piśmiennictwa adekwatny do stopnia szczegółowości tematów klasyfikowanych dokumentów⁹. Do tego celu wykorzystali Klasyfikację Dziesiątą Deweya, która jako brukselska modyfikacja Klasyfikacji Dziesiątnej publikowana była po francusku w oddzielnych zeszytach ukazujących się od 1897 do 1905 roku. Bez zasadniczych zmian przyjęto podział wiedzy zastosowany przez Deweya, rozbudowano natomiast szeroko tablice pomocnicze (poddziały wspólne). W 1907 roku Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny (*Institut International de Bibliographie – IIB*) opublikował pełny przedruk stereotypowy klasyfikacji pod tytułem *Manuel de répertoire bibliographique universel* (publikacja IIB 63), uznany za pierwsze wydanie Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej. Drugie wydanie UKD, znacznie różniące się strukturalnie od swego amerykańskiego wzorca, ukazało się w latach 1927-1931 pt. *Classification décimale universelle* (publikacja IIB 151). Trzecie wydanie, w języku niemieckim, *Dezimal-Klassifikation. Deutsche Gesamtausgabe. Dritte Internationale Ausgabe der Dezimal-Klassifikation* (publikacja IIB 196), rozpoczęto w roku 1934, a ukończono w 1953. Stanowiło ono wzór dla opublikowanego w latach 1959-1972 pełnego wydania polskiego (publikacja FID 327) *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątą. Pełne wydanie polskie. Dziesiąte wydanie międzynarodowe aktualne na dzień 1.1.1958 (włącznie z Ext. and Corr. 4:4)*. Tom zawierający dział 0 Zagadnienia ogólne wyszedł w roku 1969. Obecnie ukazuje się drugie pełne wydanie polskie, jednak dział 0 nie został dotychczas opublikowany.

Zagadnienia bibliologiczne w Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej mają swoje miejsce w dziale 0 Zagadnienia ogólne (002 Dokumentacja. Książka, 01 Bibliografia. Katalogi, 02 Bibliotekoznawstwo. Bibliotekarstwo, 09 Rękopisy. Książki rzadkie, 655 Przemysł poligraficzny. Drukarstwo. Wydawnictwa. Księgarstwo oraz 686.1 Introligatorstwo). Reprezentowane też są w poddziałach pomocniczych, szczególnie w poddziałach wspólnych formy.

Dla zobrazowania rozwoju nauki o książce omówiony zostanie przykładowo dział 02 w czterech wymienionych wyżej wydaniach UKD w porównaniu z pierwowzorem KDD (wyd. 5, 1894).

W KDD dział 020 Library Economy miał 9 poddziałów 020.1/.9, wydrukowanych w tablicach czcionką mniejszą o 6 punktów typograficznych, w jednym ciągu wierszowym. Po nim następowało 9 poddziałów 021/029 wraz z poddziałami drukowanymi czcionką mniejszą o 2 punkty typograficzne, każdy poddział od nowego wiersza, z wcięciami wskazującymi na hierarchię, nieuwzględnioną poprzez symbol, np.

020

LIBRARY ECONOMY

1 Cooperation; .2 Compendis; .3 Dictionaries; .4 Essays; .5 Periodicals; .6 Societies; .7 Education, Training; .8 Polygraphy; .9 History

⁹ E.I. Šamurin: *Geschichte der bibliothekarisch-bibliographischen Klassifikation*. Bd.2. Leipzig 1967, s. 413-421; B. Sosińska-Kalata: *Klasyfikacja*, s. 160-163; Zob. też: *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątą*. Podręcznik. Warszawa 1993; E. Scibor: *Rozwój*, s. 82-112; O. Ungurian: *Wprowadzenie do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątnej*. Warszawa 1970, s. 15-59.

021	Scope and Founding of Libraries
021.1	Scope and Usefulness
021.2	Library as an Educator; as People's University
021.3	Library in Relation to Schools and the Young
021.4	Library Lectures, Museums, Galleries, etc.
021.5	Library as a Public Recreation
021.6	Founding. Extension
021.7	Developing Interest; by Press, Lectures, School, Pulpit, Societies,
021.8	Legislation; State and Local
021.9	Raising Funds. Securing Gifts of Books, etc.

W UKD dział poświęcony bibliotekarstwu ma symbol 02. Na trzecim szczeblu podziału występuje 9 poddziałów 021/029, takich jak w KDD. Są to:

021	Zagadnienia ogólne pracy bibliotecznej
022	Budynki i urządzenia biblioteczne
023	Kierownictwo. Pracownicy bibliotek
024	Prawa i obowiązki czytelników. Regulaminy użytkowe
025	Organizacja wewnętrzna biblioteki. Administracja
026	Biblioteki specjalne
027	Biblioteki ogólne
028	Czytelnictwo. Poradnictwo czytelnicze
029	Pomoce do pracy naukowej w bibliotece

W 1907 roku usunięto poddziały 020.1/.9, które tworzyły w KDD dział ogólny, występujący we wcześniejszych systemach i późniejszych, na przykład u Bliss'a i w niżej omawianych klasyfikacjach wielkich polskich bibliotek uniwersalnych. Łatwo było je zastąpić, stosując poddziały pomocnicze. Usunięto również poddziały:

023.6	Daily Hours. Vacations
023.7	Titles and Duties
023.8	Salaries
023.9	Rules for Staff

które, jak wynika z układu graficznego, były podrzędne w stosunku do działu 023.5 Staff (Pracownicy biblioteki).

W 1927 roku na czwartym szczeblu klasyfikacji w dziale 028 Czytelnictwo. Poradnictwo czytelnicze przybyły trzy poddziały

028.7	Posługiwanie się wydawnictwami informacyjnymi
028.8	Informacje i poradnictwo w doborze lektury
028.9	Charakterystyka czytelnictwa w różnych środowiskach i różnych epokach

W wydaniu niemieckim z 1934 roku nie ma również haseł 029.1/.6, rozwijających zagadnienia pomocy do pracy umysłowej w bibliotece. Pojawiły się natomiast dwa nowe:

029.7	Książki (jako takie w odróżnieniu od periodyków). Podręczniki
029.9	Źródła (historyczne i prawne)

Poza wymienionymi wyżej zmianami, w kolejnych wydaniach UKD w dziale 02 symbole na trzecim i czwartym szczeblu klasyfikacji nie uległy zmianie w stosunku do KDD. Większe zmiany następują dopiero od piątego szczebla klasyfikacji i przedstawiają się następująco:

021 Zagadnienia ogólne pracy bibliotecznej

W roku 1907 pojawiły się w dziale 021.1 Zadania bibliotek. Organizacja zewnętrzna dwa nowe poddziały

- 021.13 Rozwój, ulepszanie i plany bibliotek w ogóle. Racjonalizacja i współzawodnictwo pracy bibliotek. Biblioteki wzorowe
- 021.15 Centralizacja. Sieci bibliotek

W 1927 roku uszczegółowiono dział 021.8 Stosunki między bibliotekami a władzami publicznymi. Prawodawstwo biblioteczne. Nadzór państwa

- 021.81 Nadzór państwa
- 021.83 Pomoc państwa
- 021.84 Przydział publikacji urzędowych. Egzemplarz obowiązkowy
- 021.85 Wymiana międzybiblioteczna
- 021.851 w kraju
- 021.852 międzynarodowa
- 021.86 Przywileje, ulgi dla bibliotek
- 021.89 Prawodawstwo biblioteczne

W *Dezimal-Klassifikation* w roku 1934 nie ma zmian w dziale 021.

W roku 1969, w pełnym wydaniu polskim, dział 021.84 Przydział publikacji urzędowych. Egzemplarz obowiązkowy uległ rozgałęzieniu na trzy poddziały:

- 021.841 Druki urzędowe
- 021.842 Książki składane dla ochrony praw autorskich (copyright)
- 021.843 Egzemplarz obowiązkowy

Rozszerzeniu uległ też dział 021.6 Rozbudowa działalności bibliotek. Współpraca międzybiblioteczna – o 6 poddziałów:

- 021.61 Zbiornice książek
- 021.62 Filie, oddziały bibliotek
- 021.63 Centralizacja, sieć bibliotek. Współpraca bibliotek (por. 021.15)
- 021.64 Księgozbiory ruchome
- 021.65 Biblioteki ruchome
- 021.66 Dostarczanie książek do domów. Księgonosze
- 021.67 Ruchome komplety książek dla dzieci.

Znikło hasło 021.15 Centralizacja. Sieci bibliotek (por. 021.63)

022 Budynki i urządzenia biblioteczne

W 1907 roku dział 022.1 Lokalizacja i położenie zyskał poddział

- 021.15 Filie biblioteki

W 1927 roku dział 022.9 Umieblowanie stałe i urządzenia pomocnicze podzielił się na:

- 022.91 Umieblowanie bibliotek w ogóle
- 022.92 Sprzęty do użytku publiczności
- 022.93 Umieblowanie związane z udostępnianiem książek i korzystaniem z nich
- 022.95 Dzwigi (windy)

W 1927 roku przybył tu poddział

- 022.94 Urządzenia do zamawiania, odbioru i transportu książek

Większe zmiany nastąpiły w wydaniu z 1934 roku. W dziale 022.1 Lokalizacja i położenie przybyły 2 poddziały:

- 022.16 Stanowiska do przyjmowania książek
- 022.17 Miejsca do zapoznawania się z nowościami

oraz doszło 31 poddziałów piątego i szóstego szczebla bardzo szczegółowo dzielących zagadnienia w dziale 022.4 Ustawianie książek. Rozplanowanie magazynów. Regały, np.

- 022.42 Ustawianie książek w czyteln i innych salach
- 022.421 wzdłuż ścian
- 022.422 w niszach
- 022.423 na galeriach

W 1969 r. znikają wyżej przywołane symbole 022.16 i 022.17, a pojawiają się:

- 022.432 Wmontowanie regałów
- 022.481 Szafy i regały do wieszania i ustawiania zrolowanych kartonów.

023 Kierownictwo. Pracownicy bibliotek

Dział nie doznał zmian, poza omówionym wyżej usunięciem poddziałów 023.6/9

024 Prawa i obowiązki czytelników, regulaminy użytkowe

Dział ten jest w dwóch pierwszych wydaniach UKD identyczny z KDD. W 1934 roku rozbudowie ulega dział 024.6 Wypożyczanie książek, zyskując 8 poddziałów:

- 024.61 Ilość książek wypożyczanych jednorazowo
- 024.62 Terminy wypożyczania książek. Gwarancje
- 024.63 Przekroczenia regulaminu. Kary
- 024.64 Przedłużenie terminu wypożyczenia. Prolongaty. Powtórne przedłużenie
- 024.65 Pożyczanie (innym osobom) książek wypożyczonych z biblioteki
- 024.66 Książki zamówione i zarezerwowane
- 024.67 Ograniczenia w wypożyczaniu niektórych książek
- 024.68 Wypożyczenia międzybiblioteczne

025 Organizacja wewnętrzna bibliotek i poszczególnych działów. Administracja

Dział ten rozwinął się najbardziej. Z 10 haseł na szczeblach klasyfikacyjnych w KDD do 126 haseł na 5 szczeblach w pełnym wydaniu polskim.

025.1 Sprawy zarządu ogólnego i działy specjalne

Dział ten zyskał w 1907 roku 3 poddziały:

- 025.11 Finanse. Księgowość. Wpływy i rozchody. Pożyczki. Inwestycje. Wydatki personalne oraz wydatki rzeczowe
- 025.12 Wydawnictwa. Sprawozdania, zestawienia statystyczne
- 025.15 Korespondencja

W 1969 roku pojawiły się nowe symbole piątego i szóstego stopnia:

025.13	Reprodukcja i selekcja dokumentów
025.133	Reprodukcja
025.135	Selekcja
025.17	Działy specjalne. Postępowanie z materiałami specjalnymi (rękopisy, dokumenty, wycinki z gazet),
025.171	Rękopisy. Dyplomy. Białe kruki
025.172	Ulotki
025.173	Wydawnictwa periodyczne. Wydawnictwa seryjne. Druki urzędowe
025.173.1	Czasopisma
025.173.2	Dzienniki
025.173.3	Roczniki (sprawozdania roczne)
025.173.4	Druki urzędowe
025.174	Druki urzędowe
025.175	Plakaty
025.176	Wycinki
025.176	Mapy
025.177	Dzieła sztuki. Sztuchy. Fotografie. Rysunki. Obrazy na szkłe. Zbiory materiałów oglądowo-słuchowych
025.178	Muzykalia
025.179	Muzealia

025.2 Gromadzenie zbiorów. Przybytki biblioteczne

W 1907 roku przybyły 4 hasła:

025.21	Dobór księgozbioru
025.23	Postępowanie z dubletami
025.24	Przyjmowanie nabytków. Sprawdzanie ze spisami
025.25	Prace związane z nabytkami

W 1927 roku przybył dział 025.22 z dwoma poddziałami:

025.22	Różne sposoby nabywania książek
025.221	Zakupy nowych książek, czasopism i dzienników. Cena, rabat, cło importowe
025.222	Kupno antykwaryczne. Kramy uliczne

W 1934 roku dział 052.2 nie uległ zmianie, ale w 1969 roku mamy cztery nowe hasła na szóstym stopniu klasyfikacji:

025.224	Kupno na aukcjach książek
025.225	Kupowanie całych księgozbiorów
025.226	Wymiana książek
025.227	Dary

Znika dział 025.23 poświęcony dubletom, a pojawia się nowy, rozwijający to zagadnienie

025.26	Dublety i wymiana
--------	-------------------

wraz z 9 poddziałami szóstego stopnia. Pojawia się też dział

025.29	Oddział opracowania i użytkowania księgozbioru.
--------	---

025.3 Katalogowanie

W dziale tym w roku 1907 przybyło na piątym szczeblu 5 poddziałów:

025.31 Ogólne zasady katalogowania. Instrukcje ogólne

z jednym podziałem szóstego stopnia,

025.32 Redagowanie opisów katalogowych

z trzema podziałami szóstego stopnia,

025.34 Różne rodzaje katalogów zależnie od ich struktury

z siedmioma podziałami szóstego stopnia i trzema podziałami siódmego stopnia,

025.35 Różne rodzaje katalogów w zależności od ich postaci zewnętrznej. Różne rodzaje wykonania katalogów

z pięcioma podziałami szóstego stopnia.

W 1927 roku wszystkie symbole pozostały bez zmian. W 1934 r. pojawiły się nowe symbole:

025.321.5 Opisy skrócone
025.341.1 Katalogi chronologiczne
025.342.2 Katalogi topograficzne
025.349 Inne katalogi
025.349.1 biblioteczne
025.349.2 zbiorów prywatnych

Zniknął dział 025.325 Reguły katalogowania.....

W 1969 roku przybyło najwięcej symboli. Z działu 025.321 Sposób redagowania. Redagowanie opisów katalogowych i odsyłaczy wyodrębniło się 6 podziałów:

025.321.3 Kolejność opisów katalogowych
025.321.4 Pełny opis bibliograficzny
025.321.7 Uzupełnienia tytułów, poprawianie błędów. Stosowanie nawiasów
025.321.8 Opisy pomocnicze. Odsyłacze

Uwypuklone zostały też elementy opisu, takie jak:

025.323 Hasło
025.324 Opis tytułu,
025.326 Wydanie
025.327 Adres wydawniczy
025.327.3 Drukarz
025.327.4 Nakładca
025.327.6 Miejsce wydania
025.327.8 Rok wydania
025.328 Uwagi i adnotacje
025.329 Szeregowanie opisów. włączanie i wyłączanie kart katalogowych

Po dziewięć podziałów zyskały:

025.33 Kolacjonowanie. Katalogowanie poszczególnych części książki

i

025.342 Katalogi alfabetyczne

025.4 Klasyfikacja

W 1907 roku przybyły:

- 025.41 Różne zagadnienia klasyfikacji
- 025.42 Posługiwanie się klasyfikacją do różnych celów
- 025.421 do ustawiania książek
- 025.422 w katalogach bibliotecznych i księgarskich
- 025.423 w bibliografiach

W roku 1927:

- 025.45 UKD i KDD

W roku 1934:

- 025.44 Klasyfikacja z symbolami literowymi
- 025.46 Inne klasyfikacje oparte na podziale dziesiętnym
- 025.47 Systemy mieszane stosujące symbole literowe i cyfrowe

025.7 Oprawa, konserwacja i naprawa książek

Dział zyskał w 1907 roku poddział

- 025.78 Wzory opraw.

Dział ten znajdował się jeszcze w dwóch kolejnych rozpatrywanych tu wydaniach, a został usunięty w 1969 roku.

025.8 Ustawianie, sygnowanie i ochrona książek w magazynie

Odpowiednik słowny symbolu 025.8 w KDD brzmi Shelf, w wydaniach UKD z 1907 r. i z 1927 r. – Traitement et mise en place des ouvrages, w roku 1934 – Herrichtung und Aufstellung im Magazin. W 1969 r. przybył w odpowiedniku słownym tego symbolu element ochrony książek w magazynie, który dotychczas znajdował się we wprowadzonych w 1907 roku poddziałach:

- 025.85 Ochrona książek. Uszkodzenia. Szkodniki książek: Kurz, nieczyste powietrze, ciepłota, słońce, gaz, wilgoć, myszy, szczury, owady. Dezynfekcja i oczyszczanie książek
- 025.855 Zniszczenie i rozproszenie zbiorów. Świadome niszczenie.

025.9 Administracja budynku bibliotecznego

W 1969 r. przybył poddział

- 025.98 Przeprowadzka biblioteki

026 Biblioteki specjalne

Informacja, że zagadnienia dotyczące bibliotek specjalnych klasyfikuje się przy użyciu dwukropka, łącząc symbol 026 z symbolem odpowiedniej dziedziny wiedzy, np. 026 : 61 Biblioteki medyczne oraz, że dalszego podziału należy dokonywać tak, jak w dziale 027 Biblioteki ogólne, znajduje się w KDD oraz we wszystkich kolejnych wydaniach UKD.

027 Biblioteki ogólne

Działy 027.1/4 Biblioteki prywatne, biblioteki stowarzyszeń, akademii, związków i instytucji, Biblioteki dochodowe, Biblioteki publiczne bezpłatne w UKD są takie same, jak w KDD.

Zagadnienia występujące w dziale

- 027.5 Biblioteki będące własnością związków publiczno-prawnych (państwowe i samorządowe)

podzielono od roku 1907 na:

- 027.52 Biblioteki gminne i miejskie
- 027.53 Biblioteki powiatowe i wojewódzkie
- 027.54 Biblioteki państwowe

W roku 1927 przybył jeszcze poddział

- 027.55 Biblioteki wysyłkowe (wypożyczenia przez pocztę)

Dział 027.6 Biblioteki dla określonych grup czytelników rozwinięty został o 3 poddziały dopiero w 1969 r.

- 027.62 Biblioteki według wieku i płci czytelników
- 027.63 Biblioteki dla cudzoziemców
- 027.64 Biblioteki dla grup zawodowych

Według płci i wieku czytelników dzieli się biblioteki na:

- 027.622 Biblioteki dla dorosłych
- 027.623 Biblioteki dla mężczyzn
- 027.624 Biblioteki dla kobiet
- 027.625 Biblioteki dla dzieci i młodzieży
- 027.626 Grupa korzystająca z książek obrazkowych
- 027.627 Sale biblioteczne dla chłopców
- 027.628 Sale biblioteczne dla dziewcząt

Z klasyfikacji widać, że biblioteki wielką uwagę przywiązują do pracy z dziećmi i młodzieżą

- 027.625.12 Poradnictwo w korzystaniu z książek i katalogów
- 027.625.14 Przyzwyczajanie do utrzymywania porządku
- 027.625.15 Godziny głośnego czytania

Wyżej wymienione symbole, zgodnie z zasadami budowy klasyfikacji, powinien poprzedzać symbol 027.626.1, którego jednak w tablicach brak.

Działy 027.7/9 Biblioteki wyższych uczelni, biblioteki szkolne oraz publiczne czytelnie książek i czasopism jako odrębne instytucje nie dzielą się dalej, występując w UKD w takiej postaci, jak w KDD.

028 Czytelnictwo. Poradnictwo czytelnicze

W KDD miało 6 poddziałów czwartego stopnia:

- 028.1 Metodyka czytania
- 028.2 Dobór najlepszych wydań
- 028.3 Szkolenie w zakresie umiejętnego czytania
- 028.4 Czytelnictwo młodzieży
- 028.6 Poradnictwo w zakresie umiejętnego czytania

W 1907 roku dział 028.4 zyskał dwa poddziały piątego stopnia:

028.41	Powieści. Nowele
028.42	Książki w językach obcych

oraz w roku 1927 trzy działy 028.7/.9 na czwartym szczeblu, o czym była mowa wyżej.

029 Pomoce do pracy umysłowej w bibliotece

Dział posiada tylko symbole trzeciego i czwartego stopnia. Zmiany przedstawione zostały wyżej.

W Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiętnej w dziale 02 Bibliotekoznawstwo. Bibliotekarstwo, na trzecim szczeblu klasyfikacji liczba symboli przedstawia się następująco:

021 Zagadnienia ogólne

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	9	10	9
Manuel 1907	3	2	10	12	5,5
Classification 1927	4	4	16	20	4,9
Dezimal	4	4	16	20	4,9
Uniwersalna	4	6	23	29	4,7

022 Budynki i urządzenia biblioteczne

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	9	10	9
Manuel 1907	3	3	12	15	4,7
Classification 1927	3	3	13	16	5
Dezimal 1934	4	9	41	50	5,4
Uniwersalna 1969	4	9	40	49	5,3

023 Kierownictwo. Pracownicy bibliotek

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	9	10	9
Manuel 1907	2	1	5	6	5
Classification 1927	2	1	5	6	5
Dezimal 1934	2	1	5	6	5
Uniwersalna 1969	2	1	5	6	5

024 Prawa i obowiązki czytelników, regulaminy użytkowe

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	9	10	9
Manuel 1907	2	1	9	10	9
Classification 1927	2	1	9	10	9
Dezimal 1934	3	2	16	18	8,5
Uniwersalna 1969	3	2	16	18	8,5

025 Organizacja wewnętrzna biblioteki

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	9	10	9
Manuel 1907	5	14	34	48	3,4
Classification 1927	5	15	37	52	3,4
Dezimal 1934	5	18	40	58	3,1
Uniwersalna 1969	5	26	100	126	4,8

026 Biblioteki specjalne

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	1	0	1	1	0
Manuel 1907	1	0	1	1	0
Classification 1927	1	0	1	1	0
Dezimal 1934	1	0	1	1	0
Uniwersalna 1969	1	0	1	1	0

027 Biblioteki ogólne

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	6	7	6
Manuel 1907	3	2	11	13	6
Classification 1927	3	2	12	14	6,5
Dezimal 1934	3	2	12	14	6,5
Uniwersalna 1969	6	6	22	28	4,5

028 Czytelnictwo. Poradnictwo czytelnicze

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	9	10	9
Manuel 1907	3	2	7	9	4
Classification 1927	3	2	12	14	6,5
Dezimal 1934	3	2	10	12	5,5
Uniwersalna 1969	3	2	10	12	5,5

029 Pomoce do pracy umysłowej w bibliotece

	Liczba szczebli	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	1	6	7	6
Manuel 1907	2	1	6	7	6
Classification 1927	2	1	6	7	6
Dezimal 1934	2	1	2	3	2
Uniwersalna 1969	2	1	2	3	2

Rozwój dziedziny łatwiej będzie ocenić po przedstawieniu struktury działu
02 Bibliotekoznawstwo. Bibliotekarstwo w KDD i w kolejnych wydaniach UKD.

KDD

Szczebel podziału	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem
II	0	1	0	1
III	1	9	1	10
IV	9	0	78	78
Razem	10	10	79	89

Klasyfikacja Dziesiętna Deweya – wydanie piąte z 1894 roku – w zakresie działu 02 – posiada 10 grup, na których czele stoi 10 klas węzłowych, w tym klasa naczelną i 78 klas końcowych. Razem 89 klas. Na jedną grupę przypada średnio 8,8 klasy.

Manuel... 1907

Szczebel podziału	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem
II	0	1	0	1
III	1	8	1	9
IV	8	11	51	62
V	11	11	16	27
VI	11	1	19	20
VII	1	0	3	3
Razem	32	32	90	122

Manuel du répertoire bibliographique universel 1907 – w zakresie działu 02 – posiada 32 grupy, na których czele stoją 32 klasy węzłowe, w tym klasa naczelną i 90 klas końcowych. Razem 122 klasy. Na jedną grupę przypada średnio 3,8 klasy.

Classification...1927

Szczebel podziału	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem
II	0	1	0	1
III	1	8	1	9
IV	8	11	54	65
V	11	13	24	37
VI	13	1	23	24
VII	1	0	3	3
Razem	34	34	105	139

Classification Décimale Universelle 1927 – w zakresie działu 02 – posiada 34 grupy, na których czele stoją 34 klasy węzłowe, w tym klasa naczelną i 105 klas końcowych. Razem 139 klas. Na jedną grupę przypadają średnio 4 klasy

Dezimal-Klassifikation...1934

Szczebel podziału	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem
II		1	0	1
III		8	1	9
IV		14	47	61
V		13	43	56
VI		4	44	48
VII		0	8	8
Razem	40	40	143	183

W *Dezimal-Klassifikation. Deutsche Gasamtausgabe. Dritte internationale Ausgabe* 1934 w dziale 02 znajduje się 40 grup, na których czele stoi 40 klas węzłowych, w tym klasa naczelną i 143 klasy końcowe. Razem 183 klasy. Na jedną grupę przypada średnio 4,6 klasy.

Uniwersalna... 1969

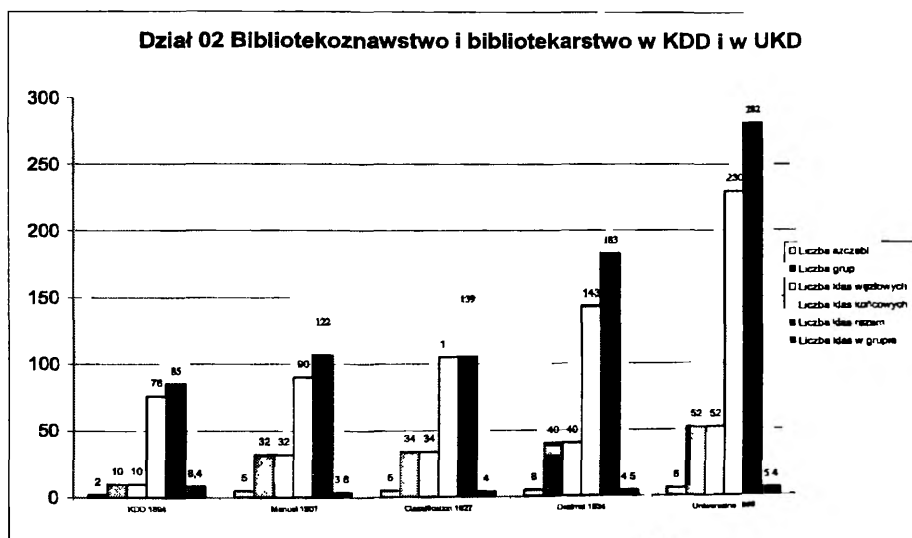
Szczebel podziału	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem
II	0	1	0	1
III	1	8	1	9
IV	8	18	43	61
V	18	18	62	80
VI	18	6	92	98
VII	6	1	29	30
VIII	1	0	3	3
Razem	52	52	230	282

UKD Pełne wydanie polskie 1969 – w zakresie działu 02 posiada 52 grupy, na których czele stoją 52 klasy węzłowe, w tym klasa naczelną i 230 klas końcowych. Razem 282 klasy. Na jedną grupę przypada średnio 5,4 klasy.

KDD i kolejne wydania UKD razem

	Liczba szczebli	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
KDD 1894	2	10	10	76	85	8,4
Manuel 1907	5	32	32	90	122	3,8
Classification 1927	5	34	34	105	139	4,0
Dezimal 1934	5	40	40	143	183	4,5
Uniwersalna 1969	6	52	52	230	282	5,4

Powyższe zestawienie wizualnie przedstawia wykres:

Opracowanie własne

Wzrost liczby klas można również przedstawić procentowo:

	Liczba klas	Procent w stosunku do poprzedniego wydania UKD	Procent w stosunku do KDD
KDD 1894	85	-	100 %
Manuel 1907	122	-	143,5 %
Classification 1927	139	113,9 %	163,5 %
Dezimal 1934	183	131,7 %	215,3 %
Uniwersalna 1969	273	149,2 %	321,2 %

Klasy odpowiadają symbolom głównym, nie obrazują jednak możliwości klasyfikacyjnych UKD ani nie odzwierciedlają zakresu bibliologii, co można by uzyskać dopiero poprzez analizę symboli rozwiniętych i złożonych oraz odsyłaczy.

W 1906 roku w *Subject Classification* opublikowany został w Londynie nowy schemat klasyfikacyjny (wyd. 2 popr. 1914, wyd. 3 popr. i uzupełn. 1939)¹⁰, którego twórca James Duff Brown (1862-1914), w przeciwieństwie do Otleta i La Fontaine'a, krytykował system Deweya za niespójność zasad dziedzicznego porządkowania piśmiennictwa i przypadkowość lokalizacji wielu dyscyplin wiedzy.

Brown położył nacisk na ewolucyjny porządek rozwoju świata: najpierw istniały materia i siła, następnie powstało życie. Życie stworzyło umysł, który z kolei zaczął rejestrować przejawy życia, tworząc dokumentację (rejestrację). Porządek nauk wyznacza wzorzec: nauki o materii i sile, nauki o życiu, nauki o myśli, nauki o zapisie wiedzy. Działy główne B-D odpowiadają Materii, E-I Życiu, J-L Umysłowi, M-X Dokumentacji (Rejestracji).

W Klasyfikacji Przedmiotowej stosowane jest mieszane znakowanie alfanumeryczne. W ramach działów głównych, oznaczonych dużymi literami alfabetu łacińskiego, dalsze poddziały wyraża się za pomocą oznaczeń cyfrowych od 000 do 999. Obok symboli głównych stosowane są symbole pomocnicze, ujęte w jednej zbiorczej tablicy, tzw. Categorical Tables. Klasyfikacja Browna przypomina katalog przedmiotowy, gdyż dla każdego tematu (przedmiotu) przeznaczone jest jedno miejsce, stanowi zatem systematykę tematów, a nie ujęć.

Zagadnienia nauki o książce umieszczone zostały w środku systemu, wśród nauk o zapisie wiedzy, w dziale M Language and Literature. W kolejnych poddziałach M7 (30 haseł), M8 (97 haseł) i M9 (57 haseł) znajdują się następujące zagadnienia:

- M7 Palaeography, Bibliography, Historical Typography
 - Bibliography (M760 – M767)
 - Historical Typography (M770 – M798)
- M8 Practical Printing and Bookbinding
 - Practical Printing (M 800 – M871)
 - Bookbinding (M872 – M894)
 - Publishers (M 895)
 - Booksellers (M897 – M898)
- M9 Library History and Economy
 - Library History (M901 – M917)
 - Library Economy (M951 – M999)

¹⁰ E.I. Šamurin: *Geschichte*, Bd.2. Leipzig 1967, s. 352-360; B. Sosinśka-Kalata: *Klasyfikacja*, s. 160-163; E. Ścibor: *Rozwój*, s. 82-112.

Hasła są ułożone hierarchicznie, co uwidocznione jest poprzez układ (wcięcia), wersaliki i tłusty druk. Hierarchia ta nie jest jednak konsekwentna np.

760	BIBLIOGRAPHY
761	Universal Bibliography
762	Book Collecting (Bibliomania)
763	Rarities, General
764	Book Selection , General
765	Library, General
766	Municipal Libraries
767	Private Collectors
770	Historical Typography
771	Block Books
772	Invention of Movable Type
	National Printing , General
773	Chinese Printing
775	Oriental
779	Germany
780	Italy
[...]	
791	Other Countries
792	Special Presses
793	Private
795	Incunabula
798	Printers' Marks

Nie pozwoliło to na przedstawienie tablicy synoptycznej porównywalnej z innymi zamieszczonymi w artykule.

System Browna nie odegrał znaczącej roli w rozwoju klasyfikacji piśmiennictwa, nie przyjął się też w praktyce.

W Stanach Zjednoczonych, w bibliotece College of the City of New York na początku XX wieku powstawała nowoczesna teoria i schemat klasyfikacji piśmiennictwa, zwana Klasyfikacją Bibliograficzną. Twórcą jej był amerykański bibliotekarz Henry Evelyn **Bliss** (1870-1955)¹¹. Wczesny projekt tej klasyfikacji Bliss przedstawił jeszcze w 1910 r. w artykule zamieszczonym w *Library Journal*. Pierwszy zarys systemu klasyfikacyjnego opublikował w 1933 w książce *Organization of knowledge in libraries*. Schemat został przedstawiony oddzielnie w 1935 r. w książce pt. *A System of Bibliographic Classification*. Drugie wydanie, nieco zrewidowane, ukazało się w 1936 r. Trzy tomy na nowo opracowanych i rozbudowanych tablic Klasyfikacji Bibliograficznej opublikowano w latach 1940-1953 pt. *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*.

Podstawową zasadą przyjętą przez Blissa jest zgodność opracowanego przez niego schematu z ogólnie przyjętym układem dyscyplin naukowych na wyższych uczelniach i w instytucjach badawczych (consensus ekspertów). Klasyfikacja Bibliologiczna, przeznaczona na potrzeby bibliografii i piśmiennictwa naukowego oraz katalogu systematycznego w bibliotekach naukowych, miała w ten sposób odzwierciedlać wymagania środowisk akademickich. Bliss oparł schemat klasyfikacji na opracowanej przez siebie klasyfikacji

¹¹ E.I. Šamurin: op. cit., Bd.2., s. 327-350; B. Sosińska-Kalata: *Klasyfikacja*, s. 172-178; E. Ścibor: *Rozwój...*, s. 100-112.

nauk, przedstawionej w formie dwuwymiarowej tablicy synoptycznej, która wskazywała powiązania poszczególnych dyscyplin naukowych i tematów.

Tablice główne Klasyfikacji Bibliograficznej obejmują 35 klas (działów), w tym 9 klas oznaczonych cyframi arabskimi (od 1 do 9) oraz 26 klas określonych literami alfabetu łacińskiego (od A do Z). Pierwsze 9 symboli służy do oznaczenia różnych części księgozbioru, grupujących dzieła ogólne i wielotematyczne. Klasy oznaczone literami A-Z są uporządkowane zgodnie z ewolucyjnym rozwojem świata, w kolejności: nauki matematyczno-fizyczno-chemiczne, nauki biologiczne, nauki antropologiczne (tj. nauki o człowieku i społeczeństwie).

Rozbudowa klas w tablicach głównych dokonywana jest przez dodawanie kolejnych dużych liter. Zastosowanie szerokiej bazy znakowania (26 liter alfabetu łacińskiego) umożliwia stosowanie krótkich symboli.

Cechą charakterystyczną Klasyfikacji Bibliograficznej jest zasada alternatywności. Bliss umieścił niektóre subdyscypliny naukowe lub zagadnienia w dwóch lub więcej miejscach schematu – wybór jednego z nich należy do danej biblioteki.

Każda dziedzina została ujęta w czterech przekrojach: filozofia danej nauki, sama nauka, historia nauki oraz techniki i sztuki, czyli praktyczne zastosowanie danej nauki.

W klasyfikacji Blissa szeroko występują poddziały pomocnicze. W ramach wszystkich klas systemu mogą być stosowane poddziały w czterech pierwszych tablicach (poddziały formy, geograficzne, języka i narodowości oraz poddziały według okresów historycznych). Zastosowanie poddziałów w pozostałych tablicach ograniczone jest do kilku klas lub też do pojedynczej klasy lub podklasy. Tablice Klasyfikacji Bibliograficznej są uzupełnione obszernym indeksem przedmiotowym o charakterze indeksu relacyjnego.

Szerokie zastosowanie poddziałów pomocniczych odróżnia Klasyfikację Bibliograficzną Blissa od omówionych wyżej klasyfikacji monohierarchicznych, natomiast zbliża ją pod względem struktury do Uniwersalnej Klasyfikacji Dziesiątej.

Klasyfikacja nie zdobyła szerszej popularności w Stanach Zjednoczonych, natomiast w Wielkiej Brytanii stosuje ją ponad 100 bibliotek specjalnych i uczelnianych. Powstał też tam Komitet Brytyjski ds. Klasyfikacji Blissa – British Committee for the Bibliographical Classification, obecnie Bliss Classification Association, gdzie przygotowano nową wersję systemu – Klasyfikację Bibliograficzną 2, która jest klasyfikacją fasetową.

W wydaniach *A System of Bibliographical Classification* z lat 1935 i 1936 zagadnienia bibliologiczne znajdujemy w dziale oznaczonym cyfrą 2. Odpowiednikiem słownym tego symbolu w wykazie tablic głównych jest *Bibliography and Library Science and Economy*. W miejscu, gdzie podana jest zawartość działu, odpowiednikiem słownym symbolu jest Bibliology, Bibliography, Documentation and Libraries.

Pierwszy człon działu – bibliologia – jest najbardziej rozbudowany. Składa się z 5 poddziałów omawiających historię książki, procesy produkcyjne i wydawnicze (tu następuje dalszy podział na drukarstwo i zdobnictwo, oprawę i zagadnienia wydawnicze), czytelnictwo (dalszy podział na bibliopsychologię i bibliosocjologię), bibliofilstwo, dobór lektury. Na drugim miejscu występuje dokumentacja (tu po raz pierwszy jako dział bibliologii). Bibliografia ma trzy poddziały – katalogowanie, klasyfikacja i indeksowanie, dystrybucja i rejestracja książki oraz spisy bibliograficzne (dalszy podział na bibliografię ogólną i narodową, specjalną, katalogi wydawnicze i katalogi biblioteczne). Zagadnienia dotyczące bibliotek podzielone są na pięć poddziałów: historia i opis biblio-

tek, budynki i wyposażenie, administracja i zarządzanie, bibliotekarze i bibliotekarstwo oraz rodzaje bibliotek.

Wśród działów oznaczonych literowo nie ma działu poświęconego książce. Litera Z, którą Bliss później wykorzystał do tego celu, jako podobna (w mniej starannym lub pośpiesznym piśmie) do cyfry 2, przeznaczona była tylko jako alternatywne oznaczenie dla dokumentów z działu P Religion and Theology.

W następnej edycji klasyfikacji pt. *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*, w tomie pierwszym (1940), w spisie tablic głównych, symbol 2 zamiast odpowiednika słownego symbolu ma uwagę „Alternative for Bibliology, Bibliography, and Libraries preferred in Z”¹². W tomie trzecim (1953), w dziale Z Bibliology, Bibliography, Documentation, and Libraries, po nagłówku umieszczona jest uwaga „Alternative to Class 2”¹³. Z dalszych uwag Blissa wynika, że zagadnienia bibliologiczne jako związane z edukacją i literaturą mogą być zamieszczane również w dziale JV lub po dziale Y poświęconym literaturze, czyli w dziale Z.

Nagłówek działu Z składa się, jak w poprzednich edycjach, z 4 grup zagadnień nauki o książce – bibliologii, bibliografii, dokumentacji i zagadnień związanych z bibliotekami. Ma 21 poddziałów na drugim szczeblu klasyfikacji, 205 symboli na trzecim i 152 na czwartym szczeblu klasyfikacji. Razem 379 symboli, bez przewidzianych na rozwój dziedziny i alternatywnych.

Szczebel podziału	Liczba grup	Liczba klas węzłowych	Liczba klas końcowych	Liczba klas razem	Liczba klas w grupie
I	0	1	0	1	0
II	1	11	10	21	1,9
III	11	21	184	205	18,6
IV	21	0	152	152	7,2
Razem	33	33	346	379	11,5

W klasyfikacji Blissa w dziale Z Bibliology, Bibliography, Documentation, and Libraries znajdują się 33 grupy, na których czele stoją 33 klasy węzłowe, w tym klasa naczelną, i 346 klas końcowych. Razem 379 klas. Na jedną grupę przypada średnio 11,5 klasy.

Najbardziej rozbudowane są zagadnienia produkcji i rozpowszechniania książki (dział ZC Making, Publishing and Selling Books: History and Description) – 57 poddziałów na trzecim i czwartym szczeblu klasyfikacji oraz problemy bibliotek (dział ZN Libraries: Establishment, Services, Administration, Economy) – 140 poddziałów na trzecim i czwartym stopniu klasyfikacji.

Dziewięć działów (ZA Bibliologia: Książka w ogólności, ZD Czytelnictwo, ZE Bibliofilstwo, ZG Bibliografia w szerokim zakresie, ZH Katalogi i klasyfikacja, ZI Bibliografie ogólne i narodowe, ZM Dokumentacja, ZP Bibliotekarze) posiada poddziały na trzecim stopniu klasyfikacji.

Dziesięć działów (ZK Specjalne rodzaje bibliografii, ZA Katalogi wydawnicze, ZQ Biblioteki amerykańskie, ZR Biblioteki europejskie, ZS Biblioteki azjatyckie, australijskie, nowozelandzkie, afrykańskie i inne obce, ZT Biblioteki

¹² H.E. Bliss: *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*. Vol.1. Introduction, Interior Tables and Systematic Schedules and Classes A-G. New York 1940, s.124.

¹³ H.E. Bliss: *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*. Vol.3. Classes L-Z The Special Human Studies. New York 1940.

specjalne, ZU Biblioteki uniwersyteckie, ZV biblioteki zakładowe, ZW Biblioteki prywatne, ZY Katalogi bibliotek) nie dzieli się dalej.

Dział ZB jest alternatywny dla zagadnień druku i pisma, które lepiej klasyfikować tu niż w działach VS i VT (V Sztuki piękne. Rekreacja. Czas wolny); dział ZF – alternatywny dla zagadnień dokumentacji, umieszczonych w ZM; dział ZO jest zarezerwowany dla zagadnień związanych z rozwojem bibliotek.

W przygotowaniu szczegółowych tablic klasyfikacyjnych poświęconych książce brał udział francuski bibliolog E. de Grolier¹⁴.

Obecnie, tworząc nowoczesne języki informacyjne, warto wziąć pod uwagę dokonania przeszłości, tym bardziej, że coraz szerzej jako instrument organizacji zasobów informacyjnych wykorzystuje się powszechnie znane klasyfikacje piśmiennictwa.

Wykorzystane klasyfikacje

1. BLISS H.E.: *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*. Vol.1. Introduction, Interior Tables and Systematic Schedules and Classes A-G. New York 1940.
2. BLISS H.E.: *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*. Vol. 3. Classes L-Z The Special Human Studies. New York 1953.
3. BLISS H.E.: *A System of Bibliographic Classification*. 2nd ed. New York 1936.
4. BONAZZI G.: *Schema di catalogo sistematico per le biblioteche*. Parma 1890.
5. BROWN J.D.: *Subject Classification*. 3rd ed. London 1939.
6. *Classification Décimale Universelle*. Edition complète. Vol. 1-4. Bruxelles 1927-33.
7. CUTTER CH.: *Expansive Classification. Part 1. The first six classifications*. Boston 1891-1893.
8. DEWEY M.: *Decimal Classification and Relative Index for libraries, clippings, notes, etc.* 4th ed. Boston 1891.
9. *Dezimal-Klassifikation. Deutsche Gesamtausgabe. Hilfstafeln. 0/2*. Dritte internationale Ausgabe der Dezimal-Klassifikation. Berlin 1934.
10. *Library of Congress Classification. Class Z. Bibliography and Library Science*. 3rd ed. Washington 1927.
11. *Library of Congress Classification. Class Z. Bibliography and Library Science*. 4th ed. Washington 1959.
12. *Manuel du répertoire bibliographique universel*. Bruxelles 1907.
13. *Schema des Realkatalogs der Königlichen Universitätsbibliothek zu Halle a. S.* Leipzig 1888. Beiheft 3 zum „Zentralblatt für Bibliothekswesen“.
14. *Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna. Dział 0. Zagadnienia ogólne. Nauka i wiedza. Informacja. Dokumentacja. Pełne wydanie polskie*. Warszawa 1962.
15. WENZEL B.: *Die Abteilung Bücherkunde im Realkatalog der Kaiser-Wilhelm-Bibliothek*. W: Festschrift zur Begrüßung der sechsten Versammlung Deutscher Bibliothekare in Posen am 14. und 15. Juli 1905. Posen 1905, s. 19-41.

¹⁴ W uwagach dotyczących działu Z znajduje się akapit: „In developing these details tentative schedules contributed years ago by Mr. Edmond de Grolier, the eminent bibliographer then, of Paris, France, have been freely drawn upon; and that debt is acknowledged here with especial gratitude for the appreciative advocacy that M. and Mme. de Grolier at that time published in their *Revue du Livre* and elsewhere in bibliographic circles (H.E. Bliss: *A Bibliographic Classification extended by systematic auxiliary schedules for composite specification and notation*. Vol.3. Classes L-Z The Special Human Studies. New York 1940).

Tabela 1

Hasła związane z bibliotekarstwem w wybranych klasyfikacjach XVIII i XIX w.

Twórca klasyfikacji	Nagłówki działów i poddziałów związanych z bibliotekarstwem
Leibniz 1700	Historia literatury i bibliotekarstwo
Francke 1750	Historia bibliotek i katalogi 1. O bibliotekach w ogóle I. Zbiory prac o bibliotekach II. O początkach bibliotek, ich użytkowaniu, prawach, ozdobach itd. III. O zakładaniu, powiększaniu i zawiadywaniu bibliotek IV. O przeznaczeniu bibliotek i doborze ksiąg V. Dzieła ogólne o dawnych i nowszych bibliotekach 2. O dawnych rozprószonych bibliotekach 3. O nowszych bibliotekach publicznych
Debure 1763	Prolegomena bibliograficzne O zbiorach czyli bibliotekach, o ich historii, urządzeniu itd.
Denis 1774	Księgoznawstwo Bibliotekarstwo
Peignot 1802	Historia literatury powszechnej Historia bibliotek
Jarkowski 1809	Historia rzeczy książkowej Znajomość książek Historia książnic
Brunet 1810	Historia B. Rozprawy ogólne o książkach, bibliotekach, ich dziejach i obowiązkach bibliotekarza
Home 1814	Bibliografia Historia bibliotek Klasyfikacja książek
Bandtkie 1815	Bibliografia Historia księźnictwa (bibliotekarstwo)
Lelewel 1823	Bibliografia Historia bibliotek Bibliotekarstwo (księźnictwo)
Bohatkiewicz 1830	Bibliografia Znajomość ksiąg praktyczna. Bibliotekarstwo czyli księźnictwo
Namur Manuel... 1834	Bibliografia IV. Biblioteki
Muczkowski 1846	Bibliografia Zasady bibliotekarstwa
Schleiermacher 1847	A. Encyklopedie. Historia literatury Biblioteki
Estreicher 1865	Bibliografia Bibliotekarstwo
Gar 1865	6. O bibliotekach starożytnych i średniowiecznych 7. O bibliotekach i ich badaniu od włoskiego Renesansu do czasów współczesnych 8. O współczesnych bibliotekach publicznych Europy i Ameryki
Mortet 1868	Bibliografia Bibliotekonomia

Opracowanie własne

Bibliologia na pierwszym i drugim szczeblu podziału uniwersalnych klasyfikacji monohierarchicznych

Szczebel podziału	Dewey	Hartwig	Bonazzi	Cutter	KBK
I	000 DZIELA TREŚCI OGÓLNEJ	A KSIĘGOZNAWSTWO, DZIELA TREŚCI OGÓLNEJ	A DZIELA OGÓLNE	Z SZTUKI KSIĄŻKI	Z BIBLIOGRAFIA I BIBLIOTEKOWNICTWO
II	010 Bibliografia 020 Bibliotekoznawstwo 080 Księgi i rzadkie	Aa Bibliotekoznawstwo Ab Bibliografia Ac Drukarstwo i księgarstwo	Aa Bibliografia [bibliologia]	Za Autorstwo. Reliquia Zd Pismo Zh Druk Zk Oprawa Zl Wydawnictwo i księgarstwo Zn Biblioteki prywatne Zp Biblioteki publiczne Zt Bibliografia Zw Bibliografia specjalna Zx Wybor i meloody czytania Zy Historia literatury Zz Bibliografia narodowa	4 Historia książki i jej produkcji 40-115 Pismo 116-550 Produkcja książki i księgarstwo 551-661 Prawo autorskie. Copyright 665-997 Biblioteki 998-1000 Ceny książki. Katalogi księgarskie 1001-9000 Bibliografia
Źródło	M. Dewey: <i>Decimal Classification and Relative Index for libraries, clipping, notes, etc.</i> Wyd. 5. Boston 1894, na podstawie: E.I. Samuini: <i>Geschichte...</i> s. 223, 671	Schema des Realcatalogs der Königlischen Universitätsbibliothek zu Halle a.S. Leipzig 1888	G. Bonazzi: <i>Schema di catalogo per le biblioteche</i> . Parma 1890	Ch. Cutter: <i>Expansive Classification</i> . Part I: <i>The first six classification</i> . Boston 1891-1893 [varianty szósty]	Library of Congress Classification. Class Z. <i>Bibliography and Library science</i> . Wyd. 3. Washington 1927

Opracowanie własne

Tabela 3

Bibliologia na trzech stopniach podziału schematów klasyfikacyjnych Hartwiga Bonazziego i Cuttera

Hartwig 1888	Bonazzi 1890	Cutter 1891-1893
A KSIĘGOZNAWSTWO. DZIELA TREŚCI OGÓLNEJ Aa Bibliotekoznawstwo Aa I Czasopisma Aa II Dzieła o bibliotekach, bibliotekoznawstwie i bibliotekarstwie w ogóle Aa III Historia, opis i statystyka bibliotek publicznych w poszczególnych okresach czasu Aa IV Historia, opis i statystyka bibliotek publicznych w poszczególnych krajach Aa V Historia i opisy bibliotek prywatnych Aa VI Życiorysy bibliotekarzy Ab Bibliografia Ab I Ogólne czasopisma bibliograficzne Ab II Opracowania ogólne z zakresu bibliografii i bibliofilstwa Ab III Historia bibliografii i bibliofilstwa Ab IV Bibliografia bibliografii Ab V Bibliografie ogólne i słowniki Ab VI Bibliografie poszczególnych okresów czasu Ab VII Bibliografie poszczególnych krajów Ab VIII Bibliografie anonimów i pseudonimów Ab IX Katalogi księgarskie Ac Drukarnstwo i księgarstwo Ac I Drukarnstwo Ac II Księgarstwo T ROLNICTWO I LEŚNICTWO. TECHNOLOGIA Tb Technologia XIV Produkcja książki Źródło: <i>Schema des Realkatalogs der Königl. Universitätsbibliothek zu Halle a.S. Leipzig 1888</i>	A DZIELA OGÓLNE AA Bibliografia AAA <i>Bibliografia bibliografii</i> AAG <i>Bibliografie ogólne</i> AAI Bibliografie zespołów autorów AAP Anonimy i pseudonimy AAQ Rękopisy AAR Rarytasy bibliograficzne AAS Sztuka drukarska AAT Zdobnictwo książki AAV Bibliografia regionalna AAW Bibliofilstwo AAX Bibliotekarstwo <i>Kursywą zaznaczono podziały wspólne</i> Źródło: G. Bonazzi: <i>Schema di catalogo per le biblioteche</i>. Parma 1890	Z SZTUKI KSIĄŻKI Za Autorstwo Zb Retoryka Zc Indeksowanie Zd Pismo Ze Paleografia Zh Druk Zi Inkunabuły: katalogi i historia Zj Inkunabuły: książki Zk Oprawa i konserwacja książki Zl Edytorstwo i księgarstwo Zm Bibliofilstwo Zn Biblioteki prywatne Zp Biblioteki publiczne Zpe Zarządzanie i administracja Publikacje poszczególnych bibliotek i o bibliotekach (Zr, Zs) Zt Bibliografia Zu Książki niezwykłe Zv Anonimy i pseud. Zw Bibliografia specjalna Zx Bibliografia narodowa Zy Historia literatury Zz Wybór i metody czytania Źródło: Ch. Cutter: <i>Expansive Classification. Part I. The first six classification</i>. Boston 1891-1893 [wariant szósty]

Opracowanie własne

Summary

The article presents bibliological terms from the most significant classifications of 18th and 19th centuries, as well as universal mono-hierarchic Dewey's, Hartwig's, Bonazzi's, Cutter's and Library of Congress classifications. It includes detailed analysis of „02” division in DDC (edition 4, 1891), and the following editions of UDC: Manuel du répertoire bibliographique universel 1907, Classification Décimale Universelle 1927, Dezimal-Klassifikation 1934, and the Polish edition of UDC 1962. There is also discussed the method of book representation in the Brown Subject Classification and Bliss Bibliographical Classification.

INDEKSOWANIE W XXI WIEKU. EWOLUCJA I WSPÓŁCZESNE FUNKCJE POJĘCIA

Jarosław Pacek
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej
Lublin

Indeksowanie, metody indeksowania, indeksy

Indeks dołączony do publikacji to narzędzie wyszukiwania stworzone dla użytkownika i oddane w jego ręce, musi więc ułatwiać czytelnikowi docieranie do interesujących go zagadnień, czynić indeksowany tekst możliwie przystępnym. Jak pięknie napisał Jan Stanisław Bystron: „Indeks jest tą różdżką czarodziejską, która człowieka przeprowadza przez labirynt książkowy”¹. Indeksy jako aparat pomocniczy są nieodłącznym towarzyszem większości publikacji naukowych. Mogą również stanowić cenne źródło wiedzy o paradygmacie pojęciowym dyscypliny, relacjach w jego obrębie. W ostatnich latach, kiedy to działalność informacyjna otrzymuje nowe, coraz bardziej efektywne i dynamicznie rozwijające się narzędzia, ciężar badań nad tym tradycyjnym narzędziem przesunął się głównie w kierunku prób automatyzacji. Zmienia się również pojęcie *indeksowanie*, które w zastosowaniu do elektronicznych zbiorów danych, sieci komputerowych zyskuje nowy wymiar. W artykule staram się ukazać złożoność terminu *indeksowanie*, omówić najważniejsze obecnie problemy budowania indeksów w ich formie tradycyjnej, przedstawić nowe metody, oraz zauważalne tendencje w tworzeniu indeksów. Omówione zostaną również trudności, z jakimi borykać się musi osoba tworząca indeks, oraz rozwiązania i zmiany, jakie zaszły tu w ostatnich latach. Sformułowane zostaną wnioski i propozycje systematyzujące zagadnienie oraz pewne porady i zalecenia.

Bardzo szybki przyrost informacji i jej nieuporządkowanie są powodem ciągłych prac nad usprawnieniem metod i procesów gromadzenia, opracowania, przetwarzania i udostępniania. Dlatego indeksowanie robi obecnie „karierę”, a pojęcie wypracowane i rozwinięte przez naukę o informacji zostało zaadaptowane przez inne, związane z nią dyscypliny. Już wcześniej uważane było za niejednoznaczne, dziś różnice w jego rozumieniu jeszcze się pogłębiają, warto więc prześledzić zmiany jego znaczenia, postępujące wraz z rozwojem teorii i technologii informacyjnej.

Pojęcie indeksowania

Indeksowanie wcale nie musi prowadzić do powstania indeksu, choć te dwa terminy mają wiele wspólnego zarówno pod względem morfologicznym, jak i semantycznym. Aby ustalić tradycyjne rozumienie indeksowania należy

¹ S. Bystron: *Człowiek i książka*. Wyd. 3. Warszawa 2003, s. 25.

wspomnieć opracowanie Zofii Stasiewskiej z początku drugiej połowy XX wieku, dotyczące indeksów książkowych. Autorka dopatruje się pierwszych prób indeksowania i tworzenia narzędzi ułatwiających pracę z zawartością dzieła już w najdawniejszej książce rękopiśmiennej i drukowanej. Zdaniem autorki „Funkcję taką pełnił w rękopisach i inkunabulach tzw. rejestr czyli wykaz składek (Registrum chartarum, Registrum foliorum), który służył do sprawdzenia, czy dzieło jest kompletne. Tę samą funkcję spełniała tabula rubricarum czyli spis kolejnych nagłówków rozdziałów, przeznaczony przede wszystkim dla rubrykatora. Z czasem pierwotny rejestr oraz spis nagłówków uległ przemianie na spis rzeczy (spis treści), który obejmował niekiedy po kilka, a nawet kilkanaście stron. Obok nazw <<registrum>>, <<syllabus>>, <<tabula>>, spis rzeczy nosił również nazwę <<indeks>>. Rezygnując z dokładnego ustalenia, kiedy obok spisu rzeczy pojawiły się pierwsze indeksy w dzisiejszym tego słowa znaczeniu, można stwierdzić, że w inkunabulach istniały wykazy alfabetyczne tematów, które poniekąd pełniły funkcję dzisiejszych indeksów. Kierowały one jednak nie bezpośrednio do miejsc, w których były omawiane poszczególne tematy, lecz do większych całości tekstu zawierających m.in. dany temat”². W pracy poświęconej indeksom książkowym i technice ich sporządzania autorka opisuje jej zdaniem najprostszą i najpowszechniejszą metodę. Indeksowanie skupia się tu głównie na wykonywaniu specjalnych *zapisów indeksowych*. Pisze autorka, że „Przeprowadzając systematyczną i konsekwentną analizę tekstu książki, sporządzamy równocześnie poszczególne zapisy indeksowe, czyli zapisy jednostkowe wybranych elementów treści książki właściwych dla danego indeksu, wraz z liczbą strony (rzadko paragrafu, czy rozdziału), gdzie dany element się znajduje. [...] Autor lub indeksator rozpoczyna pracę nad indeksem przeważnie po otrzymaniu z drukarni przełamanych szpalt korekty książki. Czytając tekst podkreśla wyrazy, które mają być zamieszczone w indeksie jako hasła indeksowe, i każdy wyraz (niekiedy w zmienionej formie dostosowanej do potrzeb indeksu) zapisuje na oddzielnej kartce wraz z liczbą strony. [...] Przy zapisach rzeczowych konieczne jest podawanie określników, jak gdyby na zapas, a dopiero w trakcie redagowania indeksu wystarczy zdecydować, czy są potrzebne, czy też można je odrzucić. Elementy książki można ująć w trzy wielkie grupy tematów: tematy osobowe, tematy geograficzne i tematy rzeczowe”³.

Pojęcie *indeksowania* pojawia się często obok *klasyfikowania*, stąd wynika także jego niejednoznaczność. Zwraca na to uwagę Michał Tokarski, który różni trzy tendencje w określaniu pojęcia *indeksowanie*: „Pierwsza traktuje indeksowanie jako pojęcie szersze od klasyfikowania. Druga indeksowanie rozumie jako proces analityczny w przeciwieństwie do klasyfikowania będącego syntezą treści dokumentu występującą przy przydzielaniu danego dokumentu do pewnej klasy dokumentów. Trzecia określa indeksowanie jako proces węższy niż klasyfikowanie (klasyfikowanie przewiduje także systematyzację dokumentów według cech porządkujących charakterystyki wyszukiwawczej)”⁴. Termin *indeksowanie* przejęty został z języków obcych – angielskiego (*indexing*) i rosyjskiego (*indeksirovanie*). Słowa angielskiego używano w znaczeniu czynności tworzenia indeksu bądź jako synonimu słowa *klasyfikowanie*. Termin

² Z. Stasiewska: *Indeksy do książek*. Prace Instytutu Bibliograficznego. Warszawa R. 1964, Nr 1, s. 5-6.

³ Z. Stasiewska: *Indeksy do książek...*, s. 26-27.

⁴ M. Tokarski: *Indeksy i ich tworzenie*. Katowice 1983, s. 9-10.

rosyjski pochodzi od słowa *indeks*, odpowiadającego polskiemu słowu *symbol*. Pierwsze próby tworzenia indeksów to powstające już 600 lat temu konkordancje. Zawierały wybrane z dzieła wyrazy, ułożone w porządku alfabetycznym, podane wraz ze wszystkimi zdaniami, w jakich występowały w dziele. Zdanie, w których dany wyraz wystąpił kilka razy, kilkakrotnie też cytowano, co było powodem znacznej objętości tego typu indeksów (konkordancja bywała 7-9 razy obszerniejsza niż indeksowane dzieło). Tworzono je najczęściej do Biblii. Konkordancje powstają i publikowane są również obecnie.

W bardzo wielu definicjach pojawiają się interpretacje mówiące o tworzeniu charakterystyk lub instrukcji wyszukiwawczych lub skupiające się na tłumaczeniu treści czy zapytań informacyjnych na język informacyjny. Takie rozumienie terminu odnajdziemy w opracowaniu Mirosława Dąbrowskiego i Krystyny Laus-Mączyńskiej, którzy *indeksowanie* rozumieją jako „tłumaczenie tekstu dokumentu (lub pytania) w języku naturalnym na tzw. język informacyjny”⁵. Lucyna Anna Bielicka podaje definicję łączącą dwie wyżej wymienionych funkcje: „indeksowanie jest to proces charakteryzowania treści dokumentu i jej przekładu na język informacyjny. Wynikiem indeksowania jest charakterystyka wyszukiwawcza dokumentu lub instrukcja wyszukiwawcza pytania”. W odniesieniu do *klasyfikowania* autorka stwierdza, że „wszędzie tam, gdzie nie ma możliwości porządkowania charakterystyk wyszukiwawczych dokumentów poprzez zaliczenie ich do jakiejś klasy (np. za pomocą symbolu UKD), lecz przedstawia się tylko treść dokumentu w formie analitycznej (np. zestawu słów kluczowych), właściwszy jest termin <<indeksowanie>>”⁶. Porządkujący terminologię *PATIN, Polsko-Angielski Tezaurus Informacji Naukowej*⁷, odnotowuje już *klasyfikowanie* jako węższy deskryptor gatunkowy wobec *indeksowania*. Również w skondensowanej, lecz przejrzystej definicji *Słownika encyklopedycznego informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych* z 2002 roku można odnaleźć hierarchiczną zależność między tymi pojęciami, zgodnie, z którą *klasyfikowanie* rozumiane jest jako odmiana *indeksowania*. Według *Słownika*, *indeksowanie* oznacza „tworzenie charakterystyki wyszukiwawczej dokumentu i/lub instrukcji wyszukiwawczej. Zasady indeksowania w danym systemie informacyjno-wyszukiwawczym określa instrukcja indeksowania. Indeksowanie w języku haseł przedmiotowych nazywa się tematowaniem lub przedmiotowaniem, zaś w klasyfikacji klasyfikowaniem”. *Klasyfikowanie* w odpowiednim miejscu *Słownika* zdefiniowano, więc po prostu jako: „indeksowanie w klasyfikacji”⁸. Informacje te uzupełniono w *Słowniku* omówieniem *procesu indeksowania*, na które składają się: *analizowanie* dokumentu, *selekcjonowanie* informacji z punktu widzenia celów danego systemu informacyjno-wyszukiwawczego oraz *tłumaczenie* utworzonych charakterystyk słownych na wybrany język informacyjno-wyszukiwawczy. *Indeksowanie* dokumentów jest również jedną z metod kompletowania słownictwa dla projektowanych języków informacyjno-wyszukiwawczych czy opracowań słownic-

⁵ M. Dąbrowski., K. Laus-Mączyńska: *Metody wyszukiwania i klasyfikacji informacji*. Warszawa 1978, s. 13.

⁶ L. A. Bielicka: *Konwencjonalne metody indeksowania współrzednego*. Warszawa 1979, s. 6-7.

⁷ E. Ścibor, J.Tomasik-Beck: *PATIN. Polsko-Angielski Tezaurus Informacji Naukowej*. Warszawa 2001, 307 s.

⁸ *Słownik encyklopedyczny informacji, języków i systemów informacyjno-wyszukiwawczych*. Oprac. B. Bojar. Warszawa 2002, s. 85, 137.

twą takich jak tezaury, wspomaga operacje związane z budową streszczeń, analiz, opracowań dokumentacyjnych.

Nie sposób rozpatrywać dość pojemnego pojęcia *indeksowanie* w oderwaniu od jeszcze szerszego kontekstu, jakim jest opracowanie rzeczowe (treściowe). Indeksowanie jest obecne, jak wspomniano wyżej, w klasyfikacji, gdzie występuje pod nazwą *klasyfikowania*, funkcjonuje również w opracowaniu przedmiotowym jako *tematowanie* bądź *przedmiotowanie*. Według Jadwigi Ćwiekowej metodyka tematowania dokumentów obejmuje cztery najistotniejsze działania: 1/ zapoznanie z tekstem dzieła, 2/ ustalanie występujących tematów dzieła, 3/ wybór tematów reprezentatywnych dla treści dzieła, 4/ redakcję haseł przedmiotowych w przyjętym języku. Warto zauważyć, że wymienione etapy z powodzeniem mogą posłużyć również do opisu procesu indeksowania dokumentów. W cytowanym *Słowniku tematowanie* zdefiniowane jest jako „indeksowanie w języku haseł przedmiotowych”, tak więc w sposób podobny jak wyżej przytoczone klasyfikowanie, jako odmiana indeksowania (*przedmiotowanie* traktowane jest tu jako askryptor *tematowania*). Barbara Sosińska-Kalata, omawiając szerokie interpretacje terminu *klasyfikacja*, zauważa, że jest on „terminem synonimicznym wobec również szeroko interpretowanego terminu *indeksowanie dokumentów*, albo terminu *klasyfikowanie piśmiennictwa*, oznacza bowiem proces formułowania opisu treści i (lub) wybranych cech formalnych dokumentów w pewnym wyspecjalizowanym w tym zadaniu języku”⁹. Frederic W. Lancaster w książce *Indexing and Abstracting in Theory and Practice* stwierdza wręcz, że rozróżnienie pomiędzy terminami *indeksowanie przedmiotowe* (*subject indexing*), *katalogowanie przedmiotowe* (*subject cataloging*) oraz *klasyfikacja* (*classification*) jest w dużym stopniu sztuczne, a nawet może wprowadzać w błąd. Autor trafnie zauważa, że „proces decydowania, które elementy nadają się najlepiej do reprezentacji egzemplarza, jest konceptualnie taki sam, bez względu na to, czy owe elementy – etykiety pochodzą ze schematu klasyfikacyjnego, tezaury czy listy haseł przedmiotowych, bez względu na to, czy egzemplarz stanowi kompletną jednostkę bibliograficzną, czy fragment większej całości, bez względu na sposób późniejszego uporządkowania (alfabetyczne bądź inne) oraz bez względu na to, czy opis egzemplarza będzie miał postać rekordów katalogu, drukowanego indeksu czy elektronicznej bazy danych”¹⁰.

Na podstawie przytoczonych definicji i opinii można więc wysnuć wniosek, że wszystkie wymienione operacje są do siebie bardzo zbliżone. Różnice profilowane są zaś przez właściwości danych dokumentów, wykorzystanych języków informacyjno-wyszukiwawczych, specyfiki systemów informacyjno-wyszukiwawczych, w ramach których opisy mają funkcjonować, przewidywanej skali zastosowania, celów szczegółowych oraz wymagań użytkowników. Operacje te wykorzystują podobne metody i mają wspólny nadrzędny cel, jakim jest utworzenie metainformacyjnego opisu wiedzy zawartej w różnego typu źródłach, dokumentach. Płaszczyzną, na poziomie której się te operacje spotykają i w której biorą swój początek, jest zawartość dokumentów, ich treść oraz przedmiot (uformowane najczęściej w postać tekstu), dalsza analiza oraz konieczność trafnego wyboru elementów najbardziej charakterystycznych. *Indeksowanie* wydaje się ponadto być terminem nadrzędnym, pozostałe zaś to

⁹ B. Sosińska-Kalata: *Klasyfikacja. Struktury organizacji wiedzy, piśmiennictwa i zasobów informacyjnych*. Warszawa 2002, s. 35.

¹⁰ F.W. Lancaster: *Indexing and Abstracting in Theory and Practice*. Londyn 1998, s. 15-17.

jego specyficzne odmiany. Indeks jest tylko jednym z możliwych produktów procesu indeksowania.

Tą funkcją zajmuje się Witold Marciszewski, autor wciąż bardzo aktualnego opracowania dotyczącego analizy tekstów naukowych¹¹. *Indeksowaniem* nazywa „czynność charakteryzowania zawartości tekstu za pomocą słów kluczowych” zaś „zbiór słów kluczowych dla danego tekstu [...] jego skrowidzem lub INDEKSEM RZECZOWYM”. Do indeksu włącza się „tylko pojęcia najważniejsze, dotyczące istotnych punktów w treści tekstu. Określa się je jako POJĘCIA KLUCZOWE, zaś nazwy wyrażające te pojęcia noszą miano SŁÓW KLUCZOWYCH”. Zdaniem autora „Każdy indeks jest pewnym tekstem pochodnym przyporządkowanym jednoznacznie określone mu tekstowi pierwotnemu (oryginałowi) w wyniku operacji dokonanych na tekście pierwotnym. Podstawową operacją jest wybieranie słów kluczowych i układanie ich w ustalonym porządku”. Do opisu procesów związanych z indeksowaniem autor stosuje termin *język indeksowania*. Stwierdza, że „Czerpanie słów kluczowych z tekstu w takim kształcie, w jakim występują one w danym tekście, jest jednym, ale nie jedynym sposobem budowania indeksu. Drugi sposób wiąże się z dokonywaniem przekładów na jakiś wybrany JĘZYK INDEKSOWANIA. [...] Słownik języka indeksowania, podobnie jak każdy inny słownik, jest zbiorem wyrazów, to znaczy wyrażen tak prostych, że nie rozpadają się już na składniki, które miałyby znaczenie w danym języku”. W. Marciszewski przedstawia interesującą klasyfikację tych języków. Istnieją 4 możliwości uporządkowania zbioru (symbol N).

1. Zbiór N uporządkowany liniowo.
2. N jest uporządkowany częściowo, w taki sposób, że:
 - a) niektóre jego podzbiory (łańcuchy) są uporządkowane liniowo,
 - b) każdy element N należy przynajmniej do jednego łańcucha.
3. N jest częściowo uporządkowany:
 - a) każdy element należy przynajmniej do jednego porządku,
 - b) mogą wystąpić elementy „luźne”, które nie należą do żadnego uporządkowanego podzbioru.
4. Nie wprowadza się do N żadnego częściowego porządku.

Przypadek 1 nie ma praktycznych zastosowań. Przykładem języków porządkowanych, tak jak w drugim przypadku, jest UKD (Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna). Języki te noszą nazwę języków klasyfikacyjnych, porządkowanie elementów słownika jest tu odwzorowaniem uporządkowania zachodzącego w rodzinie zbiorów tworzących pewien podział logiczny, czyli klasyfikację. Natomiast 3 i 4 sposób porządkowania charakteryzuje języki deskryptorowe.

Definicję bliską tradycyjnemu indeksowi odnajdziemy również, co ciekawe, w dość nowym opracowaniu Joan M. Reitz: *Dictionary for Library and Information Science* z 2004 r.¹². *Indeksowanie*, zgodnie z tą definicją, oznacza proces zestawiania jednego lub kilku indeksów dla danej publikacji. Profesjonalista – indeksator¹³ czyta tekst każdego dokumentu, by określić jego zawartość i wybiera odpowiednie elementy (nazwy, miejsca, tematy). Indeksowanie

¹¹ W. Marciszewski: *Metody analizy tekstu naukowego*. Warszawa 1981, s. 173-209.

¹² J. M. Reitz: *Dictionary for Library and Information Science*. [on-line]; [Dostęp 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <<http://lu.com/odlis/about.cfm>>

¹³ Używam nazwy „indeksator”, uznając ją za bardziej odpowiednią (i posiadającą tradycję stosowania), niż pojawiająca się obecnie „indeksujący”.

będąc jednym z elementów analizy tekstu, prowadzonej na potrzeby systemów organizacji wiedzy, pozostaje w bardzo silnym powiązaniu ze *streszczeniem*. F. W. Lancaster, porównując te dwie czynności, stwierdza, że podczas kiedy zadaniem osoby streszczającej jest zbudowanie opisu dokumentu, to indeksator określa jego zawartość za pomocą zestawu terminów¹⁴.

Do indeksowania i produktu tego procesu w postaci gotowego indeksu lub charakterystyki wyszukiwawczej dokumentu można odnieść również dwie właściwości, związane z organizacją i wykorzystaniem języków oraz systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Są to: *postkoordynacja* oraz *prekoordynacja*. W pierwszym przypadku każde wyrażenie może samodzielnie pełnić funkcję wyszukiwawczą. Wyrażenia te można również swobodnie ze sobą zestawiać, kombinować, ich zbiór nabiera w ten sposób wielowymiarowości. Postkoordynacja zależna jest w dużej mierze od środków technicznych i charakterystyczna dla systemów zautomatyzowanych. Postkoordynacja rozwinęła się w związku z automatyzacją procesów bibliotecznych i powstaniem komputerowych systemów informacyjno-wyszukiwawczych. Natomiast, jak pisze F. W. Lancaster, kiedy elementy indeksu zostaną wydrukowane, tracą swoją postkoordynacyjną elastyczność¹⁵. Prekoordynacja jest charakterystyczna dla „tradycyjnych” zbiorów informacyjno-wyszukiwawczych, w których na wyszukiwanie ma wpływ sztywność wyrażenia, a funkcję wyszukiwawczą pełnią zwykle wyrażenia stojące na pierwszym miejscu, tak jak dzieje się to w przypadku katalogów kartkowych. Od prekoordynacji nie są wolne również drukowane indeksy, dopiero nadanie im formy elektronicznej, z jej możliwościami wieloaspektowego wyszukiwania, pozwala na wprowadzenie do indeksu postkoordynacji.

W tym miejscu warto wspomnieć o ciekawej propozycji porównującej indeksowanie do artystycznego procesu tworzenia poezji. Oba przypadki posługują się możliwościami języka, polegają na badaniu relacji znaczeniowych między słowami, ideami a pojęciami, na kondensowaniu wypowiedzi tak by skierować myśli odbiorcy na zamierzony cel¹⁶. Jednocześnie uważa się, że właśnie teksty literackie są najmniej podatne na indeksowanie ze względu na występujący w nich zindywidualizowany język, skojarzenia, symbole, wielość interpretacji. Szczególnie zaś poezja stanowi materiał oporny na próby informacyjnego opisu. Rozważa się możliwość indeksowania beletrystyki¹⁷, co zresztą, jak pokazała Danuta Danek, czyniono ochoczo już przed wiekami. Autorka przedstawia bardzo interesującą analizę funkcjonowania aparatu pomocniczego w literaturze pięknej. Pisząc o indeksach, daje przykłady na to, jak bardzo autor może zbłądzić, jeśli nie potrafi dostrzec rzeczywistych potrzeb użytkownika. Pyta autorka „któż [...] w indeksie powieści pobożnej *Agatonfilos* mógłby spodziewać się, że pierwszą jego pozycją będzie, zgodnie z pierwszą literą alfabetu, hasło <<abeille>>, <<pszczoła>>? **Pszczoła**, która utraciła żądło, serce jej bije. Możemy snuć domysły, czytając ów indeks (lecz tylko domysły), że w powieści owa <<pszczoła>> wchodzi w skład jakiegoś porównania. Cóż jednak sądzić mamy o poszukiwaczu – zakładanym prze-

¹⁴ F. W. Lancaster: *Indexing and Abstracting...*, s. 5-6.

¹⁵ F. W. Lancaster: *Indexing and Abstracting...*, s. 44.

¹⁶ D. N. Sher: *Poetry in indexes*. The Indexer 1994, vol. 19, nr 2, s. 102-104.

¹⁷ Między innymi: H. K. Bell: *Indexing fiction: a story of complexity*. The Indexer 1991, vol. 17, nr. 4, s. 251-256 [on-line]; [Dostęp 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.aidanbell.com/html/hkbell/IFASOC.htm>> Bell H. K.: *Should fiction be indexed? The indexability of text*. The Indexer 1992, vol. 18, nr. 2, s. 83-86. [on-line]; [Dostęp 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.aidanbell.com/html/hkbell/SFBI.htm>>

cież, skoro hasło zostało w indeksie umieszczone – o poszukiwaczu hasła, które widnieje w następnej pozycji: **Pszczoly**, i jak rozpędzać je, gdy walczą. I o poszukiwaczu hasel: **Miód**, najśladzszy jaki. **Woda** ciepła wzmacnia znużone członki. I jeszcze chociażby dwu hasel takiego typu: **Epaminondas** przywdział żalobę nazajutrz po swoim zwycięstwie i dlaczego. **Stonie** są to góry ciała uzbrojone w kość słoniową”¹⁸.

Pojęcie *indeksowania* obecnie stosuje się również powszechnie dla nazwania procesów związanych z wyszukiwaniem w hipertekstowym Internecie. Internet jest bardzo bogatym źródłem wiedzy, lecz jego zasoby są nieuporządkowane. Narzuca to konieczność tworzenia olbrzymich baz metadanych¹⁹ przechowujących sformalizowane informacje o treści, lokalizacji, ale także jakości dokumentów sieciowych. Specjalne programy (często zwane robotami czy pajakami) rozprzestrzeniają się po sieci, analizują zawartość odnalezionych stron oraz ich jakość (ustalaną na przykład na podstawie źródła i ilości odesłań do danej witryny), następnie przesyłają te informacje do bazy. *Indeksowanie stron* internetowa Wolna Encyklopedia Wikipedia rozumie jako: „proces analizy dokumentów dostępnych w World Wide Web (np. w formatach HTML, PDF) przez specjalny program komputerowy. Polega na gromadzeniu danych o występujących w dokumentach wyrazach i innych treściach (np. grafikach), które umieszcza się w wydajnych bazach danych umożliwiających późniejsze szybkie wyszukiwanie wyrazów i fraz bez konieczności ponownego analizowania i przeszukiwania źródłowych dokumentów. To dzięki indeksowaniu wyszukiwarka internetowa może podać wynik przeszukiwania miliardów dokumentów w bardzo krótkim czasie”²⁰. W tym przypadku *indeksowanie* sprowadza się więc do gromadzenia metadanych o dokumentach, porządkowania i przechowywania tych danych w elektronicznych bazach w celu późniejszego odnalezienia dokumentów w zbiorze.

Można zatem wyodrębnić dwie główne funkcje, w jakich występuje dziś pojęcie *indeksowania*. Pierwszy przypadek skupia się głównie na procesach **analizy treści** (tekstu) dokumentu, w celu wyselekcjonowania elementów najbardziej dla tej treści reprezentatywnych, które później, po odpowiednich przekształceniach (po przetłumaczeniu), można wykorzystać na przykład do sformułowania charakterystyki lub instrukcji wyszukiwawczej lub do **budowy odpowiedniego indeksu** wspomagającego użytkownika w jego pracy z tekstem (lokalizowanie konkretnych tematów, zagadnień, pojęć, terminów; szczególnie zaś zorientowanie się w tematyce tekstu). Konstruowanie indeksu można uznać za proces twórczy. Dobrze przygotowany indeks nie jest tylko „suchym” alfabetycznym wykazem, jego tworzenie wymaga od autora znacznego wysiłku umysłowego, nazywania pewnych treści, zjawisk oraz umiejętności odnajdowania relacji pomiędzy pojęciami a często również wyrażeniami takich relacji. Osią, wokół której prowadzone będą dalsze rozważania, jest właśnie tak pojmowana problematyka *indeksowania*.

¹⁸ D. Danek: *Dzieło literackie jako książka. O tytułach i spisach rzeczy w powieści*. Warszawa 1980, s. 153-154.

¹⁹ Za M. Nahotko powtórzmy definicję metadanych: „ustrukturyzowane, czytelne maszynowo dane, zawierające charakterystykę cyfrowych obiektów informacyjnych, służącą ich efektywnemu oraz trafnemu wyszukiwaniu, szczególnie w wielkich zasobach informacji w Internecie, zarządzaniu nimi i ich wartościowaniu”. M. Nahotko: *Metadane. Sposób na uporządkowanie Internetu*. Kraków 2004, s. 15.

²⁰ Wikipedia. *Wolna encyklopedia*. [on-line]; [Dostęp 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <http://pl.wikipedia.org/wiki/Indeksowanie_stron>

W drugim przypadku *indeksowanie* ma na celu **gromadzenie metadanych** o dokumentach i ich zbiorach oraz **umieszczanie tych danych w elektronicznych bazach** w celu późniejszego zasygnalizowania użytkownikowi istnienia danego dokumentu oraz wskazania jego lokalizacji bądź nawet dostarczenia tekstu czy oryginalnego dokumentu. Ta sytuacja dotyczy głównie dużych komputerowych systemów i serwisów informacyjno-wyszukiwawczych oraz Internetu.

Za swoisty przykład indeksu można uznać również zbiór wyszukiwawczy systemu informacyjno-wyszukiwawczego, złożony najczęściej z dokumentów pochodnych w postaci charakterystyk wyszukiwawczych, na którym realizowana jest operacja wyszukiwania informacji. Zbiorem wyszukiwawczym może być również indeks bazy danych, jej podzbiór pomocniczy, tablica wyliczająca wartości pewnych atrybutów występujących w rekordach bazy, służąca do przyspieszania wyszukiwania informacji w bazie²¹.

Wobec tej części procesów *indeksowania*, których wynikiem ma być powstanie indeksu, bardziej precyzyjne mogłoby być sformułowanie *tworzenie indeksu*. Używał tego terminu M. Tokarski²², uważając go za bardziej adekwatny i pozbawiony niebezpiecznej niejednoznaczności. Zwrot ten odnotował *Tezaurus Informacji Naukowej*²³ z 1992 roku, kodyfikując go jako kojarzeniowy deskryptor *indeksowania* zamiast takich aksryptorów, jak: *metodyka opracowania indeksów*, *metodyka sporządzania indeksu*, *metodyka tworzenia indeksu*, *opracowanie indeksu*, *przygotowanie indeksu*, *sporządzanie indeksu*. Jednak już *Polsko-Angielski Tezaurus Informacji Naukowej*²⁴ z 2001 r. niestety rezygnuje z tego terminu. Wydaje się jednak, że jest to termin węższy niż *indeksowanie*, między nimi występuje relacja hierarchiczna gatunkowa. Utworzenie indeksu jest bowiem, jak zauważono już wcześniej, jedną z możliwości do której zaprowadzić ma samo indeksowanie. Dla zachowania przejrzystości porozumiewania się warto jednak powrócić do terminu *tworzenie indeksu*.

Metody indeksowania

Proces indeksowania można podzielić na dwa najistotniejsze etapy: analizę zawartości dokumentu, połączoną z selekcjonowaniem i wybieraniem słów kluczowych, oraz przełożenia wyników operacji analizowania na wybrany język informacyjno-wyszukiwawczy. Metodologia drugiego etapu jest dość często opisywana, etap pierwszy sprawia najwięcej trudności.

O złożoności problemu może świadczyć istnienie wielu metod i rodzajów indeksowania. *PATIN* zawiera 13 deskryptorów nazywających owe odmiany. W rok później opublikowanym *Słowniku encyklopedycznym...* możemy znaleźć podobną listę terminów wraz z ich definicjami, powiększoną o indeksowanie asocjacyjne, które *PATIN* uznawał jeszcze za termin niezalecany do stosowania, askryptor **indeksowania współrzednego**.

Pełna lista zawiera 14 odmian indeksowania:

1/ **ankietowe** – w którym zadaniem indeksatora jest tworzenie charakterystyk i instrukcji wyszukiwawczych według odpowiednich formularzy;

²¹ *Słownik encyklopedyczny informacji...* s. 83, 308.

²² M. Tokarski: *Indeksy i ich tworzenie...*

²³ E. Chmielewska-Gorczyca: *Tezaurus informacji naukowej*. Warszawa 1992, 376 s.

²⁴ E. Ścibor, J. Tomasiak-Beck: *PATIN. Polsko-Angielski...*

2/ **asocjacyjne** – w którym do charakterystyk lub instrukcji wyszukiwawczych wprowadza się dodatkowo wyrażenia jiw, pozostające w relacjach asocjacyjnych do już wyindeksowanych elementów;

3/ **automatyczne** – dokonywane przy użyciu specjalnego programu w komputerowych systemach informacyjno-wyszukiwawczych;

4/ **derywacyjne** – wykorzystujące w funkcji wyrażen języka informacyjno-wyszukiwawczego wyrażenia występujące w indeksowanych dokumentach;

5/ **hierarchiczne** – polegające na wprowadzaniu do charakterystyk informacyjno-wyszukiwawczych dodatkowo wyrażen pozostających w relacji nadrzędności w stosunku do tych, które zostały wytypowane;

6/ **paradygmatyczne** – polegające na wprowadzaniu do charakterystyk wyszukiwawczych lub instrukcji wyszukiwawczych dodatkowo wyrażen pozostających w relacjach paradygmatycznych w stosunku do tych, które zostały wytypowane na podstawie analizy tekstu indeksowanego dokumentu²⁵;

7/ **semantyczne** – oparte na niesformalizowanych (zwykle odwołujących się do intuicji indeksatora) kryteriach wyboru;

8/ **słownikowe** – prowadzone z użyciem wyłącznie wyrażen umieszczonych w słowniku danego języka informacyjno-wyszukiwawczego;

9/ **statystyczne** – w którym kryteria wyboru oparte są na statystycznej analizie tekstu indeksowanego dokumentu;

10/ **swobodne** – prowadzone w języku swobodnych słów kluczowych;

11/ **syntaktyczne** – w którym do charakterystyki informacyjno-wyszukiwawczej wybierane są jedynie te wyrażenia języka naturalnego, które pozostają w określonych relacjach syntagmatycznych względem innych wyrażen tego tekstu;

12/ **uogólniające** – w którym denotacja pośrednia chociaż jednego wyrażenia użytego w charakterystyce wyszukiwawczej dokumentu (instrukcji wyszukiwawczej) jest większa od denotacji przedmiotu dokumentu (czyli tematu), zaś konotacja jest mniejsza;

13/ **współrzędne** – w którym pomiędzy użytymi wyrażeniami języka informacyjno-wyszukiwawczego zachodzi jedynie relacja współwystępowania w tekście – dzięki czemu każde z nich może samodzielnie pełnić funkcję wyszukiwawczą;

14/ **wyszczególniające** – w którym denotacje pośrednie i konotacje pośrednie poszczególnych wyrażen języka informacyjno-wyszukiwawczego, użytych w charakterystyce wyszukiwawczej dokumentu lub instrukcji wyszukiwawczej są równe denotacjom i konotacjom wyrażen języka naturalnego reprezentujących przedmioty dokumentu (temat) uwzględnione przy indeksowaniu.

Od 2001 roku funkcjonuje Polska Norma PN-ISO 999 *Wytyczne dotyczące zawartości, struktury i prezentacji indeksów*²⁶. Od poprzednich norm odróżnia ją to, że jest ona tłumaczeniem normy międzynarodowej i jest z nią identyczna. Norma zawiera wytyczne dotyczące indeksów do dokumentów piśmienniczych (książki, czasopisma, raporty, dokumenty patentowe), ale także niedrukowanych (dokumenty elektroniczne, filmy, nagrania dźwiękowe i wideo). Norma formułuje szereg cennych uwag, kilka z nich warto w tym miejscu przytoczyć. Zaleca się więc, aby indeksujący:

²⁵ Warto zauważyć, że ten typ indeksowania obejmuje również 2. asocjacyjne i 5. hierarchiczne.

²⁶ *Informacja i dokumentacja. Wytyczne dotyczące zawartości, struktury i prezentacji indeksów*. PN-ISO 999. Warszawa 2001, 51 s.

- a) zidentyfikował i zlokalizował informację mającą znaczenie w obrębie indeksowanego materiału;
- b) odróżnił informację dotyczącą zagadnienia od nieznaczącej wzmianki na dany temat;
- c) wykluczał krótką wzmiankę dotyczącą zagadnienia, jeżeli nie zawiera nic znaczącego dla potencjalnego użytkownika;
- d) zanalizował pojęcia omawiane w dokumencie w celu utworzenia ciągów haseł;
- e) zagwarantował właściwy dobór terminów użytych w indeksie pod kątem potrzeb użytkowników;
- f) wskazał relacje pomiędzy pojęciami;
- g) pogrupował informację dotyczącą zagadnień rozdzieloną z powodu układu dokumentu lub zbioru;
- h) połączył hasła i określniki w pozycje;
- i) kierował, przez odsyłacze całkowite, użytkowników poszukujących informacji pod terminami nie wybranymi jako hasła indeksowe do terminów wybranych jako hasła indeksowe;
- j) zestawił pozycje w systematycznym i przydatnym porządku.

Norma definiuje również podstawowe pojęcia związane z budową indeksu nie ma tu jednak definicji pojęcia *indeksowanie*, choć pojawia się ono wielokrotnie w treści *Normy*.

Bardzo trudno jest dokładnie określić, które słowa są dla danego tekstu najbardziej znaczące, kluczowe. Przed indeksującym stoi więc odpowiedzialne zadanie, to od jego decyzji zależy bowiem funkcjonalność indeksu. Indeks dołączony do publikacji jest oceniany przez szerokie grono odbiorców, ma spełniać ich wymagania, być relewantnym, dlatego indeksator nie powinien czuć się anonimowy i pozwalać sobie na niesolidność. Przy czym – jak pisze Dawid Crystal²⁷ – indeksator nie wie, kim będzie „publiczność” pracy, brakuje ponadto pewnego sprzężenia zwrotnego, dzięki któremu wiedziałby na ile jego wybory są słuszne, odpowiadają oczekiwaniom odbiorców. Można mieć jednak do tych uwag zastrzeżenia: indeksujący powinien, choćby w ogólny sposób przewidzieć i określić profil oraz potrzeby informacyjne potencjalnego użytkownika, od tego bowiem zależy sukces jego pracy, gdyż adekwatność informacji zawartej w indeksie jest poddawana subiektywnej ocenie odbiorcy (norma międzynarodowa, w cytowanym wyżej punkcie (e), podkreśla to bardzo wyraźnie). Ross J. Todd²⁸ jako najważniejsze trudności związane z etapem analizy dokumentu wymienia właśnie brak dookreślenia relacji między indeksowaniem i wyszukiwaniem (jakie rodzaje tematów są bliższe użytkownikowi, jakiemu celowi ma służyć indeksowanie) oraz brak jasnych i czytelnych reguł wyboru tematu (co skutkuje odzwierciedleniem subiektywnych ocen indeksujących). Interesującą wskazówkę praktyczną dotyczącą szczegółowości typowanych słów kluczowych podaje Jadwiga Woźniak-Kasperek – według autorki „można powiedzieć, że podejmując decyzję, czy dane słowo kluczowe jest dobre, czy też za szczegółowe (lub za ogólne) powinno się odpowiedzieć na pytanie, czy gdybym szukał literatury na temat, chciałbym otrzymać ten właśnie dokument w odpowiedzi?”²⁹. Dla potrzeb ustalenia trafności wyboru

²⁷ D. Crystal: *Some indexing decisions in the Cambridge encyclopedia family*. The Indexer 1995, vol. 19, s. 177-183.

²⁸ R. J. Todd: *Academic indexing: what's it all about?*. The Indexer 1992, vol. 18, nr 2, s. 101-104.

²⁹ J. Woźniak-Kasperek: *Podstawy budowy tezaury. Poradnik*. Warszawa 2005, s. 90-91.

elementów indeksu można skonstruować podobnie brzmiące pytanie pomocnicze: „Czy gdybym szukał informacji na dany temat w książce, poszukiwałbym w indeksie poprzez właśnie to hasło i właśnie tak skonstruowane?” *Norma*, zajmując się problemem wyboru haseł, słusznie kładzie duży nacisk na relewancję w stosunku do potrzeb użytkownika. Stwierdza, że wybór pojęć „zależy od oczekiwanych potrzeb użytkowników i charakteru indeksowanych dokumentów. Jest zalecane, aby hasła były tak precyzyjne jak to tylko jest konieczne ze względu na użytkownika”. „Zalecane jest, aby hasła reprezentowały pojęcia występujące w dokumencie. Zaleca się, aby ich prezentacja w indeksie odpowiadała użyciu powszechnie stosowanemu w języku i terminologii dokumentu lub użyciu stosowanemu przez użytkowników, dla których jest przeznaczony indeks”³⁰. Są to jednak zalecenia o ogólnym charakterze, a ich stosowanie (więc w dużym również stopniu poprawność indeksu) zależy od indywidualnej interpretacji i biegłości indeksatora.

Problemem więc wciąż nierozwiązanym (i być może niemożliwym do rozstrzygnięcia) jest skonstruowanie jakiejś jednoznacznej metody czy metod (bo przecież każdy rodzaj indeksu będzie wymagał nieco innego podejścia), które mogłyby w sposób wyraźnie określony, algorytmicznie wskazać indeksatorowi kwalifikujące się do indeksu słowa. Z częściową pomocą przychodzi literatura przedmiotu, w której znaleźć można szereg zaleceń, porad czy sugestii. Jednakże są to z reguły sugestie bardzo ogólne, niewskazujące bezpośrednio, jasno wytyczonej drogi do danych słów. Wspomina się dotychczas jedynie, że podczas budowy indeksu należy oprzeć się na „jakichś kryteriach selekcji i doboru wyrazów”, „pewnych przyjętych zasadach indeksowania”³¹. „W celu ułatwienia wyboru istotnych elementów treści zaleca się indeksatorom stawianie pytań o podstawowe kategorie, np.: Co jest obiektem (przedmiotem) dokumentu? Jaką metodą jest badany obiekt dokumentu? Kto, gdzie i kiedy prowadzi opisywane badania? [...] Indeksatorzy kierują się następującymi kryteriami: a) przydatność wyszukiwawcza wybranych słów kluczowych. Indeksator powinien odpowiedzieć na pytanie, czy użytkownik poszukujący informacji na temat wybranego słowa kluczowego [...] chciałby otrzymać ten dokument; b) kryterium nowości informacji. W charakterystyce dokumentu powinny znaleźć odzwierciedlenie wszystkie nowe informacje, które on zawiera. Kryterium nowości należy stosować ostrożnie, bo w wielu wypadkach również stare informacje powinny być odzwierciedlone w charakterystyce”³². Ważne jest konsekwentne stosowanie „określonych zasad dotyczących doboru haseł oraz metody tworzenia indeksu”³³. Za pomocne można uznać występujące u Adama Łysakowskiego rozróżnienie dwóch warstw tekstu przedmiotu (tematu) oraz treści. Przedmiotem dzieła autor nazywa za Witwickim³⁴: „ten fragment rzeczywistości, który autor przedstawia, odtwarza, opracowuje”. Treść dla Łysakowskiego stanowią „myśli (sądy i przedstawienia), powzięte przez autora o danym przedmiocie (na dany temat, w danym zakresie) z określonego punktu widzenia. W treści chodzi o to, co i jak autor (o czymś) myśli”³⁵. „W każdym dziele ujmuje autor oznaczone przedmioty i ich własności z pewnego punktu widzenia i wyraża treści swych myśli w pewnej formie

³⁰ *Informacja i dokumentacja*..., s. 11, 12.

³¹ Z. Stasiewska: *Indeksy do książek*... s. 25.

³² L. A. Bielicka: *Konwencjonalne metody indeksowania*..., s. 8.

³³ M. Tokarski: *Indeksy i ich tworzenie*... s. 15.

³⁴ W. Witwicki: *Psychologia*. Lwów 1927, T. 2, s. 279.

³⁵ A. Łysakowski: *Katalog przedmiotowy. Cz. 1. Teoria*. Warszawa 2002, s. 42-43.

słownej. Nie wszystkie jednak z tych kategorii pojęć są równie ważne; tylko niektóre z nich stają się współczynnikami opisu (tematami i określnikami) i to nieraz zależnie od funkcji, jaką pełnią w zestawieniu z innymi pojęciami w konkretnym tekście³⁶. Dla Łysakowskiego najważniejszy jest przedmiot, będący podstawą budowy katalogu przedmiotowego. Autor formułuje pięć pytań, które mają pomóc w analizie tekstu i wyborze właściwych jego elementów:

- Co jest przedmiotem głównym dokumentu?
- Czy dokument posiada jeden przedmiot główny, czy kilka równorzędnych przedmiotów?
- Czy występują ważne przedmioty poboczne?
- Czy przedmiot/przedmioty przedstawiono w sposób wyczerpujący, czy zaprezentowano jedynie wybrane jego właściwości, części, jakości itp.?
- Jaki jest aspekt, ujęcie czy punkt patrzenia na przedmiot?³⁷.

Również obecnie przedmiot stoi w centrum uwagi nauki o informacji oraz bibliotekoznawstwa, zwłaszcza teorii i praktyki języków hasel przedmiotowych.

Pytanie, jakie się w takim razie nasuwa, dotyczy tego, czy i w jakim stopniu efekt wyboru ma odzwierciedlać obie wspomniane kategorie? Czy indeks ma uprzywilejowywać tylko jedną z nich, czy traktować na równi? Można się w tym miejscu posłużyć dodatkowo pojęciem *rematu*, który w opozycji do tematu, zawiera **nową** informację, to co nadawca komunikuje o temacie, orzeka o nim. Pomocna może też być koncepcja streszczenia, która według Jerzego Bartmińskiego opiera się na następujących założeniach:

1. Streszczenie ma się do operacji streszczania jak derywat do procesu derywacji.

2. Streszczenie tworzone jest metodą: a) skrótu i/lub b) uogólnienia i/lub c) przekładu z jednego systemu pojęciowego na inny i/lub d) opisu metatekstowego.

3. Streszczenie uwzględnia tematyczno-rematyczny podział tekstu oryginalnego oraz hierarchiczność tego podziału, zmierza do: a) sformułowania "hipertematu" i "hiperrematu", a więc tematu i rematu całego tekstu; b) określenia pionowego rozczłonkowania tematycznego, czyli dokładnego sprecyzowania głębokości streszczenia dla kolejnych akapitów tekstu.

4. Poprawne językowo streszczenie ma określoną strukturę kognitywną, pozostającą w związku z gatunkowym nacechowaniem tekstu oryginalnego.

Autor formułuje 10 punktów, pytań, na które powinna poszukać odpowiedzi osoba analizująca tekst.

1. O czym jest mowa w tekście? (TEMAT)
2. Co się na dany temat mówi? (REMAT)
3. Kto napisał tekst? (NADAWCA – AUTOR)
4. Do jakiego odbiorcy tekst jest adresowany? (ODBIORCA – ADRESAT)
5. Co robi autor (OPERACJE) w płaszczyźnie: – badawczej, – logicznej, – językowo-informacyjnej, – kompozycyjnej
6. Na jakiej podstawie materiałowej autor opiera swoje stwierdzenia? (MATERIAŁ)
7. Na jakich założeniach teoretycznych autor opiera swoje stwierdzenia? (ZAŁOŻENIA) •
8. Jakimi metodami posługuje się autor w dochodzeniu do stwierdzeń? (METODA)

³⁶ A. Łysakowski: *Katalog przedmiotowy*. Cz. 2. Podręcznik. Warszawa 1946, s. 27.

³⁷ A. Łysakowski: *Katalog przedmiotowy*. Cz. 2..., s. 27-28.

9. Z jaką intencją, celem, wypowiada się autor? (INTENCJE)

10. Jaka jest ogólna idea, myśl przewodnia tekstu? (IDEA)

Pierwsze dwa elementy tej struktury kognitywnej są obligatoryjne, natomiast fakultatywne jest występowanie kolejnych, odnoszących się do poziomu operacyjnego streszczenia. Zdaniem autora, niesłusznie remat często jest pomijany w tego typu opracowaniach³⁸. Wskazówki te, choć odnoszące się do streszczenia tekstu, można zaadaptować do operacji indeksowania i tworzenia indeksu. Wydaje się, że należy pamiętać, aby również indeks zawierał informacje o remacie. Aby w pełni informował o zawartości dokumentu, powinny się w nim znaleźć słowa kluczowe oznaczające *novum* wprowadzone przez autora, ustalenia, które wynikają z przeprowadzonych badań, analiz, pojęcia i terminy pojawiające się wśród sądów i wniosków. Należy zlokalizować i scharakteryzować za pomocą słów kluczowych nie tylko przedmiot (temat) tekstu, ale również jego treść (remat).

Dotychczas omówione sposoby tworzenia indeksu można określić jako intuicyjne (opierające się na autorytecie, wiedzy indeksatora), jednak brak jasno sprecyzowanych reguł wyboru słów stanowi poważną wadę tych metod. Świadectwem tego mogą być rozbieżności wyborów dokonanych dla tych samych dokumentów przez różne osoby, a czasem nawet przez jednego indeksatora, ale w różnym czasie³⁹. Eugeniusz Ścibor zauważył, że „każda z elementarnych jednostek leksykalnych odwzorowujących treść danego dokumentu w ramach jego charakterystyki wyszukiwawczej reprezentuje pewien szerszy lub węższy, ale z reguły nie dający się dokładnie określić element tej treści”⁴⁰. Witold Marciszewski o metodzie intuicyjnej pisze, że wybiera ona *najistotniejsze* elementy treści – *najistotniejsze* oznacza w tym wypadku zgodne z subiektywną oceną indeksatora. Autor w cytowanej wyżej książce przedstawia metodę „strukturalistyczną” lub „algebraiczną”. Opiera się ona na cechach strukturalnych tekstów naukowych, poszukuje słów kluczowych w pewnych ustalonych, dających się przewidzieć miejscach tekstu. Najbardziej znany model analizy tekstu do celów indeksowania W. A. Kintscha i T. A. Van Dijka zakładał przekształcenie tekstu w zestaw zdań i ich redukcję na podstawie pięciu makroreguł mających na celu wyłonienie informacji istotnych, a więc kluczowych: redukcji ulegają informacje przypadkowe, niemające znaczenia dla dalszej części tekstu, łączy się informacje dotyczące tych samych obiektów lub własności, uogólnia się informacje szczegółowe i pomija o znaczeniu lokalnym. W latach 90. przeprowadzono badania, w wyniku których okazało się, że stosowanie reguł analizy zdań przyczynia się do wzrostu zgodności indeksowania przez różne osoby. Wadą tych metod jest jednak pracochłonność oraz brak kryteriów pozwalających jednoznacznie określić, które informacje powinny być poddane redukcji⁴¹. Do automatyzacji procesów dokumentacyjnych może być także wykorzystana znajomość statystycznych prawidłowości występujących w tekstach. Spośród wyrazów występujących

³⁸ J. Bartmiński: *Streszczenie w aspekcie typologii tekstów*. W: *Typy tekstów. Zbiór studiów*. Pod red. Teresy Dobrzyńskiej. Warszawa 1992.

³⁹ L. A. Bielicka: *Konwencjonalne metody indeksowania...*, s. 38-39; Todd R. J.: *Academic indexing: what's it all about?* The Indexer 1992, vol. 18, nr 2, s. 101-104; Degez D., Masse C.: *L'indexation à l'ère d'Internet*. Dokumentaliste 2000 nr 2 s. 118-120.

⁴⁰ E. Ścibor: *Wybrane zagadnienia teorii języków informacyjnych*. Olsztyn 1998, s. 18.

⁴¹ J. Farrow: *Propositional analysis and macrorules in indexing*. Library Review. 1996, nr 1, s. 6-15.

w danym dokumencie wybierać można te, których relatywnie większa frekwencja może wskazywać na ich kluczowe znaczenie dla treści. Należy jednak dokładnie ustalić o ile frekwencja wybieranych słów ma być większa od średniej występowania w tekstach należących do danej dziedziny wiedzy⁴².

Alternatywą dla metod intuicyjnych mogą być metody automatyczne. Na ich rozwój wpłynął bardzo dynamiczny postęp w dziedzinie technologii informatycznych, zwiększenie pamięci komputerów oraz ich mocy obliczeniowej. Przy użyciu komputera realizowalne staje się automatyczne indeksowanie oraz wyszukiwanie prowadzone na pełnych tekstach dokumentów. Dla celów automatycznej selekcji i obróbki, wykorzystywane są tzw. stop listy i operacje tzw. prunningu oraz stemmingu. W przypadku „prunningu” usuwane są z dokumentu słowa, które nie przenoszą informacji, a nawet wprowadzają w błąd. Mogą to być słowa występujące bardzo rzadko (niemające znaczenia) lub słowa występujące najczęściej (wprowadzające szum informacyjny). W przypadku „stemmingu” dokonuje się transformacji słowa do postaci bazowej w celu wyeliminowania fleksyjności języka⁴³. Poszczególnym słowom zostają przypisane charakteryzujące je cechy, wielkości oraz wagi, takie jak lokalizacja i liczba wystąpień w dokumencie czy informacje o tym, w których dokumentach występują. Od tych cech zależy często miejsce przechowywania danego słowa w obrębie bazy. Powstaje więc tym samym swoisty zbiór wyszukiwawczy, indeks bazy danych. Tak spreparowana słowna zawartość dokumentów pozwala także na późniejszą automatyczną klasyfikację lub grupowanie dokumentów. Twórca indeksu może się posłużyć również specjalistycznym oprogramowaniem komputerowym, np. CINDEX, MCREX, SKYINDEX, Quickeys, niestety w większości przypadków są to programy płatne. Warto jednak zwrócić uwagę, iż popularne edytory tekstu posiadają wbudowane narzędzia do konstrukcji indeksów. Służą one skuteczną pomocą, wspomagają wybór odpowiednich słów do indeksu, pozwalają na ich automatyczne oznaczanie, kontrolują także poprawność wskaźników odsyłających do właściwego miejsca w dokumencie, bardzo usprawniają opracowanie edytor-skie indeksów.

Podsumowując wskazane możliwości, można dla uproszczenia wyróżnić dwie grupy metod indeksowania:

1/ **metody intuicyjne** (lub manualne; A. Bielicka używa jeszcze określenia ręczne), w których procesy analizy, selekcjonowania, przekształcania (tłumaczenia) treści dokumentu opierają się na wiedzy, intuicji i doświadczeniu człowieka;

2/ **metody sformalizowane**, w których stosuje się rozwiązania statystyczne lub algorytmy, klucze, mające na celu wyodrębnienie właściwych (najtrafniej i najdokładniej charakteryzujących treść) elementów dokumentu, przy czym metody sformalizowane nie zakładają obligatoryjności technologii komputerowych (choć dzisiaj większość z nich opiera się na tych technologiach).

Badania porównawcze nie przynoszą ostatecznej odpowiedzi na pytanie, która z grup metod indeksowania daje lepsze rezultaty. Autorzy zauważają, że każda z nich ma pozytywne i negatywne cechy, ich dobór powinien zależeć od

⁴² B. Bojar: *Językoznawstwo dla studentów informacji naukowej*. Warszawa 2005, s. 329.

⁴³ Ł. Borycki, P. Soldacki: *Automatyczna klasyfikacja tekstów*. [on-line]; [Dostęp 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.zsi.pwr.wroc.pl/zsi/missi2002/pdf/s504.pdf>>; Paluśkiewicz M., Kuczwalski R., Soldacki P.: *Automatyczne grupowanie tekstów*. [on-line]; [Dostęp 19.09.2006]. Dostępny w World Wide Web: <<http://www.zsi.pwr.wroc.pl/zsi/missi2002/pdf/s506.pdf>>

konkretnych potrzeb i preferencji osób czy instytucji⁴⁴. Trzeba tu jednak zauważyć, że metoda intuicyjna nadal jest powszechnie stosowana, mimo upływu czasu, mimo wkroczenia w XXI wiek w towarzystwie komputera i coraz doskonalszego oprogramowania indeksującego. Twórcy internetowego portalu angielskiego Towarzystwa Indeksatorów w odpowiedzi na ewentualne zarzuty stwierdzają, że indeks nie jest tylko mechanicznym wykazem, listą słów. Indeksowanie to proces twórczy, wymagający umysłowego wkładu osoby przygotowującej. Oprogramowanie komputerowe może efektywnie wspomóc w organizacji, kontroli wskaźników, redagowaniu, ustalaniu kolejności czy formatowaniu indeksu, ale nie jest w stanie zastąpić człowieka w procesie ustalania relacji, budowaniu odsyłaczy, podejmowaniu ostatecznej decyzji o wyborze. Program nie potrafi trafnie dobrać słów, które w tekście nie występują, a które najlepiej nazywają jego sens. Indeksator musi podejmować bardzo wiele takich decyzji.

Indeksowanie tradycyjne (intuicyjne) chyba nadal lepiej będzie spisywało się w przypadku literatury niezbyt obszernej i w dyscyplinach humanistycznych, w których silne jest wzajemne przenikanie się i niejednoznaczność pojęć, natomiast indeksowanie prowadzone automatycznie może bardziej przydać się w przypadku tekstów długich, zawierających wielkie ilości szczegółowych informacji, zwłaszcza w naukach ścisłych. Oczywiście wykorzystanie komputera w żmudnej pracy redakcyjnej każdego indeksu jest wręcz wskazane, ponieważ znacznie przyspiesza pracę i czyni ją efektywniejszą.

Jakość indeksów

Istotnym zagadnieniem jest – stosując nomenklaturę cytowanej *Normy* – sterowanie jakością indeksu. Jakość, jak również stopień zaspokojenia informacyjnych potrzeb użytkowników, uzależnione są od przestrzegania instrukcji indeksowania. Stanowi ona zbiór przyjętych zasad określających, obok omówionych wyżej zasad wyboru, również „szerokość indeksowania”, „szczegółowość indeksowania” oraz „głębokość indeksowania”.

Szerokość indeksowania określa zakres, w jakim odwzorowuje się informacje zawarte w dokumencie. Należy dążyć do odwzorowywania zakresu w sposób wyczerpujący z punktu widzenia użytkowników, co nie oznacza jednak konieczności uwzględniania wszystkich tematów omówionych w dokumencie. Nie wszystkie bowiem są równie ważne dla odbiorców. Należy dokonywać selekcji znalezionych informacji, biorąc pod uwagę profil czytelnika.

Szczegółowość indeksowania jest cechą, której miarą jest stopień pokrywania się denotacji pośredniej i konotacji pośredniej⁴⁵ słów kluczowych indek-

⁴⁴ J. D. Anderson, J. Pérez-Carballo: *The nature of indexing: how humans and machines analyze messages and texts for retrieval*. Part II: *Machine indexing, and the allocation of human versus machine effort*. Information Processing and Management 2001, nr 37, s. 255-277.

⁴⁵ Konotacja (intensja) – znaczenie rozumiane jako treść, czyli zespół cech elementów rzeczywistości pozajęzykowej, na podstawie których można przyporządkować mu zgodnie z regułami semantyki danego języka dane wyrażenie tego języka. Np. nazwa *człowiek* konotuje, czyli współoznaczają takie cechy jak cielesność, żywotność zwierzęca, rozumność itp. Denotacja (ekstensja) – znaczenie rozumiane jako zakres, czyli zbiór elementów rzeczywistości, którym zgodnie z regułami semantyki języka można przyporządkować dane wyrażenie. Najczęściej przyjmuje się, że denotacją nazwy jednostkowej jest indywidualny przedmiot określany tą nazwą (desygnat). *Słownik encyklopedyczny informacji...*, s. 47, 143.

sowanego dokumentu i wyrażenń zastosowanych w końcowym indeksie. Na przykład jeśli w indeksowanym dokumencie znajdzie się wyrażenie kluczowe „francuska szkoła analizy dyskursu” to szczegółowość będzie pełna, gdy i w indeksie pojawi się złożone słowo kluczowe „francuska szkoła analizy dyskursu”, a nie samo „analiza dyskursu” lub „dyskurs”.

Głębokość indeksowania określa możliwą maksymalną, pionową szczegółowość indeksowania, odzwierciedla niejako hierarchię między pojęciami umieszczonymi w dziele. Jest zależna od tego, jak głęboko sięgniemy do zawartości dzieła, jak szczegółowe pojęcia chcemy wyłowić, od zamierzonej maksymalnej liczby stopni podziału danej kategorii. Odpowiednie uporządkowanie haseł indeksowych pozwala na sygnalizowanie relacji hierarchicznych takich jak generyczna (rodzaj-gatunek) czy mereologiczna (część-całość). Ponadto właściwe operowanie hasłami pozwala na częściową neutralizację bariery prekoordynacji, typowej dla narzędzi informacyjnych drukowanych. Podhasła, a więc elementy niejako wyjęte z hasła nadrzędnego, uzyskują samodzielność i posiadają wartość wyszukiwawczą dając użytkownikowi więcej punktów wejścia, specyficznych bramek, do zawartości dzieła. Na przykład jeśli założy się maksymalną liczbę podziałów na 3, to sformułowanie „kreatywne naruszenia normy językowej” może mieć następującą postać:

norma językowa

- naruszenia
- kreatywne

W cytowanej wyżej *Normie*, znajdujemy również pojęcie *spójności w indeksowaniu*, jej osiągnięcie jest bardziej prawdopodobne, jeżeli:

- a) ustala się i postępuje zgodnie z kierunkami indeksowania i kartotekami wzorcowymi;
- b) w indeksowaniu wykorzystuje się wiarygodne źródła, np. słowniki, języki o kontrolowanym słownictwie, konsultacje z ekspertami;
- c) systematycznie zapisuje się decyzje dotyczące indeksowania;
- d) dokładnie koordynuje się pracę wykonywaną nad jednym indeksem przez dwóch lub więcej indeksujących.

Indeksowanie jako profesja

Indeksowanie tekstów stanowi także zawód, branżę przynoszącą dochody osobom i firmom profesjonalnie wykonującym odpowiednie zestawienia pomocnicze do wszelkiego typu publikacji. W wielu krajach wykształciła się profesja indeksatora (ang. *indexer*), czyli osoby zajmującej się profesjonalnie i zarobkowo tworzeniem indeksów. Jest to wolny zawód, twórcy indeksów działają niezależnie, pracują w domu, przyjmują zlecenia od wydawnictw lub autorów publikacji. Posiadają odpowiednie kwalifikacje (istnieje bogata oferta kursów), wysoki poziom wykształcenia. Gruntowne przygotowanie oraz wiedza o najnowszych osiągnięciach jest wymagana szczególnie w przypadku dyscyplin szybko się rozwijających, takich jak biotechnologia czy sądownictwo międzynarodowe. Twórca indeksu musi ponadto wykazywać się osobowością elastyczną, łatwo przystosowywać się, musi być obowiązkowy, gotowy do pracy w nietypowych godzinach, musi umieć dotrzymać zobowiązań terminowych. Taka osoba prowadzi zazwyczaj działalność gospodarczą, zatem powinna także posiadać zdolności biznesowe, potrafić prowadzić negocjacje z klientami.

Można znaleźć wiele ofert indywidualnych, ale wykształciły się również specjalne organizacje i społeczności twórców indeksów. W Londynie od 1957 r. działa prężne Towarzystwo Indeksatorów mające na celu doskonalenie poziomu indeksowania, prowadzenie wykazów indeksatorów, doradztwo w sprawach kwalifikacji i wynagrodzenia indeksatorów, wydawanie własnych publikacji. Towarzystwo ma swoje oddziały w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie oraz Australii. Internetowy serwis Towarzystwa (<http://www.indexers.org.uk/>) propaguje ideę tworzenia wysokiej jakości indeksów książkowych, pomaga w zdobyciu umiejętności sprawnego indeksowania tekstów, zawiera poradnik dla wydawców i autorów, informacje dla indeksatorów, a nawet szczegółowe testy pozwalające ocenić własne predyspozycje do wykonywania zawodu. Na stronach Towarzystwa można znaleźć pełne teksty opracowań dotyczących teorii i praktyki indeksowania, bardzo bogate FAQ (*Frequently Asked Questions*), w którym zamieszczono próbę odpowiedzi na najistotniejsze pytania, np.: Czym jest indeks? Jak zdecydować, których terminów użyć w indeksie?, a nawet: Czy powinno się indeksować książki dla dzieci? Znajdziemy w serwisie także informacje i sprawozdania z organizowanych konferencji. Towarzystwo prowadzi akcję rejestracji i akredytacji indeksatorów, którzy wykazą się odpowiednim doświadczeniem i przygotowaniem merytorycznym, mogą oni otrzymywać zlecenia na opracowanie indeksu. Organem Towarzystwa jest czasopismo *The Indexer* (<http://www.theindexer.org>), wydawane nieprzerwanie od 1958 roku. Nakładem Towarzystwa ukazują się również publikacje zwarte. Równie interesująco przedstawiają się witryny pozostałych oddziałów Towarzystwa. Możemy tam odnaleźć informacje na temat prowadzonych badań, konferencji i seminariów, informacje o publikacjach (często streszczenia lub nawet pełne teksty) porady dla wydawców i autorów publikacji oraz twórców indeksów, oferty kursów.

Interesujący dla osób parających się indeksowaniem lub badających tę problematykę jest serwis *Indexing Services and Courses* Susan Holbert i Pierca Butlera (<http://www.abbington.com/holbert/>). Serwis skierowany jest przede wszystkim do osób chcących podjąć się wykonywania tego zawodu. Autorzy zauważają, że jest to umiejętność i profesja wciąż rzadka, choć poszukiwana. Pomagają stwierdzić, czy indeksowanie jest tym zajęciem, do którego mamy predyspozycje, oferują naukę indeksowania w formie instruktażu wideo oraz możliwość zapisania się na seminarium indeksowania (prowadzone przez Susan Holbert).

Wydaje się, że w Polsce nie wykształciła się wyraźnie omawiana profesja. Autorowi nie są znane informacje na temat osób czy stowarzyszeń w naszym kraju, które obecnie zawodowo zajmują się tworzeniem indeksów, traktując to zajęcie jako istotne źródło dochodów. Może to być interesujący temat dalszych badań szczegółowych.

Podsumowanie

Indeksowanie to termin wieloznaczny, dość ogólny, służy różnym celom, obejmuje wiele różnych metod i czynności. Najbardziej typowe z procesów związanych z indeksowaniem to analiza dokumentów i tworzenie metainformacyjnego opisu. Tworzenie indeksu, choć jest jednym z najstarszych, tradycyjnych zastosowań indeksowania, jest tylko jednym z wielu produktów końcowych tej operacji. Indeksowanie, choć ma za sobą długą praktykę

stosowania, nie wypracowało jeszcze dostatecznie dobrych metod, które mogłyby zagwarantować sukces w wyborze elementów analizowanego materiału. Stosowane są obecnie równolegle różne metody wspomagające: intuicyjne, statystyczne, automatyczne. Jakość indeksowania oraz samych indeksów zależy w dużym stopniu od kompetencji indeksatora, przestrzegania ustalonych zasad oraz, co bardzo ważne, potrzeb użytkownika. Indeksowanie jest także ważną profesją, jest również przedmiotem zainteresowania organizacji międzynarodowych.

Sprawnemu tworzeniu indeksów wysokiej jakości może pomóc opracowanie na szerszą skalę specjalnych wykazów słów kluczowych, tezaurusów, słowników czy specjalnych układów słów budowanych na zasadzie gniazdowej⁴⁶. Służą one nieocenioną pomocą zarówno przy indeksowaniu tradycyjnym, jak i automatycznym. Korzystanie z nich usprawnia pracę, może skutecznie wpłynąć na trafność decyzji o wyborze poszczególnych słów. Niestety wciąż brakuje takich solidnych opracowań uwzględniających stan obecny wielu dziedzin. Na aktualną potrzebę tworzenia tego rodzaju narzędzi wskazuje J. Woźniak-Kaspepek, według której „rozsądna kontrola nazewnictwa stosowanego do reprezentacji obiektów informacyjnych, w tym dokumentów bibliotecznych, i do wyszukiwania jest potrzebna i pożądana. [...] Słowa kluczowe [swobodne – przyp. aut.] są ważne, potrzebne i nie do odrzucenia, ale nie są jedynym i wyłącznym narzędziem, jakim możemy i powinniśmy się posługiwać. Są rozwiązaniem komplementarnym, propozycją dodatkową do efektywnego wykorzystania w określonych sytuacjach informacyjno-wyszukiwawczych, np. przy swobodnym przeszukiwaniu pełnego tekstu”⁴⁷. Wydaje się, że korzystanie z kontrolowanego słownictwa może znacznie usprawnić proces indeksowania, podnosząc przede wszystkim jego jakość, polegającą na trafności wyboru oraz odpowiedniej, przemyślanej prezentacji pojęć, uwzględniającej związki pomiędzy nimi.

Rola indeksowania nie zmniejsza się mimo upływu wielu lat i wielu zmian w zakresie teorii i technologii informacyjnych. Wręcz przeciwnie, indeksowanie jest tym z „wynałazków” informacji naukowej, do którego bardzo chętnie sięgają dziś inne, młode dziedziny. Można spodziewać się dalszego owocnego rozwoju i nowych zastosowań w dziedzinie komputeryzacji procesów wymiany informacji.

Summary

Indexing is a quite broad and general term used for different meanings, including numerous methods and activities. The author presents its complexity, discusses the most important current problems with traditional development of indexes, as well as new methods and trends. He also notices difficulties, solutions, and changes in index building from last decade. Final conclusions, proposals and advices are to present the role of indexing in the context of information theories' and technologies' development.

⁴⁶ Takich jak publikowane przez Cz. Robotyckiego i W. Babikę *Układy gniazdowe terminów i słowniki słów kluczowych wybranych kategorii kultury*.

⁴⁷ M. Kisilowska, J. Woźniak-Kaspepek: *Czy katalogowanie ma przyszłość? Dwugłos względnie uporządkowany*. s. 8 [on-line]; [Dostęp: 05.10.2006]. Dostępny w World Wide Web: http://bg.p.lodz.pl/konferencja2006/materiały/MKisilowska_JWoźniak.pdf.

DUBLIN CORE, CZYLI METADANE W NOWEJ FORMIE

Agnieszka Filipek
Biblioteka Narodowa

Dublin Core, metadane, biblioteki cyfrowe

Metadane łączymy najczęściej z Internetem, ale istnieją one już od czasu opracowania pierwszych katalogów bibliotecznych. „Meta” pochodzi z języka greckiego i tłumaczy się m.in. jako przyimek „zaraz po”, „obok”. W języku polskim jest to przedrostek „wskazujący na następstwo lub zmienność czegoś np. „metamorfoza”¹. Podstawowa definicja metadanych podaje, że są to „dane o danych”, inne definicje uzupełniają to objaśnienie, wskazując, że metadane są uporządkowanym zbiorem danych opisujących i lokalizujących obiekty w rzeczywistości lub przestrzeni wirtualnej (np. rekord bibliograficzny książki lub opis obiektu cyfrowego). Metadane podają więc informacje o wybranym obiekcie (opis bibliograficzny podaje dane o książce), a przy użyciu odpowiednich narzędzi (np. indeksów) umożliwiają odnalezienie samego obiektu (np. rekordu bibliograficznego i opisywanej w nim książki).

Metadane stanowią uporządkowaną strukturę, co ułatwia poruszanie się po zbiorach informacji, zwłaszcza gdy mamy do czynienia z obszernymi i różnicowanymi źródłami danych. Doskonałym przykładem tego są katalogi biblioteczne, gdzie stosowany jest podział na kategorie danych: tytuł, autor, data wydania, wydawca, sygnatura, opis przedmiotowy. Relacja między opisem (metadanymi) a samym obiektem może być dwójaka:

- metadane mogą stanowić niezależny od obiektu zbiór informacji (np. rekord w katalogu bibliotecznym),
- metadane mogą być wpisane w obiekt (np. Cataloging In Publication – opis umieszczony na odwrocie strony tytułowej, lub Text Encoding Initiative – w nagłówku dokumentu elektronicznego).

Większość obecnych standardów metadanych daje możliwość wyboru którejś z tych metod zależnie od indywidualnych potrzeb.

Zbiorami metadanych są zwykle katalogi biblioteczne, ale najczęściej terminu tego używa się w kontekście zasobów udostępnianych online. Dyskusje na temat przydatności stosowania standardów metadanych do opisu różnego typu obiektów cyfrowych (np. stron internetowych) nie przynoszą jednoznacznych konkluzji. Pojawiają się opinie, że koszty ich implementacji są zbyt duże w porównaniu z korzyściami, zwłaszcza że istnieją inne (sprawdzone) sposoby umożliwiające wystarczająco efektywne przeszukiwanie zasobów internetowych. Z drugiej strony, stosowanie metadanych wprowadza porządek i ogranicza szum informacyjny w Internecie². Nie rozsądząc, która ze stron ma rację, należy stwierdzić, że stosowanie standardów, choć nie powszechnie, jest praktykowane, przede wszystkim w bibliotekach cyfrowych, które z zasady wymagają uporządkowania prezentowanych obiektów. Tu najbardziej rozpowszechnionym standardem jest interesujący nas zestaw elementów Dublin Core (*Dublin Core Metadata Element Set*).

¹ *Słownik języka polskiego*. T. 2, L-P. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 1995.

² Ciekawe argumenty „za” i „przeciw” stosowaniu metadanych przytacza Wikipedia w haśle „Metadane” (niestety tylko w języku angielskim).

Dublin Core Metadata Initiative

Dublin Core jest stosunkowo nowym standardem. Pomysł opracowania przystępnego i wymiennego zestawu metadanych obsługującego zasoby online pojawił się po raz pierwszy w 1994 roku podczas drugiej Międzynarodowej Konferencji WWW, kiedy to nieformalna grupa informatyków oraz bibliotekarzy zastanawiała się, w jaki sposób usprawnić wyszukiwanie informacji w Internecie. Problem okazał się na tyle godny uwagi, że już rok później przedstawiciele Online Computer Library Center (OCLC) we współpracy z National Center for Supercomputing Applications (NCSA) zorganizowali w Dublin (Ohio, USA) warsztaty poświęcone opracowaniu odpowiednich metadanych do opisu zasobów sieciowych. Zaproszono na nie specjalistów, teoretyków i praktyków, z różnych, choć pokrewnych, dziedzin wiedzy i usług, m.in.: bibliotekoznawstwa, informatyki, usług informatycznych świadczonych online, normalizacji, a także muzealników i archiwistów. W efekcie opracowano podstawowy zestaw elementów metadanych nazwany od miejsca spotkania i charakteru zestawienia – Dublin Core³. Wówczas też zawiązała się Dublin Core Metadata Initiative (DCMI), organizacja podlegająca OCLC, która przyjęła rolę oficjalnego przedstawiciela i koordynatora działań nad opracowaniem i rozwojem standardu Dublin Core. DCMI zorganizowana jest w zespołach tematycznych, np. DCMI Accessibility Working Group zajmuje się zagadnieniem dostępności zasobów, DCMI Collection Description Working Group – opisem kolekcji itd. Podejmowana na ich forum tematyka wykracza poza zagadnienia ściśle związane z Dublin Core.

Działalność DCMI skupia się przede wszystkim na upowszechnianiu wymiennych standardów metadanych i ich adaptacji oraz na propagowaniu opisywania zasobów sieciowych w oparciu o istniejące specjalistyczne słowniki i tezaury (np. LCSH, UKD), tym samym wspierając ich rozwój, w celu zwiększenia efektywności przeszukiwania sieci internetowej. Zadania te są realizowane poprzez upowszechnianie standardu Dublin Core, organizowanie corocznych konferencji i licznych spotkań warsztatowych⁴, opracowywanie materiałów szkoleniowych, utrzymywanie współpracy i nawiązywanie nowych kontaktów z osobami i instytucjami zainteresowanymi w utrzymaniu Dublin Core, zarówno na forum lokalnym, jak i międzynarodowym.

Zestaw elementów Dublin Core

Dublin Core jest standardem metadanych przeznaczonym głównie do opisywania różnego typu źródeł udostępnianych w sieci. Wyróżnia się w nim dwa poziomy opisu: *Simple Dublin Core* (prosty, podstawowy) i *Qualified Dublin Core* (złożony). Pierwszy składa się z piętnastu elementów metadanych stanowiących podstawę opisu dokumentu. Drugi uzupełnia zestaw o dodatkowe elementy (m.in. Odbiorca, Pochodzenie, Prawa własności) i atrybuty elementów, dzięki którym można dodatkowo uszczegółowić opis. Poniższa tablica przedstawia pełny wykaz elementów i atrybutów Dublin Core.

Tablica zawiera wykaz elementów wersji *Qualified Dublin Core*⁵ (elementy podstawowego zestawu Dublin Core są wyróżnione pogrubioną czcionką).

³ Ang. core tłumaczy się na „podstawowy”, „kluczowy”. Twórcom Dublin Core chodziło o podkreślenie, że jest to zestaw spełniający minimum wymagań do identyfikacji obiektu, ale zakładający ewentualną rozbudowę.

⁴ Informacje o warsztatach zob.: <<http://dublincore.org/workshops/index.shtml#upcoming>>

⁵ Zob.: <<http://dublincore.org/documents/dcmi-terms/>>

Element DCMES	Uszczegółowienie elementu	Schemat kodowania elementu
Tytuł	Wariant (Alternative)	-
Twórca	-	-
Temat	-	LCSH MeSH DDC LCC UKD
Opis	Spis treści (Table Of Contents) Abstrakt (Abstract)	-
Wydawca	-	-
Współtwórca	-	-
Data	Utworzenia (Created) Ważności (Valid) Dostępności (Available) Wydania (Issued) Modyfikacji (Modified)	DCMI Period W3C-DTF
Rodzaj	-	Słownik typu DCMI
Format	Rozmiar (Extent)	-
	Nośnik (Medium)	IMT
Identyfikator	-	URI
Źródło	-	URI
Język	-	ISO 639-2 RFC 1766 ISO 639-2 RFC 1766 ISO 639-2 RFC 1766
Relacja	Jest wersją (Is Version Of) Ma wersję (Has Version) Jest zastąpiony (Is Replaced By) Zastępuje (Replaces) Jest wymagany (Is Required By) Wymaga (Requires) Jest częścią (Is Part Of) Złożony z (Has Part) Jest cytowane (Is Referenced By) Cytuje (References) Jest formą (Is Format Of) Ma formę (Has Format)	URI
Zasięg	Miejsce (Spatial)	DCMI Point ISO 3166 DCMI Box TGN
	Czas (Temporal)	DCMI Period W3C-DTF
Prawa	-	-
Odbiorca	Pośrednik (Mediator) Poziom kształcenia (Education Level)	-
Pochodzenie	-	-
Prawa własności	-	-
Metoda szkolenia	-	-
Sposób nabycia obiektu	-	-
Częstotliwość nabywania obiektów	-	-
Warunki nabycia obiektu	-	-

Dotychczas najczęściej stosowany jest podstawowy zestaw Dublin Core (*Simple Dublin Core*), który składa się z następujących piętnastu elementów:

1. **TYTUŁ** – nazwa źródła,
2. **TWÓRCA** – autor źródła (np. osoba fizyczna, ciało korporatywne lub usługa),
3. **TEMAT** – opis rzeczowy treści źródła (wyrażony zazwyczaj za pomocą słów kluczowych, haseł przedmiotowych lub symboli klasyfikacji),
4. **OPIS** – przedstawienie zawartości źródła (np. abstrakt, spis treści, swobodny tekst określający treść),
5. **WYDAWCA** – jednostka odpowiedzialna za udostępnienie źródła,
6. **WSPÓŁTWÓRCA** – współautor źródła,
7. **DATA** – czas powstania, udostępnienia (itp.) źródła,
8. **RODZAJ** – typ źródła (np. obiekt fizyczny, obraz, nagranie),
9. **FORMAT** – fizyczna lub cyfrowa materializacja źródła (np. rodzaj nośnika, wymiary, czas odtwarzania),
10. **IDENTYFIKATOR** – odniesienie do systemu, w obrębie którego źródło jest jednoznacznie identyfikowane (np. numer ISBN, adres URL),
11. **ŹRÓDŁO** – odesłanie do pierwotnego źródła,
12. **JĘZYK** – język treści źródła,
13. **RELACJA** – odesłanie do innego źródła,
14. **ZASIĘG** – zakres terytorialny lub zasięg czasowy treści źródła,
15. **PRAWA** – informacja o prawach do źródła (głównie chodzi o prawa autorskie, prawa własności itp.).

Elementy Dublin Core są fakultatywne i powtarzalne. Kolejność elementów jest dowolna. W wersji rozszerzonej większość z nich ma przydzieloną liczbę i kategorie atrybutów, dzięki czemu możliwe jest uszczegółowienie opisu, przy czym atrybuty nie powodują zmiany znaczenia elementu, gdyż stanowią odrębną wartość i mogą być pomijane w toku wyszukiwania, jeśli użytkownik wskaże jedynie wartość elementu. Dublin Core Metadata Initiative (DCMI) zaleca stosowanie kontrolowanych schematów kodowania oraz słowników (np. UKD, MeSH) jako haseł dodatkowych (atrybutów). Pełne zestawienie elementów i ich atrybutów dostępne jest na stronach internetowych organizacji także w postaci poręcznego rejestru⁶.

Gramatyka „języka” (struktury, formatu) Dublin Core została ustanowiona przez międzynarodowe i interdyscyplinarne grono specjalistów uczestniczących w pracach DCMI. Charakteryzuje ją prostota leksykalna – opisanie obiektu możliwe jest jedynie za pomocą dwóch kategorii terminów: elementów (rzeczowniki) i ich atrybutów (przymiotniki) oraz prostota semantyczna – wynikiem łączenia terminów jest nieskomplikowany układ twierdzeń. Opisywane w ten sposób obiekty, z punktu widzenia gramatyki stanowią podmiot zdania w „języku” Dublin Core.⁷ Sami twórcy standardu Dublin Core twierdzą, że „język” Dublin Core jest „niepoprawny” (typu pidgin, tj. język uproszczony, mieszany), prosty, łatwy do uchwycenia, ale ograniczony w wyrażaniu bardziej skomplikowanych relacji.

Kluczami do zrozumienia relacji, jaka zachodzi między metadanymi i opisywanym przez nie obiektem, są trzy podstawowe zasady:

1. **Zasada „jeden-do-jeden”** (*The One-to-One Principle*). Za pomocą Dublin Core opisuje się pojedyncze wersje obiektu. Na przykład, zdigitalizowany obraz „Słoneczniki” Vincenta van Gogha nie jest identyczny z orygina-

⁶ Zob.: <<http://dublincore.org/dcregistry/navigateServlet>>

⁷ Więcej na ten temat Dublin Core zob.: <<http://dublincore.org/usage/documents/principles/>>

tem mimo wizualnego podobieństwa i powinien być opisany niezależnie od oryginału. Wówczas autorem cyfrowej wersji obrazu nie będzie van Gogh, ale twórca kopii (nazwisko autora oryginału również pojawi się w opisie). Struktura Dublin Core umożliwia ukazanie tego typu relacji zachodzącej między obiektami, dzięki czemu użytkownik dowiaduje się, co jest oryginalnym obiektem, a co jego kopią.

2. Zasada elastyczności (*The Dumb-Down Principle*). Na tej zasadzie oparte jest funkcjonowanie Dublin Core w wersji rozszerzonej (*Qualified*). Atrybuty przypisane do elementów Dublin Core działają niezależnie i mogą być pomijane przez użytkownika w toku przeszukiwania zbioru, tak jakby opisy były sporządzone w wersji podstawowej. Zadaniem atrybutów jest uzupełnienie elementów o dodatkowe informacje bez zmieniania struktury znaczeniowej samego elementu (np. atrybutem „Tytułu” może być jego „Wariant”, ale użytkownik ma możliwość pominięcia „Wariantu tytułu” i wyszukiwania tylko przez „Tytuł”).

3. Zasada trafnego doboru wartości (*Appropriate values*). Okoliczności wykorzystania elementów i atrybutów mogą być różne, ale należy pamiętać, że nie zawsze tylko maszyny będą zajmować się obsługą metadanych. Wymusza to wprowadzenie ograniczeń w ich strukturze przy jednoczesnym utrzymaniu ich użyteczności wyszukiwawczej.

Przyglądając się tym regułom działania i samej strukturze metadanych, łatwo zauważyć, że Dublin Core charakteryzuje elastyczność i prostota. Dodatkowym atutem jest to, że jego stosowanie nie nastręcza większych trudności, przynajmniej na poziomie *Simple Dublin Core* (czego nie można powiedzieć o MARC 21). Nieco inaczej jest w przypadku *Qualified Dublin Core*, gdzie pojawiają się zalecenia dotyczące sposobu wypełniania niektórych elementów (np. opis rzeczowy w oparciu o dostępne słowniki kontrolowane i klasyfikacje), a tu już potrzeba wyższych kwalifikacji i umiejętności. Wydaje się, że początkowy podział na prosty DC i złożony DC będzie się pogłębiał. Ci użytkownicy, którym do opisu wystarczają podstawowe elementy i nie zamierzają stosować wymiany danych na szeroką skalę, ograniczą się do korzystania z podstawowego zestawu Dublin Core, natomiast ci, którzy będą tworzyć duże zbiory danych i będą otwarci na wymianę na dużą skalę, będą raczej zmuszeni przyjmując wersję rozszerzoną, w której zaleca się bardziej ściśle zasady wypełniania poszczególnych elementów (np. stosowanie schematów kodowania danych, słowników kontrolowanych, tablic klasyfikacyjnych itp.).

Zastosowanie Dublin Core

Przedstawienie konkretnych przykładów zastosowań Dublin Core wymaga uprzedniego zapoznania się z czterema założeniami, które przyjęto przy opracowaniu tego standardu.

1. Łatwość tworzenia opisu i obsługi zasobów. Dublin Core jest pomyślany jako możliwie najprostszy zestaw metadanych. Dzięki temu nawet osoby niewtajemniczone w tajniki bibliografii mogą łatwo i bez większego nakładu środków sporządzić opisy obiektów, które mogą być później wyszukiwane w sieci.

2. Powszechnie rozumiane słownictwo. Trudności w przeszukiwaniu zasobów informacyjnych w Internecie wynikają po części z różnic w używanej terminologii i zasadach opisu obiektów przyjętych w poszczególnych środowi-

skach. Dublin Core usuwa te różnice, proponując niewykwalifikowanym użytkownikom używanie powszechnie zrozumiałej terminologii, na przykład biolog, fizyk i malarz uznają, że wyszukując interesujące ich dzieła można je bez względu na temat, wskazać za pomocą elementu „Tytuł”, a porozumienie osiągnięte na tym poziomie przekłada się na uzyskanie dostępu do obiektów przekraczające granice danej dziedziny.

3. Międzynarodowy zakres. Dublin Core został opracowany w wersji angielskiej, jednak ma już liczne tłumaczenia, także na język polski⁸. W DCMI powołano osobny zespół koordynujący działania wynikające z upowszechnienia Dublin Core na forum międzynarodowym. Dalszy rozwój standardu powinien, zdaniem specjalistów, uwzględniać różnorodność językową i kulturową zasobów informacyjnych.

4. Elastyczność struktury. Podstawowym problemem, z którym borykali się twórcy Dublin Core, było to, jak zapewnić wysoką precyzję wyszukiwań, zachowując prostotę struktury metadanych. Stwierdzono, że podstawowy zestaw metadanych Dublin Core nie wystarcza, zgodzono się więc na dodatkowe metadane uszczegółowiające informacje zawarte w głównym opisie obiektu, które miałyby być tworzone i kontrolowane przez samych użytkowników. Jedynym warunkiem, jaki muszą spełniać, jest koordynacja z metadanymi Dublin Core. DCMI pracuje obecnie nad mechanizmami tworzenia tzw. profili zastosowań (*application profiles*), które umożliwiałyby m.in. dodawanie indywidualnych zestawów metadanych.

Dublin Core był tworzony do opisu obiektów „dokumento-podobnych” (*dokument-like objects*), czyli dwuwymiarowych i nieruchomych (głównie tekstowych), nie przeszkadza to jednak w zastosowaniu Dublin Core w innego typu zbiorach (np. audiowizualnych, muzealnych), jeśli dane o nich dają się ująć w strukturze Dublin Core. Istotny jest też cel, któremu zastosowanie takich kategorii metadanych ma służyć. Schemat relacji występujących pomiędzy poszczególnymi elementami Dublin Core przedstawiony został w dokumencie zatytułowanym *DCMI Abstrakt Model*⁹. Rekord sporządzony według Dublin Core charakteryzuje sześć cech:

- rekord składa się z co najmniej jednej *właściwości* i przypisanej do niej konkretnej *wartości* (np. element „Tytuł” jest *właściwością*, a „Makbet” – jej *wartością*);
- właściwości odpowiadają cechom opisywanego źródła (np. tytuł, twórca, temat);
- rekord musi zawierać co najmniej jeden z piętnastu elementów podstawowego schematu Dublin Core;
- elementy Dublin Core są powtarzalne;
- wartości są wyrażane w postaci ciągu liter;
- wartości są powiązane z kodem języka (np. pl).

Nie istnieje żadne bezpośrednie powiązanie pomiędzy rekordem Dublin Core i opisywanym przez nie obiektem – można je zaktualizować, wprowadzając URI (Universal Resource Identifier) źródła jako jeden z elementów opisu (w polu Identyfikator).

Przykładowy opis według Dublin Core (źródło: CBN Polona)

⁸ Na stronach DCMI zamieszczono link do polskiego tłumaczenia Dublin Core przygotowanego przez Marka Nahotkę (zob.: <<http://ebib.oss.wroc.pl/standard/dc.html>>), które nieco odbiega od opublikowanej w 2006 roku polskiej wersji normy PN-ISO 15836:2006 *Zestaw elementów Dublin Core*.

⁹ Zob.: <<http://dublincore.org/documents/abstract-model/>>

Opis Dodatkowe informacje

Dublin Core wer.1.1:

Tytuł:	Adam Asnyk : sylwetka literacka
Autor:	Sten, Jan (1871-1913)
Temat i słowa kluczowe:	19 w. Asnyk, Adam – biografia Poezja polska – historia
Opis:	Nazwa autora: Ludwik Bruner Odbitka z "Krytyki"
Wydawca:	Kraków : "Krytyka"
Data wydania:	1897
Typ zasobu:	książka
Format:	html
Identyfikator zasobu:	oar:www.polona.pl:149
Źródło:	Biblioteka Narodowa
Język:	pol
Prawa:	Biblioteka Narodowa

Struktura metadanych i wartości im przypisane będą lepiej widoczne, gdy przełożymy ten rekord na ogład według protokołu OAI-PMH (Open Archives Initiative-Protocol for Metadata Harvesting)

- dc:title (pl) : Adam Asnyk : sylwetka literacka
- dc:publisher (pl) : Kraków : "Krytyka"
- dc:creator (pl) : Sten, Jan (1871-1913)
- dc:rights (pl) : Biblioteka Narodowa
- dc:rights (en) : Content type information: This document can be read with any WWW browser.

- dc:language (pl) : pol
- dc:type (pl) : książka
- dc:subject (pl) : 19 w.
- dc:subject (pl) : Asnyk, Adam – biografia
- dc:subject (pl) : Poezja polska – historia
- dc:source (pl) : Biblioteka Narodowa
- dc:date (pl) : 1897
- dc:identifier : <http://www.polona.pl/Content/149/222asnyk.html>
- dc:description (pl) : Nazwa autora: Ludwik Bruner
- dc:description (pl) : Odbitka z "Krytyki"
- dc:format (pl) : html
- dc:format (en) : text/html

Na stronach DCMI można zapoznać się z wykazem projektów prowadzonych na całym świecie, które wykorzystują strukturę Dublin Core do tworzenia własnych zbiorów informacji¹⁰. Głównymi użytkownikami są biblioteki cyfrowe,

¹⁰ Alfabetyczny wykaz projektów wykorzystujących Dublin Core zob.: <http://dublincore.org/projects/>.

firmy i organizacje zajmujące się metadanymi i technologiami informatycznymi oraz różni użytkownicy, którzy wykorzystują Dublin Core do rejestracji własnych źródeł udostępnianych w sieci (chodzi także o sieć wewnętrzną LAN). Dublin Core funkcjonuje również jako format wymienny wykorzystywany przy łączeniu różnorodnych zbiorów metadanych (np. *Open Archive Initiative*¹¹, gdzie jest domyślnym standardem opisu dokumentu).

W Polsce Dublin Core jest standardem stosowanym przede wszystkim w bibliotekach cyfrowych opartych na platformie **dLibra**. Stosują go pojedyncze biblioteki cyfrowe (Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Warszawskiej, Księgozbiór Wirtualny Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, Cyfrowa Biblioteka Narodowa "Polona") oraz biblioteki regionalne (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa, Małopolska Biblioteka Cyfrowa, Śląska Biblioteka Cyfrowa, Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa, Podlaska Biblioteka Cyfrowa).

Wśród inicjatyw międzynarodowych, w których bierze udział Polska, należy wymienić przede wszystkim:

– **Tel-Me-Mor** – (The European Library: Modular Extension For Mediating Online Resources) – europejski projekt Biblioteki Europejskiej skupiającej zasoby zdigitalizowanych repozytoriów dziedzictwa narodowego państw członkowskich UE (bibliotek, muzeów i archiwów)¹²,

– **ARENA** – europejski projekt archiwizacji i udostępniania danych o obiektach archeologicznych obejmujący sześć organizacji partnerskich z Polski, Rumunii, Danii, Islandii, Norwegii oraz Wielkiej Brytanii¹³.

Liczba prowadzonych projektów opierających się na Dublin Core jest coraz większa. Widoczne jest stałe zainteresowanie działaniami podejmowanymi przez DCMI, zwłaszcza, że jej członkowie stale współpracują z W3C (The World Wide Web Consortium), które ma znaczny wpływ na środowiska tworzące nowe projekty informatyczne. Dublin Core nie ma rekomendacji W3C, ale na jego stronach znajdujemy opracowania dotyczącego zastosowania tego standardu. Wydaje się, że głównym środowiskiem Dublin Core pozostaną zbiory obiektów, które wymagają uporządkowanego schematu metadanych, a więc różnego typu biblioteki cyfrowe.

Bibliografia¹⁴

1. CBN "Polona" [online]; [dostęp: 26.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <www.polona.pl>
2. *Dublin Core* [W:] *Wikipedia* (eng.) [online]; [dostęp: 16.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <http://en.wikipedia.org/wiki/Dublin_Core>
3. *Dublin Core Metadata Initiative* [online]; [dostęp: 16.10.2006] Dostępny na World Wide Web: <<http://dublincore.org/>>

¹¹ Zob.: <<http://www.openarchives.org/>>

¹² Zob.: <http://www.bn.org.pl/TMM_POL_NEW/index.php>

¹³ Zob.: <http://www.muzarp.poznan.pl/muzeum/muz_pol/Arena/cele.html>

¹⁴ Artykuł oparto przede wszystkim na *Using Dublin Core, Dublin Core Qualifiers* (wersja pol. w przekł. Marka Nahotki) i innych informacjach udostępnionych na stronach Dublin Core Metadata Initiative oraz na normie PN-ISO 15836:2006 Informacja i dokumentacja – Zestaw elementów Dublin Core.

Opis Dodatkowe informacje

Dublin Core ver.1.1:

Tytuł:	Adam Asnyk : sylwetka literacka
Autor:	Sten, Jan (1871-1913)
Temat i słowa kluczowe:	19 w. Asnyk, Adam – biografia Poezja polska – historia
Opis:	Nazwa autora: Ludwik Bruner Odbitka z "Krytyki"
Wydawca:	Kraków : "Krytyka"
Data wydania:	1897
Typ zasobu:	książka
Format:	html
Identyfikator zasobu:	oai:www.polona.pl:149
Źródło:	Biblioteka Narodowa
Język:	pol
Prawa:	Biblioteka Narodowa

Struktura metadanych i wartości im przypisane będą lepiej widoczne, gdy przełożymy ten rekord na ogład według protokołu OAI-PMH (Open Archives Initiative-Protocol for Metadata Harvesting)

- dc:title (pl) : Adam Asnyk : sylwetka literacka
- dc:publisher (pl) : Kraków : "Krytyka"
- dc:creator (pl) : Sten, Jan (1871-1913)
- dc:rights (pl) : Biblioteka Narodowa
- dc:rights (en) : Content type information: This document can be read with any WWW browser.

- dc:language (pl) : pol
- dc:type (pl) : książka
- dc:subject (pl) : 19 w.
- dc:subject (pl) : Asnyk, Adam – biografia
- dc:subject (pl) : Poezja polska – historia
- dc:source (pl) : Biblioteka Narodowa
- dc:date (pl) : 1897
- dc:identifier : <http://www.polona.pl/Content/149/222asnyk.html>
- dc:description (pl) : Nazwa autora: Ludwik Bruner
- dc:description (pl) : Odbitka z "Krytyki"
- dc:format (pl) : html
- dc:format (en) : text/html

Na stronach DCMI można zapoznać się z wykazem projektów prowadzonych na całym świecie, które wykorzystują strukturę Dublin Core do tworzenia własnych zbiorów informacji¹⁰. Głównymi użytkownikami są biblioteki cyfrowe,

¹⁰ Alfabetyczny wykaz projektów wykorzystujących Dublin Core zob.: <http://dublincore.org/projects/>.

firmy i organizacje zajmujące się metadanymi i technologiami informatycznymi oraz różni użytkownicy, którzy wykorzystują Dublin Core do rejestracji własnych źródeł udostępnianych w sieci (chodzi także o sieć wewnętrzną LAN). Dublin Core funkcjonuje również jako format wymienny wykorzystywany przy łączeniu różnorodnych zbiorów metadanych (np. *Open Archive Initiative*¹¹, gdzie jest domyślnym standardem opisu dokumentu).

W Polsce Dublin Core jest standardem stosowanym przede wszystkim w bibliotekach cyfrowych opartych na platformie **dLibra**. Stosują go pojedyncze biblioteki cyfrowe (Biblioteka Cyfrowa Politechniki Łódzkiej, Biblioteka Cyfrowa Uniwersytetu Wrocławskiego, Pedagogiczna Biblioteka Cyfrowa, Biblioteka Cyfrowa Politechniki Warszawskiej, Księgozbiór Wirtualny Federacji Bibliotek Kościelnych FIDES, Cyfrowa Biblioteka Narodowa "Polona") oraz biblioteki regionalne (Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa, Dolnośląska Biblioteka Cyfrowa, Kujawsko-Pomorska Biblioteka Cyfrowa, Zielonogórska Biblioteka Cyfrowa, Małopolska Biblioteka Cyfrowa, Śląska Biblioteka Cyfrowa, Jeleniogórska Biblioteka Cyfrowa, Podlaska Biblioteka Cyfrowa).

Wśród inicjatyw międzynarodowych, w których bierze udział Polska, należy wymienić przede wszystkim:

– **Tel-Me-Mor** – (The European Library: Modular Extension For Mediating Online Resources) – europejski projekt Biblioteki Europejskiej skupiającej zasoby zdigitalizowanych repozytoriów dziedzictwa narodowego państw członkowskich UE (bibliotek, muzeów i archiwów)¹²,

– **ARENA** – europejski projekt archiwizacji i udostępniania danych o obiektach archeologicznych obejmujący sześć organizacji partnerskich z Polski, Rumunii, Danii, Islandii, Norwegii oraz Wielkiej Brytanii¹³.

Liczba prowadzonych projektów opierających się na Dublin Core jest coraz większa. Widoczne jest stałe zainteresowanie działaniami podejmowanymi przez DCMI, zwłaszcza, że jej członkowie stale współpracują z W3C (The World Wide Web Consortium), które ma znaczny wpływ na środowiska tworzące nowe projekty informatyczne. Dublin Core nie ma rekomendacji W3C, ale na jego stronach znajdujemy opracowania dotyczące zastosowania tego standardu. Wydaje się, że głównym środowiskiem Dublin Core pozostaną zbiory obiektów, które wymagają uporządkowanego schematu metadanych, a więc różnego typu biblioteki cyfrowe.

Bibliografia¹⁴

1. CBN "Polona" [online]; [dostęp: 26.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <www.polona.pl>
2. *Dublin Core* [W:] *Wikipedia* (eng.) [online]; [dostęp: 16.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <http://en.wikipedia.org/wiki/Dublin_Core>
3. *Dublin Core Metadata Initiative* [online]; [dostęp: 16.10.2006] Dostępny na World Wide Web: <<http://dublincore.org/>>

¹¹ Zob.: <<http://www.openarchives.org/>>

¹² Zob.: <http://www.bn.org.pl/TMM_POL_NEW/index.php>

¹³ Zob.: <http://www.muzarp.poznan.pl/muzeum/muz_pol/Arena/cele.html>

¹⁴ Artykuł oparto przede wszystkim na *Using Dublin Core, Dublin Core Qualifiers* (wersja pol. w przekł. Marka Nahotki) i innych informacjach udostępnionych na stronach Dublin Core Metadata Initiative oraz na normie PN-ISO 15836:2006 Informacja i dokumentacja – Zestaw elementów Dublin Core.

- 4 *Dublin Core Qualifiers*. Tł. Marek Nahotko. [online]; [dostęp 16.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/1/Moje%20dokumenty/Praca/dublin%20core/dc-qualifiers_nahotko.htm>
- 5 *Metadata*. [W:] *Wikipedia* (ang.) [online]; [dostęp: 16.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Metadata>>
- 6 *Open Archives Initiative* [online]; [dostęp: 26.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <<http://www.openarchives.org/>>
- 7 *Słownik języka polskiego*. T. 2, L-P. Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 1995.
- 8 *The Word Wide Web Consortium* [online]; [dostęp: 26.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <<http://www.w3.org/TR/>>
- 9 Zając Joanna: *Warsztaty Dublin Core w Madrycie 12-15 września 2005*. W: EBIB [online], 2005, nr 9. Dostępny w World Wide Web: <<http://ebib.oss.wroc.pl/2005/70/zajac.php>>
- 10 *Fundusze UE w bibliotekach – przegląd projektów. Sprawozdanie* [online]; [dostęp: 23.10.2006]. Dostępny na World Wide Web: <file:///C:/Documents%20and%20Settings/1/Moje%20dokumenty/Praca/dublin%20core/dublin%20core_2005_ebib.htm>

Summary

The article presents the Dublin Core idea in the context of metadata schemes, and conditions of its application in describing electronic resources. Dublin Core was developed in 1995, as an initiative of the W3C (The World Wide Web Consortium) and OCLC, as a result of a workshop in Dublin (Ohio, US). A scheme of simple structure was proposed there, which can be successfully applied by individual users, not only bibliographers or IT professionals. The idea of Dublin Core was to diminish an information noise in the Internet, thanks to increased effectiveness of information-retrieval tools. Dublin Core application in intranet and Internet resources was to be beneficial for institutions, enterprises and organisations interested in cheap and efficient organizing of its data resources. Dublin Core is mostly used as a metadata standard for digital libraries, and as transmission format for resources consisting of diverse data collections (ex. Open Archives Initiative).

DOROBIEK NAUKOWY PRACOWNIKÓW UNIwersYTETÓW W POLSCE – PROBLEMY REJESTRACJI ELEKTRONICZNEJ

Aleksandra Legeżyńska
Biblioteka Uniwersytecka
we Wrocławiu

*Bazy bibliograficzne, bibliografie dorobku
naukowego uniwersytetów w Polsce, kompute-
rowe rejestracje danych bibliograficznych*

Rejestracja bibliograficzna dorobku uczonych budzi coraz większe zainteresowanie. Świadczy o tym zarówno powiększająca się w ostatnich latach literatura przedmiotu, jak i coraz szerzej zakrojone działania praktyczne. Opisywanie tego typu publikacji jest nie tylko bibliograficznym obowiązkiem rejestracyjnym, ale jest też elementem polityki finansowania nauki¹. Obowiązek dokumentowania dorobku szkoły, a więc także dorobku uczonych (pracowników) może być nałożony na biblioteki uczelniane². Zestawienia publikacji dla potrzeb Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego nie są dostępne publicznie, rejestracja prowadzona przez bibliotekę (jeśli placówka podejmie się jej prowadzenia) powinna być jawna : „bibliografia dorobku piśmienniczego obok funkcji dokumentowania działalności naukowej stanowi jedno ze źródeł informacji, które podobnie jak inne źródła powinno być udostępniane”³. Spisy publikacji mogą przyjmować postać bibliografii osobowych dla poszczególnych osób (w przypadku dokumentowania dorobku przed awansem naukowym lub zestawienia jubileuszowego), tu jednak zajmiemy się bibliografią publikacji zespołów osobowych.

Opracowywanie tego typu bibliografii ma swoją przeszłość i metodykę⁴. Szczególny ich rozwój można zauważyć po II wojnie światowej. Nowością natomiast jest zastosowanie tych danych do oceniania i parametryzowania nauki, poszczególnych dyscyplin i jednostek naukowych. Było to znacznie utrudnione w przypadku bibliografii drukowanych, zdecydowane ułatwienie i rozszerzenie możliwości nastąpiło po zastosowaniu techniki komputerowej.

¹ Wszystkie przypadki wymagające dołączenia listy publikacji szczegółowo opisuje Rozporządzenie Ministra Nauki i Informatyzacji z dnia 4 sierpnia 2005 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania i rozliczania środków finansowych na naukę (Dz.Ustaw z dnia 25 sierpnia 2005 poz. 1359).

² Najczęściej przez rozporządzenia wewnętrzne.

³ I. Sójkowska : *Bibliografia dorobku naukowego pracowników uczelni – tradycyjne i nowoczesne metody udostępniania: doświadczenia Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej i perspektywy na przyszłość* . „EBIB” 2006, nr 1.

⁴ Krótkie omówienie historyczne, zob. M. Garczyńska: *Bibliografie publikacji pracowników szkół wyższych w Polsce w świetle badań ankietowych*. „Przegląd Biblioteczny” 2006, z. 1, s. 62. Przepisy metodyczne sformułowane w : E. Słodkowska, J. Wilgat: *Bibliografia osobowa. W: Metodyka bibliograficzna dla autorów bibliografii specjalnej; praca zbiorowa*. Pod red. H. Hleb-Koszańska i H. Sawoniak Warszawa, 1963, s. 336-344.

Bibliografia publikacji pracowników uczelni pełni dziś wiele funkcji:

- rejestracyjno-informacyjną: prezentacja osiągnięć naukowych pracowników danej uczelni (wyświetlenie listy publikacji); rejestracja nie tylko jednostek opisywanych w innych bibliografiach, ale także tych nieobjętych żadną ewidencją bibliograficzną tj. rozdziałów (części składowych prac zbiorowych)⁵,
- archiwizującą: rejestrowanie publikacji rozłożonych w czasie, tak by można było dotrzeć do opisów publikacji najstarszych i najnowszych,
- statystyczną: przy wykorzystaniu specjalnych parametrów w ramach formatu danych i przy pomocy oprogramowania bazy danych wykonuje się analizy bibliometryczne: ilościowe i jakościowe (analiza kierunków badań podejmowanych przez poszczególnych pracowników, jednostki organizacyjne i całe środowisko).

Tradycyjne bibliografie prac pracowników opracowywano w formie kartotekowej, mogły też przybrać postać książki, ale wydawano je często z wieloletnim opóźnieniem⁶. Okres przygotowania zestawienia w tej formie był długi ze względu na żmudne procedury gromadzenia danych, ich opracowywania formalnego i wydawniczego. Dziś coraz częściej przechodzi się z metody kartotekowej i drukowanej na komputerową rejestrację danych bibliograficznych, oczywiście z możliwością wydrukowania wybranych zapisów. Przygotowanie, wdrożenie i utrzymywanie wersji elektronicznej nie jest jednak procesem ani krótkim, ani prostym. Zalety takiego rozwiązania widoczne są dopiero po implementacji całego systemu. Niezależnie od tego, czy kupowany jest na zewnątrz specjalistyczny program, czy oprogramowanie powstaje na miejscu, bardzo istotne jest, by już podczas projektowania bazy danych wziąć pod uwagę zagadnienia i merytoryczne, i techniczne.

Wytyczne do tworzenia bibliografii publikacji w postaci bazy danych powinny uwzględniać bowiem obowiązujące prawo⁷, zasady metodyki bibliograficznej i schematy (formaty) opracowania komputerowego materiałów bibliograficznych⁸. Na techniczną stronę składa się nie tylko kwestia doboru odpowiedniego oprogramowania, dostosowanego do rozmiarów i potrzeb

⁵ Opis zawartości wydawnictw zbiorowych stanowi „czarną dziurę” w rejestracji bibliograficznej, którą wypełniają właśnie bibliografie specjalne. Sytuację tę spowodowała bardzo trafnie Barbara Eychler pisząc: „Niektóre publikacje wieloaspektowe, np. księgi pamiątkowe, mają tak ogólne i nieadekwatne do treści tytuły, że ich zawartość najczęściej jest stracona dla poszukiwań bibliograficznych. Opublikowane w nich rozprawy wiodą utajony żywot, a autorzy bibliografii specjalnych zmuszeni są do bezpośredniego sięgania do dzieł [...]” (Barbara Eychler: *Stan i problemy bibliografii specjalnej dziedzin*. W: *Trzecia Ogólnokrajowa Narada Bibliografów*. Warszawa 1980, s. 139-140).

⁶ Zob m.in.: *Bibliografia publikacji naukowych pracowników wydziału w latach 1999-2003 : 55 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005; *Bibliografia publikacji pracowników naukowych Akademii Ekonomicznej w Krakowie : 1991-1993*. Red. Krystyna Hołubowska; Oprac. K. Hołubowska przy współud. E. Mierzejewskiej i J. Pietruszki. Kraków: AE, 1997; *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego : 1956-1976*. Oprac. A. Zbikowska-Migoń. Wrocław: Wydaw. Uniw. Wrocławskiego, 1976.

⁷ Rozporządzenie Ministra Nauki i Informatyzacji z dnia 4 sierpnia 2005 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania i rozliczania środków finansowych na naukę. Dz. Ustaw z dnia 25 sierpnia 2005, poz. 1359. Postanowienia statutów i regulaminów uczelni, normy opisu bibliograficznego.

⁸ W tych kwestiach doskonałą pomocą służą opracowane w języku polskim publikacje: *Adaptacja formatu MARC-21 dla bibliografii regionalnych (wskazówki ogólne)*, podręczniki katalogowania z serii FO-KA, poradniki Biblioteki Narodowej; pewnym wzorcem może być również *Polska Bibliografia Bibliologiczna*, jako że rejestruje właściwie wszystkie typy dokumentów, jakie są uwzględniane również w bibliografiach zespołów osobowych.

wyszukiwawczych bazy, katalog zadań obejmuje również opracowanie formatu wprowadzania i wyświetlania danych (struktura rekordu), a także strategii wyszukiwawczych (charakter i liczba indeksów, wyszukiwanie zaawansowane). Biblioteki przygotowujące i prowadzące komputeryzację bibliografii przedstawiały już jej efekty w prasie fachowej⁹. Wszystkie zacytowane opracowania pochodzą jednak z pierwszej połowy lat 90.: bazy dopiero powstawały bądź były na etapie testów, głównie w środowisku lokalnym (uczelnianym). Od tego czasu dokonały się radykalne zmiany w możliwościach dostępu do informacji, przede wszystkim przez upowszechnienie się sieci Internet. Zmieniły się również in plus „warunki bibliograficzne”: opracowano stosowne normy, zunifikowano formaty wprowadzania danych. W artykule zamierzamy przeanalizować jakość dostępnych w Internecie bibliograficznych baz danych rejestrujących publikacje pracowników naukowych prowadzone przez uniwersytety państwowe (takiego porównania, nie rangowania! baz danych o tym profilu dotychczas w Polsce nie przeprowadzono).

W naszym kraju funkcjonuje 18 państwowych uczelni wyższych o statusie uniwersytetu. Udało się odnaleźć dane dotyczące bibliografii publikacji pracowników on-line dla 7 z nich. Chociaż do badania wytypowano całe bazy, czyli wykazy z możliwością przeglądania i przeszukiwania danych, należy podkreślić, iż listy takie funkcjonują również w formie pojedynczych stron www, plików MSWord, czy pdf udostępnianych na stronach poszczególnych jednostek organizacyjnych uczelni lub stronach prywatnych pracowników. Ma to miejsce również na uczelniach nieposiadających w ogóle bibliografii publikacji pracowników lub nieudostępniających jej w formie elektronicznej w Internecie¹⁰.

Dla porównania bibliografii – baz danych ustalono szereg kryteriów porównawczych. Zebrano je w dwie zasadnicze grupy: kryteria merytoryczne i kryteria techniczne, wśród tych drugich wyodrębniając dodatkowo kwestie związane z prezentacją internetową (w praktyce nie zawsze można je rozdzielić).

KRYTERIA MERYTORYCZNE	KRYTERIA TECHNICZNE	
	Baza lokalna	Baza internetowa
Nazwa bibliografii		Dostęp (adres)
Opis bibliografii („wstęp”)		Opis bazy
Format opisu bibliograficznego	Oprogramowanie	
Treść opisu	Połączenie ze spisem pracowników lub KHW	
Typy rejestrowanych publikacji	Struktura bibliograficzna bazy	
Zakres i zasięg bazy	Format wyświetlania	
	Wyszukiwanie (indeksy i formularze)	

Nazwa i dostęp do bibliografii

Nazwa bibliografii jest elementem szczególnie znaczącym przy próbie wyszukiwania takiej bazy bez znajomości jej lokalizacji. W badaniu wyodręb-

⁹ Zob. np. numer specjalny „Przeglądu Bibliotecznego” 1991, nr 3-4, s. 291-332; M. Kurkiewicz: *Bazy i usługi informacyjne dostępne w Oddziale Informacji Naukowej Biblioteki Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 1994, nr 4, s. 47; T. Zajączkowski: *Główne problemy metodyczne projektowanej bazy danych pracowników Uniwersytetu Szczecińskiego*. „Bibliotekarz Zachodnio-Pomorski” 1994, nr 1-2, s. 12-15

¹⁰ Obserwację tę potwierdza M. Garczyńska, op. cit., s. 65

niono kilka fraz charakterystycznych dla poszukiwanych dokumentów i treści te wprowadzono do dwóch najbardziej popularnych systemów wyszukiwających, tj. google i onet. Wyniki tej kwerendy przedstawiają się następująco:

– *prace pracowników* – onet.pl: wykaz linków do firm piszących prace licencjackie i magisterskie (sic!); Google – kilka odpowiedzi relewantnych,

– *dorobek pracowników* – onet: 3 strony z odpowiedziami relewantnymi, ale 2 nieaktualne; Google bardzo trafne zapytanie, wiele odpowiedzi relewantnych,

– *publikacje pracowników* – również trafne zapytanie w obu wyszukiwarkach,

– *baza publikacji* – również dość celne odpowiedzi, choć wymagają szczegółowego zapoznania się ze stronami wskazanymi przez system wyszukiwający.

W wyniku przeszukiwania uzyska się jednak głównie połączenia do wykazów lub baz prowadzonych przez uczelnie techniczne i medyczne oraz placówki z zakresu nauk przyrodniczych i ścisłych, czasem również odesłania do stron przedsiębiorstw przemysłowych. Odnalezienie baz uniwersyteckich wymaga większego zaangażowania i nieco innego podejścia. Istnieją co prawda listy takich zasobów na serwerach Biblioteki Jagiellońskiej¹¹ i Uniwersytetu Zielonogórskiego¹², ale wykaz krakowski jest nieaktualny i ma wiele luk, zaś linki zielonogórskie to zaledwie początek prawdziwego katalogu odsyłaczy. W naszym postępowaniu wyszukiwawczym przejrano strony główne uniwersytetów oraz strony domowe bibliotek uczelnianych.

Jak pokazano w poniższej tabeli, nazwy bibliografii zawierają bardzo różnicowane określenia zawartości – znajdujemy tu wszystkie wytypowane wcześniej określenia, a nawet takie, których w naszym typowaniu nie było.

Nazwa bibliografii	Lokalizacja
Bibliografia UW	http://bibliografia.icm.edu.pl/browser/
Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego (BPP UW _r)	http://www.bu.uni.wroc.pl/publikacje/
Publikacje pracowników UZ + Publikacje jednostek UZ	http://publikacje.uz.zgora.pl/index.htm
Bibliografia dorobku naukowego UMCS w Lublinie ¹³	http://libases.umcs.lublin.pl/expertus/pub/default.html
Bibliografia publikacji pracowników UMK	http://www.bu.uni.torun.pl/baza_pub.htm
Katalog publikacji pracowników Uniwersytetu Szczecińskiego	http://publi.bg.szczecin.pl/cgi-bin/koha/opac-main.pl
Bibliografia dorobku pracowników UŁ (od 1993 r.)	http://www.lib.uni.lodz.pl/makwww/?BM=2
Bibliografia dorobku pracowników UŁ (od 1985 r. do 1992 r.)	http://www.lib.uni.lodz.pl/makwww/?BM=1

¹¹ <<http://www.bj.uj.edu.pl/var/biblprac.htm>>

¹² <http://publikacje.uz.zgora.pl/bib_inne_uczelnie_pl.html>

¹³ Szczegółowy opis funkcjonalności tej bibliografii przedstawiła E. Grzybowska w publikacji: *Baza danych BDN UMCS jako źródło informacji o dorobku naukowym Uczelni*. „Praktyka i Teoria Informacji” 2004, nr 2, s. 26-34.

Odesłania do bibliografii są umieszczane najczęściej na stronach głównych uniwersytetu (www.uw.edu.pl menu Publikacje – Bibliografia UW) lub na stronach biblioteki głównej (np. Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego). Jest to pierwsza przeszkoda w ich wyszukiwaniu: mogą być bowiem potraktowane jako zasoby tzw. głębokiego internetu, tym bardziej, że na przykład na stronach bibliotek bazy są skrzętnie poukrywane. Aby dotrzeć do bazy Bibliografia Dorobku Naukowego UMCS w Lublinie, trzeba wybierać kolejno: Połączenia → Nauka → Bibliografia dorobku naukowego; 3 stopniowe "linkowanie" prowadzi do Bibliografii dorobku pracowników UŁ: Bazy danych BUŁ → Bazy własne → Bibliografia dorobku pracowników UŁ, na stronie www Biblioteki Uniwersytetu im. Mikołaja Kopernika w Toruniu bazę odnajdziemy wybierając Zasoby elektroniczne → Bibliografie on-line → Bibliografia pracowników UMK¹⁴. Jeszcze inaczej prowadzi do bazy Biblioteka Uniwersytetu Szczecińskiego – na stronie głównej biblioteki należy wybrać menu Katalogi i w tym miejscu odnajdzie się dwa linki wejściowe do bazy o nazwie 'Bibliografia Prac Naukowych pracowników Uniwersytetu Szczecińskiego' – jeden z nich jest czynny i odsyła do bibliografii opracowanej w systemie KOHA, a drugi nieaktywny – jest to „chwilowo niedostępny” link wejściowy do zamkniętej bazy opracowanej w systemie Aleph. Dostęp do Bibliografii publikacji pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego jest możliwy przez przycisk bezpośrednio z głównej strony biblioteki, dodatkowo umieszczony został on w górnej części strony, gdzie jest dobrze widoczny dla oglądających stronę. Link do tej bibliografii poprowadzony jest także z głównej strony www Uniwersytetu (zakładka Źródła) oraz ze stron niektórych jednostek organizacyjnych (Instytut Psychologii, Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii, Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa). Również dostęp do bibliografii Publikacje pracowników UZ i Publikacje jednostek UZ możliwy jest ze strony głównej Biblioteki Głównej Uniwersytetu Zielonogórskiego, jednak przycisk prowadzący do bibliografii oznaczony jest skrótem SKEP, co nic nie mówi osobie odwiedzającej stronę po raz pierwszy (SKEP to skrót nazwy oprogramowania wykorzystywanego do rejestracji publikacji, informacja poniżej).

Lokalizacja bazy czasem wiąże się z instytucją opracowującą lub odpowiedzialną za program rejestrujący opisy bibliograficzne, tak jak w Bibliografii UW – pomimo odsyłacza na głównej stronie Uniwersytetu właściwa baza posadowiona jest na serwerze Interdyscyplinarnego Centrum Modelowania Matematycznego i Komputerowego UW, a ewentualny udział Biblioteki UW w tym projekcie można wyśledzić jedynie w dziale Autorzy (jako konsultanci wymienione są mgr Jolanta Stępnia i mgr Maria Burchard).

Jeśli bazę prowadzą biblioteki, informują o tym dodatkowo w opisie towarzyszącym bazie:

- Bibliografia publikacji pracowników UMK („Baza tworzona jest w Bibliotece Uniwersyteckiej UMK”),
- Bibliografia Uniwersytetu Zielonogórskiego („Moduł zainstalowany w Bibliotece Nauk Humanistycznych i Społecznych oraz w Bibliotece Nauk Technicznych, Ścisłych i Ekonomicznych służy do wprowadzania i edycji danych”),
- Bibliografia Dorobku Naukowego UMCS w Lublinie („Baza tworzona w Bibliotece Głównej UMCS w Lublinie”),

¹⁴ Wszystkie dane dot. bibliografii pracowników UMK pobrano z serwisu w roku 2005, od 25.05.2006 serwis jest niedostępny z powodu awarii bazy, zapowiedziano też wprowadzenie nowego formularza do wyszukiwania danych.

– Bibliografia dorobku pracowników UŁ („Twórcą bazy jest Oddział Informacji Naukowej BUŁ.”; „Twórcą bazy są Biblioteki Zakładowe UŁ i Oddział Informacji Naukowej BUŁ.”).

Informacje o instytucji odpowiedzialnej podawane są niekiedy pośrednio, na przykład w przypadku Bibliografii Publikacji Pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego taki zapis można odnaleźć w „Informacji ogólnej o bazie”: „Użytkowników bazy prosi się o zgłaszanie uwag i ewentualnych uzupełnień opisów bibliograficznych do Sekcji Prac Bibliograficzno-Dokumentacyjnych [Biblioteki Uniwersyteckiej]”.

Opis bibliografii

Bibliografia w postaci elektronicznej to baza danych, ciągle jednak pozostaje bibliografią i konieczne jest stosowanie norm dotyczących budowy bibliografii: PN-76/N-01153 *Kompozycja wydawnicza i typograficzna bibliografii specjalnych w układzie działowym lub systematycznym* i PN-89/N-01125 *Bibliotekarstwo i bibliografia. Rodzaje i części składowe bibliografii. Terminologia*.

Opis bibliografii (w wersji drukowanej nazywany wstępem) jest jednym z elementów składowych tzw. materiałów wprowadzających. Powinien informować o zawartości bibliografii, jej zasięgu chronologicznym i formalnym, zasadzie doboru materiału do bibliografii, wykorzystanych źródłach oraz wcześniejszych wydaniach. Informacje takie rzadko jednak znajduje się w omawianych bibliografiach – w naszym badaniu wyszukane zostały w 3 bazach: Bibliografia Publikacji Pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego, Bibliografia Dorobku Naukowego UMCS w Lublinie, Bibliografia pracowników UMK, przy czym w tym ostatnim przypadku materiał wprowadzający został połączony z instrukcją wyszukiwawczą.

Format, czyli opis bibliograficzny

Postać opisu bibliograficznego stosowanego w profesjonalnych bibliografiach powinna być odwzorowaniem zaleceń omówionych w polskich normach bibliograficznych. Między innymi ten element odróżnia bibliografie profesjonalne od tych opracowywanych przez bibliografów-amatorów, osoby bez wiedzy w tym zakresie. Jeśli dokumentacja dorobku (piśmienniczego) prowadzona jest przez bibliotekę uczelni wyższej lub chociaż pod jej nadzorem i konsultacjami, oczekiwać by należało, że zgodność z normami jest sprawą oczywistą. Analiza pokazuje jednak, że tak nie jest.

W bibliografiach publikacji rejestruje się książki, artykuły, rozdziały (części składowe wydawnictw zbiorowych), recenzje, polemiki, dokumenty elektroniczne, czasami również dokumenty dźwiękowe i filmowe. Wszystkie te typy dokumentów mają unormowany sposób rejestracji bibliograficznej. Sposób odwzorowania normy pozostawia jednak wiele do życzenia.

Lista niespójności obejmuje:

- przemieszanie elementów opisu formalnego, rejestracyjnego

Bibliografia UW:

„Życie w cieniu słów”. O prozie niemieckojęzycznej lat dziewięćdziesiątych LITERACJE Nr 3 r. 2004, str. 78-81 (Artykuł) **Żaneta Nalewajk**

A model of swarming and its macroscopic limit w: Proceedings of the Tenth National Conference on Application of Mathematics in Biology and Medicine, str. 113-117, r. 2004 (*Artykuł konferencyjny*)

Mirosław Lachowicz (Autor oryginału)

Analiza porównawcza systemów płatności w handlu elektronicznym. w: Informatyka narzędziem współczesnego zarządzania, str. 210-219, Wydawnictwo PJWSTK, r. 2004 (*Esej lub rozdział w książce*)

Witold Chmielarz

– zmiana kolejności elementów opisu dla „Publikacji w książce”

wzorzec z PN-N/01152:

Tytuł rozdziału : podtytuł / oznaczenie odpowiedzialności // W: Tytuł pracy źródłowej / oznaczenie odpowiedzialności. – Wydanie. – Miejsce i rok wydania. – Seria. – Strony zajęte przez rozdział – Uwagi

Bibliografia UW:

Wzorzec → Tytuł rozdziału. W: tytuł książki, określenie stron [łącznie z zastosowaniem skrótu „str.” zamiast „s.”], wydawnictwo [!], rok wydania [„r. RRRR”]

Administracja centralna w: Prawo administracyjne, str. 139-188, LexisNexis, r. 2003 (*Esej lub rozdział w książce*)

Jacek Jagielski (Autor oryginału)

Bibliografia UMK:

Wzorzec → autor, tytuł, w: miejsce wydania, wydawca, rok wydania; niepotrzebna informacja o wydawcy

Autorzy:	Nowak Wiesław Martin J. L.
Tytuł:	Ab initio ECP modelling of diatomic ligands rebinding to heme proteins
W:	Computers in Chemistry '94 3rd Conference 23-26 June 1994, Wrocław Poland
Miejsce wydania:	Wrocław
Wydawca:	Techn. Univ. of Wrocław
Rok wydania:	1994
Strony:	S. 81
Zakład, instytut:	Inst. Fiz.

– tytuły naukowe w haśle opisu bibliograficznego

Bibliografia UŁ:

Andrzejewski Jerzy dr oprac.

TYTUŁ—> Relacja Samuela Bogumiła Lindego z “podróży książkowej” po ziemi sieradzkiej / oprac. Jerzy Andrzejewski // Siódma Prowincja .-1993, nr 2, s. 17-19 il.

Nowak Aleksandra mgr

TYTUŁ—> 100-lecie Filharmonii Narodowej w Warszawie – sprawozdanie z recitali fortepianowych w ramach abonamentu “Wielcy pianiści” / Aleksandra Nowak //Prace Zakładu Pedagogiki Muzycznej UŁ .-2002, z. 6, s. 103 – 108 fot.

Najwięcej problemów sprawia opis bibliograficzny rozdziału (przykłady przytoczone powyżej) i recenzji. Przypomnijmy, iż recenzja może być notowana z tytułem własnym lub bez. Wzorniki Biblioteki Narodowej przedstawione w poradniku Marii Janowskiej¹⁵ mówią o dwóch wzorcach:

¹⁵ *Opis bibliograficzny artykułów : (interpretacja postanowień PN-N-01152).* Maria Janowska Warszawa: BN 1997.

Tytuł recenzji / oznaczenie odpowiedzialności (recenzent). – Rec. Pracy : Tytuł pracy recenzowanej / oznaczenie odpowiedzialności. Miejsce, rok wydania pracy recenzowanej // Tytuł czasopisma. – Lokalizacja

Tytuł pracy recenzowanej / oznaczenie odpowiedzialności. – Miejsce, rok wydania pracy recenzowanej. – Rec. Autor recenzji // Tytuł czasopisma. – Lokalizacja

Interpretacja normy w wybranych bibliografiach:

UW:

“Administracja publiczna” (recenzja) w: Problemy zarządzania, str. 137-141, Wyd. Naukowe Wydziału Zarządzania UW, r. 2004 (*Inne*)

Maciej Ramus

BUMK:

Praca opr.: A. Waligórski Błędny rycerz: utwory wybrane/ wstęp i wybór
K. Putrament. Warszawa 1999
Tytuł opr.: Dreptak wiecznie żywy
Opracowanie: Moczko Jan Rafał [rec.]
Czasopismo: Nowe Książki
Rok, nr tomu, strony: 2000, nr 6/976, S. 65
Zakład, instytut: Inst. Literatury Polskiej; Z-d Lit. Młodej Polski i Dwudziestolecia
Międzywojennego

Praca opr.: Polska – Rosja: czas przewartościowań. Warszawa, 1995
Opracowanie: Wierzbicki Zbigniew Tadeusz [rec.]
Czasopismo: Odra
Rok, nr tomu, strony: 1996, nr 3, S. 25-29
Zakład, instytut: Inst. Socjologii

UMCS:

Tytuł oryginału: Studium izolacji społecznej i świadomościowej. Rec. pracy: Antropologia kultury wsi polskiej XIX wieku / L. Stomma. Warszawa, 1986.

Autorzy: Jerzy Bartmiński.

Źródło: – Lit. Lud. 1989 nr 2 s. 67-70

Tytuł oryginału: Atlas Województwa Tarnowskiego / red. K. Trafas. Kraków, 1988.

Autorzy: Mieczysław Sirko.

Źródło: – Pol. Prz. Kartogr. 1989 t. 21 nr 3/4 s. 155-157

Format opisu bibliograficznego to jednak nie tylko zgodność z postanowieniami normy, ważna jest również prezentacja na ekranie, czyli sposób wyświetlania. W analizowanych bibliografiach wygląda to różnie. Trzy bibliografie nie udostępniły żadnej możliwości wyboru – prezentowany opis jest jedyną dostępną wersją. Mowa o Bibliografii UW, Bibliografii publikacji pracowników UMK i Systemie Komputerowej Ewidencji Publikacji UZ. W pozostałych odnajdziemy opisy pełne, skrócone, z etykietami (nazwami) pól, w formie karty katalogowej, a nawet w formacie MARC. W przypadku Bibliografii Publikacji Pracowników Uniwersytetu Wrocławskiego, Bibliografii Dorobku Naukowego UMCS w Lublinie i Bibliografii publikacji naukowych pracowników US wyboru dokonuje się poprzez kliknięcie na odpowiedniej nazwie ('Proste' (!) lub 'MARC'). W Bibliografii dorobku pracowników UŁ wybór sposobu wyświetlania następuje bardzo nietypowo – to, w jaki sposób zobaczymy rekord, wynika z wybrania na liście publikacji przycisku z numerem kolejnym publikacji (wtedy opis będzie w postaci ciągłej) lub przycisku ROZWIN znajdującego się nad listą publikacji (opis w wersji MARC z polami i podpolami, tzw. maska

0, techniczna). Format wyświetlania może być ustalany od razu na pierwszym ekranie bibliografii (UMCS) lub dopiero po wybraniu listy publikacji, na przykład według autora czy jednostki (US, UW, UŁ).

Pomimo wykazanej niezgodności z normatywną postacią opisu należy podkreślić, że przyjęte sposoby wyświetlania danych stosowane są konsekwentnie. Niewykluczone również, że przyjęta forma jest wynikiem ustaleń ze środowiskiem naukowym jako głównym odbiorcą informacji – wiadomo, że każda z dyscyplin uniwersyteckich opisuje publikacje nieco inaczej, akcentując inne elementy.

Typy rejestrowanych dokumentów – zasięg wydawniczo-formalny bazy

Bibliografie osobowe, a zatem także bibliografie zespołów osobowych powinny dążyć do rejestrowania całości dorobku osób będących przedmiotem bibliografii. Idealowi temu trudno jednak sprostać. Po pierwsze dlatego, iż założeniem bibliografii może być rejestracja tylko publikacji naukowych pracowników uczelni – rejestracji nie podlegają wtedy drobne formy eseistyczne, popularyzatorskie, poradnicze (typu: opinia eksperta), literackie. Czasami trudno jednak oddzielić te kwestie: dla filologa przetłumaczenie wiersza może być czynnością i publikacją stricte naukową, i literacką.

Najszerzy zasięg formalny charakteryzuje Bibliografię Dorobku Naukowego UMCS w Lublinie – jak można dowiedzieć się z opisu: „Baza zawiera dane o polskich i zagranicznych publikacjach naukowych i popularnonaukowych oraz o rozprawach doktorskich i habilitacyjnych pracowników UMCS (obronionych na UMCS i innych uczelniach krajowych lub zagranicznych i zatwierdzonych przez naukowe władze centralne). Uwzględnia również (obronione na UMCS) rozprawy doktorskie i habilitacyjne autorów spoza UMCS, jeżeli pracownik UMCS był promotorem lub recenzentem”¹⁶. Pozostałe bibliografie wprowadzają ograniczenia dotyczące źródeł – najczęściej rejestracją nie są objęte gazety codzienne i popularne.

Konieczne jest też określenie metod pozyskiwania informacji o publikacjach – bibliografia ma szansę stać się kompletną tylko wtedy, gdy uwzględnione zostaną dane od samych autorów oraz dane ze źródeł pochodnych, na przykład bibliografii dziedzinowych i ogólnych.

Warto też określić, co jest publikacją w rozumieniu bibliografa. Włączenie do grupy publikacji artykułów z czasopism fachowych czy literackich nie budzi oporu, ale jak rozwiązać kwestię dokumentów elektronicznych? Choć obecnie uznaje się, że materiał w formie elektronicznej udostępniany lokalnie lub zdalnie jest opublikowany, nie spotkałam się z wyjaśnieniem tej sprawy w żadnej bibliografii. A dokumentów tych będzie przybywać, również ich wartość będzie wzrastać, szczególnie w naukach ścisłych, przyrodniczych i medycznych.

Na stronach zawierających bibliografie odnajdziemy informacje o typach publikacji w postaci tekstowej w opisie bibliograficznym poprzez indeks Typy publikacji lub osobne zestawienie. Dane dotyczące klasyfikowania dokumentów rejestrowanych w bibliografiach odnaleziono tylko dla 4 bibliografii. W spisach Uniwersytetów: Łódzkiego i im. Mikołaja Kopernika z Torunia informacji takiej nie odnotowuje się.

¹⁶ <<http://212.182.9.112/expertus/obib.htm>>

Klasyfikowanie twórczości jest bardzo zróżnicowane: od wyodrębniania wyłącznie kryteriów formalnych po rzeczowe. Ciekawie przedstawia się analiza stosowanych określeń:

BUW	UMCS	UWr	US
Publikacja w czasopiśmie	Artykuły polskie (ARP)	Książki	Książka
Książka	Artykuły zagraniczne (ARZ)	Prace edytorskie	Czasopisma
Publikacja w książce	Dokumenty elektroniczne polskie (ELP)	Artykuły	Artykuł
<i>Artykuł</i>	Filmy polskie (FIP)	Rozdziały	Polemika
<i>Esej lub rozdział w książce</i>	Fragmenty w drukach zwartych polskich (FP)	Recenzje	Recenzja
	Fragmenty w drukach zwartych zagranicznych (FZ)	Hasła encyklopedyczne	Rozdział
<i>Bibliografia</i>	Inne publikacje polskie (INP)	Dokumenty elektroniczne	Nieokreślony rodzaj egzemplarza
<i>Artykuł konferencyjny</i>	Inne publikacje zagraniczne (INZ)	Inne	
<i>Komunikat</i>	Komunikaty polskie (KOP)		
<i>Sprawozdanie</i>	Komunikaty zagraniczne (KOZ)		
<i>Edycja źródeł</i>	Książki polskie (KSP)		
<i>Książka</i>	Książki zagraniczne (KSZ)		
<i>Skrypt lub podręcznik akademicki</i>	Patenty polskie (PAP)		
<i>Podręcznik szkolny</i>	Prace edytorskie i redakcyjne polskie (EDP)		
<i>Inne</i>	Prace edytorskie i redakcyjne zagraniczne (EDZ)		
<i>Recenzja</i>	Recenzje polskie (REP)		
<i>Hasło encyklopedyczne</i>	Recenzje zagraniczne (REZ)		
	Referaty polskie (RRP)		
	Referaty zagraniczne (RRZ)		

W powyższej tabeli odnotowano sformułowania opisujące typy publikacji stosowane w poszczególnych bibliografiach, jeśli dane te można było uzyskać bezpośrednio z informacji tekstowej na stronie www lub jako zawartość indeksu. Dla BUW podano jednak typy (normalna czcionka) i rodzaje (kursywa) publikacji, gdyż te dwa oznaczenia funkcjonują równolegle: oznacza to, że w celu odszukania materiału konferencyjnego będącego rozdziałem w książce konieczne jest wskazanie jako typ „Publikacja w książce” i jako rodzaj „Artykuł konferencyjny”. Dla powyższego przykładu widoczny jest sens takiego rozwiązania, ale czy dla odszukania artykułu w czasopiśmie trzeba stosować też tę podwójną klasyfikację? Odpowiedź brzmi: powinno się stosować, gdyż jako „Publikacja w czasopiśmie” może być zakwalifikowany artykuł, recenzja, sprawozdanie, komunikat czy artykuł konferencyjny.

W przypadku bazy Uniwersytetu Wrocławskiego odnalezienie klasyfikacji dokumentów nie jest łatwe – trzeba wskazać w odpowiednim indeksie jednostkę lub pracownika i wśród dostępnych formatów opisu wybrać „Statystyka”. W postaci tabelarycznej i dodatkowo odmiennym kolorem wyliczone są pozycje dla każdego typu dokumentu dotyczące jednostki bądź autora. W tym zestawieniu zwraca uwagę wyodrębnienie podziału publikacji na własne (czyli uniwersyteckie), polskie i zagraniczne. Podziału takiego nie pokazuje żadna inna z analizowanych bibliografii.

Często do klasyfikowania dokumentów stosowane są skróty, co również uwzględnia powyższa tabela.

Zasięg chronologiczny

UŁ posiada dwie bibliografie dorobku pracowników – jedna obejmuje lata 1985-1992 (retrospektywna), druga początek bierze w roku 1993 (nazywana jest bieżącą);

UW – rejestruje publikacje od 1954 r. do chwili bieżącej; informacja ta pochodzi jednak z pola wyboru Rok publikacji;

UWr – od 1993 do chwili bieżącej – rejestracja retrospektywna i bieżąca równolegle;

UZ – od 1970 do chwili bieżącej;

UMCS – 1989-2003: dane o publikacjach od roku 1989; o rozprawach doktorskich i habilitacyjnych od roku 1995. Pomimo deklaracji, że baza aktualizowana jest na bieżąco, w wykazie lat na formularzu wyszukiwawczym brakuje aktualnych oznaczeń roku tzn. 2004 i 2005;

UMK – obejmuje informacje o wszystkich publikacjach autorów będących pracownikami UMK w latach 1986 – 2004;

US – bibliografia prowadzona w sytemie Aleph obejmowała publikacje od 1995 do chwili bieżącej; w systemie KOHA nie zapisano żadnych danych co do zasięgu chronologicznego bazy, jednakże empiria wskazuje na podobny zasięg.

Ponownie stwierdzamy zgodność z ustaleniami M. Garczyńskiej: większość baz powstała i rozwija się od lat dziewięćdziesiątych XX wieku¹⁷. Różnicować zasięg chronologiczny wynika z wielu czynników. Na pewno priorytetowa jest rejestracja piśmiennictwa bieżącego, czyli obejmującego ostatni rok, dwa lata. Są to dane wykorzystywane w ocenach parametrycznych jed-

¹⁷ M. Garczyńska, op. cit., s. 70.

nostek i zapotrzebowanie na nie jest największe. Dane retrospektywne mogą być wprowadzane stopniowo np. w formie zleceń dodatkowych, czy w czasie wolnym od rejestracji bieżącej.

Oprogramowanie

Wśród wybranych bibliografii nie ma dwóch stosujących taki sam system:

Nazwa bibliografii	Nazwa systemu
BUW	własna przeglądarka
BPPUWr	własna przeglądarka
UZ	SKEP [System Komputerowej Ewidencji Publikacji]
UMCS	Expertus
UMK	własna przeglądarka
US	Aleph – do 04.2006 ; potem system KOHA
BUŁ	MAK

Trzy systemy są własnymi przeglądarkami bez nazwy, jeden system, tj. SKEP jest elementem składowym pakietu zintegrowanego z systemem informacji o pracownikach (PERS – System Informacji o Pracownikach), pozostałe dwie bibliografie działają na bazie systemu bibliograficznego (MAK) lub systemu biblioteczno-bibliograficznego (Aleph/KOHA). Większość z nich oferuje podstawowe dla baz bibliograficznych funkcje, tj. wyszukiwanie i przeglądanie danych, ale odnaleźć można także dodatkowe elementy: SKEP umożliwia przysyłanie plików źródłowych (tekstów) w postaci elektronicznej (np. jako plik pdf), BPP UW r uruchomiła funkcję przysyłania danych bibliograficznych za pomocą formularza bezpośrednio do osób opracowujących bazę (Formularz). UW deklaruje, że to, co prezentowane jest na stronie internetowej, to tylko element składowy całego systemu bibliograficznego, brak jednak szczegółów odnośnie połączeń między modułami tego systemu.

Utrudnienia mające miejsce podczas korzystania z bazy Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Szczecińskiego należy złożyć na karb prac adaptacyjnych nowego systemu – jest to pionierskie na skalę krajową wdrażanie wolnego oprogramowania KOHA.

Tworzenie własnych przeglądarek oferujących funkcje odmienne od istniejącego oprogramowania może być spowodowane chęcią lub potrzebą stworzenia wyjątkowych możliwości wyszukiwawczych lub rejestracyjnych. Przyczyną mogą być również kwestie finansowe: stworzenie autorskiego oprogramowania w ramach struktury uczelni może być tańsze niż zakup.

Jak wprowadzane są dane? Trudno to ocenić nie znając procedury. Może to polegać na wpisywaniu danych od razu w formacie czytelnym dla systemów, co pozwala na bardzo szybką aktualizację bazy, możliwe jest też wprowadzanie danych przy użyciu innych programów i ich import do wersji internetowej bazy, a wtedy aktualizacja bazy odbywa się rzadziej i wprowadzane są większe ilości danych. Tak jest na pewno w MAKu – dane z modułu wprowadzania muszą być przeniesione do programu MAKwww, podobnie w przypadku Expertusa, gdyż jest to system interpretujący bazy CDS/ISIS.

W przypadku bazy internetowej ważna jest informacja o dacie aktualizacji – zaniedbanie tego prowadzi do dezinformacji, rzadka aktualizacja podważa też zaufanie do deklarowanej „bieżącej rejestracji danych”.

System informacyjno-wyszukiwawczy

Z oprogramowaniem połączone są możliwości systemu informacyjno-wyszukiwawczego bazy. Elementami składowymi siw może być przeszukiwanie (search) lub praca na indeksach (browse). Większość z analizowanych baz danych prezentowana jest do przeszukiwania w postaci tzw. zbiorów odwróconych, czyli indeksów. Mogą mieć one strukturę prostą (możliwe przeszukiwanie tylko jednego indeksu) lub złożoną (przeszukiwanie wielu indeksów naraz poprzez wpisanie odpowiednich danych na formularzu i połączenie ich operatorami). Liczba i typ indeksów jako jeden z kluczowych elementów siw decyduje o jakości informacji, jaką można otrzymać z bazy.

	Bibliografia						
Indeks	UW	UWr	UZ	US	UMCS	UMK	BUŁ
Autorów	+	+		+	+	+	+
Jednostek	+	+	+		+	+	+
Pracowników		+	+		+	+	+
Rodzajów publikacji	+			+	+		
Tytułów	+	+		+	+	+	+
Hasel przedmiotowych					+		+
Czasopism		+		+	+	+	+
Prac zbiorowych		+			+	+	
Miejsc wydania							+
Serii		+		+			+
Słów kluczowych				+		+	+
Tytułów pracy – słowa					+		
Hasel przedmiotowych angielskich					+		
Źródeł – słowa					+		
Języka publikacji				+	+		
Recenzji		+					

Podstawowa grupa indeksów w analizowanych bazach danych to zestawienia: jednostek organizacyjnych (6), autorów (6), tytułów (5), pracowników (5). Nieco mniej popularne są indeksy pozwalające wyszukać wszystkie prace pracowników w jednym źródle, czasopiśmie albo pracy zbiorowej (5 i 4 indeksy). Zastanawiające jest, że w przypadku Bibliografii UŁ i Bibliografii US zaindeksowano tytuły czasopism, a już prac zbiorowych nie (czyżby były to gorsze publikacje, czy może mniej poszukiwane?), co jest istotnym niedopatrzeniem.

Wariantem indeksu tytułowego dla prac i źródeł jest indeks słów w tytule prowadzony jedynie przez UMCS. Incydentalnie pojawiają się i inne indeksy: rodzaj publikacji (2), seria (2), miejsce wydania (1), recenzja (1), język publikacji (1).

Osobną grupę stanowią indeksy opisujące treść dokumentów – w tej kategorii odnajdziemy indeks słów kluczowych (3) i indeksy przedmiotowe (2). Tylko jedna uczelnia, UMCS, zdecydowała się na prowadzenie indeksu haseł przedmiotowych w języku angielskim. W Bibliografii dorobku pracowników UŁ mamy natomiast aż 2 indeksy rzeczowe: przedmiotowy i słów kluczowych.

Bibliografia prowadzona przez Bibliotekę Główną Uniwersytetu Łódzkiego ma aż 12 indeksów, z czego nie wynika jednak lepsza „sprawność informacyjna” bibliografii. Jaką korzyść odniesie użytkownik z indeksu nazwanego „Dział_współr”? Wyjaśnijmy, iż w indeksie tym rejestrowane są jednostki organizacyjne Uniwersytetu Łódzkiego, których pracownicy nie są głównymi autorami rejestrowanej publikacji, na przykład rejestrowany jest rozdział w pracy zbiorowej pod redakcją pracownika z innego instytutu lub wydziału – jednostka, którą reprezentuje autor rozdziału odnotowywana jest w indeksie „Dział_bibl”, zaś zatrudnienie redaktora odnajdziemy właśnie w indeksie „Dział_współr”. Gdyby wyjaśnienie to umieszczono w opisie bazy, użyteczność tego indeksu byłaby na pewno większa, na jego podstawie można bowiem przeprowadzić analizę współpracy poszczególnych jednostek. Podobnie na podstawie zawartości indeksu „Współpr_zagr”: jest to indeks rejestrujący zatrudnienie współautorów spoza Uniwersytetu Łódzkiego, ale wbrew nazwie nie rejestruje on jedynie współautorów zagranicznych, ale również krajowych, pracujących na innych uczelniach. Nazwy indeksów są zatem ważne, gdyż wskazują na zawartość. W Bibliografii dorobku pracowników UŁ niespójność ta jest wyjątkowo rażąca, ale przykłady takie można odnaleźć i w innych bibliografiach, na przykład Bibliografia Dorobku Naukowego UMCS w Lublinie na określenie indeksu haseł przedmiotowych stosuje skróconą wersję nazwy, czyli „Hasło polskie”, „Hasło angielskie”; w Publikacji pracowników UMK podobny indeks ma nazwę „Termin” – o tym, że chodzi o indeks słów kluczowych, dowiemy się dopiero z opisu bazy.

Bibliografia UW dysponuje trudnym do jednoznacznego zakwalifikowania systemem informacyjno-wyszukiwawczym – jest to połączenie wyboru opcji z formularzem, na którym dokonuje się dalszego uściślenia pytania przy pomocy indeksów. I tak, jeśli wybierze się jako pierwszą opcję „Wyszukiwanie według autora” lub „Wyszukiwanie według tytułów”, w formularzu zobaczymy pola do wpisu Nazwisko, Imię albo Tytuł oraz pola wyboru: Rodzaj roli, Rok publikacji, Typ publikacji i Ilość rekordów na stronę. Dla opcji „Wyszukiwanie według rodzajów publikacji” formularz składa się z pól wyboru: Rodzaj publikacji, Rok publikacji i Typ publikacji. Jedynie wybór opcji „Wyszukiwanie według jednostek” oznacza pracę na zhierarchizowanym indeksie jednostek organizacyjnych UW, zorganizowanym metodą hipertekstu. „Wyszukiwanie zaawansowane” oferuje możliwość przeszukiwania według wszystkich pól formularzowych.

Podobnie kombinowaną strukturę posiada bibliografia publikacji UZ – po wskazaniu pierwszego wyboru Publikacje jednostek UZ / Publikacje pracowników UZ przechodzimy do indeksu wydziałów, następnie do indeksu instytutów, kolejnym etapem jest wybór okresu na formularzu, zadawanie pytania kończymy przyciskiem Szukaj.

Jednoznacznie formularzową strukturę ma Bibliografia publikacji pracowników UMK i Bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Szczecińskiego (szybkie wyszukiwanie i wyszukiwanie zaawansowane).

Notacja nazwisk pracowników

Bibliografia prac pracowników, podobnie jak katalog biblioteczny, powinna być kontrolowana kartoteką haseł wzorcowych nazw osobowych, czyli nazwisk pracowników danej instytucji. Kartoteka taka (prowadzona już najczęściej w formie elektronicznej) oprócz informacji o źródłach potwierdzających przyjętą formę nazwiska powinna także zawierać informacje o zatrudnieniu pracownika: okres, jednostki organizacyjne, ewentualnie stanowiska, stopnie naukowe. Zasadniczym problemem podczas tworzenia bibliograficznej bazy danych publikacji pracowników jest powiązanie zapisów bibliograficznych z danymi pochodzącymi z khw lub innej bazy pracowniczej. Analizowane bibliografie rozwiązywały problem bardzo różnorodnie. Na ogół oczywistym było stworzenie indeksu pracowników, jednak informacje o zatrudnieniu należałoby podać też w samym opisie bibliograficznym na wypadek, gdyby użytkownik dotarł do opisu na przykład poprzez indeks tytułowy czy źródłowy. Najczęściej stosowanym rozwiązaniem było oznaczenie nazwiska pracownika za pomocą atrybutów czcionki: inny kolor, podkreślenie, wytłuszczenie (UMCS, UMK, UW, UW^r). Z wyróżniania zrezygnowano w Bibliografii dorobku pracowników UŁ: pracownik odnotowany zostaje jako hasło główne opisu wraz z podaniem tytułu naukowego, np. Młostoń Grzegorz prof. dr hab. Z reguły jednak tytuły naukowe pomijane są w notacji pracowników. Trudno odnaleźć informacje o zatrudnieniu pracownika – tylko w przypadku Bibliografii publikacji pracowników UW^r informację taką odnajdujemy zawsze pod opisem bibliograficznym, niezależnie od tego, z którego poziomu dotrzemy do opisu.

Jak już wspomniano, bibliografia publikacji pracowników Uniwersytetu Zielonogórskiego technologicznie powiązana jest z systemem informacji o pracownikach, jednakże powiązanie to funkcjonuje jedynie, jeśli do publikacji dotrzemy przez indeks Publikacje pracowników UZ – dzięki łączu hipertekstowemu uzyska się w nowym oknie połączenie z systemem PERS, a tam odnajdzie się bardzo szczegółowe informacje o pracowniku, nawet z możliwością obejrzenia fotografii.

Bibliografia publikacji pracowników UMK ma standardowo przypisane pole do zapisu zatrudnienia w opisie bibliograficznym, ale oznaczenia jednostek podaje w formie skróconej, choć czytelnej i najczęściej zrozumiałej, np. Inst.Fiz., Z-d Fizjol., Zw., IBOiM, Wydz. Chemii, Pr. Metodyki Nauczania Chemii, Inst. Archeol. i Etnol., Z-d Historii Uzbrojenia. Kompletnie pomijają informację o zatrudnieniu bibliografie UMCS i UW. Ciekawie prezentuje się rozwiązanie zastosowane w Bibliografii dorobku pracowników UŁ – wyżej wspomniano o odnotowywaniu tytułów naukowych w opisie bibliograficznym, zwróćmy w tym momencie uwagę na fakt, iż zatrudnienie wyświetlane jest jedynie w masce 0 pojawiającej się w momencie wybrania przycisku Rozwiń na liście publikacji. Odczytanie informacji w gąszczu podpół sprawia jednak nieco trudności.

W bibliografii publikacji pracowników US notacja nazwisk pracowników widoczna jest tylko w formacie MARC, a i ten zapis różni się dla poszczególnych typów dokumentów.

Powiązanie z innymi bazami rejestrującymi

W swoim artykule Maria Garczyńska wysunęła postulat zorganizowania wspólnej, ogólnokrajowej bibliografii-bazy danych publikacji pracowników naukowych uczelni¹⁸. Rozwiązanie takie zapewne ułatwiłoby pracę poszczególnych Komisji Ministerstwa Nauki przy ocenianiu wykorzystania i dysponowaniu budżetem państwa. Pozwoliłoby też wyeliminować różnego typu nieścisłości i przekłamania w zgłaszanych przez naukowców opisach (np. zgłaszanie tej samej publikacji do liczenia w następujących po sobie 2, a nawet 3 latach). Czy stworzenie takiej bazy jest realne? Technicznie na pewno jest to wykonalne (nawet biorąc pod uwagę różnorodność zastosowanych formatów i oprogramowania), na poziomie merytorycznym natomiast konieczne byłyby bardzo szczegółowe ustalenia między poszczególnymi ośrodkami.

Dużo bardziej obiecujące i efektywne wydaje się wypracowanie mechanizmów przekazywania danych z bibliografii publikacji do aplikacji rozposzczelnianej przez OPI, a wykorzystywanej do tworzenia wniosków i sprawozdań na potrzeby Ministerstwa. Już w starszych wersjach tego programu umożliwiano bowiem import danych z zewnętrznych plików tekstowych (*.txt), nie narzucając zbyt restrykcyjnych ograniczeń co do postaci importowanych danych. Najnowsza wersja z 29 maja 2006 (z poprawkami czerwcowymi) utrzymała tę przydatną funkcjonalność.

Celem naszym było porównanie baz danych, mechanizmów ich funkcjonowania, nie zaś ich rangowanie, co ze względu na różnorodność rozwiązań byłoby trudne. Bazy publikacji pracowników wykonywane są przede wszystkim z myślą o wykorzystaniu wewnętrznym dla potrzeb statystycznych uczelni, ale mogą z powodzeniem służyć do wyszukiwania trudno dostępnych danych bibliograficznych. Warunkiem jest świadomość ich istnienia i lokalizacji, w czym, mamy nadzieję, pomoże niniejsza analiza.

LITERATURA

1. *Bibliografia publikacji naukowych pracowników wydziału w latach 1999-2003. 55 lat Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2005.
2. *Bibliografia publikacji pracowników Instytutu Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego : 1956-1976*. Oprac. Anna Żbikowska-Migoń. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu. Wrocławskiego, 1976.
3. *Bibliografia publikacji pracowników naukowych Akademii Ekonomicznej w Krakowie. 1991-1993*. Red. Krystyna Hołubowska. Kraków: AE, 1997
4. Garczyńska M.: *Bibliografie publikacji pracowników państwowych szkół wyższych w Polsce w świetle badań ankietowych*. „Przegląd Biblioteczny” 2006, z. 1, s. 62.
5. Grzybowska E.: *Baza danych BDN UMCS jako źródło informacji o dorobku naukowym Uczelni*. „Praktyka i Teoria Informacji” 2004, nr 2, s. 26-34.

¹⁸ M. Garczyńska, op.cit, s. 74

6. Korpala J.: *Dzieje bibliografii polskiej*. Warszawa 1969, s. 234 i in.
7. Kurkiewicz M.: *Bazy i usługi informacyjne dostępne w Oddziale Informacji Naukowej Biblioteki Politechniki Świętokrzyskiej w Kielcach*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 1994, nr 4, s. 47.
8. „Przegląd Biblioteczny” 1991, nr 3-4, s. 291-332.
9. Rozporządzenie Ministra Nauki i Informatyzacji z dnia 4 sierpnia 2005 roku w sprawie kryteriów i trybu przyznawania i rozliczania środków finansowych na naukę. Dz.Ustaw z dnia 25 sierpnia 2005 poz. 1359.
10. Słodkowska E., Wilgat J.: *Bibliografia osobowa W: Metodyka bibliograficzna dla autorów bibliografii specjalnej: praca zbiorowa*. Pod red. Heleny Hleb-Koszańskiej i Henryka Sawoniaka. Warszawa 1963.
11. Sójkowska I.: *Bibliografia dorobku naukowego pracowników uczelni – tradycyjne i nowoczesne metody udostępniania : doświadczenia Biblioteki Głównej Politechniki Łódzkiej i perspektywy na przyszłość*. „EBIB” nr 1 (2006).
12. Zajączkowski T.: *Główne problemy metodyczne projektowanej bazy danych pracowników Uniwersytetu Szczecińskiego*. „Bibliotekarz Zachodnio-Pomorski” 1994, nr 1-2, s. 12-15.

Summary

The article presents studies realized in the years 2005-2006. It discusses electronic versions of bibliographic databases available in the Internet, registering publications of the researchers from the Polish universities. The author starts with defining comparative criteria, than presents the following issues: database name and address, formats, types of documents registered, time range, information-retrieval system, notation of names. In conclusion she refers to a perspective of broader usage of these data.

WALKA Z PIRACTWEM AUDIOWIZUALNYM W SIECI

Jerzy Kunikowski
Warszawa

*Serwisy internetowe, cyfrowe zarządzanie
prawami autorskimi (DRM), sieci peer-to-peer*

W ostatnich kilku latach wielokrotnie w mediach podawano informację na temat walki Recording Industry Association of America (RIAA) i Motion Picture Association of America (MPAA) z najróżniejszymi sieciami peer-to-peer służącymi do wymiany plikami MP3. Na ogół informacje podawane są w sposób bardzo ogólny, bez jakiegokolwiek wnikania w istotę problemu. Co więcej, prawie zawsze są to informacje, w których jednoznacznie określa się osoby wymieniane się plikami w sieci mianem piratów i przestępców. Efektem jest dość powszechne przeświadczenie, że każdy, kto korzysta z sieci peer-to-peer, na pewno łamie prawo. Takie opinie są dość skwapliwie utwierdzane przez rzesze prawników pracujących na rzecz firm fonograficznych i koncernów medialnych. Według nich sprawa nie budzi najmniejszych wątpliwości – sieci peer-to-peer działają niezgodnie z prawem, a ich użytkownicy to przestępcy. Podobne opinie można znaleźć na stronach internetowych krajowych stowarzyszeń zrzeszających artystów i producentów fonogramów.

Mimo powszechnej opinii o nielegalności nie udało się doprowadzić ani do zaprzestania takiej działalności, ani w jakikolwiek sposób jej ograniczyć. Według różnych ocen bezpośrednia wymiana plików generuje nawet 80 procent całego ruchu w Internecie. Co wpływa na taką popularność, czy można powstrzymać ten proceder i czy aby na pewno jest on nielegalny? Na te pytania spróbowałem odpowiedzieć w pracy magisterskiej¹ napisanej pod kierunkiem Pani profesor Barbary Kalaty-Sosińskiej i obronionej w lutym bieżącego roku na Uniwersytecie Warszawskim w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych.

Dla wielu osób sprawa może wydawać się jasna i jednoznaczna – wszyscy korzystający z sieci peer-to-peer to przestępcy i należy ich karać. W bardzo wielu przypadkach tak jednak nie jest. Co więcej, to raczej metody powstrzymywania piractwa audiowizualnego podejmowane przez firmy fonograficzne i koncerny medialne znacznie bardziej uderzają w prawa obywateli niż działalność serwisów bezpośredniej wymiany plików w artystów. To, co pierwotnie było konfliktem między użytkownikami sieci peer-to-peer a branżą rozrywkową, już dawno nabrało znacznie szerszego i poważniejszego charakteru. Wiele działań, które mają zwalczać piractwo, uderza w coraz większym stopniu w zwykłych obywateli, ponieważ ogranicza dostęp do dóbr kultury w przestrzeni cyfrowej. W czasach, gdy zapis cyfrowy staje się standardem, narzucanie ograniczeń niespoty-

¹ J. Kunikowski: *Metody walki z piractwem audiowizualnym w Sieci – czy mogą być skuteczne?* Praca magisterska przygotowana pod kierunkiem prof.dr. hab. Barbary Kalaty-Sosińskiej. Obroniona na Uniwersytecie Warszawskim w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych, luty 2006.

kanych w „świecie analogowym” może doprowadzić do bardzo poważnych konsekwencji w zakresie swobód obywatelskich, prawa do prywatności czy dostępu do informacji i dóbr kultury. Na szczęście, grono osób zdających sobie sprawę z tych nowych zagrożeń rośnie. Głos w tej sprawie zaczęli zabierać również bibliotekarze. Jest to o tyle ważne, że działania podejmowane przez wydawców mediów elektronicznych uderzają w funkcjonowanie bibliotek, i to w samą istotę ich działalności – archiwizowanie oraz udostępnianie dóbr kultury użytkownikom. Jak długo podstawowym zadaniem bibliotek będzie przechowywanie i udostępnianie dokumentów analogowych, ten problem nie będzie aż tak widoczny. W momencie, w którym istotny procent zbiorów to będą dokumenty cyfrowe, szereg rozwiązań prawnych i technologicznych może być szokiem dla środowiska biblioteczny i użytkowników bibliotek.

Peer-to-peer

Nim pokażę, na czym polegają te zagrożenia, pozwolę sobie na wyjaśnienie kilku kwestii związanych z samym funkcjonowaniem sieci peer-to-peer, zarówno od strony technologicznej jak i społecznej. Samo pojęcie peer-to-peer (w języku polskim przyjmuje się nazwę każdy-z-każdym) upowszechniło się na przełomie tysiącleci przy okazji założenia w 1999 r. przez Shawna Fanninga serwisu internetowego Napster. Był to pierwszy serwis umożliwiający internautom z całego świata wymianie się plikami muzycznymi zapisanymi w formacie MP3². Pomysł Fanninga nie był jednak aż tak nowatorski jak to się może wydawać, gdyż sama idea wywodzi się z lat sześćdziesiątych. W oparciu o architekturę peer-to-peer stworzono sieć Arpanet, dziś uznawaną za prekursora Internetu. Została ona stworzona na zlecenie Departamentu Obrony rządu Stanów Zjednoczonych przez pracowników rządowej agencji ARPA we współpracy z naukowcami z Uniwersytetu Stanford, UCLA i Uniwersytetu Utah. W latach siedemdziesiątych do Arpanetu podłączano kolejne ośrodki akademickie, by na początku lat osiemdziesiątych podzielić Arpanet na dwie niezależnie funkcjonujące sieci – tajną wojskową, oraz cywilną, nazwaną Internetem. Tworząc sieć Arpanet zastosowano architekturę opartą na równoprawnych węzłach (hostach). Tak było do połowy lat dziewięćdziesiątych, kiedy to koncerny informatyczne oraz rozwój infrastruktury sieciowej, wykorzystującej najpierw niski transfer łączy modemowych, a później stałe łącza asynchroniczne, doprowadziły do upowszechnienia architektury klient-serwer. Przy łączach asynchronicznych łatwiej było pobierać dane niż je wysyłać. Nie da się ukryć, że jednym z ważniejszych czynników odpowiedzialnych za powrót do, wydawało by się zaniechanych rozwiązań opartych na równorzędnych hostach, było upowszechnienie formatu MP3³.

² W przeciwieństwie do dzisiaj funkcjonujących sieci peer-to-peer, na początku działalności Napster pozwalał na transferowanie wyłącznie plików muzycznych MP3. Między innymi przez to popularna empetrójka stała się symbolem piractwa audiowizualnego w przestrzeni cyfrowej.

³ Format ISO-MPEG Audio Layer-3 opracowany w Instytucie Fraunhofera pozwalający na kilkunastokrotne zmniejszenie liczby bitów potrzebnych do wyrażenia informacji dźwiękowej. Przy jego tworzeniu wykorzystano modele psychofizyczne, dzięki czemu w procesie kompresji eliminowane są dźwięki praktycznie niesłyszalne dla ucha przeciętnego człowieka. Jakość pliku muzycznego wyraża się w bitach na sekundę (kb/s, kbps). Standardem jest 192 kbps, co odpowiada jakości zbliżonej do zapisu na płycie CD. Przy wysokiej klasie urządzeniach odsłuchowych różnica jest jednak dość wyraźna.

Co sprawiło, że MP3 stało się tak powszechne i modne? Dzięki wykorzystaniu algorytmów kompresji stratnej uzyskano możliwość kilkunastokrotnego zmniejszenia liczby bitów potrzebnych do wyrażenia zapisu dźwiękowego (w porównaniu z zapisem na płycie audio) bez istotnej utraty jakości. Skoro więc przeciętny plik muzyczny mógł zajmować mniej niż 10 MB, to nawet przy słabym łączu internetowym opłacalne stało się wymienianie tymi plikami. Na rynku pojawiły się darmowe aplikacje pozwalające zgrać płyty CD-Audio na dysk twardy komputera w postaci skompresowanych plików muzycznych. Przy cenie przeciętnego albumu muzycznego kilkunastu dolarów amerykańskich nie należy się dziwić, że internauci bardzo szybko podchwycili ideę wymieniania się plikami poprzez Sieć.

Drugim istotnym elementem, który zadecydował o sukcesie peer-to-peer jest bezpieczeństwo użytkowników. Wielokrotnie w mediach informowano o zatrzymaniach przez służby prewencyjne użytkowników serwisów bezpośredniej wymiany plików oraz o wielotysięcznych, liczonych oczywiście w dolarach amerykańskich, ugodach zawieranych przez nich z RIAA. Jednak uwzględniając masowość zjawiska, prawdopodobieństwo wpadki jest tak nieduże, że wręcz nieistotne. Zwłaszcza w krajach Europy Środkowej i Wschodniej, w Ameryce Południowej, w Chinach. Również w samych Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej liczba osób, którym postawiono zarzuty związane z korzystaniem z peer-to-peer, nie przekracza dwudziestu tysięcy, co w zestawieniu z grubo ponad setką milionów użytkowników KaZyY, eMula czy BitTorrenta stanowi ułamek procenta.

Głównym czynnikiem pozytywnie wpływającym na poziom bezpieczeństwa i na nieuchwytność użytkowników jest architektura, w oparciu o którą funkcjonują najpopularniejsze aplikacje służące do wymiany plikami. Wyróżnia się trzy podstawowe typy sieci peer-to-peer:

- **Sieci rozproszone**, gdzie wszystkie podłączone hosty stanowią równorzędne węzły, tak jak to było w sieci Arpanet. Do stworzenia tego typu sieci wystarczą dwa komputery z odpowiednim oprogramowaniem. Każdy host pełni równocześnie rolę serwera i klienta. Przykładem takiej sieci jest Gnutella (LimeWire), opracowana przez firmę NullSoft. Takie rozwiązanie okazało się skutecznym remedium przeciwko prawnikom RIAA – nie można uderzyć w serwery, ponieważ ich nie ma. Gnutella charakteryzuje się jednak bardzo niską wydajnością wyszukiwania. Komputer użytkownika przy każdej kwerendzie wysyła zapytanie do wszystkich hostów znajdujących się w pobliżu, one przekazują go do kolejnych, te do następnych. Oczywiście proces ten nie trwa w nieskończoność, każde zapytanie posiada bowiem parametr TTL (Time to Live), który określa, jak długo zapytanie może „wędrować” od hosta do hosta. Krążące kwerendy stanowią niemal połowę ruchu w sieci. Sieć taka charakteryzuje się olbrzymią dynamiką zmian (w konsekwencji dużym bezpieczeństwem użytkowników, gdyż trudno jest namierzyć poszczególnych użytkowników), jednak kosztem efektywności – brakuje elementu skutecznie zarządzającego ruchem w sieci – pojedynczy host komunikuje się tylko z najbliższymi komputerami.

Gnutella nie jest jedyną siecią rozproszoną, ale jest najpopularniejsza. Podobną architekturę wykorzystuje sieć Kademila (eMule, eDonkey2000).

- **Sieci zdecentralizowane**, nazywane też sieciami rozproszonymi, z wyróżnionymi komputerami. W trakcie pracy w sieci wybrane komputery, o największej przepustowości, zaczynają pełnić rolę quasi-serwerów zawiadu-

jących ruchem w sieci. Proces ten jest automatyczny i dynamiczny, liczba serwerów zmienia się w zależności od liczby użytkowników sieci. Superwęzły gromadzą i przechowują informację o wszystkich podłączonych do nich komputerach, podobnie jak czyniły to serwery Napstera. Każde zapytanie jest przesyłane do takiego „serwera”, który sprawdza, czy nie ma poszukiwanych danych na którejś z podłączonych do siebie maszyn, a równocześnie przesyła zapytanie do innego superwęzła. Takie rozwiązanie łączy w sobie dwa najważniejsze elementy decydujące o powodzeniu sieci peer-to-peer: po pierwsze, nie istnieją centralne, stałe serwery, które łatwo byłoby zablokować, po drugie, sieci oparte na takich algorytmach charakteryzują się dość dużą wydajnością – mniejszą niż w sieciach zcentralizowanych, ale zdecydowanie większą niż w sieciach całkowicie rozproszonych. Zapytania nie krążą w sieci „na ślepo”, lecz mają precyzyjnie określoną ścieżkę, a równocześnie sieci takie nie tracą dynamicznej struktury. Większość sieci peer-to-peer funkcjonuje na takiej właśnie zasadzie.

– **Sieci wieloserwerowe**, w których wykorzystuje się specjalne komputery pełniące rolę serwera, mające specjalne oprogramowanie różniące się od zainstalowanego na maszynach klienckich. Po upadku Napstera wydawało się, że stosowanie takiej architektury zostanie zaniechane. To właśnie istnienie kilku stałych, łatwych do zlokalizowania serwerów przyczyniło się do upadku Napstera (informatycy pracujący dla RIAA, niezależnie od prawników na sali rozpraw, zablokowali serwery, uniemożliwiając kierowanie ruchem w sieci). Współczesne implementacje tego rozwiązania uniemożliwiają łatwe zablokowanie funkcjonowania sieci. Często wręcz nie można mówić o jednej sieci peer-to-peer. Przykładem może być sieć Direct Connect – de facto wielotysięczny zbiór niezależnych sieci. Cechą wspólną jest wykorzystywanie tego samego algorytmu i zbliżonego oprogramowania. Likwidacja jednego serwera nie ma najmniejszego wpływu na pozostałe, ponieważ nie istnieje jakkolwiek zależność między nimi. Liczba serwerów zmienia się w sposób dynamiczny – żeby móc uruchomić serwer wystarczy pobrać darmowe oprogramowanie ze strony WWW i mieć publiczne IP. Nawet osobom nieobeznanim z programowaniem czy bazami danych „postawienie” serwera nie powinno zająć zbyt dużo czasu. Za Direct Connect nie stoi żadna formalna struktura, a oprogramowanie rozwijane jest przez społeczność Open Source, co gwarantuje istnienie znacznej liczby źródeł, z których można pobrać aplikacje, a także częste wprowadzanie usprawnień.

We wszystkich tych wariantach wymiana plikami następuje bezpośrednio między hostami (użytkownikami), ewentualne serwery biorą udział wyłącznie w przeszukiwaniu zasobów użytkowników aktualnie do nich podłączonych, natomiast transferowane dane nie przechodzą przez nie, ani nie są w żaden sposób kontrolowane.

W skrócie można powiedzieć, że sukces Napstera (i w jeszcze większym stopniu jego naśladowców) wziął się z odkrycia na nowo korzyści, jakie daje architektura oparta na równorzędnych hostach, z łatwości tworzenia, i przez to powszechności plików MP3 oraz wywodzącego się ze środowiska akademickiego przyzwyczajenia do swobody wymieniać się informacjami za pośrednictwem Sieci.

Nie można też pominąć faktu, że jak na razie żaden katalog sklepów muzycznych nie dorównuje bogactwem zasobom sieci peer-to-peer. Peer-to-peer jest kopalnią unikalnych nagrań z minionych dekad, daje dostęp do limitowanych wydań czy „demówek”, które nigdy nie trafiły do normalnego obie-

gu. Peer-to-peer to także olbrzymi katalog filmów, w tym nowości kinowych oraz teledysków. Sieci te często pełnią też rolę alternatywnych źródeł aplikacji rozprowadzanych na licencjach GPL (i pochodnych).

Peer-to-peer a prawo

Łatwość tworzenia cyfrowego zapisu muzyki nie przypadła do gustu branży fonograficznej. Zatrudniono rzeszę prawników i postanowiono zablokować rozpowszechnianie formatu MP3 na drodze sądowej. Na szczęście dla konsumentów, RIAA przegrała proces o zakaz sprzedaży sprzętowych odtwarzaczy MP3.

Tutaj pojawia się pytanie, czy korzystanie z peer-to-peer jest legalne? W powszechnej świadomości, nie, ale to jednak przeświadczenie błędne, bo ani w Europie, ani w Stanach Zjednoczonych nie zabroniono korzystania z takiego oprogramowania. Każdorazowo należy rozpatrywać konkretną sprawę, dotyczącą użytkownika bądź producenta/administradora sieci. Próby zdelegalizowania sieci peer-to-peer kończyły się wyrokami sądowymi nakazującymi zakończenia działalności jedynie przez poszczególne serwisy umożliwiające bezpośrednią wymianę plików pomiędzy internautami. W ten sposób swój żywot zakończyły między innymi Napster (2001) i Grokster (2005). W tym drugim przypadku Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych stworzył precedens umożliwiający pozywanie twórców i dystrybutorów oprogramowania peer-to-peer za naruszanie prawa przez użytkowników, ale oprogramowanie peer-to-peer nie zostało zdelegalizowane. Zresztą delegalizacja tego, co się nazywa sieciami peer-to-peer, jest absurdem, musiałaby bowiem polegać na zabronieniu wykorzystania sieci z równorzędnymi hostami. Trudno sobie wyobrazić przeprowadzenie przez parlament tego typu zapisów, tym bardziej, że technologia peer-to-peer ma powszechne zastosowanie w badaniach astronomicznych i matematycznych prowadzonych między innymi przez NASA. W przypadku i Napstera, i Grokstera sąd uznał, że właściciele mieli świadomość niezgodnego z prawem wykorzystania ich aplikacji, w tym drugim przypadku uznał również, że twórcy Grokstera namawiali do łamania prawa, co stało się gwoździem do trumny tych serwisów.

To, jakie działania są dozwolone w kontekście korzystania z twórczości, reguluje prawo autorskie. Zapisy te obejmują również przestrzeń cyfrową – oznacza to, że Internet nie stanowi żadnego wyjątku, ale trzeba zaznaczyć, że bardzo często zmiany w krajowych ustawach o prawie autorskim nie nadążają za rozwojem technologii. Dla spójności ochrony własności intelektualnej w Internecie bez wątpienia pożądane byłoby ujednolicenie zapisów w poszczególnych krajach, ale nie należy się łudzić, że tak się stanie w ciągu najbliższych lat. Różnice w prawie wynikają z odmiennych tradycji prawnych, kultury i interesów, co powoduje, że coś, co jest przestępstwem w jednym kraju, w innym jest dozwolone. Nieuświadamianie sobie tych różnic prowadzi do nieporozumień oraz uniemożliwia odpowiedź na pytanie, co jest, a co nie jest dozwolone w Sieci. Poniżej omawiam, z punktu widzenia prawa autorskiego, kilka podstawowych problemów związanych z piractwem audiowizualnym w Sieci. Tam, gdzie to możliwe, postaram się pokazać różnice między zapisami obowiązującymi w Unii Europejskiej i w Stanach Zjednoczonych.

Na początek kwestia, czy każdy utwór jest chroniony prawem autorskim. Zasadniczo tak, gdyż autorstwo danego utworu jest chronione automatycznie i jest prawem niezbywalnym. Natomiast prawa majątkowe, czy też ogólniej,

prawa pokrewne w stosunku do prawa autorskiego związane z utworem podlegają ograniczeniu w czasie. Po upływie określonej liczby lat (od opublikowania lub od śmierci autora/autorów, w zależności od prawa obowiązującego w poszczególnych krajach) dokument (utwór) przechodzi do domeny publicznej, i wtedy dla dysponowania danym dokumentem nie jest potrzebne zezwolenie od posiadacza praw do utworu. Osobną, rosnącą grupą, są utwory opublikowane w oparciu o licencje pokrewne w stosunku do GPL (bądź też przez GPL inspirowane), takie jak Commons Creative, dające znacznie większe prawa do użytkowania utworu niż „klasyczne” prawo autorskie. Takimi utworami na ogół można wymieniać się legalnie, w pewnym sensie jest to darmowa i szybko rozprzestrzeniająca się reklama autora.

Jeśli chodzi o utwory objęte klasycznym prawem autorskim, pierwszą kwestią, w kontekście piractwa audiowizualnego w Sieci, jest prawo do tworzenia z płyt CD i DVD (zarówno audio jak i z filmami) cyfrowych kopii utworów⁴. Czy właściciel płyty ma prawo przenieść jej zawartość na dysk twardy komputera i zapisać dane w postaci cyfrowej? Zarówno doktryna „fair use” obowiązująca w krajach anglosaskich, jak i zapisy obowiązujące w państwach europejskich dają prawo do wykonania kopii posiadanych utworów⁵. Nie regulują one tego, czy będzie to kopia analogowa, czy cyfrowa. Użytkownik ma prawo wykonać kopie pod warunkiem zachowania spójności utworu. Kopiowanie nie może mieć znaczenia gospodarczego, nie może też godzić w interesy twórcy, kopiowanie nie może przynosić korzyści finansowych ani mieć charakteru masowego⁶. Stosowanie przez producentów zabezpieczeń przed kopiowaniem nazywane jest „luką cyfrową” i „luką analogową” (co ma wyraźnie pejoratywny wydźwięk), jest elementem wojny propagandowej i ma na celu przekonanie ludzi, że kopiowanie jest czymś złym i nielegalnym, a przecież wykonanie kopii jest jak najbardziej legalne.

W kwestii wymieniania się plikami muzycznymi występują duże różnice w prawodawstwie poszczególnych państw. W Stanach Zjednoczonych Copyright Act nie daje prawa do tworzenia kopii utworów dla osób trzecich: właściciel płyty ma pełne prawo do gospodarowania nią, może ją skopiować dla siebie, zniszczyć, sprzedać, oddać, ale w przypadku zmiany właściciela, jest zobowiązany do zniszczenia bądź oddania nabywcy wszystkich utworzonych kopii utworów. Tak samo jest z udostępnianiem plików w sieciach peer-to-peer. Przy pobraniu pliku przez kogokolwiek w sieci poprzedni właściciel nie traci swojego egzemplarza, co jednak w świetle przepisów amerykańskich jest niezgodne z prawem (zastrzeżenia dotyczą jednak osoby udostępniającej pliki, a nie pobierającej).

⁴ Można to też odnieść do skanowania książek, komiksów i zapisania ich treści w formatach cyfrowych (PDF, LIT).

⁵ W Stanach Zjednoczonych, kraju, gdzie najgłośniej podnoszono problem piractwa w Sieci, kwestię kopiowania wyraźnie legalizuje paragraf 107 Copyright Act oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w sprawie RIAA przeciw Diamond Multimedia z 1999 roku dotyczący produkcji i dystrybucji sprzętowych odtwarzaczy MP3 zezwalający na rippowanie płyt CD w celu uzyskania zapisu dźwiękowego w postaci cyfrowej. Sprawa RIAA vs Diamond Multimedia jest często porównywana do sprawy Betamax. Wyrok Sądu Najwyższego z roku 1986 zalegalizował prywatny użytek magnetowidów wbrew stanowisku branży rozrywkowej.

⁶ Zawsze można powiedzieć, że jakiegokolwiek wykonanie kopii przynosi korzyść finansową, konsekwencją byłoby jednak zakwestionowanie całej zasady dozwolonego użytku osobistego. Tego typu zakusy są coraz powszechniejsze, na razie jednak dozwolony użytek jest gwarantowany ustawą.

Inaczej problem ten jest rozwiązany w świetle polskiej ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych z 1994 r. Zagwarantowany w niej dozwolony użytek osobisty daje prawo do dzielenia się swoimi zasobami za pośrednictwem sieci peer-to-peer, ale nie w sposób nieograniczony – to znaczy nie w sieciach otwartych i nie w sposób niekontrolowany.

W ramach dozwolonego użytku można kopiować utwory dla osób, z którymi jest się spokrewnionym, spowinowaconym, bądź z którymi jest się w relacji towarzyskiej⁷. Ustawa nie reguluje ani tego w jaki sposób kopia może być tym osobom dostarczona, ani też ile kopii może być wykonanych⁸. Co więcej, nie precyzuje też znaczenia pojęcia związek towarzyski. Coraz powszechniej uznaje się za taki związek również relacje z innymi osobami w świecie wirtualnym, a tym co decyduje o uznaniu, że taki związek ma miejsce, jest jego ciągłość i czas trwania. Tak więc stanowisko ZAKSu, że każde udostępnienie kopii utworów osobom trzecim jest niezgodne z prawem, jest bezzasadne. Można również spotkać opinie, że w świetle prawa polskiego, w specyficznych okolicznościach, działalność Napstera byłaby zgodna z prawem. Wymagałoby to jednak pracy ze zdefiniowaną hotlistą. Z takiego rozwiązania korzysta się we wspomnianej już sieci Direct Connect, gdzie blokuje się dostęp do udostępnianej przestrzeni dyskowej wszystkim osobom spoza hotlisty. Niejednokrotnie udowodnienie, że użytkownicy Direct Connect wykraczają poza ramy dozwolonego użytku osobistego, może być trudne. Na mocy ustawy ewentualnie do odpowiedzialności mogą być pociągnięte osoby udostępniające kopie utworów, a nie osoby pobierające.

Dużo dalej w kwestii walki z piractwem w Internecie poszły kraje skandynawskie, a przede wszystkim Szwecja, gdzie za niezgodne z prawem uznaje się zarówno udostępnianie utworów w Internecie, jak i pobieranie. Na razie jednak większość krajów nie poszła tym śladem⁹.

Sytuacja, którą pokazałem, jest potwierdzeniem istnienia luk w prawie¹⁰. Czy jednak wyeliminowanie dozwolonego użytku z przestrzeni cyfrowej było-

⁷ Artykuł 23. punkt 2. ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych.

⁸ Por. J. Barta, R. Markiewicz: *Prawo autorskie i prawa pokrewne*. Zakamycze, Kraków 2004, s. 185.

⁹ Prace nad podobnym rozwiązaniem trwają w parlamencie francuskim.

¹⁰ W październiku 2006 roku w ogólnopolskich mediach (m.in. Gazeta Wyborcza, programy informacyjne TVP, Życie Warszawy) pojawiły się informacje o zmasowanych działaniach policji i Związku Producentów Audio Video skierowanych przeciwko użytkownikom sieci peer-to-peer. Dla przeciętnego odbiorcy podane tam fakty musiały być szokujące – wynikało z nich, że trzy czwarte internautów to przestępcy ponieważ korzystają z serwisów bezpośredniej wymiany plików. Wobec czego należy wydać im wojnę, cały proceder powstrzymać, jego uczestników zaś ukarać. Bez wątpienia wielu użytkowników sieci peer-to-peer łamie obowiązujące w Polsce prawo (np. udostępniając w Sieci komercyjne aplikacje). Nie zmienia to jednak faktu, że w publikacjach tych można znaleźć szereg nieprawdziwych informacji. Po pierwsze nie uległ zmianie kontekst prawny – nie nastąpiła żadna zmiana prawa, nie było wyroku sądu wyższej instancji. Wobec tego posiadanie i używanie aplikacji do transferowania plików poprzez sieci peer-to-peer nie jest przestępstwem. Wyraźnie widać jednak, że istnieje „domniemanie winy”. Po drugie, akcja policji i prokuratury skierowana jest przeciwko osobom udostępniającym pliki – jak na razie, wbrew informacjom medialnym, za ściągnięcie kilku utworów nie grozi odpowiedzialność karna. Wbrew powszechnemu przekonaniu nie jest konieczne udostępnianie plików by móc korzystać z sieci peer-to-peer. Tak więc założenie, że ściągający nawet jeżeli nie łamie prawa pobierając pliki, to na pewno łamie je poprzez udostępnianie, jest nadużyciem. Po trzecie, nawet jeżeli udostępnia się w Sieci pliki to też nie musi to być równoznaczne ze złamaniem prawa, i to z kilku powodów:

- udostępnione materiały nie muszą być utworami w rozumieniu ustawy,
- mogą być utworami należącymi do przestrzeni publicznej,

by dobrym rozwiązaniem? W tej kwestii nie ma zgody wśród prawników, między innymi dlatego, że trudno jest ocenić konsekwencje takiego działania. Przeciwnikami drastycznych zmian w idei dozwolonego użytku są między innymi Barta i Markiewicz, autorzy publikacji z zakresu prawa autorskiego i kwestii związanych z własnością intelektualną. Niestety, krajowe implementacje Dyrektywy 2001/29/WE Parlamentu Europejskiego oraz Rady Unii Europejskiej z dnia 22 maja 2001 r. o harmonizacji określonych aspektów prawa autorskiego i praw pokrewnych w społeczeństwie informacyjnym mogą doprowadzić do sytuacji, w której w praktyce będzie stosowało się „domniemanie winy” i to na użytkownikach każdorazowo będzie ciążył obowiązek udowodnienia niewinności.

Legalna „cyfrowa” muzyka alternatywą dla peer-to-peer?

Skoro nie udało się na drodze prawnej zastopować wymiany plikami, należy maksymalnie je utrudnić innymi metodami – do takiego wniosku doszli producenci filmowi, firmy fonograficzne i producenci nośników danych. Jego realizacja wymagała działania na dwa fronty – po pierwsze należało wykorzystać potęgę Internetu i cyfrowego zapisu dźwięku, po drugie należało stworzyć zabezpieczenia niwelujące ową „lukę cyfrową” i zablokować źródło muzyki w sieciach peer-to-peer. Do świadomości masowej przebił się termin DRM (Digital Right Management – Cyfrowe zarządzanie prawami autorskimi).

Pierwsze muzyczne sklepy online oferujące muzykę w postaci plików muzycznych powstały w 2003 roku. Obecnie jest to jeden z nielicznych sposobów dystrybucji muzyki mający tendencję wzrostową i generujący coraz większe zyski – na początku 2006 roku rynek muzyki był wyceniany na półtora miliarda dolarów. Ku rozczarowaniu potentatów branży muzycznej, mimo niekwestionowanego sukcesu komercyjnego, funkcjonowanie tych serwisów nie wpłynęło na działalność sieci peer-to-peer. Nie należy się temu dziwić, gdyż sklepy muzyczne online stały się w pewnym sensie karykaturą sieci peer-to-peer (nie mówię tutaj o obowiązku płacenia za muzykę, co jest oczywiste), wszystko to bowiem, co stanowi o sile i sukcesie peer-to-peer, zostało zabronione lub uniemożliwione. W przeciwieństwie do sieci peer-to-peer z oferty największych sklepów muzycznych, takich jak iTunes, Napster, Mycokemusic czy MusicMatch, mogą korzystać wyłącznie mieszkańcy Stanów Zjednoczonych, Europy Zachodniej i kilku innych państw „zachodnich”. Wyłączeni są mieszkańcy choćby Europy Środkowej i Wschodniej i nic nie wskazuje na to, żeby

– mogą być rozpowszechniane w oparciu o licencje copyleft, może też być tak, że autor zrzekł się praw majątkowych do utworów lub też sam wprowadził je do Sieci,

– działania internauty mogą mieścić się w ramach dozwolonego użytku osobistego – obowiązujące w Polsce zapisy pozwalają na znacznie więcej niż analogiczne zapisy w Europie Zachodniej, Stanach Zjednoczonych, Australii czy Japonii.

Czytając i oglądając relacje dotyczące akcji ZPAV i policji odnoszę wrażenie, że w znacznej mierze są one elementem akcji propagandowej skierowanej przeciwko użytkownikom sieci peer-to-peer. Warto zauważyć, że zupełnie pominięto informacje o wielokrotnym oddalaniu pozwów przeciwko użytkownikom sieci peer-to-peer przez sądy w kilku państwach.

Jednym z elementów walki propagandowej jest również umieszczanie na płytach CD i DVD ostrzeżeń, że wykonanie kopii materiału audiowizualnego jest przestępstwem, i że grozi za to odpowiedzialność karna. W tej sprawie interweniowali Rzecznik Praw Obywatelskich oraz Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów. Na szczęście dla konsumentów istnieje w polskim prawie zapis o dozwolonym użytku osobistym, mimo że jest on solą w oku branży rozrywkowej.

miało się to w najbliższym czasie zmienić. Powodem tego jest nieopłacalność wykupywania licencji od krajowych stowarzyszeń zarządzających prawami autorskimi. Szansą na zmianę tego stanu rzeczy byłoby stworzenie jednego, obejmującego całą Unię Europejską, systemu licencyjnego. Plany są, takim rozwiązaniem zainteresowana jest Komisja Europejska, konkretnie na razie jednak brak.

Kolejnym minusem sklepów w porównaniu z sieciami peer-to-peer są restrykcyjne wymagania dotyczące systemu operacyjnego i odtwarzaczy multimedialnych. Z peer-to-peer może korzystać praktycznie każdy, nie ma znaczenia, czy korzysta z Windows 98, XP, 2000 czy z którejś dystrybucji Linuxa, Unixa czy BSD. Natomiast oferta sklepów kierowana jest prawie wyłącznie do użytkowników systemów operacyjnych z rodziny Windows i Mac OS. Z nielicznymi wyjątkami nie można dokonać transakcji, łącząc się z komputera wyposażonego w system post-Unixowy. Co gorsza, preferowaną przeglądarką internetową jest Internet Explorer. Jest to najpopularniejsza przeglądarka na świecie, nie jest jednak najlepsza. Prześmiewcze powiedzonka w stylu „Internet Explorer służy do przeglądania Internetu i na odwrót”, kryją w sobie dużo prawdy i internauci dbający o bezpieczeństwo swoich komputerów wybierają inne przeglądarki (Opera, Mozilla Firefox) i stanowią coraz większą grupę (w niektórych krajach użytkownicy innych przeglądarek internetowych niż Internet Explorer stanowią ponad dwadzieścia procent ogółu internautów¹¹). Nie można zapominać, że na ogół wymagany odtwarzaczem jest Windows Media Player. Większość internautów dysponuje nim, gdyż instaluje się wraz z systemem Windows. Tutaj pojawia się kilka „ale”. Po pierwsze, jest to aplikacja „pamięciożerna”, jej uruchomienie potrafi dość wyraźnie spowolnić pracę komputera. Po drugie, jako odtwarzacze plików MP3 znacznie większą popularnością cieszą się takie programy, jak Winamp czy Foobar (oba są darmowe, oba też obsługują znacznie więcej formatów muzycznych niż WMP). Po trzecie, domyślne umieszczanie WMP w systemach operacyjnych z rodziny Windows spotkało się z ostrą krytyką ze strony Komisji Europejskiej. Na firmę Microsoft nałożono wielomilionowe kary finansowe i zażądano wprowadzenia wersji systemu operacyjnego pozbawionego WMP. Microsoft odwołał się od tej decyzji i na ostateczne rozwiązanie należy poczekać do końca roku, ale narzucenie klientom tej aplikacji w takich okolicznościach jest kontrowersyjne.

Kolejny potencjalny problem dla użytkownika sklepów: czy aby na pewno to, co klient kupuje, należy do niego? Okazuje się, że nie. Utwory muzyczne, filmy czy książki są specyficznym towarem, bo choć podlegają normalnym prawom rynku, to jednak ogranicza je prawo autorskie. Z muzyką kupioną w sklepach muzycznych online klient ma znacznie więcej problemów, niż to wynika z prawa autorskiego, bo choć istnieje coś takiego, jak instytucja dozwolonego użytku osobistego, to właściciele sklepów zdają się o tym zapominać. Wprowadzają szereg ograniczeń idących znacznie dalej niż wynika to z krajowych przepisów dotyczących ochrony własności intelektualnej. Nigdzie prawo nie reguluje kwestii, ile kopii danego utworu można wykonać na swój użytek, a tymczasem pliki kupione w Napsterze czy iTunes mają takie ograniczenia. Co więcej, jeżeli kupujemy muzykę czy literaturę w tradycyjnej postaci, możemy robić z naszym egzemplarzem, co nam się żywnie podoba – może-

¹¹ D. Cieślak: *Firefox popularny w Europie*. [online]; „Internet Standard”, [dostęp: 14.06.2005]. Dostępny na World Wide Web: <<http://www.internetstandard.pl/news/news.asp?m=29&id=79644>>

my go zniszczyć, sprzedać, podarować komuś. W przypadku muzyki w postaci plików jesteśmy tych praw pozbawieni, gdyż to co kupimy, jest „przywiązane” do konkretnego komputera (i ewentualnie do urządzenia peryferyjnego). Żadna ustawa nie przewiduje czegoś takiego – co więcej idea przywiązania utworu do konkretnego urządzenia została na przykład zakwestionowana przez parlament francuski.

Niektóre sklepy (Napster, Yahoo Music, Rhapsody) reklamują się mniej więcej tak: płacisz kilkanaście dolarów miesięcznie i możesz pobierać pliki bez ograniczeń. Oferta wydaje się bardzo atrakcyjna. Tylko, czy aby na pewno kupujemy te pliki? Otóż nie – jest to forma bliższa wypożyczeniu niż kupowaniu. Decydując się na tę formę płatności, klient powinien zdawać sobie sprawę, że gdy tylko zaprzestanie opłacać abonament, automatycznie straci możliwość odtworzenia każdego pliku pobranego z serwisu. Warto nadmienić, że podobne rozwiązanie stosowane jest przez wydawców czasopism naukowych w postaci cyfrowej.

Jeżeli jednak klient decyduje się na zapłatę jednorazową, musi się liczyć ze sporym wydatkiem. Jeżeli sklep online oferujący muzykę w postaci plików ma być skuteczną alternatywą dla darmowego źródła muzyki, cena nie powinna być wygórowana. Każdy, kto tak sądzi, srogo się zawiedzie. Zachodnie sklepy oferują pojedyncze utwory za dziewięćdziesiąt dziewięć centów, funkcjonujące w Polsce, od półtora do czterech złotych za utwór. Na ogół można zapłacić jednorazowo za cały album, ale i wtedy cena wynosi do dziesięciu dolarów. W efekcie cena albumu w postaci plików bywa równa wersji tradycyjnej na nośniku optycznym. Zdarzają się przypadki, że taki album bywa droższy niż ten kupiony w tradycyjnym sklepie. Mimo wygórowanych cen ze strony firm fonograficznych pojawiają się głosy, że za każdy sprzedany utwór zbyt mało pieniędzy wpływa na ich konta. Sugerowano renegotiację umów. W konsekwencji ceny wzrosłyby o kilkanaście, może kilkadziesiąt centów na utwór. Na razie firmy dały się przekonać, że nie należy podwyższać cen, ale i tak kupowanie muzyki w iTunes czy polskim OnetPlejerze do tanich nie należy. Do tego dochodzi szereg opłat dla pośredników, zwłaszcza jeśli płaci się za pomocą SMS-ów, bo tylko połowa kwoty z ceny SMS-a idzie na konto użytkownika sklepu, resztę pobierają operatorzy GSM.

Jak w takiej sytuacji rywalizować z peer-to-peer? Tak wysoka cena byłaby do przyjęcia, gdyby oferowany produkt był lepszy niż ten, który można pobrać z Sieci za darmo. Ale tak nie jest. Praktycznie wszystkie sklepy oferują muzykę w formacie WMA (wyjątkiem jest iTunes posługujący się formatem AAC) o bitracie 128 lub 192 kbps. Przyjmuje się, że jakość 192 kilobitów na sekundę pozwala zapisać muzykę z jakością zbliżoną do zapisu na płycie CD, ale im lepszy sprzęt muzyczny, na którym odtwarza się muzykę, tym dogłębniej słyszy się różnice. O skutecznym pobieraniu kilkugigabajtowych plików filmowych na razie można pomarzyć, zwłaszcza w krajach, w których standardem są łącza o przepustowości poniżej 512 kbps oraz miesięczne limity transferu – przy pobieraniu z jednego źródła będzie to trwało bardzo długo, do tego asortyment sklepów jest bardzo ubogi.

Digital Rights Management

Kontrolę korzystania z dokumentów elektronicznych prowadzi się przy wykorzystaniu technologii Digital Right Management (DRM, Cyfrowe zarządzanie prawami autorskimi). Za pomocą DRM można całkowicie zablokować

dostęp do utworu osobom nieuprawnionym lub ograniczyć jego funkcjonalność – na przykład poprzez uniemożliwienie kopiowania, rzucenia dokumentu na inny nośnik czy też zmiany formatu. Co więcej, korzystając z DRM, można gromadzić dane o czasie i sposobie eksploatacji dokumentu. W założeniu DRM ma się stać skutecznym narzędziem zapobiegającym między innymi wprowadzaniu nowych utworów do sieci peer-to-peer. Poza tym ma zapobiegać zmienianiu formatu DVD na VHS (zabezpieczanie przed luką analogową), do czego służy The Macrovision Analogue Protection System (APS – analogowy system zabezpieczenia) opracowany przez firmę Macrovision, który zniekształca sygnał wideo w ten sposób, aby nie dało się skopiować filmu z płyty DVD na kasetę VHS.

Przy różnych implementacjach systemów cyfrowego zarządzania prawami autorskimi stosuje się trzy metody.

- Pierwsza zakłada umieszczenie zabezpieczenia bezpośrednio na nośniku, na którym znajduje się dany dokument – płyta CD lub DVD. W przypadku płyt CD pierwsze rozwiązania polegały głównie na modyfikacji sektorów płyt (np. modyfikacja TOC) – w efekcie płyta była niewidzialna dla czytnika w komputerze. Obecnie stosowane rozwiązania „wkraczają do akcji” w momencie próby kopiowania lub odczytu cyfrowego. Albo go zablokują, albo zapis na dysku będzie uszkodzony (na dyskach audio nie ma kodów EFM odpowiedzialnych za korektę błędów). W przypadku płyt DVD blokowane są trzy metody rippowania – IFO, File i ISO. W konsekwencji zawartości tak zabezpieczonej płyty nie powinno dać się ani zgrać do postaci obrazu płyty, ani skopiować zawartość strumieniowo.

- Metoda druga zakłada kontrolę online. Przy zakupie chronionego materiału (zaszyfrowanych plików muzycznych, filmowych, ebooków) użytkownik pobiera na dysk komputera licencję dającą mu prawo korzystania z danego pliku. Przy próbie odtworzenia pliku następuje weryfikacja uprawnień – jeżeli zawiedzie, drugim etapem jest połączenie z serwerem, na którym uprzednio zostały zapisane dane klienta (m.in. IP, MAC).

- Trzecia metoda nie jest zabezpieczeniem sensu stricto – polega na odpowiednim oznakowaniu materiału audiowizualnego. W dokumencie zostają umieszczone bity wyrażające dodatkowe informacje, na przykład o posiadaczach praw autorskich i majątkowych do utworu. To rozwiązanie może (ale nie musi) być wykorzystywane do zdalnego zarządzania prawami, tak jak to ma miejsce w metodzie drugiej.

Żeby mechanizmy DRM mogły działać skutecznie w systemie operacyjnym komputera użytkownika, muszą być zaimplementowane odpowiednie dekodery. Z punktu widzenia posiadaczy praw autorskich najlepiej jeśli są one umieszczone bezpośrednio w jądrze systemu. Mogą znajdować się także w konkretnej aplikacji. Najpopularniejszym mechanizmem DRM jest ten opracowany przez Microsoft, w efekcie czego użytkownicy systemów postunixowych zostali wykluczeni z grona potencjalnych klientów mediów cyfrowych dystrybuowanych z wykorzystaniem DRM.

DRM – skuteczna broń?

Nie należy się dziwić, że nie brakuje osób gotowych do tworzenia metod obchodzenia bądź usuwania zabezpieczeń. Tym bardziej, że to się opłaca – systemy DRM są podatne na tzw. atak „break once run anywhere” (tam raz, używaj

wszędzie). Dane raz zabezpieczone bardzo szybko będą rozprowadzane po Sieci. W przypadku stosowania dowolnego rozwiązania DRM, musi nastąpić moment deszyfracji danych i można je wtedy przechwycić (na przykład na karcie dźwiękowej czy graficznej komputera), korzystając z ogólnie dostępnych aplikacji. Osoby zajmujące się usuwaniem zabezpieczeń robią to, mimo że w wielu państwach jest to nielegalne – cyfrowe zabezpieczenia są chronione prawnie. Co więcej, nielegalnym jest przechowywanie oraz dystrybucja narzędzi służących do usuwania cyfrowych zabezpieczeń. W Stanach Zjednoczonych ochrona została zapisana w Digital Millenium Copyright Act z 1998 roku. W Unii Europejskiej odpowiednie zapisy znalazły się we wspomnianej już Dyrektywie 2001/29/WE. Oba akty prawne wprowadzały rozwiązania uprzednio przyjęte w traktatach WIPO z 1996 r. W ramach implementacji dyrektywy odpowiednie zapisy wprowadzono również do polskiej ustawy o prawie autorskim i prawach pokrewnych. Zostawiono jednak prawo do usuwania zabezpieczeń, ale tylko wtedy, kiedy celem jest użytkowanie utworu zgodne z prawem¹². Stworzono tym samym wyjątek, a w przestrzeni cyfrowej pojedyncze, z pozoru drobne, odstępstwo od zasad może spowodować gigantyczny wyłom. Poza tym w art. 118¹ ustawy o prawie autorskim użyto sformułowań, na mocy których zabronione jest posiadanie i wykorzystywanie „urządzeń lub ich komponentów” służących do usuwania „skutecznych technicznych zabezpieczeń”. Podobne zapisy znajdują się również w DMCA i dyrektywie unijnej, ale ich interpretacja bywa dowolna. Po pierwsze, czy zabezpieczenie programistyczne jest zabezpieczeniem technicznym? Programy (algorytmy) pozostają w świecie logiki, a nie techniki¹³ (między innymi dlatego nie podlegają patentom). Po drugie, można uznać, że urządzeniem do usuwania/łamania zabezpieczeń jest każdy komputer oraz jego poszczególne elementy. Komputer bez wątplenia narzędziem jest i jako maszyna, na której można zainstalować aplikację służącą do łamania zabezpieczeń, jak najbardziej „podpada” pod ustawę. Takie szerokie i nieprecyzyjne sformułowania pojawiły się również w projekcie nowelizacji ustawy. W maju bieżącego roku fragmenty dotyczące ochrony cyfrowych zabezpieczeń spotkały się z ostrą krytyką ze strony Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów. UOKiK stwierdza m.in., że zapisy zakazujące posiadania urządzeń (bądź technologii), które mogą służyć do niezgodnego z prawem korzystania z muzyki, są zbyt szerokie. Skrytykowano również zapis mówiący o „karaniu za używanie programu komputerowego do łamania zabezpieczeń przed kopiowaniem. Ale w polskim prawie definicji programu komputerowego nie ma. – Na przykład korzystając z Acrobat Reader, można skopiować fragment tekstu, a w świetle tak skonstruowanych przepisów można to uznać za nielegalne”¹⁴. Po trzecie, zapisy ustawy (nie tylko polskiej), mają chronić te zabezpieczenia, które są skuteczne i nie zakłócają normalnej pracy urządzenia (nie uszkadzają go). Kilka miesięcy temu głośno było o firmie Sony, która wypuściła na rynek zabezpieczone płyty. Podczas ich odtwarzania na komputerach osobistych następowała instalacja tzw. rootkitów – programów maskujących procesy zachodzące w systemie operacyjnym i głęboko modyfikujących rejestry komputerów. W efekcie błyskawicznie

¹² Por. J. Barta, R. Markiewicz: op. Cit., s. 185.

¹³ P. „VaGla” Waglowski: *Projekty „właściwości intelektualnej” i prawo do kopiowania...* [online]; „Vagla.pl – Prawo i Internet”, [dostęp: 31.05.2006]. Dostępny na World Wide Web: <<http://prawo.vagla.pl/node/5975>>

¹⁴ T. Gryniewicz: *Masz komputer, łamiesz prawo* [online]. „Gazeta.pl”, [dostęp: 16.05.2006]. Dostępny na World Wide Web: <<http://gospodarka.gazeta.pl/gospodarka/1,33181,3349973.html>>

pojawiły się programy szpiegowskie wykorzystujące przykrywkę w postaci root-kita. Czy takie zabezpieczenie powinno podlegać ochronie z mocy prawa? Na szczęście, prace nad nowelizacją polskiej ustawy o prawie autorskim są kontynuowane i mają być usunięte najbardziej kontrowersyjne zapisy (dotyczące m.in. możliwości uznania komputera za narzędzie przestępstwa).

DRM a dozwolony użytek i prawa obywatelskie

Nie należy się więc dziwić, że DRM nie spotyka się ze społeczną akceptacją. Dla wielu jest to nic innego jak daleko idąca kontrola użytkowników – mogą być wykorzystywane do gromadzenia informacji o sposobach eksploatacji utworu. Bez wątpienia jest to wygodne dla branży rozrywkowej, która może w sposób głębszy i dokładniejszy spenetrować rynek, oznacza to jednak silną ingerencję w prywatność. Niektóre technologie DRM stosowane obecnie zostały zakwalifikowane przez producentów oprogramowania służącego do ochrony komputerów osobistych jako programy szpiegowskie.

Pozwolę sobie zacytować słowa Richarda Stalmana, guru ruchu Open Source. Proponuje on alternatywne rozwinięcie skrótu DRM: Digital Restrictions Management, co w wolnym tłumaczeniu oznacza „zarządzanie restrykcjami nałożonymi na dokumenty cyfrowe”. Bez wątpienia, elektroniczne zabezpieczenia charakteryzują się bardzo małą elastycznością i niską oceną sytuacji – w efekcie mamy sytuację, w której wszystko, co nie jest dozwolone (zaimplementowane w system), jest zabronione, nawet jeżeli w świetle prawa autorskiego jakaś czynność jest dozwolona, czyli de facto odebrane są konsumentowi jego prawa. Również zapisy w projekcie zmian ustawy o prawie autorskim dotyczące stosowania DRM w kontekście dozwolonego użytku osobistego spotkały się z krytyką ze strony UOKiK. Urząd zwraca uwagę, że jeżeli klient kupi zabezpieczoną płytę, nie będzie miał prawa do usunięcia zabezpieczenia. Jedynym sposobem uzyskania kopii jest zwrócenie się do producenta (dystrybutora) o dostarczenie drugiego egzemplarza. Tylko co zrobić, gdy on odmówi? Tak naprawdę nic mu za to nie grozi a postępowanie przed sądem może trwać latami.

Stosowanie indywidualnych licencji – a do tego sprowadza się stosowanie DRM – nie idzie też w parze z rezygnacją z pobierania opłat od producentów i dystrybutorów urządzeń i nośników wykorzystywanych do kopiowania utworów. Prowadzi to do swoistego zwielokrotnienia opłat, jakie ponosi klient – z jednej strony, umowa ściśle reguluje formy eksploatacji utworu, z drugiej cały czas są pobierane opłaty na rzecz organizacji zbiorowego zarządzania prawami autorskimi¹⁵ od każdej sprzedanej płyty CD-R czy nagrywarki płyt. Opłaty te są uiszczane przez producentów i dystrybutorów, jednak ostatecznie koszty tego procederu ponosi użytkownik końcowy.

W Stanach Zjednoczonych od kilku lat powracają pomysły ustawowego narzucenia obowiązku implementowania modułów DRM w urządzeniach elektroniczne i systemy operacyjne. Pojawiały się takie projekty jak: Security Systems Standards and Certification Act czy też Consumer Broadband and Digital Television Promotion Act. W konsekwencji użytkownicy dowolnego sprzętu cyfrowego znaleźliby się pod nieustanną kontrolą. Co więcej, dla zachowania kompatybilności poszczególnych urządzeń musieliby kupować produkty określonych marek. Rodzi to wątpliwości, czy powszechne stosowanie zabezpieczeń technicznych

¹⁵ W Polsce funkcję tę pełni ZAiKS. Organizacja ta pobiera 3 procent wartości od producentów i importerów, między innymi za każdy dysk CD i DVD.

nie doprowadzi do łamania prawa antymonopolowego. W literaturze zwraca się uwagę, że jedyną metodą, by umożliwić obejrzenie filmów zapisanych na zabezpieczonych płytach DVD przez użytkowników Linuxa, było zastosowanie programu DeCSS i złamanie kodowania CSS (Content Scrambling System)¹⁶.

W sprawie stosowania DRM duże wątpliwości miał ostatnio parlament francuski pracujący nad nowelizacją prawa autorskiego. Rozważano kwestię, na przykładzie produktów iTunes, czy producent zabezpieczeń będzie musiał ujawniać konkurencji szczegółowe dane dotyczące stosowanych zabezpieczeń. Niestety, przyjęte rozwiązanie wydaje się bardziej sprzyjać branży medialnej niż użytkownikom. W konsekwencji może to doprowadzić do zachwiania równowagi w prawach i obowiązkach uczestników gry rynkowej – producentów, dystrybutorów i klientów. Część francuskich parlamentarzystów zapowiedziała skierowanie ustawy do Sądu Konstytucyjnego (Conseil Constitutionnel).

DRM a biblioteki w przestrzeni cyfrowej

Powszechność stosowania cyfrowych zabezpieczeń prędzej czy później może w bolesny sposób odcisnąć swoje piętno na bibliotekach, zwłaszcza jeżeli wprowadzane będą coraz bardziej rygorystyczne rozwiązania dotyczące prawnej ochrony DRM. Na mocy w tej chwili obowiązujących przepisów w pewnych sytuacjach możliwe jest usunięcie zabezpieczeń z dokumentu. Ma to duże znaczenie dla bibliotek, które dla wypełniania swoich statutowych celów muszą mieć zagwarantowane prawo do wykonywania kopii utworów. Związane jest to chociażby z postępem technicznym – w sferze informatyki zmiany zachodzą wyjątkowo szybko: dezaktualizacji ulegają formaty zapisu danych, do lamusa przechodzą pewne typy nośników. Brak możliwości stworzenia kopii, z zachowaniem integralności utworu przy równoczesnej zmianie formatu i/lub nośnika na nowszy, byłoby dużym ciosem dla bibliotekarstwa. Na problem ten zwracają uwagę bibliotekarze w różnych krajach, szczególnie w tych, w których proces przenoszenia dóbr kultury w przestrzeń cyfrową postępuje najszybciej – w Stanach Zjednoczonych i w Wielkiej Brytanii. Wyrażone opinie wyraźnie wskazują na obawy w środowisku bibliotekarzy, archiwistów i pracowników informacji dotyczące bolesnych efektów powszechnego stosowania DRM¹⁷. Z podobnym nastawieniem można spotkać się również w Polsce. Koniecznie trzeba zaznaczyć, że proponowane zmiany w projekcie nowelizacji ustawy o prawie autorskim w pełni potwierdzają te obawy. W przeciwnieństwie do dziś obowiązujących rozwiązań, odbiera się w nich prawo do usuwania zabezpieczeń, chyba, że każdorazowo uzyska się zezwolenie od posiadacza praw (przewiduje to nowelizacja artykułu 79 ustawy). Z punktu widzenia codziennej działalności bibliotek wprowadza to duże uniedogodnienia – zmusza do każdorazowego poszukiwania posiadacza praw. O ile w przypadkach, gdy nie ma problemu z dotarciem do niego, jest to tylko utrudnienie, to co zrobić, gdy identyfikacja posiadacza praw do utworu jest z jakiegoś powodu niemożliwa? Pojawiają się również wątpliwości, jak postępować z utworami znajdującymi się i przechodzącymi do domeny publicznej. Jeżeli

¹⁶ Por. J. Barta, R. Markiewicz: *Oprogramowanie open source w świetle prawa. Między wolnością a własnością*, Zakamycze, Kraków 2005, s. 46.

¹⁷ Por. I. Youngs: *Libraries fear digital lockdown* [online]. „BBC News”, [dostęp: 30.05.2006] Dostępny na World Wide Web: <<http://news.bbc.co.uk/2/hi/technology/4675280.stm>>

znajdą się na zabezpieczonym nośniku, to de facto będą podlegać tym samym zakazom co utwory podlegające ochronie. Trudno sobie wyobrazić, jak będzie wyglądało nie tylko archiwizowanie takich dokumentów, ale również choćby wypożyczania międzybiblioteczne.

Rozwiązaniem sugerowanym przez Zarząd Główny Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich oraz Konferencję Dyrektorów Bibliotek Szkół Wyższych byłoby dostarczanie do bibliotek wraz z nośnikiem kluczy niezbędnych do usunięcia zabezpieczenia. Zabezpieczy to prawo bibliotek do tworzenia kopii utworów. Pojawiają się jednak wątpliwości co do dalszego użytkowania „odbezpieczonego” utworu – jego konwersja czy też zmiana nośnika nie jest równoznaczna z przejściem do domeny publicznej. Bardzo możliwe, że biblioteki (Biblioteka Narodowa w kooperacji z zewnętrznymi firmami?) będą musiały opracować własne rozwiązania zabezpieczania cyfrowych dokumentów znajdujących się w ich zasobach. Niewątpliwie wskazanym byłoby ujednolicenie systemów informatycznych w całej sieci bibliotek w kraju, bez czego przesyłanie zabezpieczonych dokumentów między bibliotekami byłoby bardzo utrudnione.

Problemem do rozwiązania jest również kwestia umożliwienia użytkownikom dotarcia do dokumentów i korzystania z nich. Stosowane zabezpieczenia będą musiały uwzględnić różnorodność przeglądarek internetowych i systemów operacyjnych, z których korzystają internauci. Narzucenie użytkownikom bibliotek cyfrowych korzystanie wyłącznie z jednego systemu byłoby pewnie uznane za naruszenie praw wynikających z konstytucji. Trzeba również wziąć pod uwagę prawa użytkowników do kopiowania określonej liczby stron.

Środowisko bibliotekarzy będzie zmuszone do brania aktywnego udziału w upowszechnianiu systemów DRM, z równoczesnym zachowaniem troski o prawa użytkowników. Jego rolą byłoby dbanie o przyjęcie takich rozwiązań legislacyjnych, ale także upowszechnienia się takich standardów informatycznych, by biblioteki mogły spokojnie prowadzić swoją statutową działalność. Jest to o tyle pilna sprawa, że według British Library do roku 2020 dziewięćdziesiąt procent publikacji będzie dostępna w formie cyfrowej¹⁸.

Summary

The Internet development offers new possibilities of communication and information exchange. At the end of 90s, thanks to the Napster service, the procedure of music and film files' exchange has started. This phenomenon is of global character, regardless the nativity and age of surfers. Such an activity has met an adverse reaction of the entertainment sector. Using technological (systems preventing copying audiovisual materials) and legal (like delegalization of services of direct files' exchange) means, it tries to decrease the scale of this phenomenon. However, a menace emerges, that these method can be harmful for citizens' rights.

¹⁸ Ibidem.

KSIĄŻKA NAUKOWA W POLSCE W LATACH 1991-2005 – TENDENCJE ROZWOJOWE

Małgorzata Korczyńska-Derkacz
Instytut Informacji Naukowej
i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Wrocławskiego

*Książka naukowa, analiza statystyczna
1991-2005*

Książka naukowa nie jest jednoznacznie zdefiniowana, choć intuicyjnie wiadomo, czym jest. Jan Trzynałowski w kategorii wydawnictw naukowych wyróżnił wydawnictwa o „układzie jednorodnym materiałowo i treściowo”, do których zaliczył monografie całościowe i problemowe, prace materiałowe, przyczynkowe, słowniki, encyklopedie, słowniki encyklopedyczne, bibliografie, monografie bibliograficzne¹. Benon Miśkiewicz uważa, że publikacje można „dzielić ze względu na charakter ogólny na prace naukowe i popularnonaukowe; kryterium podziału może być także forma publikacji, a więc przykładowo: bibliografia, słownik, podręcznik, monografia, artykuł, recenzja; a także sposób ujęcia: praca syntetyczna, analityczna, sprawozdawcza”². Leon Marszałek,³ omówienie publikacji naukowych poprzedza rozpatrzeniem podstawowych kategorii stosowanych w nauce i praktyce. Przedstawiając kwestie dokumentu pierwotnego i pochodnego zwraca uwagę na kryteria piśmiennicze (dotyczące zawartości treściowej) i kryteria wydawnicze. Najogólniejszy podział publikacji ze względu na formę wydawniczą prowadzi do wyodrębnienia publikacji jednorazowych i publikacji ciągłych. Od funkcji i celów, jakie publikacje mają do spełnienia, zależy wyróżnienie rodzajów piśmienniczych (np. publikacji naukowych, utworów literackich, podręczników szkolnych). Ostatecznie autor proponuje podział na siedem typów publikacji: naukowe, podręczniki dla szkół wyższych, zawodowe, podręczniki szkolne, popularnooligodne, literaturę piękną dla dorosłych i literaturę piękną dla dzieci⁴. Janina Pelcowa do najważniejszych rozpraw naukowych zalicza monografie, biografie, dysertacje, przyczynki⁵.

Interesujące jest spojrzenie na publikacje naukowe Radosława Cybulskiego. Zwraca on uwagę na tzw. wskaźnik aportu informacji (nowości), który „określa stosunek informacji zawartej w wybranym, analizowanym dokumencie do informacji, jaka już istnieje w danym przedmiocie i jest osiągalna dzięki dostępności innych źródeł informacji. Wskaźnik aportu informacji ma znacze-

¹ J. Trzynałowski: *Edytorstwo. Tekst, język, opracowanie*. Warszawa 1983, s. 61- 62.

² B. Miśkiewicz: *Wstęp do badań historycznych*. Wyd. 5 zm. Warszawa, Poznań 1988, s. 168.

³ L. Marszałek: *Edytorstwo publikacji naukowych*. Warszawa 1986, s. 127-168.

⁴ Typologia ta jest wykorzystywana w statystyce wydawniczej. Zob. „Ruch Wydawniczy w Liczbach”.

⁵ J. Pelcowa: *Książka, jej rodzaje i cechy*. W: *Bibliotekarstwo naukowe z uwzględnieniem dokumentacji naukowo-technicznej*. Praca zb. pod red. A. Łysakowskiego. Warszawa 1956, s. 44.

nie przede wszystkim dla charakterystyki dokumentów służących pracom i badaniom naukowym, może być również wykorzystany do charakterystyki oryginalnej twórczości artystycznej.”⁶ Autor powołuje się na Kodeks dobrych obyczajów w dziedzinie publikacji naukowych UNESCO, w którym wskaźnik aportu nowości w odniesieniu do artykułów naukowych daje się przedstawić na skali zmniejszającego się udziału czynnika nowości informacji, poczynając od dokumentów zawierających nowe wyniki do dokumentów, które nie wnoszą niczego nowego. Między tymi skrajnymi wartościami są dokumenty o różnicowanym stopniu nowej informacji. Skala ta kształtuje się następująco:

„– dokumenty zawierające nowe dane: wyniki oryginalnych badań naukowych

– dokumenty omawiające stan badań naukowych, raporty o stanie, analize, oceny

– dokumenty mające charakter omówień syntetycznych (monografie)

– dokumenty nie zawierające ani nowych danych, ani nowych metod i interpretacji, ale są oryginalne jako dzieło piśmiennicze

– dokumenty zawierające zbiór dawniej wydanych odrębnie dokumentów lub określonych danych, a zebranych dla ułatwienia korzystania z nich (np. zbiór przepisów prawnych)

– dokumenty będące wyłącznie nową postacią udostępniania treści określonego dokumentu. [...] (np. dodruki, wznowienia).”⁷

Powyższe wypowiedzi potwierdzają, że jednoznaczne stwierdzenie, co jest książką naukową, nie jest łatwe, przynajmniej wobec pewnej grupy dokumentów. Można jednak wskazać cechy świadczące o „naukowości” książki. Na pewno należy do nich, podkreślana przez różnych autorów oryginalność i odkrywczość wyników pracy naukowej autora relatywizowana do całości wiedzy w danej dziedzinie (dotyczy to także przyczynków mających charakter odkrywczy). Określając książkę naukową, musimy mieć na uwadze cel, w jakim została napisana. Zazwyczaj jest to publikowanie wyników własnych prac prowadzonych przez pojedyncze osoby lub zespoły bądź wyników badań innych uczonych. Celem książki naukowej będzie także, choć nie zawsze bezpośrednio, uporządkowanie wiedzy i zwiększenie kultury intelektualnej. Istotne są także potrzeby, jakie ma zaspokajać, a mianowicie potrzeby poznawcze samych pracowników naukowych, ekspertów, studentów, innych osób kształcących się. Poza wymienionymi czynnikami przynajmniej jeszcze trzy są ważne: stan i jakość aparatu naukowego, ranga wydawcy, który książkę wydał oraz poziom wykładu, determinowany przez przeznaczenie czytelnicze.

Anna Żbikowska-Migoń, charakteryzując książkę naukową, zwraca uwagę na to, że „[...] książka ta zmieniała się: niosąc nowe treści, przeznaczona dla coraz szerszych kręgów odbiorców, służąc często utylitarnym celom, dostosowywała się do tych nowych okoliczności. Zmiany widoczne były zarówno w treści, jak i w sposobach jej prezentowania, w żywiołowym rozwoju takich typów książki, jak encyklopedia, słownik encyklopedyczny, podręcznik czy dziełko popularnonaukowe w formie dialogu, zbioru listów czy gawęd. Zmieniała się też forma książki i jej kształt edytorsko-typograficzny.”⁸

⁶ R. Cybulski: *Założenia metodologiczne prac nad typologią dokumentów*. W: *Typologia dokumentów*. Warszawa 1976, s. 64.

⁷ Tamże, s. 65.

⁸ A. Żbikowska-Migoń: *Książka naukowa w repertuarze wydawniczym Śląska lat 1750-1820*. „Śląska Republika Uczonych” 2004 T.1, s. 398.

Problemy ze zdefiniowaniem książki naukowej mają znaczenie praktyczne, przekładając się na trudności w typowaniu książek do pewnych kategorii, w tym także dla celów statystycznych. Przypomnijmy, że od początku w polskiej statystyce książek stosuje się podział na typy, przyjmując jako podstawę przeznaczenie czytelnicze. W okresie międzywojennym, do roku 1928, książki dzielone były na: prace naukowe, literaturę piękną, podręczniki, wydawnictwa popularne, dokumenty życia społecznego, nuty, mapy i ryciny. W okresie powojennym wprowadzono niewielkie korekty, m.in. od roku 1957 zaczęto wyodrębniać w książkach naukowych podręczniki dla szkół wyższych. Od roku 1963 ustalili się w polskiej statystyce podział na następujące typy wydawnictw:

- książki naukowe,
- podręczniki akademickie,
- książki zawodowe,
- książki popularnonaukowe,
- podręczniki szkolne,
- literatura piękna dla dorosłych,
- literatura piękna dla dzieci i młodzieży⁹.

W podziale publikacji naukowych stosowanym w roczniku „Ruch Wydawniczy w Liczbach” (oficjalne polskie wydawnictwo statystyczne), uwzględnia się cztery ich rodzaje: teoretyczno-badawcze, dotyczące kształcenia i doskonalenia podyplomowego, podręczniki dla szkół wyższych, publikacje informacyjne¹⁰. Do tej ostatniej grupy zaliczane są bibliografie oraz encyklopedie i słowniki, uznane za dzieła naukowe (pozostałe traktuje się jako grupę wydawnictw popularnonaukowych). Praktycznie więc w statystyce wydawniczej do książek naukowych zalicza się: rozprawy i dzieła teoretyczno-badawcze, monografie, opracowania wyników badań, materiały z konferencji organizowanych przez instytuty, organizacje i towarzystwa naukowe, podręczniki akademickie oraz podręczniki kształcenia podyplomowego, wydawnictwa informacyjne typu encyklopedie ogólne i specjalistyczne, wielkie atlasy, bibliografie, inwentarze muzealne, zbiory dokumentów archiwalnych¹¹. Może się jednak zdarzyć, że zakwalifikowanie jakiejś części książek wyda się dyskusyjne lub zostanie uznane za nieprawidłowe, czego rezultatem będą różnice w analizie statystycznej piśmiennictwa.

Zanim przejdziemy do zagadnień szczegółowych, zwróćmy uwagę na kilka faktów. Sytuacja na rynku książki zmieniła się radykalnie na przełomie lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku¹². W wyniku istotnych przemian ustrojowych krajowy system wydawniczy uległ całkowitej zmianie. W kręgu oficyn wydawniczych w Polsce do końca lat osiemdziesiątych funkcjonowało kilkadziesiąt profesjonalnych firm wydawniczych oraz kilkuset wydawców tzw. nieprofesjonalnych, związanych z wyższymi uczelniami, instytutami badawczymi, towarzystwami naukowymi, organizacjami społecznymi.

⁹ Zob. K. Bańkowska-Bober: *Statystyka wydawnictw w Polsce : historia, metodyka i organizacja*. Warszawa 2006, s. 35-36.

¹⁰ Por. „Ruch Wydawniczy w Liczbach” R.8 : 1962, s. 7.

¹¹ K. Bańkowska-Bober: *Statystyka wydawnictw.....*, s. 36-37.

¹² Problemy przemian politycznych i gospodarczych w odniesieniu do rynku wydawniczego omówiła J. Sadowska w artykule *Wybrane aspekty polskiego rynku wydawniczego po 1989 roku w świetle statystyki*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2004 nr 2, s. 30-39; zob. też M. Korczyńska-Derkacz: *Tendencje rozwojowe polskiego czasopiśmiennictwa naukowego w latach 1991-2005*, tamże 2006 nr 1 s. 75-92.

Pewna część działała w tzw. drugim obiegu i rozpoczęła oficjalną działalność od połowy 1990 roku po likwidacji Głównego Urzędu Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Pod wpływem przemian gospodarczych zmieniły się reguły wydawania książek – książka stała się towarem, a wydawca przedsiębiorcą. Po wczesnym okresie (1989-1992) wielkiej liczby tytułów i wysokich nakładów, od roku 1993 charakter rynku zaczął się zmieniać z głębokiego (duże nakłady) i wąskiego (mało tytułów) na płytki (małe nakłady) i szeroki (dużo tytułów)¹³. Sytuację na rynku wydawców dobrze ilustruje dynamika rejestracji w Krajowym Biurze ISBN¹⁴: w 1990 roku nadano numery identyfikacyjne 270 nowym wydawcom, w 1991 – 312, w 1992 – 540, w 1993 – 836, w następnych latach liczby te zwiększyły się do ponad tysiąca rocznie. Obecnie na rynku działa kilka tysięcy wydawców. Dla przykładu: w bazie „Przewodnika Bibliograficznego” w 2004 roku zarejestrowano 24 214 książek opublikowanych przez 5468 wydawców, przy czym aż 90% wydawców wydało mniej niż 10 tytułów, a tylko dwie oficyny (WSiP, Zielona Sowa) wydały więcej niż 400 tytułów.

Przedstawiając tendencje rozwojowe polskich książek naukowych oparliśmy wyliczenia na wspomnianym już „Ruchu Wydawniczym w Liczbach” i na przyjętym w nim rozumieniu prac naukowych. Materiałem do statystyki wydawniczej jest nadsyłany do Biblioteki Narodowej egzemplarz obowiązkowy druków, zarejestrowany w bieżącej bibliografii narodowej. Należy jednak pamiętać, że analizowany statystycznie materiał może być w pewnym stopniu zniekształcony z powodu opóźnień w nadsyłaniu egzemplarza obowiązkowego lub wręcz nienadsyłaniu go – szacuje się, że około 10% książek nie wpływa do Biblioteki Narodowej. Sprawę egzemplarza obowiązkowego reguluje ustawa z listopada 1996 r. (Dz. U. Nr 152, poz.722). Ze względu na rzetelność danych statystycznych, szczególnie ważne jest rozporządzenie wykonawcze Ministra Kultury i Sztuki z dnia 6 marca 1997 r., Dz. U. Nr 29 poz. 16, którego paragraf 4 p. 2 zobowiązuje wydawców do informowania Biblioteki Narodowej o wysokości nakładów publikowanych książek, gazet i czasopism. Dane te, zgodnie z rozporządzeniem, są poufne i wykorzystywane wyłącznie do sporządzania statystyki wydawnictw. Niestety, część wydawców nie zna powyższego rozporządzenia, inni uznają sprawę nakładów za „tajemnicę handlową”. Do Pracowni Statystyki Wydawnictw w Bibliotece Narodowej nie docierają, jak zauważają jej pracownicy¹⁵, nie tylko te informacje, brak także danych o kolejnych dodrukach – z ustawy został usunięty zapis zobowiązujący wydawców do przekazywania tych informacji. Przedstawiając zachodzące na polskim rynku wydawniczym zjawiska, należy pamiętać o tych utrudnieniach¹⁶.

Podstawą przedstawionej analizy jest materiał zamieszczony w poszczególnych rocznikach „Ruchu Wydawniczego w Liczbach” z lat 1990-2005¹⁷.

¹³ J. Walewska: *Raport o księgarstwie*, Warszawa 2000, s.10.

¹⁴ W bazie adresowej ISBN od 1993 roku zarejestrowanych było około 2300 wydawców, w ciągu 10 lat ich liczba zwiększyła się 10-krotnie. Zob. bazy adresowe/ISBN <<http://mak.bn.org.pl/w6.htm>>

¹⁵ *Uwagi wstępne*. „Ruch Wydawniczy w Liczbach” R.44 : 1998 s. 6.

¹⁶ Przykładem tych trudności są dane z lat 1993 i 1994, które zostały skorygowane globalnie (liczba tytułów i wysokość nakładów) po kilku latach w tablicach retrospektywnych „Ruchu Wydawniczego w Liczbach” w wyniku analizy bieżącej bibliografii narodowej w późniejszym okresie.

¹⁷ W artykule przyjęto dane zamieszczone w poszczególnych rocznikach „Ruchu Wydawniczego w Liczbach”, tzn. nie uwzględniono danych skorygowanych za lata 1993-1994, ponieważ dane poprawione odnoszą się tylko do ogólnej liczby tytułów, natomiast nie zostały poprawione w pozostałych tablicach.

Punktem odniesienia jest rok 1990, uznany za pierwszy po transformacji ustrojowej, który jednak „statystycznie” należy do poprzedniej epoki, rynek wydawniczy bowiem nie mógł od razu odczuć zmian wynikających z transformacji. Celem artykułu jest przedstawienie tendencji rozwojowych rynku książki naukowej w ciągu 15 lat, w szczególności: liczba wydawanych tytułów, udział książek naukowych w ogólnej produkcji książek w tym okresie, analiza nakładów, zainteresowanie piśmiennictwem naukowym zagranicznym (przekłady z wybranych języków obcych), dynamika rozwoju piśmiennictwa naukowego w poszczególnych dyscyplinach, a także aktywność wybranych instytucji i organizacji naukowych.¹⁸

Tytuły

W roku 1990, którego dane traktujemy jako wyjściowe, wydano w Polsce 10 242 tytuły. Kolejne lata możemy określić mianem systematycznego wzrostu – od kilkupunktowego w pierwszym pięcioleciu do ponad dwukrotnego w stosunku do roku wyjściowego w latach 2000 (211,4%), 2003 (201,9%) oraz najwyższego w 2004 (219,4%). W produkcji książek naukowych również obserwujemy stały wzrost, zwłaszcza od połowy lat dziewięćdziesiątych, jednak nie przekroczył on 200%, choć do stanu tego zbliżył się w roku 2004 (194,3%). Przyczyn niższego poziomu produkcji wydawniczej książek ogółem w latach 1991-1995 można doszukiwać się prawdopodobnie w niepełnym ukształtowaniu rynku wydawniczego po transformacji, natomiast niższa produkcja książek naukowych mogła być również spowodowana reorganizacją instytucji naukowych: likwidacją części resortowych instytutów badawczych, zmianami organizacyjnymi szkolnictwa wyższego, nie całkiem stabilną sytuacją niepublicznych szkół wyższych. Instytucje te ostatecznie wydały wówczas o kilkaset tytułów mniej niż w latach poprzednich.

Interesujące są jednak różnice w dynamice wzrostu książek ogółem i książek naukowych. W roku 1991 wskaźniki procentowe były porównywalne (104,4 : 103,4). W kolejnych latach dynamika wzrostu książek naukowych do książek ogółem wyraźnie się zmienia na niekorzyść naukowych, a różnice przekraczają 30 punktów w roku 1997 (156,2 : 125,8) i 1998 (160,7 : 126,8). Sytuacja poprawiła się w roku 1999 (187,4 : 172,7) i jeszcze bardziej zdecydowanie w 2002 (187,9 : 184,3, tj. 3,6 punkta), ale ostatnie lata to ponowne wysokie, choć wykazujące tendencję spadkową różnice, na poziomie odpowiednio 29,9 (2003 r.), 25,1 (2004 r.), 21 punktów (2005 r.). Widać więc, że przy ogólnym wzroście liczby wydawanych w Polsce książek, liczba książek naukowych choć wzrasta, to jednak jest to wzrost znacznie niższy w stosunku do książek ogółem. Różnice te ilustruje rysunek 1.

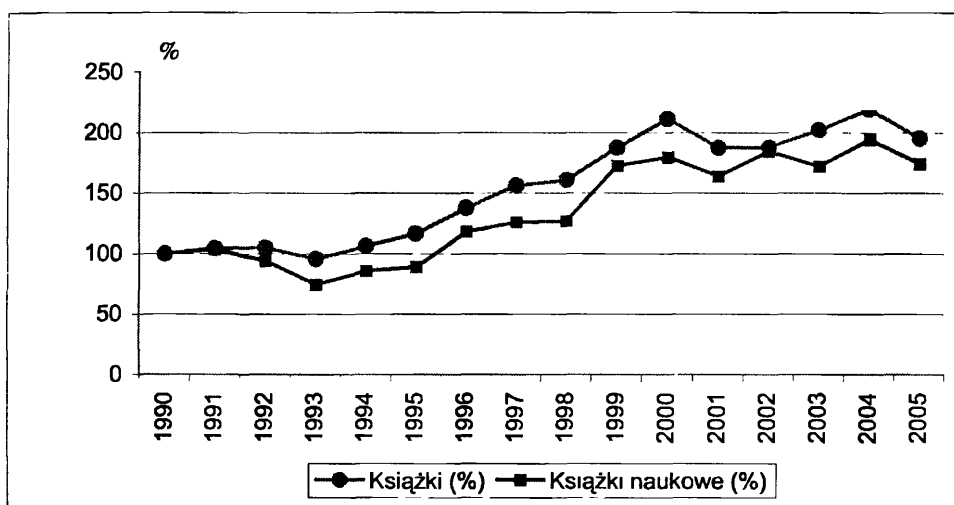
¹⁸ Podobną analizę przeprowadzono dla czasopism naukowych. Zob. M. Korczyńska-Dercak: *Tendencje rozwojowe polskiego czasopiśmiennictwa naukowego w latach 1991–2005*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2006 nr 1, s. 75-92.

Tabela 1 Dynamika rozwoju tytułów książek (ogółem) i książek naukowych w latach

Rok	Książki	%	Książki naukowe	%
1990	10 242	100,0	4801	100,0
1991	10 688	104,4	4965	103,4
1992	10 727	104,7	4518	94,1
1993*	9788	95,6	3569	74,3
1994*	10 874	106,2	4107	85,5
1995	11 925	116,4	4270	88,9
1996	14 104	137,7	5671	118,1
1997	15 996	156,2	6039	125,8
1998	16 462	160,7	6089	126,8
1999	19 192	187,4	8289	172,7
2000	21 647	211,4	8625	179,7
2001	19 189	187,4	7867	163,9
2002	19 246	187,9	8850	184,3
2003	20 881	201,9	8257	172,0
2004	22 475	219,4	9329	194,3
2005	19 999	195,3	8366	174,3

*Dane w „Ruchu Wydawniczym w Liczbach” po skorygowaniu retrospektywnym

1993	10 657	104,1	3993	83,2
1994	13 442	131,2	5341	111,2

Rysunek 1. Dynamika rozwoju tytułów książek (ogółem) i książek w latach 1990-2005 (rok 1990=100%)

Książki naukowe stanowią największą część w porównaniu z innymi typami książek, kształtującą się na poziomie od 35 do prawie 47% (tab. 2). Warto zwrócić uwagę, że wskaźnik ten był najwyższy na początku lat dziewięćdziesiątych (1990, 1991) i został wyrównany dopiero w roku 2002. Wskaźnik udziału książek naukowych w produkcji książek ogółem wykazuje stosunkowo nie-

wielkie wahania, oscylując wokół 40%. Najmniej korzystne pod tym względem były lata 1995 (35,8%) oraz 1993, 1997-1998, kiedy to wskaźnik ten nie przekroczył 38%.

Tabela 2. Udział procentowy tytułów książek naukowych w ogólnej liczbie tytułów książek w latach 1990-2005

Rok	Książki	Książki naukowe	%
1990	10 242	4801	46,9
1991	10 688	4965	46,5
1992	10 727	4518	42,1
1993	9788	3569	36,5
1994	10 874	4107	37,8
1995	11 925	4270	35,8
1996	14 104	5671	40,2
1997	15 996	6039	37,7
1998	16 462	6089	37,0
1999	19 192	8289	43,2
2000	21 647	8625	39,8
2001	19 189	7867	41,0
2002	19 246	8850	46,0
2003	20 881	8257	39,9
2004	22 475	9329	41,5
2005	19 999	8366	41,8

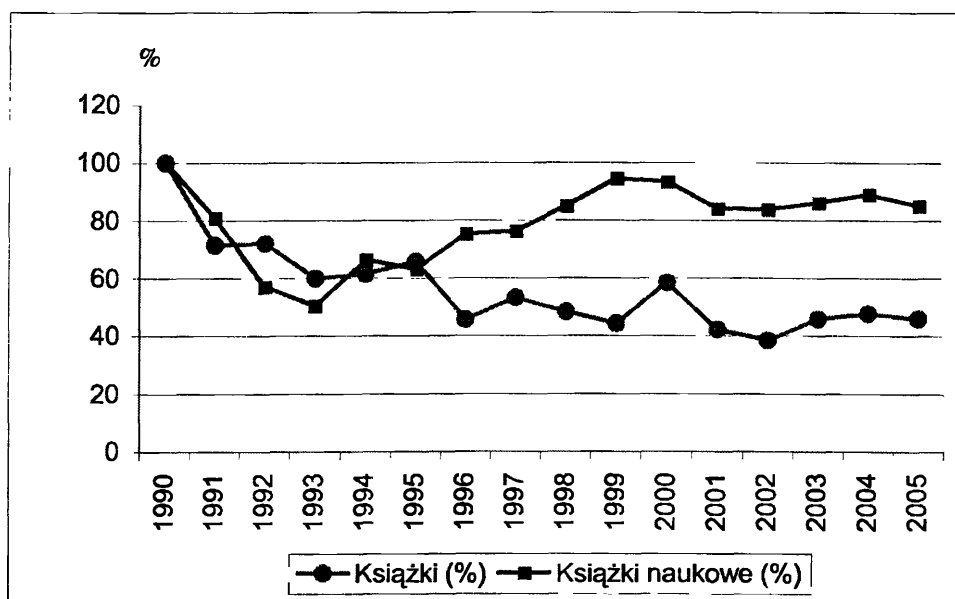
Nakłady

W analizowanym okresie, przy ogólnym wzroście liczby tytułów książek, w tym książek naukowych, nakłady maleją w stosunku do roku 1990, jednak, co istotne, nie maleją jednakowo (tab. 3). Punktem zwrotnym jest rok 1995, od którego nakłady książek ogółem spadają, natomiast książek naukowych rosną (rys. 2). Dla książek ogółem nakłady z roku 2005 to niecałe 50% nakładów z roku 1990. Najniższe nakłady, 38,5%, przyniósł rok 2002. Zmniejszanie się nakładów książek skorelowane jest zazwyczaj ze wzrostem liczby tytułów, ale prawdopodobnie ma to także związek z barierami ekonomicznymi – książki są relatywnie drogie, co ogranicza popyt. Ten spadek można ocenić w pełni, przeliczając wielkości globalne na liczbę egzemplarzy jednego tytułu, a ta właśnie liczba dla całej produkcji przełomu wieków maleje.

Spadek nakładów książek naukowych nie jest tak spektakularny – tylko w 1993 roku spadły one do 50,5 % nakładów z roku 1990. W innych latach spadki nakładów w stosunku do roku wyjściowego nie są tak drastyczne, a w latach 1999-2000 różnica nie przekracza 7 punktów. W ostatnim pięcioleciu utrzymują się na poziomie 85% stanu z roku 1990. Jest to dobry wynik, zwłaszcza jeśli porównamy nakłady książek ogółem i książek naukowych w poszczególnych latach. Tutaj różnice dochodzą nawet do 57 punktów na korzyść nakładów książek naukowych w 2002 roku (38,5 : 84,0) i 50 punktów w 1999 roku (44,5 : 94,6). W ostatnich trzech latach różnica wynosi około 40 punktów. W latach 1994-1995 różnice były minimalne i wynosiły około 3 punktów. Dynamikę rozwoju nakładów książek ogółem i książek naukowych ilustruje rysunek 2.

Tabela 3 Dynamika rozwoju nakładów książek (ogółem) i książek naukowych w latach 1990-2005 (w tys. egzemplarzy)

Rok	Książki	%	Książki naukowe	%
1990	175 562	100,0	8262	100,0
1991	125 509	71,5	6674	80,8
1992	126 525	72,1	4719	57,1
1993	105 301	60,0	4172	50,5
1994	108 227	61,6	5485	66,4
1995	115 634	65,9	5227	63,3
1996	80 306	45,7	6232	75,4
1997	93 739	53,4	6308	76,3
1998	84 999	48,4	7023	85,0
1999	78 078	44,5	7813	94,6
2000	102 774	58,5	7726	93,5
2001	74 403	42,4	6960	84,2
2002	67 568	38,5	6937	84,0
2003	80 756	46,0	7121	86,2
2004	83 974	47,8	7361	89,1
2005	81 006	46,1	7039	85,2

Rysunek 2. Dynamika nakładów książek (ogółem) i książek naukowych w latach 1990-2005 (rok 1990=100%)

Tabela 4. Udział procentowy nakładów książek naukowych w ogólnej liczbie nakładów książek w latach 1990-2005 (w tys. egzemplarzy)

Rok	Książki	Książki naukowe	%
1990	175 562	8262	4,7
1991	125 509	6674	5,3
1992	126 525	4719	3,7
1993	105 301	4172	4,0
1994	108 227	5485	5,1
1995	115 634	5227	4,5
1996	80 306	6232	7,8
1997	93 739	6308	6,7
1998	84 999	7023	8,3
1999	78 078	7813	10,0
2000	102 774	7726	7,5
2001	74 403	6960	9,4
2002	67 568	6937	10,3
2003	80 756	7121	8,8
2004	83 974	7361	8,8
2005	81 006	7039	8,7

Udział procentowy nakładów książek naukowych w stosunku do nakładów książek ogółem (tab. 4) jest raczej niski, nie przekracza 10%, choć w stosunku do 1990 r. jest to istotny wzrost – w niektórych latach dwukrotny (2001) i ponad dwukrotny (1999, 2002). W ostatnich trzech latach ustalił się na poziomie prawie 9%. Zjawisko to należy ocenić pozytywnie, podobnie jak dynamikę rozwoju nakładów książek naukowych. Świadczy to o zwiększającym się zainteresowaniu i zapotrzebowaniu na książkę naukową w ostatnim piętnastolecu, co jest uzasadnione choćby zwiększoną liczbą wyższych szkół (niepublicznych) i zwiększoną w ostatnim dziesięcioleciu liczbą studentów.

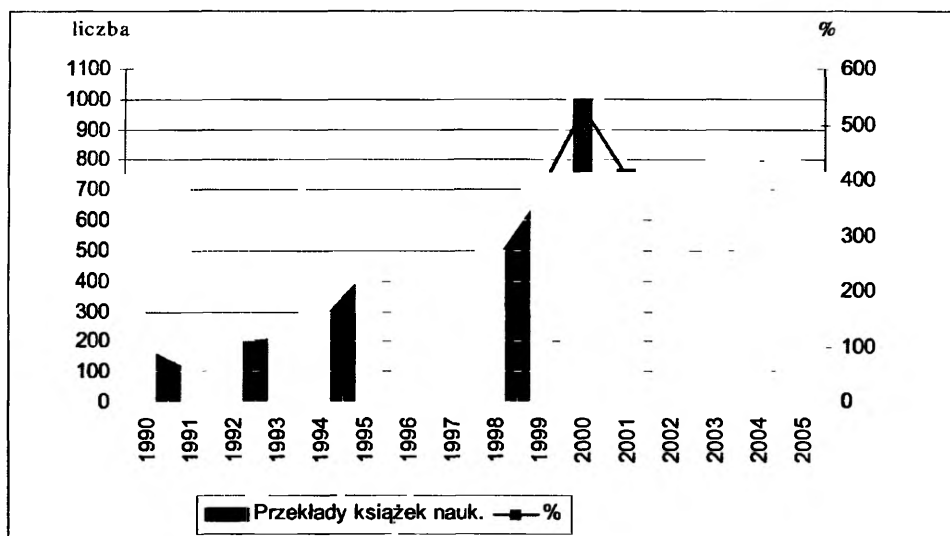
Przekłady

Przekłady książek naukowych są odzwierciedleniem stopnia zainteresowania zagranicznym piśmiennictwem naukowym. Są one zarazem potwierdzeniem kierunków zainteresowań polskiego środowiska naukowego. Wzrost liczby przekładów z języków obcych na polski wiąże się też z ułatwieniami finansowo-prawnymi w zakupie praw autorskich.

Tabela 5 ilustruje dynamikę rozwoju przekładów książek naukowych na język polski. Po spadku w 1991 roku, liczba przekładów stale rośnie, początkowo tylko o kilka punktów, by w roku 1995 w stosunku do roku poprzedniego wzrosnąć skokowo o 82,1%. Kolejny skokowy wzrost przypada na lata 1999 (114,2%) i 2000 (148,9%). Po tym ponad pięciokrotnym wzroście w stosunku do roku wyjściowego, wskaźnik przekładów stabilizuje się na poziomie średnio czterokrotnie wyższym niż w roku 1990. Zjawiska te ilustruje rysunek 3.

Tabela 5 Dynamika przekładów książek naukowych z języków obcych na polski w latach 1990-2005

Rok	Przekłady książek nauk.	%
1990	190	100,0
1991	116	61,1
1992	208	109,5
1993	228	120,0
1994	293	154,2
1995	449	236,3
1996	468	246,3
1997	474	249,5
1998	501	263,7
1999	718	377,9
2000	1001	526,8
2001	770	405,3
2002	724	381,1
2003	782	411,6
2004	852	448,4
2005	758	398,9

Rysunek 3. Dynamika przekładów książek naukowych z języków obcych na polski w latach 1990-2005 (rok 1990=100%)

Te wysokie wskaźniki dotyczące dynamiki przekładów piśmiennictwa naukowego (tab. 5) nie mają bezpośredniego przełożenia na wysokość wskaźników udziału procentowego przekładów w ogólnej liczbie książek naukowych (tab. 6). Udział procentowy przekładów wzrasta od 1992 roku, jednak nie w tak szybkim tempie i nie wykazuje znaczących wahań. Po okresie niewielkiego wzrostu w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych, w kolejnych latach wzrost

kształtuje się na poziomie ponad 8% (dwukrotny), by w ostatnim pięcioleciu przekroczyć 9%, a w roku 2000 osiągnąć, wyjątkowo, prawie trzykrotny wzrost (11,6%).

Tabela 6. Udział procentowy przekładów książek naukowych w ogólnej liczbie tytułów książek naukowych w latach 1990-2005

Rok	Książki naukowe	Przekłady książek nauk.	%
1990	4801	190	4,0
1991	4965	116	2,3
1992	4518	208	4,6
1993	3569	228	6,4
1994	4107	293	7,1
1995	4270	449	10,5
1996	5671	468	8,3
1997	6039	474	7,8
1998	6089	501	8,2
1999	8289	718	8,7
2000	8625	1001	11,6
2001	7867	770	9,8
2002	8850	724	8,2
2003	8257	782	9,5
2004	9329	852	9,1
2005	8366	758	9,1

Językiem, z którego przetłumaczono najwięcej książek, jest język angielski (tab. 7). Głównie są to książki o proveniencji brytyjskiej i amerykańskiej, ale część pochodzi z innych krajów – tu wzrost od 1999 roku w stosunku do 1990 roku jest ponad dziesięciokrotny (w 2000 r. – wyjątkowo czternastokrotny). Obserwując liczbę przekładów z języka niemieckiego, należy uznać, że obszar ten staje się przedmiotem rosnącego zainteresowania polskiego środowiska naukowego. Mniejszym zainteresowaniem cieszy się obszar języka francuskiego, choć tu także obserwujemy wzrost liczby przekładów. Najmniejsze zainteresowanie wzbudza literatura naukowa rosyjska. Być może jest to efekt reakcji na okres poprzedni, gdy przez pół wieku rynek wydawniczy był wprost „zalanym” literaturą rosyjską (nie tylko naukową). Być może jest to skutek oceny poziomu naukowego piśmiennictwa w języku rosyjskim lub pewnej nieufności wobec piśmiennictwa rosyjskojęzycznego. Wydaje się jednak, że najbardziej uzasadnionym wyjaśnieniem obrazu przekładów piśmiennictwa naukowego z języków obcych jest ekspansja języka angielskiego w światowej nauce.

Tabela 7. Przekłady książek naukowych z wybranych języków obcych na język polski w latach 1990-2005

Rok	Przekłady książek nauk.	Angielski	Francuski	Niemiecki	Rosyjski
1990	190	39	14	38	23
1991	116	83	6	8	7
1992	208	72	7	47	22
1993	228	78	17	47	15
1994	293	147	16	47	21
1995	449	280	20	52	19
1996	468	234	34	81	12
1997	474	225	19	82	13
1998	501	304	17	55	19
1999	718	413	47	90	16
2000	1001	564	55	164	20
2001	770	462	40	103	29
2002	724	410	53	96	21
2003	782	484	36	90	14
2004	852	511	49	104	22
2005	758	393	39	99	37

Książki naukowe według dyscyplin

Książka naukowa jest jednym z czynników odzwierciedlających stan rozwoju nauki. Obserwacja dynamiki książek naukowych w dłuższych okresach może więc potwierdzać kształtowanie się pewnych tendencji. Tabela 8 ilustruje wielkości liczbowe produkcji wydawniczej, natomiast tabela 9 wskazuje udział procentowy książki naukowej w poszczególnych dyscyplinach. Ogólny wniosek, jaki wypływa z danych zawartych w tabeli 8, da się sprowadzić do stwierdzenia, że ilość książek naukowych w liczbach bezwzględnych wzrasta, podobnie jak wzrasta cała produkcja wydawnicza książek. Jednak wzrost ten w poszczególnych dyscyplinach nie przebiega jednakowo. Porównanie danych z roku 1990 i średnich wartości z pięciolecia 2001-2005 wskazuje, że jedną z dyscyplin, w której nastąpił wyraźny wzrost (pięciokrotny), jest religioznawstwo (z 80 w 1990 r. do średnio 407 w ostatnim pięcioleciu). Zapewne jest to wynikiem sytuacji Kościoła w Polsce i wyboru Polaka na papieża, ale nie bez znaczenia mogą tu być również czynniki związane ze swobodami demokratycznymi i zniesieniem cenzury państwowej.

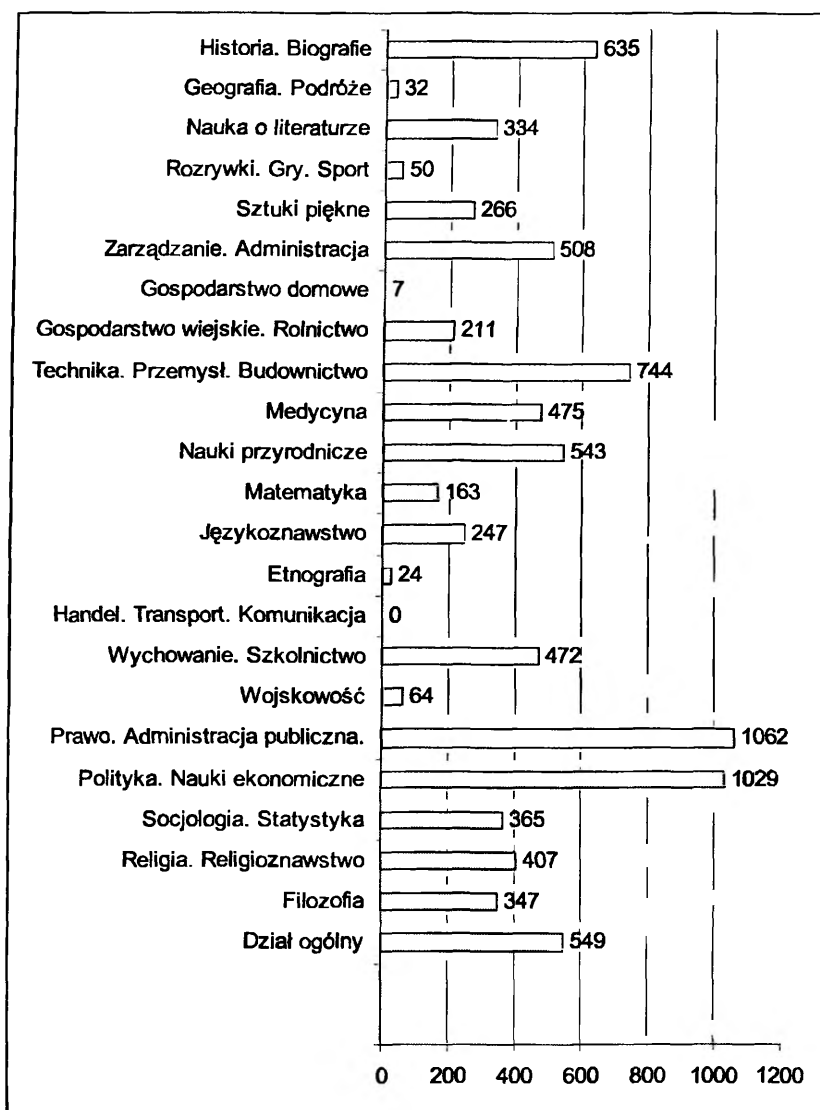
Drugą dyscypliną, w której nastąpił wyraźny wzrost (prawie pięciokrotny), jest prawo i administracja publiczna (z 257 do 1062). Podobny wzrost nastąpił w dziale ogólnym – tu kwalifikowane są m.in. encyklopedie, słowniki ogólne i informatory o zakresie uniwersalnym. Trzykrotny lub prawie trzykrotny wzrost piśmiennictwa zanotowano w wojskowości (z 21 do 64) i naukach historycznych (z 223 do 663), dwukrotny wzrost jest widoczny w filozofii (ze 155 do 347), socjologii i statystyce (ze 162 do 365), polityce i naukach ekonomicznych (z 561 do 1029), ponad dwukrotny wzrost nastąpił w nauce o literaturze (ze 139 do 334).

Na takim samym poziomie wielkości (lub prawie takim samym) utrzymały się książki naukowe z zakresu językoznawstwa (245 w 1990 r., średnio 247 w ostatnim pięcioleciu), nauk przyrodniczych (550 : 543), techniki, przemysłu i budownictwa (779 : 744), rozrywki i sportu (59 : 50), geografii (27 : 32). Praktycznie oznacza to jednak prawie dwukrotny spadek wobec ogólnego wzrostu piśmiennictwa naukowego. Spadek liczbowy książek naukowych zanotowano w matematyce (204 w 1990 r., średnio 163 w ostatnim pięcioleciu).

Trzeba też zwrócić uwagę na dyscypliny o bardzo niskiej produkcji wydawniczej. Należą do nich: etnografia, handel, transport i komunikacja, gospodarstwo domowe, geografia, rozrywki, sport oraz wojskowość. Proporcje liczbowe książek naukowych w poszczególnych dziedzinach w latach 2001-2005 ilustruje rysunek 4.

Tabela 8. Średnia liczba tytułów książek naukowych według dyscyplin w latach 1990-2005 (wielkości zaokrąglone do jedności)

Dyscypliny	1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005
	4801	4286	6943	8534
Dział ogólny	100	102	368	549
Filozofia	155	148	252	347
Religia. Religioznawstwo	80	86	276	407
Socjologia. Statystyka	162	122	216	365
Polityka. Nauki ekonomiczne	561	457	796	1029
Prawo. Administracja publiczna	257	291	705	1062
Wojskowość	21	11	27	64
Wychowanie. Szkolnictwo	288	215	368	472
Handel. Transport. Komunikacja	4	1	-	-
Etnografia	6	17	18	24
Językoznawstwo	245	176	228	247
Matematyka	204	170	199	163
Nauki przyrodnicze	550	530	640	543
Medycyna	336	285	446	475
Technika. Przemysł. Budownictwo	779	716	826	744
Gospodarstwo wiejskie. Rolnictwo	242	159	238	211
Gospodarstwo domowe	1	1	3	7
Zarządzanie. Administracja	203	149	301	508
Sztuki piękne	159	153	198	266
Rozrywki. Gry. Sport	59	32	34	50
Nauka o literaturze	139	149	246	334
Geografia. Podróże	27	44	40	32
Historia. Biografie	223	272	518	635

Rysunek 4. Średnia liczba tytułów książek naukowych według dyscyplin w latach 2001-2005

Wskaźniki procentowe (tab. 9) pokazują rozkład udziału książek naukowych w poszczególnych dyscyplinach. Widać tu zauważalny trzykrotny wzrost (z 2,08 do 6,44%) książek z działu ogólnego – dotyczy to m.in. encyklopedii i słowników ogólnych oraz wydawnictw informacyjnych. Prawie trzykrotny wzrost (z 1,67 do 4,77%) dotyczy książek naukowych z zakresu religioznawstwa, a dwukrotny (z 5,35 do 12,45%) – książek z zakresu prawa i administracji. Półtorakrotny wzrost nastąpił w nauce o literaturze i historii. Dwukrotny lub prawie dwukrotny spadek udziału książek naukowych dotyczy takich dziedzin

jak: językoznawstwo (z 5,10 do 2,90%), matematyka (z 4,25 do 1,91%), nauki przyrodnicze (z 11,46 do 6,36%), nauki rolnicze (z 5,04 do 2,48%). Warto zauważyć, że w ostatnim pięcioleciu 25% książek naukowych dotyczy dwóch dziedzin – polityki i nauk ekonomicznych oraz prawa i administracji publicznej. W roku 1990 dyscypliny te zajmowały około 17%, natomiast nauki przyrodnicze oraz technika i przemysł, obejmujące w 1990 roku prawie 28% książek naukowych w ostatnim pięcioleciu zmniejszyły ten wskaźnik do 15%. Zauważalną tendencją jest więc zwiększanie się udziału książek z zakresu nauk społecznych oraz zmniejszanie się udziału z zakresu nauk technicznych i matematyczno-przyrodniczych.

Tabela 9. Wskaźnik procentowy tytułów książek naukowych według dyscyplin w latach 1990-2005

Dyscypliny	1990	1991-1995	1996-2000	2001-2005
	100,0	100,0	100,0	100,0
Dział ogólny	2,08	2,39	5,29	6,44
Filozofia	3,23	3,45	3,64	4,07
Religia. Religioznawstwo	1,67	2,02	3,97	4,77
Socjologia. Statystyka	3,37	2,85	3,11	4,27
Polityka. Nauki ekonomiczne	11,69	10,65	11,47	12,06
Prawo. Administracja publiczna	5,35	6,79	10,16	12,45
Wojskowość	0,44	0,25	0,39	0,75
Wychowanie. Szkolnictwo	6,00	5,02	5,30	5,53
Handel. Transport. Komunikacja	0,08	0,02	0,01	0,00
Etnografia	0,12	0,39	0,26	0,28
Językoznawstwo	5,10	4,11	3,28	2,90
Matematyka	4,25	3,98	2,87	1,91
Nauki przyrodnicze	11,46	12,37	9,22	6,36
Medycyna	7,00	6,65	6,43	5,56
Technika. Przemysł. Budownictwo	16,23	16,71	11,89	8,72
Gospodarstwo wiejskie. Rolnictwo	5,04	3,71	3,43	2,48
Gospodarstwo domowe	0,02	0,03	0,05	0,08
Zarządzanie. Administracja	4,23	3,47	4,34	5,95
Sztuki piękne	3,31	3,57	2,82	3,12
Rozrywki. Gry. Sport	1,23	0,75	0,49	0,56
Nauka o literaturze	2,90	3,47	3,54	3,91
Geografia. Podróże	0,56	1,03	0,57	0,38
Historia. Biografie	4,64	6,34	7,46	7,45

Wydawcy książek naukowych

W Polsce powojennej książki wydawało kilkanaście wielkich zakładów wydawniczych. W 1956 roku na rynku zaczęły działać niewielkie instytucje edytorskie, wśród których były także firmy przedwojenne. Liczba firm specjalistycznych wydających książki do połowy lat siedemdziesiątych nie przekroczyła 60. Działały także instytucje, dla których działalność wydawnicza była jedną z wielu (tzw. wydawcy nieprofesjonalni). Do tej grupy zaliczyć należy szkoły wyższe, instytuty badawcze, towarzystwa naukowe, różne organizacje i urzędy. Liczba wydanych przez nie, w tym samym okresie, książek osiągnę-

ła 40% ogólnej produkcji. Najwięcej wydawały szkoły wyższe – ponad 20% tytułów. W połowie lat osiemdziesiątych powstają nowe firmy. Pod koniec tego okresu jawnie zaczyna wydawać „drugi obieg”. Niektóre urzędy i stowarzyszenia wydające już dawniej teraz zakładają własne „wydawnictwo”. W 1990 roku odnotowano w „Ruchu Wydawniczym w Liczbach” produkcję blisko 300 nowych wydawców. Niektórzy działają krótko, nawet tylko jeden rok, inni wydają po kilka tytułów i znikają, ale są i tacy, których produkcja rośnie systematycznie. Instytucje, chcąc utrzymać się na rynku, muszą dbać o to, by ich działalność była opłacalna, by wydawać w takim nakładzie, który rozejdzie się szybko. Na początku lat dziewięćdziesiątych zanika układ, w którym wielu wydawców było podporządkowanych poszczególnym resortom. Następstwem było zniknięcie części starych firm – na ich miejsce powstały nowe (ich liczba wzrosła z 282 do 876), a po roku 1995 niektóre wydawnictwa uczelniane przekształciły się w samodzielne podmioty gospodarcze. Ze względu na charakter produkcji i adresata niektóre wydawnictwa lokowane są wśród wydawców nieprofesjonalnych, ale różnice pomiędzy wydawcami profesjonalnymi i nieprofesjonalnymi zacierają się coraz bardziej. Tabela 10 przedstawia aktywność wydawniczą wybranej grupy wydawców nieprofesjonalnych.

Tabela 10. Aktywność wydawnicza w zakresie książek naukowych wybranych instytucji i organizacji w latach 1990-2005

Rok	PAN	Instytuty naukowe	Szkoły wyższe	Towarzystwa ogólne i reg.	Towarzystwa specjalist.
1990	411	703	2773	41	173
1991	378	665	2760	65	155
1992	303	552	2580	38	104
1993	299	389	1895	34	73
1994	224	377	2229	55	75
1995	270	485	1959	48	140
1996	281	550	2780	92	193
1997	235	549	2951	106	186
1998	211	411	2919	79	177
1999	365	611	3993	142	324
2000	357	642	3875	95	298
2001	299	556	3632	120	260
2002	320	590	4169	133	285
2003	311	544	3730	113	228
2004	367	595	4077	137	295
2005	265	465	3931	124	216

Jak widać z przedstawionej tabeli, najwięcej książek naukowych wydają szkoły wyższe, przy czym ich produkcja wydawnicza, po okresie spadkowym w latach 1993-1995, osiąga poziom wyjściowy w 1996 roku i od tego momentu stale wzrasta. Dzieje się tak najprawdopodobniej dlatego, że szkół tych przybywa i wydają one różne typy wydawnictw: prace teoretyczno-badawcze, podręczniki akademickie, ale także do kształcenia i doskonalenia podyplomowego oraz informacyjne. Taka różnorodność wydawnictw nie cechuje innych instytucji.

Na drugim miejscu znajdują się instytuty naukowe (branżowe). W roku wyjściowym wydały one najwięcej, bo 703 pozycje. Rezultat ten nie został już póź-

niej powtórzony. Dobre wyniki przyniosły także lata 1991 (665), 1999 (611) i 2000 (642), najłabszy był rok 1994, kiedy wydano zaledwie 377 tytułów.

Kolejne miejsce zajmuje PAN, ale i tam spadek wydawanych książek w porównaniu do 1990 roku (411) jest bardzo wyraźny. O 200 pozycji mniej i tym samym najgorszy wynik przyniósł rok 1998 (211). Podobnie słabe były lata 1994 (224), 1997 (235) i 2005 (265). W roku 1993 i 2001 wydano taką samą liczbę książek (299). Pozostałe lata, to średnio około 300 pozycji.

Działalność wydawnicza towarzystw specjalistycznych ma dosyć wyraźne dwa okresy – spadkowy do 1996 roku i okres następny powolnego wzrostu i wahań rocznych. Wielkość wyjściowa z 1990 roku (173) została powtórzona w 1998 roku, by po skokowym wzroście w latach 1999 i 2000 (324 i 298) wykazywać co drugi rok kilkunastoprocentowe wzrosty i spadki.

Ostatnie miejsce w rozpatrywanej grupie zajmują towarzystwa ogólne i regionalne. Wydały one w 1990 roku niewiele, bo tylko 41 pozycji. W kolejnych latach wskaźnik ten nieznacznie się wahał i dopiero druga połowa lat dziewięćdziesiątych przyniosła znaczną poprawę. Wydaje się, że aktywność tych organizacji będzie rosła, co jest m.in. wynikiem zwiększającej się aktywności społeczności lokalnych oraz wzrastającej liczby tych towarzystw. Porównując okresy krańcowe trzeba uznać, że nastąpił tu trzykrotny wzrost aktywności wydawniczej, co jest wskaźnikiem znaczącym.

Wydawcami książek naukowych są zarówno wydawcy profesjonalni, jak i tzw. nieprofesjonalni. Przeważa ta druga grupa. Przykładowo, w roku 2004 58,1% książek naukowych oraz 68,6% podręczników akademickich opublikowali tzw. wydawcy nieprofesjonalni, a 41,9% książek naukowych i 31,4% podręczników akademickich wyszło w oficynach profesjonalnych. Wśród tych ostatnich na uwagę zasługują tacy wydawcy, jak: C.H. Beck (Warszawa), Helion (Gliwice), Wydawnictwo Adam Marszałek (Poznań), Zakamycze (Kraków), Universitas (Kraków), Wydawnictwo Naukowe PWN (Warszawa).

Podsumowując, należy uznać, że sytuacja książki naukowej w Polsce po okresie transformacji ustrojowej nie przedstawia się źle. Wprawdzie dynamika tytułów książek naukowych jest niższa niż ogółu książek, jednak jest ona dosyć wysoka – obserwowane wzrosty sięgają w ostatnim pięcioleciu kilkunastu procent. Różnice wskaźników liczby tytułów dla książek ogółem i książek naukowych w poszczególnych latach w zasadzie nie przekraczają 30 punktów na niekorzyść książek naukowych (33,9 w 1998 r.; 31,7 w 2000 r.).

Dobre są wskaźniki dotyczące nakładów książek naukowych – od połowy lat dziewięćdziesiątych są one wyższe o 40-50 punktów od nakładów książek ogółem, a w ostatnim pięcioleciu są stabilne i prawie dwukrotnie wyższe od nakładów książek ogółem, kształtując się na poziomie od 84 do 89% w stosunku do roku 1990.

Pozytywnie należy ocenić przekłady z języków obcych na polski. Wprawdzie dominują przekłady z języka angielskiego, ale widoczna jest też tendencja wzrostowa z innych języków, zwłaszcza niemieckiego.

Zauważalną tendencją jest wysoki wskaźnik udziału książek z zakresu nauk politycznych i ekonomicznych, co zapewne ma związek ze zmianami ustrojowymi w Polsce, oraz zwiększanie się udziału książek z zakresu nauk społecznych (prawo i administracja publiczna, religioznawstwo, historia), przy jednoczesnym zmniejszaniu się udziału książek z zakresu nauk technicznych

i matematyczno-przyrodniczych. Wydaje się, że tendencja ta jest skorelowana z kierunkami kształcenia na poziomie wyższym. Na tym samym lub niewiele zmienionym poziomie pozostają socjologia, wychowanie i szkolnictwo, medycyna, zarządzanie, geografia.

Rynek wydawniczy w Polsce po 1990 roku jest rozproszony. Działa na nim kilka tysięcy podmiotów, które średnio wydają około 5 książek rocznie. W przypadku książki naukowej rynek jest bardziej stabilny, m.in. dzięki organizacjom i instytucjom naukowym, a zwłaszcza szkołom wyższym, które są wydawcami ponad połowy (58,1%) ukazujących się książek naukowych. Pojawiają się też wydawcy profesjonalni specjalizujący się w wydawaniu tego typu książek.

Na podstawie przedstawionych danych liczbowych dla książek naukowych w latach 1991-2005 można uznać, że tendencje rozwojowe obserwowane w pierwszym pięcioleciu nie są wyraźne i raczej bliskie wskaźnikom z roku 1990. Lata 1995-1996 można uznać za początek zmian, które utrzymują się z pewnymi wahaniami przez następną dekadę. Wydaje się, że ogólnie kondycja książki naukowej w Polsce po 1990 roku jest dobra, zarówno jeśli chodzi o liczbę tytułów, jak i nakłady, a także powiązania z piśmiennictwem zagranicznym.

Summary

The article presents trends of development of a science book in Poland in the years 1991-2005. The basis of the analysis was material presented in the „Polish Publishing in Figures” journal. The reference point is the year 1990, as the first after economic transition in Poland. The goal is to present these trends during 15 years of production, in particular referring to number of titles, share of research book in total book production, proportions of editions, interest in foreign research literature (translations), dynamics of development, and quantitative changes in research literature in particular disciplines, as well as activity of selected research institutions and organizations (academies, the Polish Academy of Sciences, research societies, etc.).

II. RECENZJE I OMÓWIENIA

STATYSTYKA WYDAWNICTW W POLSCE

Obserwacja i badanie rynku wydawniczego pozwalają wyciągać zarówno wnioski ogólne dotyczące rozwoju kulturalnego kraju, rozwoju poszczególnych dyscyplin naukowych, jak i wnioski dotyczące zagadnień szczegółowych, takich jak zainteresowania czytelnicze, wzajemne wpływy kulturowe, zwłaszcza w zakresie literatury pięknej, uwidocznione w przekładach z języka polskiego na języki obce i odwrotnie. Statystyka wydawnictw od lat jest przedmiotem zainteresowania poszczególnych krajów oraz instytucji międzynarodowych, w tym przede wszystkim UNESCO, która sprawuje nad nią nadzór merytoryczny i organizacyjny. Zanim jednak doszło do powszechnie dziś obowiązujących ustaleń metodologicznych, usankcjonowanych odpowiednimi normami międzynarodowymi (ISO), każdy kraj, w tym także Polska, podejmował działania zmierzające do zarejestrowania piśmiennictwa swojego narodu. Wiązało się to zazwyczaj z rejestracją bibliograficzną. Historię i organizację polskiej statystyki wydawniczej przedstawia Krystyna Bańkowska-Bober w pracy *Statystyka wydawnictw w Polsce*, która ukazała się w serii „Prace Instytutu Bibliograficznego” w Bibliotece Narodowej¹. Publikacja składa się z jedenastu rozdziałów dzielących materiał według kryterium chronologicznego oraz z załączników, którymi są tabele przejęte z „Ruchu Wydawniczego w Liczbach”, zawierające zestawienia retrospektywne wybranych danych statystycznych z lat 1944-2004.

Rozdział pierwszy, „Statystyka wydawnictw przed pierwszą wojną światową”, rozpoczyna autorka od przypomnienia postaci Adolfa Queteleta – belgijskiego matematyka i statystyka – twórcy teoretycznych założeń stanowiących podwaliny statystyki wydawnictw (1835). W Polsce pionierem w tej dziedzinie jest Karol Estreicher, który podkreślał znaczenie gromadzenia informacji statystycznych dotyczących piśmiennictwa. Druga połowa XIX wieku przynosi wprawdzie w Polsce i w Europie coraz częstsze próby tworzenia zestawień statystycznych, ale ciągle brak im jednolitej podstawy metodologicznej, umożliwiającej porównywanie danych. Nie bez znaczenia jest więc powstanie w 1895 roku Międzynarodowego Instytutu Bibliograficznego w Brukseli, który m.in. postawił sobie za cel organizację statystyki piśmiennictwa. Instytut stanowił wzór dla działalności narodowych central bibliograficznych, w tym powołanego także w Warszawie w 1907 roku, przy Bibliotece Publicznej, Instytutu Bibliograficznego. Efekty podjętych prac były wymierne, przede wszystkim należy wymienić pierwsze naukowe opracowanie autorstwa Mieczysława Rulikow-

¹Krystyna Bańkowska-Bober: *Statystyka wydawnictw w Polsce : historia, metodyka i organizacja*. Warszawa : BN 2006. 157 s. (Prace Instytutu Bibliograficznego; 43)

skiego pt. *Produkcja wydawnicza polska w latach 1909-1911* (1913). Autorka prezentowanej publikacji dokładnie analizuje tę pracę, podkreślając, że choć niezwykle ważne, opracowanie Rulikowskiego nie przynosiło żadnych informacji metodycznych dotyczących zasad zbierania i opracowywania materiałów statystycznych.

Rozdział drugi, „Statystyka wydawnictw w okresie międzywojennym”, przedstawia sytuację na terenie Polski po odzyskaniu niepodległości, kiedy to rozpoczął działalność Główny Urząd Statystyczny. Jego publikacje („Rocznik Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej”) oparte były na egzemplarzu obowiązkowym dostarczonym na mocy Ustawy prasowej z dnia 7 II 1919 r. do Wydziału Prasowego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Przygotowanie nowoczesnych zasad gromadzenia danych statystycznych zawdzięczamy Janowi Muszkowskiemu, który w opracowaniu z 1927 roku *Sprawa książki w nowej ustawie prasowej* postulował, aby rejestracja bibliograficzna i statystyka druków opracowywane były przez jeden podmiot, na przykład, Instytut Bibliograficzny. Realizacja tego pomysłu nastąpiła już w roku następnym (24 II 1928 r.), gdy przy Bibliotece Narodowej powstał Instytut Bibliograficzny, jako centrum prac bibliograficznych. Od tego momentu, w oparciu o egzemplarz obowiązkowy, Instytut rozpoczął opracowywanie oraz wydawanie bieżącej bibliografii narodowej – „Urzędowego Wykazu Druków wydawanych w Rzeczypospolitej Polskiej”. Zaczęto również opracowywać statystykę kwartalną; wydano też „Statystykę druków 1928-1930” (1932), która zawierała już szczegółowe zasady opracowania danych statystycznych. Pierwsze omówienie tych zasad zaprezentowała Jadwiga Bornsteinowa w artykule *Czasopisma w Polsce 1925-1927* („Kwartalnik Statystyczny GUS”, 1928). Krystyna Bańkowska-Bober przedstawiła szczegółowo wszystkie te wydawnictwa. Podkreśliła także, że Instytut Bibliograficzny Biblioteki Narodowej od początku działalności współpracował z Głównym Urzędem Statystycznym w zakresie wypracowania metodologii statystyki. W okresie międzywojennym ważną rolę w tej kwestii odegrały poglądy, wspomnianych już, Jana Muszkowskiego i Mieczysława Rulikowskiego. Przez cały omawiany okres materiałem do statystyki wydawnictw periodycznych i nieperiodycznych (zwartych) był egzemplarz obowiązkowy, nad którego analizą autorka opracowania zatrzymuje się nieco dłużej.

Kolejny rozdział to „Statystyka wydawnictw w latach 1945-1954”. Po zakończeniu wojny współpraca między Biblioteką Narodową a Głównym Urzędem Statystycznym została ponownie podjęta, z tym, że przy tym ostatnim powstał Wydział Statystyki Oświaty, Nauki i Kultury, a w jego ramach Referat Statystyki Druków. Jemu to Biblioteka Narodowa miała przekazywać, tak jak dotychczas na podstawie egzemplarza obowiązkowego, informacje o typie i treści wydawnictw. Podział na druki zwarte i ciągłe opierał się na przepisach katalogowania z 1934 roku, ale w podziałach dalszych wprowadzono pewne zmiany. Po raz pierwszy w 1948 roku podjęto próbę obliczenia nakładów. W początkach lat pięćdziesiątych statystyka wydawnicza, ze względów politycznych, została utajniona. W 1950 roku danych dotyczących wydawnictw zwartych już nie opracowano, podobnie jak nie opublikowano materiałów za lata 1951-1954. Dla statystyki tego okresu niezwykle ważna była praca Marii Czarnowskiej *Produkcja wydawnicza w latach 1944-1953 w liczbach* (1954), w której autorka zebrała w jednym miejscu informacje dotyczące wydawnictw zwartych. Pomijała niestety czasopisma.

Rokiem przełomowym był 1955, gdy w Instytucie Bibliograficznym, na mocy porozumienia między Biblioteką Narodową i Głównym Urzędem Statystycznym, zorganizowano Pracownię Statystyki Wydawnictw, której organizatorką i wieloletnią kierowniczką była dr Maria Czarnowska. Najważniejszym zadaniem Pracowni było prowadzenie bieżącej statystyki wydawnictw, ale także analizy polskiego rynku wydawniczego, podejmowanie prac badawczych i porównawczych. Przygotowane dane statystyczne miały być traktowane przez GUS jako urzędowe i jako takie publikowane. Aby wyjść jednak poza ścisłe ramy opracowań statystycznych, Władysław Bieńkowski, ówczesny dyrektor Biblioteki Narodowej, podjął decyzję o wydawaniu specjalnego rocznika pod nazwą „Ruch Wydawniczy w Liczbach”, którego pięćdziesiąty, jubileuszowy numer, ukazał się w 2005 roku. Publikacja dociera do czytelników w październiku i zawiera dane za rok poprzedni.

„Ruch Wydawniczy w Liczbach” jest przedmiotem szczegółowej charakterystyki w omawianej publikacji. Autorka omawia zmiany w jego kształcie, wynikające z poszerzania obrazu statystycznego rynku wydawniczego w Polsce, a także zmiany wynikające z dostosowywania się do zaleceń metodologicznych statystyki światowej. Autorka bardzo szczegółowo omawia grupę druków zwartych, wyjaśniając jej zakres i charakteryzując kolejno wyodrębnione typy wydawnictw, stosowaną typologię dokumentów, wielkość produkcji wydawniczej.

W „Statystyce wydawnictw ciągłych po 1955 roku” autorka przypomina, że w odróżnieniu od druków zwartych, w wydawnictwach periodycznych należało wyodrębnić periodyki spośród innych typów wydawnictw, ustalić zasięg formalny oraz jednostkę statystyczną. Wszystkie te kwestie znalazły tu wyjaśnienie.

„Ruch Wydawniczy w Liczbach” znalazł w opracowaniu osobne miejsce. Jest to zrozumiałe, ponieważ od przeszło pięćdziesięciu lat stanowi on w Polsce oficjalną statystykę państwową. Ten obszerny materiał został podzielony na informacje dotyczące „Tablic wydawnictw nieperiodycznych (zwartych)” i „Tablic wydawnictw periodycznych (ciągłych)”. Przypomnijmy, że od 1962 roku sposób ich opracowania dostosowany jest do wymogów UNESCO i zaleceń norm ISO (ostatnia z 1991 r. ISO 9707).

„Unormowaniom międzynarodowym”, z którymi zgodna jest organizacja i opracowanie polskiej statystyki wydawniczej, poświęcona jest kolejna część książki. Nie zabrakło także informacji o uwarunkowaniach prawnych w zakresie egzemplarza obowiązkowego, od 1945 r. do ostatniej Ustawy z 1996 r. („Egzemplarz obowiązkowy jako podstawa statystyki wydawnictw”).

Całość zamyka rozdział „Maria Cecylia Czarnowska – nestorka polskiej statystyki”, którego umieszczenie jest dodatkowym atutem tej książki. Dr Maria Czarnowska była bowiem postacią związaną bardzo ściśle ze statystyką wydawnictw – jej teorią, organizacją i pracą praktyczną, którymi zajmowała się całe życie zawodowe. Była czynna nie tylko w kraju, ale także na polu międzynarodowej normalizacji statystyki wydawnictw.

Publikacja zawiera „Załączniki”, 10 tablic będących retrospektywnym zestawieniem danych z lat 1944-2004. Tablica 1. „Wydawnictwa” nieperiodyczne i periodyczne, prezentowane z punktu widzenia tytułów i nakładów, pozwalają na analizę danych dotyczących ruchu wydawniczego w Polsce od roku 1944. „Książki według typów” (tab. 2) ukazują z punktu widzenia tytułów i nakładów, w pięcioletnich odcinkach czasowych, rozwój podstawowych typów książek: książek naukowych, podręczników szkół wyższych, książek zawodowych, podręczników szkolnych, książek popularnych i literatury pięk-

nej. Tabela 3. „Książki według treści” (tytuły i egzemplarze w tysiącach), w podziale na 23 działy UKD, dają pośrednio obraz nauki w Polsce, ukazując tendencje rozwojowe w poszczególnych dyscyplinach. „Tłumaczenia” (tab. 4, tytuły i nakłady) pokazują, jak na przestrzeni sześćdziesięciu lat kształtowało się w Polsce zainteresowanie literaturą światową. „Tytuły i nakłady dzieł niektórych pisarzy polskich” (tab. 5) oraz „Tytuły i nakłady niektórych pisarzy zagranicznych” (tab.6) świadczą o stopniu popularności poszczególnych pisarzy. „Dzieła polskiej literatury pięknej najczęściej wydawane” (tab.7) i „Dzieła obcej literatury pięknej najczęściej wydawane” (tab.8) przynoszą niezwykle interesujący materiał mówiący o zainteresowaniach czytelnich na przestrzeni wielu lat. „Gazety i czasopisma według częstotliwości” (tab. 9, tytuły i nakłady) ukazują materiał porównawczy od roku 1950 do 2004 w okresach pięcioletnich, a dane zawarte w tab. 10 „Czasopisma według treści” są potwierdzeniem rozwoju poszczególnych dziedzin wiedzy.

Krystyna Bańkowska-Bober przedstawiła historię i organizację polskiej statystyki produkcji wydawniczej wydawnictw zwartych i ciągłych. Omówiła ewolucję zasad metodologicznych dotyczących gromadzenia, opracowania oraz porównywania informacji statystycznych. Sporo miejsca poświęciła uwarunkowaniom prawnym egzemplarza obowiązkowego, będącego podstawą polskiej bieżącej bibliografii narodowej i zarazem statystyki wydawniczej. Przedstawione opracowanie jest pierwszym, po ponad czterdziestu latach, całościowym opracowaniem tego zagadnienia. Zamieszczone tablice retrospektywne dają obraz całej powojennej produkcji wydawniczej. Przejrzysty układ i interesująca treść to niewątpliwe zalety tej publikacji, po którą sięgną z pewnością nie tylko specjaliści. Poza wartościami merytorycznymi warto wymienić jeszcze jedną: skłania do chwili zadumy nad ciągłością naszej kultury i dziejami wydawniczymi, które, jak pisał Karol Estreicher, stanowią „miarę żywotności narodu” ².

Małgorzata Korczyńska-Derkacz
Instytut Informacji Naukowej
i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytetu Wrocławskiego

² K. Estreicher, *Bibliografia polska*, T. 5 Kraków 1872-1885, s. IV.

III. KRONIKA

VIII WARSZTATY W BIBLIOTECĘ NARODOWEJ – JEDNA Z FORM DZIAŁALNOŚCI KOMISJI OPRACOWANIA RZECZOWEGO PRZY ZG SBP

Wśród wielu form działalności Komisji Opracowania Rzeczowego ogólnopolskie warsztaty poświęcone opracowaniu rzeczowemu organizowane cyklicznie w Bibliotece Narodowej cieszą się największym zainteresowaniem środowiska bibliotekarskiego i dużą frekwencją. Ostatnie VIII warsztaty odbyły się w dniach 31 maja – 2 czerwca 2006 r. na temat: **Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej – nowe słownictwo, najnowsze ustalenia metodyczne, stosowanie w katalogach bibliotek. Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta w bazach bibliograficznych i katalogowych**. Warsztaty zorganizowała Komisja Opracowania Rzeczowego przy ZG SBP we współpracy z Biblioteką Narodową i Instytutem Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW. Wzięło w nich udział 170 osób reprezentujących w większości biblioteki publiczne i biblioteki szkół wyższych. Program warsztatów znajduje się na stronie [www](http://www.wimbplodz.pl/korz/2006/program_2006.pdf)¹. Zgromadzonych uczestników warsztatów powitała przewodnicząca Komisji Opracowania Rzeczowego Aldona Borowska. Inauguracji warsztatów, wygłaszając kilka słów wprowadzenia, dokonała przewodnicząca Prezydium ZG SBP Elżbieta Stefańczyk.

W swoim wystąpieniu Elżbieta Stefańczyk jako jedno z zadań SBP wyróżniła kształtowanie i upowszechnianie nowoczesnej myśli bibliotekarskiej, a także promowanie fachowej wiedzy. Zapowiedziała zorganizowanie w przyszłym roku konferencji na temat opracowania rzeczowego. Poinformowała o przygotowaniach do seminarium warsztatowego adresowanego do młodych bibliotekarzy (do 35 lat) z myślą o uaktywnieniu tej grupy w środowisku pracy i działalności SBP (seminarium odbędzie się w Zielonej Górze w dniach 5-6 października 2006 r.²) Wspomniała również o niedawnym utworzeniu w strukturze organizacyjnej SBP nowej Komisji Zarządzania i Marketingu (21 września 2005 r. odbyło się w Katowicach na Uniwersytecie Śląskim spotkanie założycielskie Komisji Zarządzania i Marketingu przy ZG SBP)³, której zadaniem jest podnoszenie jakości zarządzania w bibliotekach i kształcenie w zakresie zarządzania. Formami działalności Komisji będą konferencje naukowe, warsztaty i szkolenia, które umożliwią m. in. dyrektorom i kierownikom bibliotek zdobywanie wiedzy menadżerskiej. SBP zaangażowane jest w prace związane

¹ <http://mak.wimbplodz.pl/korz/2006/program_2006.pdf>

² 5-6 października 2006 r. w Zielonej Górze odbyło się seminarium warsztatowe pn. „Zrób karierę w bibliotece” (przyp. red.)

³ Uchwała nr 7/2005 ZG SBP z dn. 15.12.2005 r.

z przygotowaniem się do obchodów 90-lecia Stowarzyszenia, powołanego jako Związek Bibliotekarzy Polskich w 1917 r. przez Komisję Historii Książnic i Wiedzy Bibliotecznej i 80-lecia Przeglądu Bibliotecznego.

Pierwszy dzień warsztatów poprowadziła Wanda Klenczon z Biblioteki Narodowej, autorka komunikatu: *Jhp BN w NUKAT* otwierającego warsztaty.

Komunikat przyjęto z dużym zainteresowaniem, mając na uwadze, że jest to jeden z nielicznych materiałów na ten temat.

Zadaniem katalogu centralnego NUKAT powstałego w 2002 r. jest:

- „dostarczanie informacji o dokumentach i miejscu ich przechowywania,
- udostępnianie do kopiowania katalogom lokalnym gotowych rekordów kartoteki haseł wzorcowych i rekordów bibliograficznych,
- usprawnienie i przyspieszenie katalogowania poprzez eliminowanie przypadków dublowania wykonywanej pracy”⁴.

Wyeliminowanie przypadków dublowania wykonywanej pracy ma szczególne znaczenie w przypadku opracowania rzeczowego, które wciąż pochłania dużą ilość całkowitego czasu przeznaczanego na opracowanie katalogowanej pozycji. Do rozwiązywania problemów opracowania rzeczowego NUKAT powołano Podzespół ds. Opracowania Rzeczowego utworzony w celu wypracowania zasad stosowania języków informacyjno-wyszukiwawczych w katalogu centralnym⁵.

Doświadczenia Biblioteki Narodowej są cenne w ustalaniu przyszłej strategii opracowania rzeczowego w katalogu centralnym. Kartoteka haseł wzorcowych przedmiotowych BN, jak również tworzone z nich hasła przedmiotowe rozwinięte zostały w połowie 2005 r. i załadowane do NUKAT. Miesięcznie wprowadza się do kartoteki haseł wzorcowych ok. 750 haseł przedmiotowych słownikowych i 3650 haseł przedmiotowych rozwiniętych. W dniu 30.04.2006 r. było to 81 659 haseł przedmiotowych i 391 658 haseł przedmiotowych rozwiniętych⁶.

Stosowane w NUKAT języki informacyjno-wyszukiwawcze są dostępne przez wspólny indeks [Przedmiot], którego stronę zamieszczono poniżej.

Szukaleś Przedmiot: zapalenie wielonerwowe

	Liczba opisów	Hasło (kliknij, żeby zobaczyć opisy dokumentów)
rekord khw		Zapalenie wielonerwowe. KABA
rekord khw		Zapalenie wielostawowe MeSH
rekord khw	0	Zapalenie wielostawowe. KABA
rekord khw	0	Zapalenie wielostawowe — pacjenci. KABA
rekord khw	0	Zapalenie wiosenne spojówek JHPBN
rekord khw		Zapalenie wirusowe wątroby. KABA
rekord khw	0	Zapalenie wirusowe wątroby JHPBN
rekord khw		Zapalenie wirusowe wątroby B przewlekłe MeSH
rekord khw		Zapalenie wirusowe wątroby — badanie JHPBN
rekord khw		Zapalenie wirusowe wątroby — diagnostyka JHPBN

⁴ <<http://www.nukat.edu.pl>>

⁵ Andrzej Padziński: *Opracowanie rzeczowe w NUKAT. Stan prac i zarys problematyki*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2000, nr 1(75), s.3-12.

⁶ Wanda Klenczon: *Jhp BN w NUKAT*. Komunikat wygłoszony 31.05.2006 na VIII warsztatach: *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej – nowe słownictwo, najnowsze ustalenia metodyczne, stosowanie w katalogach bibliotek. Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna w bazach bibliograficznych i katalogowych*.

We wspólnym indeksie przedmiotowym katalogu centralnego znajdują się hasła przedmiotowe proste (tematy) i hasła przedmiotowe rozwinięte (tematy z okreśnikami) dla trzech współistniejących w NUKAT języków hasel przedmiotowych: jhp KABA, jhp BN i jhp z zakresu medycyny i nauk pokrewnych – Mesh.

Szeregowanie alfabetyczne nie uwzględnia polskich znaków. Hasła wzorcowe jhp BN dostępne są w osobnym indeksie tylko dla bibliotek współpracujących z NUKAT, które mają zainstalowanego klienta systemu VIRTUA [indeks: Temat – lokalny 2].

Przystąpienie BN do współpracy z NUKAT zaowocowało podziałem zadań pomiędzy Centrum NUKAT a Instytutem Bibliograficznym BN „pierwszym rezultatem wspólnych działań tych jednostek będą nieco zmienione zasady katalogowania książek, wypracowane na podstawie zmian w przepisach międzynarodowych, od dawna prowadzonych dyskusji i ustaleń w grupie bibliotek akademickich, analizy powtarzających się błędów w katalogowaniu oraz propozycji i oczekiwań Biblioteki Narodowej”⁷.

Wśród niespełnionych oczekiwań autorka komunikatu wymieniła brak możliwości zachowania alfabetycznej kolejności hasel dopisywanych w polach 4XX i 5XX, są one bowiem przez system VIRTUA zapisywane według chronologii wprowadzania, czyli na końcu danej grupy pól. Przy przejściu rekordów do bazy BN ręcznie zmienia się kolejność na alfabetyczną. Kolejnym mankamentem, zdaniem autorki, jest też brak możliwości dokonywania w systemie VIRTUA globalnych modyfikacji rekordów wzorcowych, co znacznie opóźnia planowane zmiany w jhp BN. Przy założeniu, że lepiej usuwać błędy w słownictwie, które już są, niż przyczyniać się do tworzenia następnych, realizacja modyfikacji wydłużyła się do kilku miesięcy. Odpowiedzialność za poprawność merytoryczną i formalną swoich hasel ponosi Biblioteka Narodowa. Walidacji rekordów hasel wzorcowych dokonują wyznaczeni pracownicy BN. Kartoteka wzorcowych hasel przedmiotowych Biblioteki Narodowej nie zawiera hasel przedmiotowych rozwiniętych. Znajdują się one tylko w bazie NUKAT, możliwość korzystania z zasobu hasel przedmiotowych podkreślono jako jedną z zalet współpracy z katalogiem centralnym.

Wśród bibliotek posługujących się jhp BN i współpracujących z katalogiem centralnym znajdują się Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego i Biblioteka Szkoły Głównej Handlowej (obie pracują w systemie ALEPH).

W pierwszym dniu warsztatów oprócz powyżej omówionego komunikatu wygłoszono jeszcze dwa referaty:

1. Wanda Klenczon (BN), Anna Stolarczyk (BN): *Język hasel przedmiotowych BN – nowe słownictwo, najnowsze ustalenia metodyczne 2005/2006*
2. Aldona Borowska (BN): *Nowe hasła i okreśniki z dziedziny edukacji w jhp BN.*

Tematem przewodnim wygłoszonych referatów było omówienie najnowszego słownictwa jhp BN oraz zapoznanie uczestników spotkania z nowymi ustaleniami metodycznymi dotyczącymi stosowania języka.

⁷ Maria Burchard: *Narodowy Uniwersalny Katalog Centralny NUKAT a przemiany w bibliotekach. W: Biblioteki naukowe w kulturze i cywilizacji. Działania i codzienność T.1 Materiały Konferencyjne* Poznań 15-17.06.2005 pod red. Haliny Ganińskiej. Biblioteka Główna Politechniki Poznańskiej, Poznań 2005.

Autorki pierwszego referatu zapowiedziały kolejne wydanie drukowane poprawionej i rozszerzonej wersji *Słownika języka haseł przedmiotowych BN*⁸. Nad ustaleniami metodycznymi i rozwiązywaniem trudniejszych kwestii czuwa Zespół ds. rozwoju jhp BN. Użytkownicy języka mogą zapoznać się z najnowszymi ustaleniami metodycznymi w opracowywanym od 2003 r. dwumiesięczniku: *Biuletyn JHP*⁹. Nowo wprowadzone hasła publikowane były również w formie wkładki do *Przewodnika Bibliograficznego (Wykaz nowych artykułów przedmiotowych i zmian w słowniku języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej)*. [Warszawa] BN 1998-2002). Pliki z nowymi hasłami są co miesiąc zamieszczane na stronie internetowej BN link Dla bibliotekarzy. Ta wszechstronna informacja o języku służy jego popularyzacji i upowszechnianiu, a także stwarza możliwość samokształcenia w zakresie prawidłowego stosowania języka.

Od ostatnich VII warsztatów¹⁰ do słownictwa jhp BN wprowadzono dwa-ście nowych określników oraz grupę określników typu – słownik [przymiotnik/i od nazwy języka]. W referacie autorki przedstawiły również wybrane tematy wprowadzone w latach 2005-2006. Wprowadzenie nowych jednostek leksykalnych, jak stwierdziły autorki, odbywa się bardzo rozważnie. Na modyfikację czekają hasła wcześniej zatwierdzone. Wspólnie zastanawiano się nad sensem wprowadzania zmian, jeśli nie można wykonać zaplanowanych melioracji. Jedną z cech języków haseł przedmiotowych (i nie tylko tych języków) jest to, że są to systemy otwarte, które należy stale uzupełniać. Rozbudowę zasobu haseł przedmiotowych wymuszają zmieniające się warunki geopolityczne, społeczne i gospodarcze, a także zmiany spowodowane nowo powstającymi terminami w aktualnie rozwijających się dziedzinach. Słownictwo jhp BN (podobne tendencje można zauważyć w rozbudowie jhp KABA) powiększyło się, jak podały autorki referatu, o hasła szczegółowe z dziedziny biologii, informatyki, a także o hasła z przymiotnikiem etnicznym. Jedną z tendencji dominujących w słownictwie języków haseł przedmiotowych jest rozszerzenie stosowania określników, często wynikające z doświadczeń zgromadzonych przy bieżącym opracowywaniu dokumentów. Kolejną tendencją w tworzeniu słownictwa jest wyraźne akceptowanie całych wyrażen zbliżonych lub wręcz przejętych z języka naturalnego, np:

- uznawalność wykształcenia i kwalifikacji zawodowych,
- stosunek pracy na podstawie mianowania,
- przestępstwa i wykroczenia przeciwko środowisku.

W referacie autorki zwróciły uwagę między innymi na wybrane zagadnienia stosowania określnika – biografie. Charakterystyka wyszukiwawcza dokumentu poświęconego materiałom biograficznym dotyczącym twórców jako hasło uzupełniające zawierała nazwę dziedziny, którą zajmuje się dana osoba, z określnikiem – historia i właściwym określnikiem chronologicznym. Spowo-

⁸ Ostatnie V wydanie *Słownika języka haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej* T. 1-3 w opracowaniu Joanny Kędzierskiej, Wandy Klenczon i Anny Stolarczyk obejmuje stan na dzień 31.12.2004.

⁹ *Biuletyn Jhp* dostępny na stronie <<http://www.bn.org.pl/index.php?id=6&jhp=3>> oraz jako wkładka do *Przewodnika Bibliograficznego*. *Biuletyn JHP BN*: wkładka do *Przewodnika Bibliograficznego*. Warszawa: BN 2003.

¹⁰ VII Ogólnopolskie Warsztaty: *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej – nowe słownictwo, najnowsze ustalenia metodyczne, stosowanie w katalogach bibliotek: Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta w bazach bibliograficznych i katalogowych*. Biblioteka Narodowa, 14-16.06.2005.

dowało to ogromne trudności w przeszukiwaniu około kilkuset pozycji w celu znalezienia materiałów o charakterze bardziej ogólnym, ponieważ większość tych pozycji dotyczyła poszczególnych twórców. Autorzy słownictwa zdecydowali o odstąpieniu od dotychczas stosowanej zasady, przyjmując, aby dokumenty o charakterze materiałów biograficznych otrzymywały jako drugie hasło nazwę odpowiedniej dziedziny z określnikiem – biografie, np.:

Bacciarelli, Marcello (1731-1818) – nobilitacja – źródła

Malarstwo polskie – biografie – 18-19 w. – źródła

Nobilitacja – Polska – 18 w. – źródła

Dla pozycji: Nobilitacja Marcellego Bacciarelliego wystawiona w Warszawie, 29 października 1771 roku [oprac. Jerzy Michta]. – Kielce, 1996

Dla słowników biograficznych należy zastosować określnik – słownik po określniku – biografie.

Aldona Borowska, autorka drugiego z przedstawionych w pierwszym dniu referatów, poświęconego nowym hasłom i określnikom z dziedziny edukacji, przedstawiła różne aspekty rozszerzenia współpracy z bibliotekami pedagogicznymi stosującymi jhp BN. Zasób leksykalny jhp BN nie w pełni pokrywa potrzeby w opracowaniu przedmiotowym bibliotek pedagogicznych. Biblioteki pedagogiczne używające jhp BN starają się o poszerzenie słownictwa z dziedziny pedagogiki, wysyłając do twórców jhp BN propozycje nowych hasel (w ostatnim czasie 2500 tys.). Po przeanalizowaniu, ile dokumentów na dany temat znajduje się w bazie, autorzy słownictwa podejmują decyzję o włączeniu nowego hasła do leksyki. Hasel z dziedziny pedagogiki przybywa bardzo dynamicznie. Proponuje się też wiele hasel do konsultacji, w których pracownicy bibliotek pedagogicznych biorą aktywnie udział. Problem rozszerzenia słownictwa jhp BN o szczegółową terminologię dziedzinową nie jest problemem nowym. Oprócz bibliotek pedagogicznych, które wystąpiły z projektem poszerzenia słownictwa jhp BN¹¹, podobne rozwiązania przyjęły biblioteki wojskowe, opracowując słownik języka hasel przedmiotowych piśmiennictwa wojskowego¹². Hasła przedmiotowe zostały opracowane zgodnie z budową artykułu przedmiotowego i według gramatyki słownika języka hasel przedmiotowych BN. Słownik jhp piśmiennictwa wojskowego rozbudowuje i uzupełnia zasoby leksykalne słownika hasel przedmiotowych BN o problematykę militarną i paramilitarną, której brak odczuwają biblioteki wojskowe. Zawiera około 5 tys. hasel i jest jedyną tego typu publikacją w resorcie obrony narodowej. Może warto zastanowić się nad tym, czy jest to rozwiązanie odpowiadające również innym typom bibliotek (ekonomiczne, rolnicze).

W związku z opracowywaniem przedmiotowym w BN coraz szerszej grupy dokumentów: druki zwarte, czasopisma, artykuły z czasopism, druki muzyczne, część dokumentów życia społecznego, ostatnio dokumenty elektroniczne, uzupełniane jest słownictwo języka, niestety, wobec potrzeb korzystających z jhp BN, niewystarczająco.

Drugi dzień warsztatów prowadziła dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek (Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW). Jadwiga Woźniak-Kasperek, zwracając uwagę na planowaną przez Komisję Opracowania

¹¹ Renata Kruszyna: *Projekt poszerzenia „Słownika jhp BN” przez biblioteki pedagogiczne (relacje z pierwszego spotkania międzybibliotecznego zespołu problemowo-zadaniowego)*. „Bibliotekarz” 2004, nr 4, s. 21-22.

¹² *Słownik języka hasel przedmiotowych piśmiennictwa wojskowego*. Biblioteka Główna Akademii Obrony Narodowej; Centralna Biblioteka Wojskowa Warszawa 2001, 373 s.

Rzeczowego przy SBP konferencję, zasugerowała wcześniejsze przeprowadzenie badań satysfakcji użytkowników jhp i katalogów, ze szczególnym zwróceniem uwagi na wyszukiwanie rzeczowe z wykorzystaniem słowników jhp i klasyfikacji. Pytanie „Czy coraz bardziej popularne wyszukiwanie przez słowa kluczowe zagraża językom informacyjnym, w tym językom hasel przedmiotowych?” być może znajdzie odpowiedź na planowanej konferencji.

Referaty w drugim dniu poświęcono szczegółowym rozwiązaniom metodycznym jhp BN stosowanym w *Przewodniku Bibliograficznym* – Jolanta Hys (BN): *Reguły pragmatyczne jhp BN czy błędy w tworzeniu charakterystyk wyszukiwawczych wg jhp BN w Przewodniku Bibliograficznym*, w opracowaniu rzeczowym artykułów z czasopism i bibliografii regionalnej; Joanna Rowińska (BN): *Wykorzystanie jhp BN w opracowaniu rzeczowym artykułów z gazet i tygodników*; Elżbieta Stoń (Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Kielcach): *Słownik jhp BN przy tematowaniu artykułów do wspólnej bazy prasy i do bibliografii regionalnej Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej w Kielcach oraz jako pomoc przy tworzeniu słowników słów kluczowych*. Kolejnymi referatami poświęconymi tematowi opracowania rzeczowego artykułów z czasopism i wykorzystania jhp BN w bibliografii regionalnej, były:

- Helena Skrzeczkowska (Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy): *Wykorzystanie jhp BN w Bibliografii Województwa Mazowieckiego*,
- Danuta Sebastian (wygłoszony przez Magdalenę Pilińską Dolnośląska Biblioteka Pedagogiczna we Wrocławiu): *Baza zawartości czasopism – Edukacja – elementem dolnośląskiego systemu informacji pedagogicznej*.

Tylko częściowo jhp BN był tematem referatu wygłoszonego przez Marię Bereśniewicz (Książnica Pomorska) na temat: *Jhp BN a jhp KABA – wybrane kwestie porównawcze*. Referentka skupiła się na porównaniu jednostek leksykalnych obu języków i budowanych z nich charakterystyk wyszukiwawczych dla tych samych dokumentów. Podkreśliła podobieństwo form leksykalnych, ale również zupełnie różne struktury relacji semantycznych. Cechą wspólną dla obu języków jest upodabnianie się języków sztucznych do języka naturalnego¹³. Autorka podkreśliła obecną ostatnio w języku KABA tendencję w kierunku od kompatybilności ku większej autonomiczności, trwa ona jednak zbyt krótko aby poddawała się jakiegokolwiek ocenie.

Przedstawiono również referat Aliny Grochowskiej (Biblioteka Publiczna m. st. Warszawy) na temat: *Wpływ zmian w jhp BN na dezaktualizację poradników dla bibliotekarzy*. Autorka zwróciła się z apelem do osób tworzących jhp BN o jak najszybsze opracowanie podręcznika obejmującego podstawy katalogowania w jhp BN. Dotychczasowe poradniki zdaniem autorki omawiają wiele kwestii zbyt ogólnikowo, a wobec ciągłych zmian w stosowaniu słownictwa szybko się dezaktualizują. W swoim referacie Alina Grochowska na przykładzie schematu wykładu metodycznego pokazała ogromne rozproszenie materiałów metodycznych, co znacznie utrudnia efektywne szkolenie przyszłych adeptów sztuki opracowania przedmiotowego zbiorów.

Trzeci dzień warsztatów otworzyła i prowadziła Teresa Turowska z Biblioteki Narodowej. Tematem wiodącym była Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna w bazach bibliograficznych i katalogowych. Wśród klasyfikacji biblioteczno-bibliograficznych Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiętna jest niewątpliwie najczę-

¹³ Obszerny materiał porównujący oba języki znajduje się w pracy Jadwigi Sadowskiej: *Język hasel przedmiotowych Biblioteki Narodowej: studium analityczno-porównawcze*. Warszawa BN, 2003, 244 s.

ściej stosowaną klasyfikacją. Tablice UKD opublikowane są w 23 językach. W Polsce wykorzystują UKD biblioteki publiczne, szkolne i wiele bibliotek specjalistycznych. Stosowana jest również do porządkowania zrzębu głównego bibliografii narodowych m. in. od 1986 r. stosuje ją polska bieżąca bibliografia narodowa – *Przewodnik Bibliograficzny*.

Teresa Turowska poinformowała o mającym się wkrótce ukazać nowym wydaniu tablic UKD. Wspomniała o potrzebie zorganizowania spotkania ogólnego, informującego o zasadniczych zmianach wprowadzonych do nowych tablic oraz wystąpiła z propozycją zorganizowania odrębnych spotkań roboczych, poświęconych szczegółowym zagadnieniom metodycznym. Obie propozycje spotkały się z ogromną aprobatą zebranych. Proponowano spotkanie Klubu użytkowników UKD, działającego od 2000 r. w ramach Komisji Opracowania Rzeczowego Zbiorów, lub inne formy spotkań warsztatowych.

Problemom stosowania UKD w *Przewodniku Bibliograficznym* odrębne wystąpienie poświęciła Jolanta Hys (BN): *Reguły pragmatyczne UKD czy błędy w tworzeniu charakterystyk wyszukiwawczych wg UKD w Przewodniku Bibliograficznym*. Jolanta Hys podkreśliła ciężar odpowiedzialności, jaki spoczywa na autorach rozwiązań w zakresie UKD przyjętych w *Przewodniku Bibliograficznym*. Według sugestii uczestników warsztatów wskazana byłaby możliwość traktowania ich jako wzorca do zastosowania przez inne biblioteki. Charakterystyki wyszukiwawcze tworzone w UKD w *Przewodniku Bibliograficznym* wciąż stanowią punkt odniesienia dla różnych bibliotek. Istotną pomocą dla użytkowników byłaby możliwość uzupełnienia każdego nowego wyrażenia złożonego UKD notą stosowania. Autorka podkreśliła, że wiedza dotycząca reguł pragmatycznych UKD jest bardzo różna, ponieważ „nie zawsze istnieje pełna jednomyślność i jednakowa świadomość stosowania wybranych reguł pragmatycznych”, a indeksatorzy często stosują metodę analogii.

Na temat bieżących problemów związanych ze stosowaniem UKD w swoich bibliotekach referaty wygłosiły również Elżbieta Mickiewicz (Biblioteka Politechniki Białostockiej), Ewa Swęd (Biblioteka Pedagogiczna w Radomiu), Hanna Krasuska-Terka (Biblioteka Pedagogiczna w Siedlcach).

Ostatnią pozycją VIII warsztatów w BN było omówienie przez Aldonę Borowską, przewodniczącą Komisji Opracowania Rzeczowego Zbiorów, planu pracy Komisji na lata 2006-2009.

Formami pracy Komisji będą konferencje, warsztaty, seminaria, spotkania grup roboczych, w czasie których omawiane będą następujące problemy:

- Dotychczasowy stan badań i kierunki rozwoju języków informacyjno-wyszukiwawczych (języki haseł przedmiotowych i języki deskryptorowe). Potrzeby w zakresie ich tworzenia i stosowania;
- Opracowanie rzeczowe w bibliotekach cyfrowych;
- Doświadczenia ze współpracy BN i NUKAT;
- Kierunki rozwoju jhp KABA;
- Kierunki rozwoju jhp BN – możliwości tworzenia mutacji słownika dla uzupełnienia jednej dziedziny wiedzy;
- Współpraca bibliotek w opracowaniu bibliografii regionalnej;
- Terminologia w opracowaniu rzeczowym w bibliotekach ekonomicznych i prawniczych;
- Opracowanie rzeczowe w programach wyższych uczelni;

- Kierunki rozwoju UKD. Prace nad nowymi tablicami (publikację nowych tablic przewidziano na III kwartał 2006 r.) – Komisja planuje zorganizowanie trzydniowych warsztatów;
- Współpraca z ośrodkami kształcenia bibliotekarzy w zakresie opracowania rzeczowego i formatu MARC 21.

Warsztaty zakończyła przewodnicząca Komisji Opracowania Rzeczowego Aldona Borowska. W wystąpieniu podsumowującym sformułowała zgłaszane przez uczestników następujące wnioski:

– dla jhp BN

Bardzo dotkliwie odczuwany jest brak podręcznika podstaw stosowania jhp BN. Podręcznik ten znacznie ułatwiłby proces szkolenia nowych użytkowników. Dotychczasowe poradniki omawiają wiele kwestii zbyt ogólnikowo lub zbyt wyrywkowo. Mała jest też ilość materiałów metodycznych poświęconych praktycznym wskazówkom opracowania przedmiotowego w jhp BN.

– dla UKD

Wysunięto propozycję spotkania ogólnego omawiającego nowe wydanie tablic UKD oraz spotkań w grupach roboczych (na forum Klubu Użytkowników UKD) w celu wspólnej interpretacji zmian uwzględnionych w nowych tablicach. Sugestią uczestników warsztatów było również, aby *Przewodnik Bibliograficzny* był nowym wzorcem rozwiązań dla stosowania UKD. Od uczestników warsztatów wyszła również propozycja oddelegowania pracowników BN do komórki ds. współpracy w UKD oraz tworzenia i prowadzenia kartoteki haseł wzorcowych. Zaproponowano opracowanie uwag metodycznych do nowych tablic UKD i umieszczenie ich we wkładce do Biuletynu BN lub w uwagach redakcyjnych *Przeglądu Bibliograficznego*, ewentualnie jako materiału uzupełniającego do tablic UKD. Wśród postulatów uczestników warsztatów znalazła się propozycja opracowania podręcznika UKD dla małych bibliotek.

Wysoka frekwencja na VIII warsztatach w BN, ożywiony dialog pomiędzy uczestnikami a referentami świadczy o powszechnej akceptacji tej formy działalności Komisji Opracowania Rzeczowego w środowisku biblioteczkim. Warsztaty umożliwiły wymianę doświadczeń, zdobycie konsultacji, poszerzenie wiedzy uczestników o jhp BN i UKD, ale także poprzez zgłoszone postulaty uwypukliły potrzeby i problemy, z jakimi borykają się użytkownicy tych języków informacyjno-wyszukiwawczych. Wśród zaprezentowanych na VIII warsztatach referatów było wiele ciekawych spostrzeżeń i propozycji, także ta dotycząca kontynuacji publikowania pod koniec każdej kadencji KORZ materiałów ze spotkań i konferencji. Praca Komisji poprzednich kadencji zaowocowała publikacjami: *Opracowanie przedmiotowe w bibliotekach publicznych*¹⁴ i *Opracowanie rzeczowe*¹⁵. Zawarte w nich doświadczenia z pewnością przyczynią się do podniesienia poziomu jakości opracowania rzeczowego i będą cennym materiałem dla kolejnych uczestników spotkań warsztatowych.

Anna Stanis

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

¹⁴ *Opracowanie przedmiotowe w bibliotekach publicznych: materiały z ogólnopolskich warsztatów*. Warszawa 18-20 X 2000. Pod red. Jadwigi Woźniak i Piotra Bierczyńskiego. Warszawa: SBP 2000, 189 s.

¹⁵ *Opracowanie rzeczowe*. Praca zbiorowa pod red. Jadwigi Woźniak-Kasperek i Piotra Bierczyńskiego. Warszawa: SBP, Seria „Propozycje i Materiały” 2006, 243 s.

ORGANIZACJA WIEDZY NA POTRZEBY GLOBALNEGO SPOŁECZEŃSTWA UCZĄCEGO SIĘ. IX MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA ISKO Wiedeń, 4-7 lipca 2006 r.

W dniach 4-7 lipca 2006 roku odbyła się w Wiedniu (Austria) IX Międzynarodowa Konferencja ISKO nt. *Organizacja wiedzy na potrzeby globalnego społeczeństwa uczącego się*. Jej organizatorem był Sekretariat Generalny ISKO. Konferencja miała miejsce w Centrum studiów przekładu (Center for Translation Studies and the Institute for Educational Science) Uniwersytetu w Wiedniu. Przewodniczącym konferencji był prof. dr Gerhard Budin, natomiast przewodniczącym Rady Programowej – prof. dr Christian Swertz. Paralelnie do niej odbywała się konferencja Niemieckiej Sekcji ISKO, która skoncentrowała się na *Compatibility and Heterogeneity, Ethics and Future of Knowledge Organization*.

Problematyka konferencji koncentrowała się na roli metod i procesów organizacji wiedzy w sytuacjach wychowawczych i dydaktycznych, włącznie z e-learningiem oraz dydaktyczną prezentacją i organizacją wiedzy. Celem konferencji był aktywny wkład do wizji globalnego społeczeństwa uczącego się.

Teksty wystąpień zostały opublikowane w postaci materiałów konferencyjnych wydanych w serii „Advances in Knowledge Organization”¹, vol. 10 oraz w formie Aneksu, który ma się dopiero ukazać.

Najważniejszą formą aktywności istniejącego od 1989 roku Międzynarodowego Towarzystwa Organizacji Wiedzy² są odbywające się co dwa lata mię-

¹ Knowledge Organization for a Global Learning Society. Proceedings of the Ninth International ISKO Conference, 4-7 July 2006 Vienna, Austria. Ed. by Gerhard Budin, Christian Swertz, Konstantin Mitgutsch. Würzburg: ERGON Verlag 2006, 442 s. (Advances in Knowledge Organization, Vol. 10).

² Międzynarodowe Towarzystwo Organizacji Wiedzy (International Society for Knowledge Organization – ISKO: <http://www.isko.org/>) powstało 22 lipca 1989 r. na bazie członków Niemieckiego Towarzystwa Klasyfikacji (Deutsche Gesellschaft für Klassifikation). Do grona inicjatorów tej organizacji należała m.in. dr Ingetraut Dahlberg, wieloletnia przewodnicząca Komitetu Badań Klasyfikacyjnych Międzynarodowej Federacji Dokumentacji (FID Committee on Classification Research – FID/CR). Zadaniem ISKO jest skupianie i inspirowanie specjalistów z całego świata w zakresie organizacji wiedzy za pomocą klasyfikacji, indeksowania, normalizacji terminologii, analizy pojęć itp. Według statutu celem towarzystwa jest „popieranie badań, rozwoju i zastosowań wszystkich metod służących do organizacji wiedzy – ogólnie lub w zakresie pewnego specjalnego obszaru [tematycznego] – poprzez integrowanie zwłaszcza konceptualnych podejść [właściwych dla] badań klasyfikacyjnych i sztucznej inteligencji”. Towarzystwo to kładzie nacisk na „filozoficzno-logiczne, psychologiczne i semantyczne podejście w uporządkowaniu konceptualnym”. Organem towarzystwa jest znajdujące się na tzw. liście filadelfijskiej recenzowane czasopismo „Knowledge Organization” (do 1992 roku: „International Classification”), które od 1990 roku ukazuje się jako kwartalnik [The Founding of the International Society for Knowledge Organization. Frankfurt, 22 July 1989. „International Classification” 1990 vol. 16 nr 2 s. 71-72]. O powstaniu ISKO informowano w czasopiśmie „International Classification” 1989 vol. 16 No 3 s. 168-170 oraz Bylaws für Gremien w „International Classification” 1994 vol. 21 No 2 s. 101-102. W Polsce pierwsza wzmianka na temat działalności ISKO ukazała się w *Zagadnieniach Informacji Naukowej* 1992 nr 1(59), s. 189-194 [E. Ścibor: Narzędzia organizacji wiedzy a interfejs użytkownika – materiały Pierwszej Międzynarodowej Konferencji Międzynarodowego Towarzystwa Organizacji Wiedzy]. Od 2006 roku Prezydentem ISKO jest prof. dr Maria Jose Lopez-Huertas Perez (Granada – Hiszpania). Od połowy 2004 roku Międzynarodowym Sekretariatem kieruje dr H. Peter Ohly (Bonn – Niemcy). Obecnie ISKO skupia ponad 500 członków. Samodzielne sekcje ISKO działają m.in. w Niemczech, Rosji, Słowacji, Hiszpanii i USA.

dzynarodowe konferencje. Każda z nich ma swój temat³. Dotyczą one aktualnych problemów szeroko rozumianej organizacji wiedzy. Uczestnikami tych konferencji są przeważnie członkowie ISKO z całego świata. Stale rośnie zainteresowanie udziałem w tych konferencjach coraz szerszych kręgów pracowników informacji z różnych krajów a także środowisk naukowych i akademickich. Świadczy o tym program i uczestnicy IX Międzynarodowej Konferencji. W konferencji uczestniczyło ponad 100 osób z całego świata począwszy od Japonii, Chin, Indii, Afryki Południowej, Ameryki Północnej, Środkowej i Południowej a skończywszy na Europie. Autor sprawozdania reprezentował członków ISKO w Polsce⁴.

Uczestnicy konferencji otrzymali gotową zrecenzowaną i opublikowaną monografię zawierającą teksty prawie wszystkich zgłoszonych referatów, co ułatwiło zarówno przebieg samej konferencji, jak i jej omówienie, które stanowi równocześnie prezentację wspomnianej monografii. Ustalono, że następna międzynarodowa konferencja będzie mieć miejsce w Kanadzie w Toronto w 2008 roku.

³ Od powstania ISKO odbyły się następujące międzynarodowe konferencje:

- Darmstadt (Germany), 14-17 VIII 1990: Tools for Knowledge Organization and the Human Interface;
- Madras (India), 26-28 VIII 1992: Cognitive paradigms in knowledge organization;
- Copenhagen (Denmark), 20-24 VII 1994: Knowledge organization and quality management;
- Washington (USA), 15-18 VII 1996: Knowledge organization and change;
- Lille (France), 25-29 VIII 1998: Structures and relations in knowledge organization;
- Toronto (Canada), 10-13 VII 2000: Dynamism and stability in knowledge organization;
- Granada (Spain), 10-13 VII 2002: Challenges in knowledge representation and organization for the 21st century: Integration of knowledge across boundaries;
- London (Great Britain), 13-16 VII 2004: Knowledge organization and the global information society;
- Vienna (Austria), 5-7 VII 2006: Knowledge Organization for a Global Learning Society.

⁴ W maju 2006 roku koordynatorem ISKO w Polsce został wybrany dr hab. Wiesław Babik (INIB UJ – <http://www.inib.uj.edu.pl>; wbabik@inib.uj.edu.pl). Skarbnikiem została dr Katarzyna Materska (INISB UW). Nakreślono następujące kierunki działalności ISKO w Polsce:

- promocja ISKO w Polsce oraz zwiększenie liczby jej członków;
- zaprojektowanie strony WWW "ISKO w Polsce" oraz linków do tej strony ze stron naszych instytucji;
- zorganizowanie lub udział w zorganizowaniu w 2010 roku konferencji lub seminarium ISKO w Polsce;
- promocja czasopisma "Knowledge Organization" (czasopismo to znajduje się na tzw. liście filadelfijskiej);
- udział w przygotowywaniu bibliografii prac z zakresu organizacji wiedzy publikowanej w "KO";
- przygotowywanie informacji o działalności ISKO w Polsce do działu *ISKO News* w „KO”;
- podjęcie współpracy z Polskim Towarzystwem Informacji Naukowej, Stowarzyszeniem Bibliotekarzy Polskich oraz Międzynarodową Organizacją Terminologii Specjalistycznej;
- utworzenie przy Zakładzie Zarządzania Informacją INIB UJ centrum terminologicznego z zakresu terminologii informacji naukowej i bibliotekoznawstwa oraz organizacji i zarządzania informacją i wiedzą gromadzącego i przechowującego w depozycie wszystkie publikacje ISKO;
- stymulowanie i promocja badań naukowych w dziedzinie teorii i praktyki z zakresu terminologii oraz organizacji i zarządzania informacją i wiedzą.

Oprócz tego planuje się systematyczne propagowanie idei ISKO w polskich czasopismach naukowych z zakresu informacji naukowej, bibliotekoznawstwa i bibliotekarstwa a także stworzenie listy dyskusyjnej. Na razie najważniejszą płaszczyzną wzajemnych kontaktów członków jest Internet, dzięki któremu powstała swoistego rodzaju wspólnota wirtualna. Jej spoiwem są wysyłane nieregularnie za pomocą poczty elektronicznej informacje w postaci *ISKO in Poland News* dotyczące działalności koordynatora oraz jego współpracy z Sekretariatem Generalnym ISKO [Por. The New Coordinator Inspires and Stimulates the ISKO in Poland. "Knowledge Organization" 2006 [In print].

Konferencjom międzynarodowym towarzyszą konferencje ISKO w poszczególnych krajach. Najaktywniejsze są ISKO w Niemczech, USA, Wielkiej Brytanii, Hiszpanii i Indiach. Taka konferencja odbyła się również w Polsce w Warszawie w 1995 roku⁵.

Referaty wygłoszone na konferencji zawierały relacje z aktualnie prowadzonych badań. W ramach tzw. Keynote (myśli przewodnie) wygłoszono referaty na następujące tematy: 1. Ontologie na potrzeby uczenia się; 2. Wiedza w wieku eBolonii: od towaru do żywego kontekstu; 3. Typologia systemów organizacji wiedzy.

Konferencję rozpoczął referat Norberta Medera (Uniwersytet w Duisburgu) pt. „Ontologie na potrzeby uczenia się”, który stanowił wprowadzenie do obecnie bardzo ważnej problematyki. W dalszej części konferencji referaty były wygłaszane w ramach jednej z siedmiu następujących sesji problemowych:

1. *Systemy informacyjne a proces uczenia się w społeczeństwie globalnym: programy i ich realizacja*; tu za szczególnie ważną uznano problematykę opisu dokumentów internetowych, stąd przedmiotem wielu wystąpień stały się język metadanych, FRBR oraz ontologie. Podjęto też problem zarządzania wiedzą.

2. *Spółeczeństwo globalne a proces uczenia się w teoriach wiedzy i organizacji wiedzy*; szczególne zainteresowanie wzbudziły tematy dotyczące różnych sposobów organizacji wiedzy oraz tzw. map wiedzy.

3. *Problemy wielojęzyczności w wyszukiwaniu informacji*; szczególną uwagę zwrócono na problemy wielojęzyczności w dostępie do wiedzy, zwłaszcza w procesach wyszukiwania różnego rodzaju informacji, w tym informacji kodowanej w postaci obrazów. Za użyteczne w tej dziedzinie uznano wielojęzyczne tezaury.

4. *Reprezentacje wiedzy na potrzeby wychowania i dydaktyki*; jako szczególnie ważny uznano problem sposobów reprezentacji wiedzy w Internecie na potrzeby wychowania i dydaktyki. Zdaniem referentów, użytecznym narzędziem w tej dziedzinie mogą być różnego rodzaju taksonomie, słowa kluczowe, tezaury oraz systemy inteligentne.

5. *Użytkownicy i sposoby wykorzystania organizacji wiedzy*; w tej grupie zagadnień przeważały wystąpienia dotyczące roli tradycyjnych klasyfikacji: DDC i UKD w zarządzaniu wiedzą.

6. *Podstawy teoretyczne organizacji wiedzy: rozwiązania uniwersalne versus lokalne*; za użyteczne narzędzia wykorzystania wiedzy uznano mapy tematyczne bazujące na terminologii danej dziedziny, schematy klasyfikacji, zwłaszcza przydatność analizy fasetowej w organizacji dostępu do stron internetowych. Nie bez znaczenia są tu także FRBR oraz tezaury o strukturze fasetowej.

7. *Organizacja wiedzy na potrzeby informacji elektronicznej i multimedialnej*; tu oczywiście pojawiły się tematy dotyczące ontologii, metadanych oraz map wiedzy.

8. *Ontologie na potrzeby porządkowania wiedzy*; nowym zagadnieniem, które pojawiło się były nowe sposoby organizacji informacji multimedialnych.

9. *Językowe i kulturalne aspekty organizacji wiedzy w globalnych społeczeństwie uczącym się*; tu pojawiły się zagadnienia dotyczące stosowania

⁵ Materiały z tej konferencji zostały opublikowane pt. *Compatibility and Integration of Order Systems*. Research Seminar Proceedings of the TIP/ISKO Meeting Warsaw, 13-15 September, 1995. Warsaw: Wydawnictwo SBP 1996, 242 s. (Contributions and materials, 6).

języków informacyjno-wyszukiwawczych, ich rozwoju i wykorzystania w poszczególnych krajach, m.in. w Japonii.

Obradom towarzyszyły dwa warsztaty związane z główną tematyką konferencji:

- Wprowadzenie do ontologii opartych na terminologii;
- Indywidualne poznanie a zbiorowa organizacja wiedzy;
oraz dwa panele:
- Perspektywy globalnego rozpowszechniania organizacji wiedzy,
- Mapy wiedzy ludzkiej.

Polska stara się nadążać za światowymi tendencjami w rozwoju organizacji, reprezentacji i zarządzania informacją i wiedzą. Omówiona konferencja stała się płaszczyzną wymiany doświadczeń w tym zakresie. Jest to tym bardziej cenne, że stworzyła ona także możliwość zapoznania się z osiągnięciami w tej dziedzinie w innych krajach, między innymi dzięki udziałowi w takich konferencjach pracownicy informacji w Polsce są na bieżąco informowani o najnowszych osiągnięciach w organizacji wiedzy na świecie. W miarę możliwości starają się je rozpowszechniać i omawiać w czasopismach naukowych i wprowadzać do swojej praktyki. Czyni się to zazwyczaj poprzez omawianie wyników konkretnych badań lub zaznajamianie czytelników na bieżąco z tymi problemami głównie w sposób informacyjny relacjonując osiągnięcia w innych krajach.

Wiesław Babik
Uniwersytet Jagielloński

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU INFORMACJI NAUKOWEJ I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO W ROKU AKADEMICKIM 2005/2006

Sprawy organizacyjne i personalne

1. Stan zatrudnienia na dzień 30.09.2006 r. wyniósł 48 osób. W tym:
profesorowie tytularni zwyczajni – 6;
profesorowie tytularni nadzwyczajni – 1 zatrudniony na ½ etatu;
profesorowie uniwersyteccy – 6;
adiunkci (z habilitacją) – 1;
adiunkci – 17;
wykładowcy – 5;
asystenci – 2;
pracownicy biblioteki – 3;
pracownicy administracyjni i techniczni oraz obsługi – 7.

2. Dyrektor Instytutu - *prof. dr hab. Marcin Drzewiecki*
Z-ca ds. ogólnych - *dr hab. Dariusz Kuźmina*
Z-ca ds. dydaktycznych - *dr Małgorzata Kisilowska*
Kierownik Studiów Zaocznych - *dr Anna Kamler*

Kierownicy Zakładów:

- Zakład Bibliotekoznawstwa - *prof. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert*
Zakład Systemów Informacyjnych - *prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata*
Zakład Teorii i Metodyki Bibliografii - *prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek*
Zakład Wiedzy o Dawnej Książce - *dr hab. Dariusz Kuźmina*

Współpraca Instytutu z zagranicą

Instytut, podobnie jak w latach minionych, uczestniczył w pracach organizacyjnych i naukowych takich znaczących organizacji jak EUCLID, Chartered Institute of Library of Information Professionals (Wielka Brytania) i American Library Association (USA), Biblioteka Polska w Londynie. W ramach wcześniej zawartych umów międzyuczelnianych i międzyinstytutowych, kontynuowano dotychczasowe kontakty z placówkami zagranicznymi. IINSB współpracuje ze szkołami wyższymi i z pokrewnymi instytutami w USA, Holandii, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Czechach, Izraelu i na Litwie. Istnieją również stałe naukowe kontakty z instytutami i bibliotekami Austrii, Francji, Włoch, Węgier i Słowacji.

Współpraca zagraniczna oprócz badań naukowych obejmowała także dydaktykę, skupioną wokół organizacji praktyk, kursów i wykładów prowadzonych przez zagranicznych wykładowców na seminariach i szkołach letnich, umożliwiających kontakt naszych studentów ze studentami z uczelni partnerskich.

języków informacyjno-wyszukiwawczych, ich rozwoju i wykorzystania w poszczególnych krajach, m.in. w Japonii.

Obradom towarzyszyły dwa warsztaty związane z główną tematyką konferencji:

- Wprowadzenie do ontologii opartych na terminologii;
- Indywidualne poznanie a zbiorowa organizacja wiedzy;
oraz dwa panele:
- Perspektywy globalnego rozpowszechniania organizacji wiedzy,
- Mapy wiedzy ludzkiej.

Polska stara się nadążać za światowymi tendencjami w rozwoju organizacji, reprezentacji i zarządzania informacją i wiedzą. Omówiona konferencja stała się płaszczyzną wymiany doświadczeń w tym zakresie. Jest to tym bardziej cenne, że stworzyła ona także możliwość zapoznania się z osiągnięciami w tej dziedzinie w innych krajach, między innymi dzięki udziałowi w takich konferencjach pracownicy informacji w Polsce są na bieżąco informowani o najnowszych osiągnięciach w organizacji wiedzy na świecie. W miarę możliwości starają się je rozpowszechniać i omawiać w czasopismach naukowych i wprowadzać do swojej praktyki. Czyni się to zazwyczaj poprzez omawianie wyników konkretnych badań lub zaznajamianie czytelników na bieżąco z tymi problemami głównie w sposób informacyjny relacjonując osiągnięcia w innych krajach.

Wiesław Babik
Uniwersytet Jagielloński

SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU INFORMACJI NAUKOWEJ I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH UNIwersYTETU WARSZAWSKIEGO W ROKU AKADEMICKIM 2005/2006

Sprawy organizacyjne i personalne

1. Stan zatrudnienia na dzień 30.09.2006 r. wyniósł 48 osób. W tym:
profesorowie tytularni zwyczajni – 6;
profesorowie tytularni nadzwyczajni – 1 zatrudniony na ½ etatu;
profesorowie uniwersyteccy – 6;
adiunkci (z habilitacją) – 1;
adiunkci – 17;
wykładowcy – 5;
asystenci – 2;
pracownicy biblioteki – 3;
pracownicy administracyjni i techniczni oraz obsługi – 7.

2. Dyrektor Instytutu - *prof. dr hab. Marcin Drzewiecki*
Z-ca ds. ogólnych - *dr hab. Dariusz Kuźmina*
Z-ca ds. dydaktycznych - *dr Małgorzata Kisilowska*
Kierownik Studiów Zaocznych - *dr Anna Kamler*

Kierownicy Zakładów:

- Zakład Bibliotekoznawstwa - *prof. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert*
Zakład Systemów Informacyjnych - *prof. dr hab. Barbara Sosińska-Kalata*
Zakład Teorii i Metodyki Bibliografii - *prof. dr hab. Jadwiga Woźniak-Kasperek*
Zakład Wiedzy o Dawnej Książce - *dr hab. Dariusz Kuźmina*

Współpraca Instytutu z zagranicą

Instytut, podobnie jak w latach minionych, uczestniczył w pracach organizacyjnych i naukowych takich znaczących organizacji jak EUCLID, Chartered Institute of Library of Information Professionals (Wielka Brytania) i American Library Association (USA), Biblioteka Polska w Londynie. W ramach wcześniej zawartych umów międzyuczelnianych i międzyinstytutowych, kontynuowano dotychczasowe kontakty z placówkami zagranicznymi. IINSB współpracuje ze szkołami wyższymi i z pokrewnymi instytutami w USA, Holandii, Niemczech, Wielkiej Brytanii, Czechach, Izraelu i na Litwie. Istnieją również stałe naukowe kontakty z instytutami i bibliotekami Austrii, Francji, Włoch, Węgier i Słowacji.

Współpraca zagraniczna oprócz badań naukowych obejmowała także dydaktykę, skupioną wokół organizacji praktyk, kursów i wykładów prowadzonych przez zagranicznych wykładowców na seminariach i szkołach letnich, umożliwiających kontakt naszych studentów ze studentami z uczelni partnerskich.

Indywidualne zagraniczne staże naukowe i badawcze pracowników IINSB

prof. dr hab. Dariusz Jarosz

Paryż, Francja – pobyt naukowy w ramach badań własnych nt. *Kwerendy archiwalne do opracowania na temat stosunków polsko-francuskich w latach 1970-1980.*

dr Bożena Karzewska

Londyn, Wielka Brytania V 2006 r. wyjazd szkoleniowy dla bibliotekarzy.

mgr Michał Krupa

Londyn, Wielka Brytania 10 VII-28 VII 2006 r. opieka praktyk studenckich w Polskiej Bibliotece Polskiego Ośrodka Społeczno-Kulturalnego.

mgr Anna Radziejowska-Hilchen

Londyn, Wielka Brytania 13-20 V 2006 r. wyjazd szkoleniowy dla bibliotekarzy.

Udział w konferencjach międzynarodowych

mgr Robert Brzóska

Międzynarodowa Polsko-Niemiecka Konferencja Naukowa nt.: *Książka nie zna granic.* Warszawa, Biblioteka Narodowa, 7-8 XI 2005.

dr Zdzisław Dobrowolski

Konferencja nt.: *Personal Digital Collections and Repositories.* Conference of Ciber SLAIS UCL. Dartington June 2-4 2006.

dr hab., prof. UW Marta Grabowska

Konferencja nt.: *Sieci informacyjne Unii Europejskiej.* [konferencja z udziałem reprezentanta Komisji Europejskiej] Warszawa 3-4 XI 2005. Centrum Europejskie UW. Referat nt.: *Rola Centrów Dokumentacji Europejskiej i ośrodków sieci informacji europejskiej w Polsce.*

prof. dr hab. Dariusz Jarosz

Międzynarodowa konferencja nt.: *Social History in East-Central Europe: Regional Perspectives in a Global Context.* 18-20 XI 2005 r. Budapest, Center for Historical Studies, Central Europe University. Referat nt.: *Authorities and Society in Poland 1944-1989 in the Light of Polish Historiography after 1989.*

dr Jerzy Kaliszuk

Konferencja międzynarodowa nt.: *Komunikacja i przestrzeń w Czechach i Polsce w średniowieczu i czasach nowożytnych.* Gnień 25-27 IX 2006. Referat nt.: *Obraz islamu w Europie środkowej (Polska, Czechy) w XV w.*

dr Małgorzata Kisilowska

XII Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt.: *E-włączenie czy e-wyobcowanie? E-inicjatywy bibliotek, archiwów, muzeów i uczelni w walce z alienacją społeczną w Polsce i na świecie.* Kraków, 5-6 VI 2006. Referat nt.: *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących społeczności wielokulturowe a elektroniczna oferta informacyjna tychże.*

dr hab. Dariusz Kuźmina

Konferencja Międzynarodowa nt.: *Krakow-Lwów, książka, czasopismo, biblioteki*. Referat nt.: *Stanisław Załęski publicysta krakowski*. Krakow, 16-19 XI 2005.

dr Katarzyna Materska

Symposium BOBCATSSS nt.: *Information, Innovation, Responsibility: Information Professional in the Network Society*. Tallinn, 30 January – 1 February 2006.

I Międzynarodowe seminarium nt.: *Informacja naukowa i techniczna w resortach obrony Czech, Niemiec i Polski*. Warszawa-Rynia, 25-27 IV 2006. Referat nt.: *Zarządzanie wiedzą – kolejne wyzwanie?*

dr hab., prof. UW Jan Franciszek Nosowicz

Meždunarodnaja naucznaia konferencija nt.: *XVI naucznye cztenija*. Daugavpils Universitate, Daugavpils 26-27 January, 2006. Referat nt.: *Lingvisticzsko-statisticzskij analiz leksiki v processe obuczenia*.

VII Międzynarodowa konferencja naukowa nt.: *Belaruska-ruska-polskae sapastauljalnae movaznaustva, litaraturaznaustva, kulturalogija*. Vicebski dzjaržauny universitet i Polski Instytut w Minsku. Witebsk 25-27 IV 2006. Referat nt.: *Czy to już nazwy własne czy jeszcze pospolite?*

Druga międzynarodowa konferencja naukowa nt.: *Narod i jazyk: sovremennye cosiolingvisticzskie aspekty vospitanija*. Kanas University of Technology, Panevezys 28-29 April 2006. Referat nt.: *Czy można obronić różnorodność kultury?*

mgr Mikołaj Ochmański

Międzynarodowa Polsko-Niemiecka Konferencja Naukowa nt.: *Książka nie zna granic*. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 7-8 XI 2005. Referat nt.: *Historia dawnej książki historią polsko-niemieckiego sąsiedztwa*. (udział i współorg.)

Organizacja polsko-niemieckiego objazdu po bibliotekach i ośrodkach informacji w Warszawie, IV 2006.

prof. dr hab. Joanna Papuzińska-Beksiak

Konferencja nt.: *Promocja książki dziecięcej w Polsce i na Litwie*. Uniwersytet Pedagogiczny w Wilnie. 1-3 V 2006. Referat nt.: *Formy pracy bibliotek dziecięcych w Polsce*.

dr Maria Przastek-Samokowa

IX Meždunaroden simpozjum *Teoretièni i metodièeski poblemi na ruskija ezik kato èužd: novite informacionni tekhnologii v lingvistiènata i metodologièeskata nauka*. Veliko Tarnovo, "Universitet Sv.sv. Kiril i Metodij". Referat (współaut. Alicja Pstyga) nt.: *Aktivnost prefiksa anti- v sovremennom russkom jazyke i v drugikh slavjanskikh jazykakh*.

72nd IFLA General Conference and Council: „*Libraries: Dynamic Engines for the Knowledge and Information Society*”. Seul (Korea Płd.). Referat (współaut. dr M. Kisilowska, mgr Krassimira Angelowa) nt.: *A Slavonic Librarianship Phenomenon? The Polish-Bulgarian Cooperation Case Study*.

dr Jacek Puchalski

Konferencja nt.: *Książka nie zna granic*. Polsko-niemiecka konferencja Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego Oddział Warszawski; Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego; Instytu-

tu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Biblioteka Narodowa 7-8 XI 2005. Referat nt.: *Problematyka źródeł w księgoznawstwie niemieckim*.

mgr Anna Radziejowska-Hilchen

Konferencja nt.: *Wzorce kultury masowej i paradygmaty literatury wysokiej we współczesnej książce dla dzieci i młodzieży (1990-2005)*. – X 2005. (org. UW: IIN i SB, Wyd. Pedagogiki, Wyd. Polonistyki, Biblioteka Publiczna m.st. Warszawy, IBBY)

Konferencja nt.: *Książka nie zna granic*. Polsko-niemiecka konferencja Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego Oddział Warszawski; Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy, Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego; Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Biblioteka Narodowa 7-8 XI 2005. (współorg.)

mgr Elżbieta Szklarska-Maruszak

XXVIII Sesja Stała Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich na Zachodzie. Budapeszt, 14-17 IX 2006. Komunikat nt.: *Rejestracja księgozbiorów polskich za granicą*.

dr Teresa Świąćkowska

Siódma międzynarodowa konferencja nt.: *Nienormatywnych seksualności. Teoria i praktyka queer w poszukiwaniu sojuszy: opór wobec dominujących dyskursów i instytucji*. 29-30 VIII 2006.

dr hab., prof. UW Jadwiga Woźniak-Kasperek

Warsztaty Regionalne Komisji Europejskiej TEL-ME-MOR poświęcone digitalizacji i bibliotekom cyfrowym. Warszawa, 24-25 IV 2006.

Konferencja nt.: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* Łódź 19-21 VI 2006. Referat nt.: *Czy katalogowanie przedmiotowe ma przyszłość?* [w druku]

Słowacja, Bratysława, Uniwersytet Komeńskiego, Katedra Kniznicnej a informacnej vedy Zrealizowałam 10 godzin **zajęć dydaktycznych**, głównie wykładów, w jęz. ang. nt.: *Authority files and control in Poland and other European countries* w ramach wymiany nauczycieli akademickich w programie SOCRATES/Erasmus.

dr Michał Zając

Instytutowy koordynator programu Socrates /Erasmus w IINSB UW.

Międzynarodowa Polsko-Niemiecka Konferencja Naukowa nt.: *Książka nie zna granic*. Warszawa, Biblioteka Narodowa, 7-8 XI 2005. Referat nt.: *Niemiecka książka dla dzieci na rynku książki w Polsce po roku 1989*.

Contact Person Programu Leonardo da Vinci: Projekt wymian i staży nt.: *Zarządzanie projektami multimedialnymi – zwiększanie szans na europejskim i polskim rynku pracy*. (PL/ 06/ A/ PLC/ 174079) – oraz przygotowanie aplikacji i wygranie grantu.

prof. dr hab. Barbara Elżbieta Zybert

Światowy Kongres i 72 Konferencja Generalna, Seul, Korea 20-24 VIII 2006.

Przynależność do naukowych organizacji zagranicznych oraz udział w międzynarodowych programach badawczych i przedsięwzięciach

prof. dr hab. Marcin Drzewiecki

Członek Chartered Institute of Library of Information Professionals (Londyn).

Członek School Library Association (Michigan, USA).

Członek Komisji Bibliotecznej przy Bibliotece Polskiej w Londynie.

dr Wiesław Glinński

Członek International Society for Knowledge Organization (ISKO).

dr Katarzyna Materska

Członek International Society For Knowledge Organization (ISKO) – skarbnik sekcji polskiej.

prof. dr hab. Joanna Papuzińska-Beksiak

Członek zwyczajny International Research Society for Children's Literature.

Wiceprezes Polskiej Sekcji International Board on Books Young People – od 1999.

dr hab., prof. UW Barbara Sosińska-Kalata

Członek International Society for Knowledge Organization.

dr hab., prof. UW Jadwiga Woźniak-Kasperek

Członek International Society for Knowledge Organization.

dr Michał Zając

Członek Polskiej Sekcji International Board on Books Young People.

prof. dr hab. Barbara Elżbieta Zybert

IFLA (sekcje: *Libraries Serving Disadvantaged Persons*; *Libraries Serving Multicultural Population*).

Działalność naukowa Instytutu na rzecz środowisk krajowych

Kadra Instytutu uczestniczy w licznych pracach badawczych, konferencjach i innych inicjatywach podejmowanych przez krajowe środowiska naukowe. W minionym roku akademickim pracownicy IINSB wzięli udział w wielu konferencjach, na których wystąpili z referatami, prowadzili kilkadziesiąt indywidualnych programów badawczych i uczestniczyli w badaniach zespołowych, brali udział w pracach kilkadziesiąt różnych organizacji naukowych, instytutów i uczelni oraz komitetów redakcyjnych i rad wydawniczych.

Udział w konferencjach krajowych

dr Włodzimierz Daszewski

VIII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej. Zakopane 12-14 X 2005.

Projekt Budowy Ogólnopolskiego Repozytorium Tekstów Naukowych. Panel Dyskusyjny. BUW i ICM. Warszawa 31 I 2006.

prof. dr hab. Marcin Drzewiecki

Wykład nt.: *Transformacja systemu kształcenia pracowników bibliotek i informacji naukowej w Polsce na początku nowego stulecia*. Towarzystwo Naukowe Warszawskie, Warszawa, PAN, 16 I 2006 r.

Referat nt.: *Biblioteki w społeczeństwie edukacyjnym i informacyjnym*. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Olsztynie, IX 2006 r.

dr Dariusz Grygrowski

Konferencja nt.: *Wzorce kultury masowej i paradygmaty literatury wysokiej we współczesnej książce dla dzieci i młodzieży (1990 – 2005)*. Referat nt.: *Multimedialna literatura dziecięca*. Uniwersytet Warszawski, Warszawa, 17-18 X 2005.

Ogólnopolska konferencja nt.: *Metodyka prowadzenia badań jakości usług bibliotek publicznych*. Referat nt.: *Biblioteka wobec nowych technik przekazywania informacji*. Wojewódzka Biblioteka Publiczna w Krakowie, Kraków, 27-28 X 2005.

Konferencja nt.: *Biblioteka szkolna w dobie multimediów*. Referat nt.: *Znaczenie multimedialnej literatury dziecięcej w propagowaniu czytelnictwa*. Biblioteka Pedagogiczna im. Heleny Radlińskiej w Siedlcach. Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Siedlcach. Siedlce, 20 IV 2006.

Szkolenie z zakresu opracowania rzeczowego dokumentów dla bibliotekarzy powiatu kozienickiego. Biblioteka Publiczna im. Franciszka Siarczyńskiego w Kozienicach. Kozienice, 16 XI 2005.

Ogólnopolskie szkolenie z zakresu opracowania rzeczowego dokumentów z zastosowaniem UKD. Centrum Edukacji Bibliotekarskiej Informacyjnej i Dokumentacyjnej. Warszawa, 21-22 XI 2005.

Szkolenie z zakresu opracowania rzeczowego dokumentów z zastosowaniem UKD. Mazowieckie Samorządowe Centrum Doskonalenia Nauczycieli w Płocku. Płock, 7-8 IV 2006.

dr Anna Kamler

Konferencja nt.: *Reformacja w Rzeczypospolitej: kultura, polityka, gospodarka*. Białystok 25-26 V 2006.

dr Małgorzata Kisilowska

Konferencja nt.: *Informacja kulturalna a informacja o kulturze – prolegomena do budowy Systemu Informacji o Kulturze Regionu*. Wojewódzka Biblioteka Publiczna, Gdańsk, 17-18 XI 2005.

Elbąskie Forum Nauczycieli Bibliotekarzy – spotkanie nauczycieli bibliotekarzy z bibliotek szkolnych i pedagogicznych podległych merytorycznie Elbąskiej Bibliotece Pedagogicznej, ok. 80 osób, 5 IV 2006. Referat nt.: *Co Panią łączy z użytkownikiem? Uwag kilka o relacji i promocji*.

Konferencja nt.: *Biblioteki XXI wieku. Czy przetrwamy?* Łódź 19-21 VI 2006. Referat (wspólnie z J. Woźniak-Kasperek) nt.: *Czy katalogowanie ma przyszłość? Dwugłos względnie uporządkowany*.

Wykład nt.: *Komunikacja z użytkownikiem w bibliotece – czyli jak zrobić dobre wrażenie na innych?* Miejska Biblioteka Publiczna, Jastrzębie, 8 XI 2005. (dla 50 bibliotekarzy – pracowników centrali i 10 filii miejskich).

dr hab. Dariusz Kuźmina

Konferencja nt.: *Reformacja w Rzeczypospolitej: kultura, polityka, gospodarka*. Białystok 25-26 V 2006. Referat nt.: *Czy szkolnictwo jezuickie odniosło sukces w XVI wieku w Rzeczypospolitej?*

dr Katarzyna Materska

VII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej nt.: *Kierunki i priorytety rozwoju informacji naukowej w kontekście budowania społeczeństwa wiedzy*. Zakopane 12-14 X 2005. Referat nt.: *Od zarządzania informacją do zarządzania wiedzą*.

Konferencja nt.: *Informacja w społeczeństwie XXI wieku: Gospodarka elektroniczna*. Org. Katedra Metod Ilościowych Wydz. Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie oraz Katedra Informatyki Gospodarczej Kolegium Analiz Ekonomicznych SGH w Warszawie. Łańsk /k.Olsztynka 11-12 IX 2006. Referat nt.: *Zachowania informacyjne użytkowników informacji elektronicznej*.

prof. dr hab. Joanna Papuzińska-Beksiak

Konferencja nt.: *Paradygmaty kultury masowej i wzorce kultury wysokiej w literaturze dziecięcej*. Warszawa X 2005. Uniwersytet Warszawski. Referat nt.: *Narracja a media*. (w druku)

Konferencja nt.: *Dzieciństwo i dorastanie w twórczości Tadeusza Konwickiego*. 29 V 2006. Stowarzyszenie Pisarzy Polskich. Referat nt.: *Bestiarium Konwickiego*. (w druku)

Sesja o Musierowicz. 8 VI 2006. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi. Referat nt.: *Geneza i historia „Bambolandii”*. (w druku)

Konferencja CEBID w Jarocinie. 31 XI 2005. Referat nt.: *Helena Radlińska w świetle poglądów współczesnych*. (w druku)

Sesja Andersonowska. Katowice 17 XI 2005. Biblioteka Śląska. Referat nt.: *Motyw dzwonu w twórczości Andersena*.

Wykłady dla bibliotekarzy WBP w ramach programu operacyjnego MKiDN „Promocja czytelnictwa” (Opole, Wrocław, Rzeszów).

dr Małgorzata Pietrzak

Konferencja nt.: *Pedagogika biblioteczna w nowych uwarunkowaniach*. Jarocin 2006. Referat nt.: *Elementy retoryki praktycznej w bibliotece*.

Wykład seminaryjny nt.: *Elementy retoryki praktycznej w bibliotece*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Z. Nałkowskiej w Wołominie.

dr Maria Przastek-Samokowa

XII Międzynarodowa Konferencja Naukowa nt.: *E-włączenie czy e-wyobcowanie? E-inicjatywy bibliotek, archiwów, muzeów i uczelni w walce z alienacją społeczną w Polsce i na świecie*. Kraków, Uniwersytet Jagielloński. Referat nt.: *E-możliwości polskiego bułgarysty?*

Referat wygłoszony w kraju nt.: *Informacja regionalna – współczesne rozumienie i co z niego wynika?*

dr hab., prof. UW Barbara Sosińska-Kalata

Konferencja nt.: *Kultura książki: centra i pogranicza*. Uniwersytet Śląski, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej, Katowice 21-22 IV 2005. Referat nt.: *Współczesne oblicze nauki o informacji w Polsce i za granicą*.

Ogólnopolska konferencja towarzysząca Krajowemu Zjazdowi Delegatów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich nt.: *Digitalizacja zbiorów bibliotecznych*. Warszawa, Biblioteka Narodowa 3-4 VI 2005.

dr Jacek Soszyński

VII Europejska Konferencja nt. Archiwów: *Archiwista: zawód przyszłości w Europie*. Warszawa, 18-20 V 2006.

Referat nt.: *Studium w późnośredniowiecznych kronikach martyniańskich*. Instytut Historii Uniwersytetu Jagiellońskiego, seminarium prof. K. Ożoga, 20 I 2006.

Referat nt.: *Cesarstwo w późnośredniowiecznej kronice uniwersalnej z Kolonii*. Instytut Historyczny Uniwersytetu Warszawskiego, seminarium prof. W. Falkowskiego, 25 IV 2006.

dr Teresa Święćkowska

Konferencja nt.: *Alterglobalizm. Dokąd zmierzamy?* Warszawa VI 2006.
Referat nt.: *Marketing jako narzędzie zniewolenia*.

dr hab., prof. UW Jadwiga Woźniak-Kasperek

VIII Krajowe Forum Informacji Naukowej i Technicznej nt.: *Kierunki i priorytety rozwoju informacji naukowej w kontekście budowania społeczeństwa wiedzy*. Zakopane 12-14 X 2005. Referat nt.: *Światy za słowami albo o kategoryzacji z perspektywy języków informacyjno-wyszukiwawczych*. (w druku)

Seminarium ogólnopolskie nt.: *Procesy informacyjne o kulturze regionu*. Gdańsk 17-18 XI 2005.

VIII Ogólnopolskie Warsztaty nt.: *Język haseł przedmiotowych Biblioteki Narodowej – nowe słownictwo, najnowsze ustalenia metodyczne, stosowanie w katalogach bibliotek. Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiąta w bazach bibliograficznych i katalogowych*. Warszawa, 31 V – 2 VI 2006.

XIX spotkanie Zespołu ds. Bibliografii Regionalnej przy Zarządzie Głównym Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. Kraków 1-2 VI 2006. Referat nt.: *Dobry tezaurus, czyli jaki?* (w druku)

VIII konferencja bibliotek szkół wyższych niepaństwowych nt.: *Standardy i normy prawne w bibliotekach uczelnianych. Stan obecny i przyszłość*. Warszawa, 22-24 VI 2006. (opiekun naukowy)

Członek Rady Naukowej Konferencji nt.: *Opracowanie przedmiotowe dokumentów z zakresu nauk ścisłych: matematyczno-przyrodniczych i technicznych. Język haseł przedmiotowych KABA: teoria, praktyka, przyszłość*. Kazimierz Dolny, 20-22 IX 2006. Referat nt.: *Organizacja informacji w internetowych serwisach kontrolowanej jakości*. (w druku)

Odczyt dla bibliotekarzy lubelskich nt.: *Czy katalogowanie przedmiotowe ma przyszłość?* W wykładzie wzięło udział ok. 100 pracowników bibliotek Lublina (głównie naukowych), pracownicy i studenci Instytutu Bibliotekoznawstwa i Informacji Naukowej Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 9 III 2006.

Oprac. autorski program i przeprowadziłam dwa (14-15 XI i 13-14 XII 2005) szkolenia dla bibliotekarzy głównie bibliotek publicznych, pedagogicznych i szkolnych w zakresie analizy i oprac. przedmiotowego. Były to zajęcia praktyczne poprzedzone pięciogodzinnym wykładem. Lista uczestników pierwszego za szkoleń w załączeniu. W drugim wzięło udział 11 osób z Biblioteki Pedagogicznej w Radomiu, 4 osoby z Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej w Warszawie i 1 osoba z Muzeum Sportu i Turystyki w Warszawie.

dr Michał Zając

Konferencja nt.: *Wzorce kultury masowej i paradygmaty literatury wysokiej we współczesnej książce dla dzieci i młodzieży*. Uniwersytet Warszawski, 17-18 X 2005. Referat nt.: *Nurty i style w edytorstwie książki dziecięcej*. (organizator)

Wyszowskie Spotkania z Książką. Prezentacja nt.: *Piękna czy bestia: książka dla dzieci i młodzieży w erze kultury masowej*. Biblioteka Miejska w Wyszowie, 9 VI 2006.

Konferencja Literacka nt.: *Dziecko i Książka*. Referat nt.: *Rynek książki dziecięcej w Polsce*. Miejska Biblioteka Publiczna im. Wiktora Gomułickiego w Ostrołęce, 20 X 2005.

prof. dr hab. Elżbieta Barbara Zybert

Konferencja nt.: *Pedagogika biblioteczna w aktualnych uwarunkowaniach*. Jarocin 29 XI-1 XII 2005 r. Referat nt.: *Biblioteki i działalność edukacyjna*

Uczestnictwo w pracach krajowych organizacji i instytucji

mgr Robert Brzośka

Członek Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego.

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie – nauczyciel kontraktowy.

Biblioteka Publiczna Miasta st. Warszawy – Biblioteka Główna Województwa Mazowieckiego. Projekt pt. *Mazowiecki System Informacji Bibliotecznej* – dydaktyka.

dr Zdzisław Dobrowolski

Współpraca z zespołem Centre for Information Behaviour and the Evaluation of Research University College London.

Członek rady redakcyjnej „Aslib Proceedings”.

Kierownik Podyplomowych Studiów Informacji Naukowej.

prof. dr hab. Jan Dzięgielewski

Prorektor ds. badań naukowych Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztora w Pułtusku.

Członek redakcji „Biuletynu Historii Pogranicza”.

Członek redakcji „Biblioteki Świętej Jadwigi Królowej”.

prof. dr hab. Marcin Drzewiecki

Przewodniczący Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Bibliotekarz”.

Przewodniczący Komitetu Redakcyjnego czasopisma „Zagadnienia Informacji Naukowej”.

Przewodniczący Komitetu Redakcyjnego serii wydawniczej „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”.

Przewodniczący Rady Naukowej Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego i m. st. Warszawy.

Dyrektor Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie.

Członek-korespondent Warszawskiego Towarzystwa Naukowego od 2005 r.

Członek Krajowej Rady Bibliotecznej.

Członek ds. szkolnictwa przy Ministrze Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

dr Wiesław Gliški

Członek Polskiego Towarzystwa Informacji Naukowej.

mgr Jan Gosiewski

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie – nauczyciel kontraktowy.

Podyplomowe Studia Zarządzania Informacją i Technologii Informacyjnej – dydaktyka.

Wykłady z prawa oświatowego i bibliotecznego w Podyplomowym Studium Bibliotekoznawstwa przy Wyższej Szkole Humanistycznej w Pułtusku.

dr Dorota Grabowska

Sekretarz „Poradnika Bibliotekarza”.

Członek Komitetu Redakcyjnego serii wydawniczej „Biblioteczka Poradnika Bibliotekarza”.

dr hab., prof. UW Marta Grabowska

Członek Rady Wydziału Historycznego UW.

Członek Rady Naukowej Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW.

Członek Rady Naukowej Centrum Europejskiego Uniwersytetu Warszawskiego.

Członek Zespołu Redakcyjnego „Journal of Information Science” (Wielka Brytania).

Członek Zespołu Redakcyjnego „Studia Europejskie” (Centrum Europejskie UW).

dr Dariusz Grygowski

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie – wykładowca warsztatów zawodowych.

prof. dr hab. Dariusz Jarosz

Wykład nt. *Historii społecznej PRL*. Instytut Historyczny UW.

Pracownia Dziejów Polski po 1945 r., Instytut Historii PAN – współpraca naukowa.

dr Anna Kamler

Kierownik Studiów Zaocznych w IINSB UW.

Członek Komitetu Redakcyjnego „Społeczeństwa Staropolskiego. Seria Nowa”.

dr Jerzy Kaliszuk

Członek zespołu badawczego „Latin Palaeography Network – Central and Central East Europe” (od 2002).

Współpraca z „Gazette du livre médiéval” w zakresie informacji bibliograficznych.

Sekretarz Rady Naukowej IINSB UW.

Sekretarz Zespołu ds. Doktoratów „G”.

Sekretarz Rady Wydziału Historycznego UW.

dr Małgorzata Kisilowska

Urząd Miejski w Suwałkach – konsultant ds. rozwoju kultury na lata 2004-2008.

Członek Komitetu Redakcyjnego „Biblioteczki Poradnika Bibliotekarza”

dr hab. Dariusz Kuźmina

Zastępca Dyrektora ds. ogólnych w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Kierownik Zakładu Wiedzy o Książce.

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie – nauczyciel kontraktowy.

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego – dydaktyka.

dr Katarzyna Materska

Komitet Redakcyjny w Centralnym Ośrodku Naukowej Informacji Wojskowej.

Polskie Stowarzyszenie Zarządzania Wiedzą – członek- założyciel.

dr hab., prof. UW Jan Franciszek Nosowicz

Członek Komitetu Redakcyjnego „Przegląd Rusycystyczny”, 1-5/2005.

Członek Komitetu Wydawniczego *Edukacja dla przyszłości*. T.III, Wydaw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, ISBN 83-60432-08-2, Białystok 2006, s.1-350.

mgr Mikołaj Ochmański

Członek Zarządu Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego.

Przedstawiciel młodej kadry w Radzie Wydziału Historycznego UW

Opracowanie ankiet do oceny procesu dydaktycznego w IINSB UW w semestrze zimowym roku akademickiego 2005/2006 oraz prace przy analizie ankiet.

Współopieka nad Kółem Naukowym Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW.

prof. dr hab. Joanna Papużyńska-Beksiak

Sekretarz Zarządu Głównego Stowarzyszenia Pisarzy Polskich – od 2002.

Członek Rady Naukowej Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy.

Członek Rady Naukowej serii „Nauka-Dydaktyka-Praktyka” wydawnictwa SBP.

dr Małgorzata Pietrzak

Członek Polskiego Towarzystwa Retorycznego. Główny Juror w III Ogólnopolskim Konkursie Krasomówczym o Laur Królowej Elżbiety. Warszawa 2006.

Członek Towarzystwa Kultury Języka.

Członek Zespołu Redakcyjnego Kwartalnika „Forum Artis Rhetoricae”

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie, kurs przygotowania pedagogicznego, zajęcia z emisji głosu, Warszawa 2006.

Organizacja Ogólnopolskiego Konkursu Krasomówczego o Laur Królowej Elżbiety. Ośrodek Kultury Forma w Warszawie 2005

Zajęcia Teatru Studenckiego w Kole Naukowym IINSB.

dr Maria Przastek-Samokowa

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie – nauczyciel kontraktowy.

dr Jacek Puchalski

Członek Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego – Prezes Oddziału Warszawskiego.

Akademia Humanistyczna w Pułtusku – Wydział Historyczny – dydaktyka na Studiach Podyplomowych Bibliotekoznawstwa.

mgr Anna Radziejowska-Hilchen

Członek Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego – Sekretarz Oddziału Warszawskiego.

Członek Zarządu Towarzystwa Bibliofilów Polskich w Warszawie.

Akademia Humanistyczna w Pułtusku – Wydział Historyczny – dydaktyka na Studiach Podyplomowych Bibliotekoznawstwa.

Członek Polskiej Sekcji International Board on Books Young People.

dr hab., prof. UW Barbara Sosińska-Kalata

Członek Polskiego Towarzystwa Informacji Naukowej.

Członek Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego.

Przewodnicząca Rady Centrum Edukacji Bibliotecznej, Informacyjnej i Edukacyjnej.

Redaktor naczelny kwartalnika „Przegląd Biblioteczny”, członek Rady Redakcyjnej.

Członek Rady Programowej kwartalnika „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej”.

Członek Komitetu Redakcyjnego serii wydawniczej „Nauka – Dydaktyka – Praktyka” Wydawnictwa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Członek Rady Programowej Wydawnictwa Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Przewodnicząca Grupy Roboczej ds. Kodeksu etyki zawodowej w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich.

Członek Rady Naukowej Biblioteki Narodowej w kadencji 2005-2010.

Członek Rady Programowej Czasopism Biblioteki Narodowej.

Ekspert ds. awansu zawodowego nauczycieli w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu.

Ekspert ds. projektów bibliotecznych w Polsce w Fundacji Bertelsmann Stiftung.

Ekspert Uniwersyteckiej Komisji Akredytacyjnej oraz członek zespołów oceniających.

Współpraca z Komisją Opracowania Rzeczowego Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich i Klubem UKD.

Konsultant w Polskim Centrum Informacji i Dokumentacji Terminologicznej przy Ośrodku Przetwarzania Informacji.

Kierownik Zakładu Systemów Informacyjnych.

Kierownik Podyplomowych Studiów Zarządzania Informacją i Technologii Informacyjnych.

Członek Senackiej Komisji Bibliotek i Systemów Informacyjnych UW w kadencji 2005-2009.

Członek Rady Wydziału Historycznego UW.

Członek Rady Naukowej IINSB UW.

Członek Komisji Kwalifikacyjnej na Studium Doktoranckie Wydziału Historycznego UW.

Konsultant Ośrodka Informacji i Dokumentacji Centralnego Instytutu
Ochrony Pracy – Państwowego Instytutu Badawczego.
Członek Rady Naukowej Fundacji INFO XXI.

dr Jacek Soszyński

Członek Rady Naukowo-Programowej Archiwum Głównego Akt Dawnych
w Warszawie.

Członek Polskiego Towarzystwa Historycznego.

Współpracownik Zakładu Rękopisów Biblioteki Narodowej – rękopisy średniowieczne w zasobach BN.

mgr Elżbieta Szklarska-Maruszak

Departament do Spraw Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą
w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego – współpraca dziedzinowa.

Udział w programie badawczym Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego nt.: *Rejestracja księgozbiorów polskich za granicą*.

dr Marek Tobera

Sekretarz naukowy Podyplomowych Studiów Polityki Wydawniczej i Księgarstwa.

Wyższa Szkoła Humanistyczna w Pułtusku – dydaktyka na studiach podyplomowych.

Podyplomowe Studia Bibliotekoznawstwa – dydaktyka.

Podyplomowe Studia Zarządzania Informacją i Technologii Informacyjnej – dydaktyka.

Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie – nauczyciel kontraktowy.

dr hab., prof. UW Jadwiga Woźniak-Kasperek

Wiceprzewodnicząca Komisji Opracowania Rzeczowego Zbiorów Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich (ósmy rok).

Członek rad redakcyjnych czasopisma „Zagadnienia Informacji Naukowej” i wydawanej przez Stowarzyszenie Bibliotekarzy Polskich serii FOKA (Formaty. KArteki).

Członek Rady Naukowej Biblioteki Publicznej m. st. Warszawy – Biblioteki Głównej Województwa Mazowieckiego.

Członek Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich.

Centrum Edukacji Nauczycieli w Białymstoku – dydaktyka.

Centrum Edukacji Nauczycieli w Płocku – dydaktyka.

Na wniosek Centralnej Komisji Egzaminacyjnej (wydział Matur) opracowałam ekspertyzę dotyczącą zasad sporządzania bibliografii załącznikowej do prezentacji ustnej z języka polskiego na egzaminie maturalnym.

dr Michał Zając

Członek Zarządu – Wiceprezes – Oddziału Warszawskiego Polskiego Towarzystwa Bibliologicznego.

Współopiekun Koła Naukowego Studentów IINSB UW.

prof. dr hab. Barbara Elżbieta Zybert

Członek Zespołu Redakcyjnego „Przeglądu Bibliotecznego”.

Członek Zespołu Redakcyjnego „Zagadnienia Informacji Naukowej”.

Członek Zespołu Redakcyjnego serii „Propozycje i Materiały”.

Przewodnicząca Komitetu Redakcyjnego „Poradnika Bibliotekarza”.

Ekspert ds. awansu zawodowego nauczycieli w Ministerstwie Edukacji Narodowej i Sportu (udział w kilkudziesięciu postępowaniach kwalifikacyjnych).

Prodziekan ds. studenckich Wydziału Historycznego UW.

Kierownik Zakładu Bibliotekoznawstwa IINSB UW.

Kierownik Podyplomowych Studiów Bibliotekoznawstwa.

Przewodnicząca jury w konkursie Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, udział w konkursie na najlepszą pracę magisterską.

Członek Rady Naukowej Centralnej Biblioteki Wojskowej w Warszawie.

Udział w kształceniu bibliotekarzy bibliotek pedagogicznych i szkolnych (PBW, CEBID; ODN; CODN).

Recenzent w Stowarzyszeniu Bibliotekarzy Polskich.

Recenzent prac habilitacyjnych i doktorskich – Uniwersytet Wrocławski.

Recenzent prac habilitacyjnych i doktorskich – Uniwersytet Jagielloński.

Recenzent prac habilitacyjnych i doktorskich – Uniwersytet Śląski.

Recenzent prac habilitacyjnych i doktorskich – Uniwersytet Toruński.

Organizacja i popularyzacja działań ukazujących rolę książki i biblioteki dla potrzeb resocjalizacji w Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka.

Recenzent w „Journal of Information, Communication & Ethics in Society”.

Indywidualne tematy badawcze. Uczestnictwo w badaniach zespołowych

prof. dr hab. Marcin Drzewiecki

Indywidualnie: *Przygotowanie do korzystania z informacji ludzi w wieku szkolnym oraz Biblioteki publiczne i szkolne w społeczeństwie edukacyjnym i informacyjnym.*

dr Jerzy Kaliszuk

Indywidualnie: *Komunikacja w średniowieczu.*

dr Małgorzata Kisilowska

Indywidualnie: *informacja medyczna, zarządzanie personelem w bibliotece, systemy informacyjne w kulturze.*

dr hab. Dariusz Kuźmina

Indywidualnie: *Badania nad bibliotekami kościelnymi w Polsce.*

prof. dr hab. Joanna Papuzińska-Beksiak

Indywidualnie: *Współczesna literatura i czytelnictwo dzieci i młodzieży.*

Program badawczy nt.: *Anioły w kulturze i literaturze.* Uniwersytet Wrocławski 2003-2006.

dr Małgorzata Pietrzak

Indywidualnie: *Retoryka w pracy bibliotekarza z czytelnikiem dziecięcym i młodzieżowym.*

dr Maria Przastek-Samokowa

Indywidualnie: *Libraries: Dynamic Engines for the Knowledge and Information Society.*

dr Jacek Soszyński

Encyklopedia historyczna w kodeksie wilanowskim. Repertorium najstarszych rękopisów w zbiorach polskich.

dr hab., prof. UW Barbara Sosińska-Kalata

Indywidualnie: Systemy semiotyczne i modele organizacji wiedzy w systemach wyszukiwania informacji; Etyka informacyjna; Zarządzanie informacją i wiedzą oraz Uniwersalna Klasyfikacja Dziesiątna.

dr Marek Tobera

Indywidualnie: Polska prasa branżowa wydawców i księgarzy w XX w.

dr hab., prof. UW Jadwiga Woźniak-Kasperek

Indywidualnie: Biblioteki cyfrowe w aspekcie organizacji i dostępności informacji.

Zespołowo (w ZHTiMB): Digitalizacja. Biblioteki cyfrowe.

dr Michał Zając

Rynek książki dla dzieci i młodzieży w Polsce; Literatura dla dzieci i młodzieży w Polsce; Promocja książki dziecięcej w Polsce; Marketing w działalności bibliotek publicznych.

prof. dr hab. Barbara Elżbieta Zybert

Problemy jakości i badania funkcjonalności bibliotek.

Wykaz publikacji

1. Brzóska R.[oprac.]: *Sprawozdanie z działalności Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 2004/2005*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2005 nr 2(86), s. 87-111.
2. Brzóska R.[oprac.]: *Sprawozdanie z działalności Instytutu Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego w roku akademickim 2005/2006*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2006 nr 2(88). (w druku)
3. Chuchro E. [współred. B. Sosińska-Kalata, W. Daszewski]: *Informacja w sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
4. Daszewski W. [współred. B. Sosińska-Kalata, E. Chuchro]: *Informacja w sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
5. Daszewski W.: *Opis cyfrowy w kontekście kultury*. W: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006 s. 99-110. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
6. Daszewski W.: *Trwałość płyt optycznych CD i DVD*. „Przegląd Informacyjno-Dokumentacyjny CONiW” 2006 nr 2(293) s. 85-94.

7. Dobrowolski Z. [współaut. D. Nicholas, P. Huntington]: *Creating a consumer market for scholarly journals*. "Learned Publishing" 19(4), October 2006 s. 246-257.
8. Dobrowolski Z. [współaut. D. Nicholas, P. Huntington]: *Characterising and evaluating information seeking behaviour in a digital environment: spotlight on the 'bouncer'* "Information Processing & Management" 2007 No 43, pp [in press].
9. Dobrowolski Z.: *Spółeczeństwo informacyjne i społeczeństwo wiedzy w świetle krytycznej teorii modernizacji Ulricha Becka*. W: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 11-28. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
10. Drzewiecki M.: *Edukacja biblioteczna i informacyjna w Instytucie Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych Uniwersytetu Warszawskiego*. „Bibliotekarz” 2006 nr 1 s. 7-11.
11. Drzewiecki M.: *System kształcenia akademickiego w zakresie bibliotekoznawstwa i informacji naukowej w Polsce na początku stulecia. Mobilność – akredytacja – standardy kształcenia*. „Bibliotekarz” 2006 nr 4 s. 6-9.
12. Drzewiecki M. [rec.]: J. Kołodziejska: *Przez okno biblioteki*. Warszawa 2006.
13. Drzewiecki M. [rec.]: D. Kuźmina, M. Tobera [red]: *Nauka o książce. Ontologia tekstów*. Warszawa 2006.
14. Fiałkowski K.: *Broker informacji – definicja misji*. W: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006 s. 29-34. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
15. Gliński W.: *Wybrane metodologie i metody budowania ontologii*. W: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006 s. 157-207. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
16. Grabowska M.: *Informacni site v oblasti evropske integrace v Polsku. Information networks in the field of european integration in Poland*. „Ikaros” 2006 nr 6 <http://www.ikaros.cz/node/3493> [Dostęp 14 IX 2006]. [Artykuł w wersji czeskiej i angielskiej zakwalifikowany do tłumaczenia i publikacji w czeskim bibliotekarskim czasopiśmie elektronicznym „Ikaros” z funduszy „Internationa Visegrad Found”, projekt PV4].
17. Grabowska M.: *Wprowadzenie do problematyki informacji o integracji europejskiej*. W: *Informacja europejska na Górnym Śląsku. Wybrane problemy*. Pod red. W. Babika i D. Sieradzkiej. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2006, s. 11-25. „Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach” nr 2402, 116 s. Seria: Bibliotekoznawstwo i Informacja Naukowa. Red. serii: K. Heska-Kwaśniewicz.
18. Grygrowski D.: *Analiza zawartości "Poradnika Bibliotekarza" za rok 2004 – komentarz*. „Poradnik Bibliotekarza” 2005 nr 12 s. 14-19.
19. Grygrowski D.: *Biblioteki publiczne wobec nowych mediów*. W: *Biblioteki publiczne jako nowoczesne instytucje publiczne. Materiały z konferencji*

- w Muzeum Historycznym m. st. Warszawy w dniach 14-15 czerwca 2005 r. Pod red. Henryka Hollendra. Warszawa 2006 s. 63-74.
20. Grygowski D.: *Od literatury audialnej do literatury multimedialnej*. W: *Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej*. Pr. zb. pod red. G. Leszczyńskiego, D. Świerczyńskiej-Jelonek, M. Zająca. Warszawa 2006 s. 192-208.
 21. Grygowski D.: *Dokumenty audiowizualne w bibliografii narodowej*. W: *Studia z informacji naukowej*. Katowice: Uniwersytet Śląski. [w druku]
 22. Jarosz D., Pastor M.: *Z badań nad stosunkiem władz Polski Ludowej do nie-doborów mięsa*. „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych” 2005 T.LXV s. 229-268.
 23. Jarosz D., Pastor M.: *Raport końcowy Augustyna Jordana, ambasadora Francji w Polsce, z 6 listopada 1973 r.* [oprac.]. „Polski Przegląd Dyplomatyczny” 2005 T.5 nr 6(28) s. 121-143.
 24. Jarosz D.: *Dyskusja na temat sytuacji Żydów w Polsce w Radzie Europy w 1969 roku*. W: *Nad Bałtykiem. W kręgu polityki, gospodarki, problemów narodowościowych i społecznych w XIX i XX wieku. Księga jubileuszowa poświęcona Profesorowi Mieczysławowi Wojciechowskiemu*. Pod red. Zbigniewa Karpusa, Jarosława Kłaczkowa, Mariusza Wołosa. Toruń: Wydaw. UMK 2005. s. 577-581 [ss.1256].
 25. Jarosz D.: *Trudności aprowizacyjne jako wyznacznik świadomości i zachowań robotników polskich (1945-1970)*. W: *Robotnicy przemysłowi w realiach PRL*. Pod red. Grzegorza Miernika i Sebastiana Piątkowskiego. Radom-Starachowice: Radomskie Towarzystwo Naukowe 2005 s. 109-133, ss. 222.
 26. Jarosz D.: *Społeczeństwo Kielecczyny wobec „wypadków marcowych” 1968 roku w świetle dokumentów Ministerstwa Spraw Wewnętrznych (komunikat)*. W: *Z przeszłości Żydów polskich. Polityka – gospodarka – kultura – społeczeństwo*. Pod red. Jacka Wijaczki i Grzegorza Miernika. Kraków: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2005 s. 367-375 [ss. 406].
 27. Jarosz D.: *Problematyka żydowska w listach do Polskiego Radia z 1968 roku*. W: *Z przeszłości Żydów polskich. Polityka – gospodarka – kultura – społeczeństwo*. Pod red. Jacka Wijaczki i Grzegorza Miernika. Kraków: Instytut Pamięci Narodowej Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu 2005 s. 311-326 [ss. 406].
 28. Jarosz D.: *Oblicze ideowo-programowe Młodzieży Wszechpolskiej*. „Midrasz” (Warszawa) 2006 nr 6 s. 19-23.
 29. Jarosz D. [rec.]: *Ruta Czaplińska, Z archiwum pamięci...3653 więzienne dni*. Wrocław 2003. „Acta Poloniae Historica”, IH PAN, (Warszawa) 2005 T.XCI s. 218-220.
 30. Kaliszuk J. [współaut. W. Wydra, autor scenariusza i komisarz wystawy]: *Psalterz floriański. Pokaz skarbu 29.04.-7.05.2006*. Warszawa 2006, ss.16.
 31. Kaliszuk J.: *Historia trium regum Jana z Hildesheim – między hagiografią a geografią*. W: *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*. Pod red. S. Rosika, P. Wiszewskiego. Wrocław 2005, s. 153-162 („Acta Universitatis Wratislaviensis”. Historia CLXXI).
 32. Kaliszuk J.: *Travel Guides to the Holy Land in Polish Collections (14th-15th centuries)*. W: *Wallfahrten in der europäischen Kultur. Pilgrimage in European Culture*. Tagungsband Pöbram 26.-29. Mai 2004. Proceedings of the

- Symposium Píbram, May 26th-29th 2004, hrsg. D. Doležal, H. Kühne, Frankfurt a. M.-Berlin-Bern 2006, s. 81-94.
33. Kaliszuk J. [rec.]: L. I. Kiseleva, *Latinskie rukopisi XIII veka (Opisanie rukopisej Rossijskoj nacional'noj biblioteki, Sankt-Petersburg 2005, ss.293. „Studia Źródloznawcze” 2005 nr 43 s. 188-190.*
 34. Kaliszuk J. [3 notki do katalogu wystawy]: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X-XIII wiek*. Kraków 2006.
 35. Karzewska B.: *Kształtowanie koordynacji zmysłowo-ruchowej u dzieci głuchych*. Warszawa (w druku)
 36. Kamler A.: *Od szkoły do senatu. Wykształcenie senatorów w Koronie w latach 1501-1586*. *Studia*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, 2006, 366 s.
 37. Kisilowska M.: *Normy bibliotekarskie. Normy komputerowe*. W: *Vademecum bibliotekarza*. Praca zb. pod red. L. Bilińskiego. Warszawa: Wyd. Verlag Dashoefer, 2005, rozdz. 4.8.5 – 4.8.6 s. 1-2.1-6.
 38. Kisilowska M.: *Naukowa informacja medyczna*. W: *Vademecum bibliotekarza*. Praca zb. pod red. L. Bilińskiego. Warszawa: Wyd. Verlag Dashoefer, 2005, rozdz. 5.7.6, 28 s.
 39. Kisilowska M. [i in.]: *LIS curriculum in an European perspective*. By Anna Maria Tammaro, with cooperation of: E. Assumpcio, L. Bernd, A.M. Bertrand, F. Blin, T. de Bruyn, T. Henriksen, M. Kisilowska, F. Ribeiro, J. R. Abraham. [dokument elektroniczny] <http://www.db.dk/LIS-EU/>.
 40. Kisilowska M.: *Międzynarodowa Klasyfikacja Praktyki Pielęgniarskiej – narzędzie zarządzania wiedzą w opiece zdrowotnej*. „Biuletyn EBIB” 2005 nr 8(69). [czasopismo elektroniczne] Tryb dostępu: <http://ebib.oss.wroc.pl/2005/69/kisilowska.php>
 41. Kisilowska M.: *Europejska oferta edukacyjna dla bibliotekarzy i pracowników informacji*. „Poradnik Bibliotekarza” 2005 nr 10 s. 13-16.
 42. Kisilowska M.: *Knowledge management prerequisites for building an information society in healthcare*. “International Journal of Medical Informatics” (Elsevier) 2005 Vol.75 nr 3-4, s. 322-329.
 43. Kisilowska M. [tłum.]: Miller J., *Ewolucja dostępności informacji zdrowotnej w Stanach Zjednoczonych*. W: *Opracowanie rzeczowe*. Praca zb. pod red. J. Woźniak-Kasperek i P. Bierczyńskiego. Warszawa: Wyd. SBP, 2006 s. 207-215.
 44. Kisilowska M., [współaut. M. Przastek-Samokowa]: *Identification of cultural differences in the process of communication with the users*. In: *Sofia 2004: Libraries, Globalisation and Cooperation*. Pod red. H. K. Achleitner'a i A. Dimchev'a. Sofia: St. Kliment Ohridski Sofia University, 2005 s. 86-94.
 45. Kisilowska M.: *Informacja kulturalna a informacja o kulturze – prolegomena do budowy Systemu Informacji o Kulturze Regionu*. W: *Seminarium ogólnopolskie „Procesy informacyjne o kulturze regionu. Gdańsk, 17-18.11.2005*. [dokument elektroniczny: CD-ROM]. Gdańsk: WiMBP, 2005.
 46. Kisilowska M.: *Wytyczne IFLA dla bibliotek obsługujących społeczność wielokulturową a elektroniczna oferta informacyjna tychże*. W: *E-włączenie czy e-wyobcowanie?* [dokument elektroniczny: CD-ROM]. Seria III: ePublikacje IINiB UJ Nr 2; red. M. Kocójowa.
 47. Kisilowska M. [współaut. K. Anguelova, M. Przastek-Samokowa]: *A Slavonic librarianship phenomenon? A Polish-Bulgarian cooperation case study*. [dokument elektroniczny]. World Library and Information Congress: 72th

- IFLA General Conference and Council "Libraries – dynamic engines for the knowledge and information society". 20-24.08.2006 Seul. Tryb dostępu: http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/145-Anguelova_Przastek-Samokowa_%20Kisilowska-en.pdf [dostęp: 27.07.2006].
48. Kisilowska M.: *Zasoby informacyjne ośrodków regionalnych światowej organizacji zdrowia*. W: *Informacja w sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006 s. 83-98. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: *Miscellanea Informatologica Varsoviensia*. Nr 85.
 49. Kuźmina D.: *Hozjusz w twórczości Jakuba Wujka*. W: *Kardynał Stanisław Hozjusz (1504-1579)*. Pod red. J. Jezierskiego. Olsztyn: 2005 s. 307-312.
 50. Kuźmina D.: *Edycje katechizmów i ich druk w Rzeczypospolitej XVI i na początku XVII wieku*. „Zeszyty Kaliskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” 2006 T.9.
 51. Kuźmina D. [red.]: *Bibliologia*. W: *Nauka o książce. Antologia tekstów*. Pod red. D. Kuźmina, M. Tobera, Warszawa 2006 s. 9-16.
 52. Kuźmina D. [współred. M. Tobera]: *Nauka o książce. Antologia tekstów*. Warszawa 2006.
 53. Kuźmina D.: *Przedmowa*. W: *Biskup Alojzy Orszulik – życie i działalność*. Łowicz 2006 s. 11-12.
 54. Kuźmina D.: *Książka na przestrzeni dziejów*. „Biuletyn działu instrukcyjno-metodycznego Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy” 2006 nr 1 s. 5-8.
 55. Kuźmina D. [rec.]: Bożena Koredczuk, *Początki teorii bibliologii. Dictionaire raisonné de bibliologie (1802-1804) Gabriela Etiena Peignota*, Wrocław 2005. „Przegląd Biblioteczny” 2006 nr 74 z.3 s. 391-393.
 56. Materska K.: *Wiedza w organizacjach. Prolegomena do zarządzania wiedzą*. W: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, s. 35-54. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: *Miscellanea Informatologica Varsoviensia*. Nr 85.
 57. Materska K.: *Zachowania informacyjne użytkowników informacji elektronicznej*. W: *Informacja w społeczeństwie XXI wieku: Gospodarka elektroniczna*. Warszawa, Szkoła Główna Handlowa (Seria: Monografie i Opracowania) [w druku]
 58. Materska K.: *Oblicza gospodarki opartej na wiedzy*. „Przegląd Informacyjno-Dokumentacyjny (CONIW)” 2005 nr 4(291) s. 5-30.
 59. Materska K.: *Rynek informacji i rynek wiedzy*. „Praktyka i Teoria Informacji Naukowej i Technicznej” 2005 nr 3(51) s. 3-11.
 60. Materska K.: *Człowiek a informacja. Wybrane aspekty zachowań informacyjnych*. [materiał przyjęty do druku do Księgi Pamiątkowej poświęconej prof. A. Sitarskiej]
 61. Materska K.: *Wiedza w organizacjach, czyli czym zarządzamy. Wstęp do zarządzania wiedzą. Cz.1.* „Przegląd Informacyjno-Dokumentacyjny (CONIW)” 2006 nr 1(292) s. 15-32.
 62. Materska K.: *Wiedza w organizacjach, czyli czym zarządzamy. Wstęp do zarządzania wiedzą. Cz.2.* „Przegląd Informacyjno-Dokumentacyjny (CONIW)” 2006 nr 2(293), s. 21-34.
 63. Muraszkiewicz M. [współaut. B. Jacobfeurborn]: *Customer relationship management (CRM) information system*. W: *Informacja w sieci. Problemy*.

- Metody. Technologie.* Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, Ę. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, s. 55-70. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: Miscellanea Informatologica Varsoviensia. Nr 85.
64. Nosowicz J.F., Szerszunowicz J.: *Collocations and idioms in teaching languages for specific purposes*. W: *Edukacja dla przyszłości*. T.III. Red. nauk. J. F. Nosowicz, M. Piekarz. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 2006 s. 69-77.
 65. Nosowicz J. F., Korsakas J.: *Czastota slova v raznyh po tematike tekstach v glottodidakticheskom aspietie*. W: *Rusistika i sovremiennost'.* Glottodidaktika 4. Pod red. A. Palińskiego, G. Ziętałi. Rzeszów: Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2006 s. 86-92.
 66. Nosowicz J.F.: *Czy można obronić różnorodność kultury?* W: *Nation and language: modern aspects of socio-linguistic development*. Kanas: Wydaw. Kaunas University of Technology, 2006 s. 169-173.
 67. Glebowa N., Nosowicz J. F.: *K woprosu issledowanija leksiki w sistemosiemiologiczeskom aspietie*. W: *Edukacja dla przyszłości*. T.III. Red. nauk. J. F. Nosowicz, M. Piekarz. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 2006 s. 179-189.
 68. Nosowicz J.F.: *“Modnaja” tematika religija na zaniatijach po russkomu języku*. W: *Jazyk. Obszczestwo. Kultura*. Grodno: Wydaw. Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego, 2006 s. 132-141.
 69. Nosowicz J.F.: *Nazwy własne czy pospolite*. W: *Edukacja dla przyszłości*. T.III. Red. nauk. J. F. Nosowicz, M. Piekarz. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 2006 s. 257-271.
 70. Nosowicz J. F., Korsakas J.: *Slovo v uczebnom processe. Slovo w procesie nauczania*. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 2006 s. 1-224.
 71. Nosowicz J. F., Piekarz M. [red. nauk.]: *Edukacja dla przyszłości*. T.III. Białystok: Wydaw. Wyższej Szkoły Finansów i Zarządzania w Białymstoku, 2006 s. 1-350.
 72. Nosowicz J.F.: [współred.]: *Nation and language: modern aspects of socio-linguistic development*. Kanas: Wydaw. Kaunas University of Technology, 2006 s. 1-278.
 73. Ochmański M.: *Druki okolicznościowe królewieckiej oficyny Johanna Reusnera jako źródło informacji o związkach mieszkańców Prus Książęcych z Rzeczpospolitą*. W: *Materiały pokonferencyjne Międzynarodowej Konferencji Naukowej nt.: Druki ulotne i okolicznościowe: wartości i funkcje*. (w druku)
 74. Ochmański M.: *Tochterlein – Jungfraw – Witwe, czyli o kobietach w drukach okolicznościowych z królewieckiej oficyny Jana Reusnera (1640-1665)*. W przygotowywanym do druku w kolejnym numerze kwartalnika „Borussia”.
 75. Papużyńska-Beksiak J.: *Lekcja wielkiej sowy*. W: *Anioły w kulturze i literaturze*. T.II Pod red. J. Ługowskiej. Wrocław 2006. s. b.d.
 76. Papużyńska-Beksiak J.: *Motyw dzwonu w baśniach Andersena*. „Guliwer” 2006 nr 1(75) s. 87-91.
 77. Papużyńska-Beksiak J.: *Czytadła dla chłopców*. „Książka i czytelnik” 2006 nr 1 s. 4-9.
 78. Papużyńska-Beksiak J.: *Wpływ świata mediów na kształt książki dziecięcej i style jej odbioru*. W: *Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popu-*

- larnej i literatury wysokiej. Pr. zb. pod red. G. Leszczyńskiego, D. Świerczyńskiej-Jelonek, M. Zająca. Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 13-31.
79. Pietrzak M.: *Elementy retoryki praktycznej w bibliotece*. W: *Pedagogika biblioteczna w społeczeństwie informacyjnym*. Pod red. M. Majewskiej, M. Walczak, Warszawa: CEBID 2006, s. 86-101.
 80. Pietrzak M.: *Człowiek retoryczny*. Warszawa: Wydaw. J. Olesiejuk, 2006.
 81. Pietrzak M.: *Problemy argumentacji tekstu artystycznego w realizacji pozaartystycznej na przykładzie Boskiej komedii Dantego*. „*Artis Forum Rhetoricae*” 2005 nr 3/4 s. 47-63.
 82. Przastek-Samokowa M. [współaut. M. Kisilowska]: *Identification of cultural differences in the process of communication with the users*. In: *Sofia 2004: Libraries, Globalisation and Cooperation*. Pod red. H. K. Achleitner'a i A. Dimchev'a. Sofia: St. Kliment Ohridski Sofia University, 2005 s. 86-94.
 83. Przastek-Samokowa M. [współaut. K. Anguelova, M. Kisilowska]: *A Slavonic librarianship phenomenon? A Polish-Bulgarian cooperation case study*. [dokument elektroniczny]. World Library and Information Congress: 72th IFLA General Conference and Council “Libraries – dynamic engines for the knowledge and information society”. 20-24.08.2006 Seul. Tryb dostępu: http://www.ifla.org/IV/ifla72/papers/145-Anguelova_Przastek-Samokowa_%20Kisilowska-en.pdf [dostęp: 27.07.2006].
 84. Przastek-Samokowa M.: *E-możliwości polskiego bułgarysty?* [CD-ROM]. In: *E-włączenie czy e-wyobcowanie?* Seria III: ePublikacje Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Jagiellońskiego Nr 2. Red. Maria Kocójowa. Kraków 2006.
 85. Puchalski J.: *Źródła do historii bibliotek w Polsce w latach 1918-1947. Studium bibliologiczne*. Warszawa: Wydaw. Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich. (w druku)
 86. Puchalski J.: *Stary druk*. W: *Encyklopedia Powszechna PWN*. T. 26: Staronawski-Śliwy. Warszawa 2006, s. 14.
 87. Puchalski J.: *Refleksje nad źródłami do dziejów bibliotek w amerykańskiej literaturze przedmiotu z perspektywy badań nad źródłami do historii księżnic w Polsce w pierwszej połowie XX w.* „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi”. (w druku)
 88. Puchalski J. [rec.]: A. Dornemann, *Flucht und Vertreibung aus den ehemaligen deutschen Ostgebieten in Prosaliteratur und Erlebnisbericht seit 1945. Eine annotierte Bibliographie*. Stuttgart 2005. „Przegląd Biblioteczny” (w druku)
 89. Puchalski J. [rec. wyd.]: *Biblioteki polskie poza krajem w latach 1938-1948. Informator*. Pod red. nauk. Barbary Bieńkowskiej. Poznań 2005.
 90. Radziejowska-Hilchen A.: *Biogram Stanisława Strąbskiego (drukarza warszawskiego z XIX w.)*. W: *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Instytut Historii PAN. (5 s. w druku)
 91. Sosińska-Kalata B. [współred. E. Chuchro, W. Daszewski]: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Warszawa: Wydaw. SBP, 2006. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: *Miscellanea Informatologica Varsoviensia*. Nr 85.
 92. Sosińska-Kalata B.: *Tezaurusy w zmieniającym się środowisku wyszukiwania informacji*. W: *Informacja w Sieci. Problemy. Metody. Technologie*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty, E. Chuchro, W. Daszewskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, s. 140-156. Seria: „Nauka-Dydaktyka-Praktyka”: *Miscellanea Informatologica Varsoviensia*. Nr 85.

93. Sosińska-Kalata B.: *Systemy organizacji wiedzy w środowisku sieciowym*. W: *Od informacji naukowej do technologii społeczeństwa informacyjnego*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty i M. Przastek-Samokowej przy współpr. A. Skrzypczaka. Warszawa: Wydaw. SBP 2005 s. 141-162.
94. Sosińska-Kalata B.: *Wstęp*. W: *Od informacji naukowej do technologii społeczeństwa informacyjnego*. Pr. zb. pod red. B. Sosińskiej-Kalaty i M. Przastek-Samokowej przy współpr. A. Skrzypczaka. Warszawa: Wydaw. SBP 2005 s. 11-13.
95. Sosińska-Kalata B.: *Współczesne oblicze nauki o informacji w Polsce i za granicą*. W: *Kultura książki: centra i pogranicza*. Katowice: Wydaw. Uniwersytetu Śląskiego [28 s. , w druku]
96. Sosińska-Kalata B.: *Klasyfikacje w bibliotekach amerykańskich. Rola i sposób wykorzystania*. W: *Opracowanie rzeczowe*. Pr. zb. pod red. J. Woźniak-Kasperek i P. Bierczyńskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 216-227.
97. Sosińska-Kalata B.: *Pracownik informacji: status i przygotowanie*. W: *Informacja naukowa: współczesność i przyszłość*. Pr. zb. pod red. W. Pindlowej. Warszawa: Wydaw. SBP [38 s. , w druku]
98. Sosińska-Kalata B.: *Wypełnianie przestrzeni informacji i komunikacji społecznej*. Rec. pr. zb. *Przestrzeń informacji i komunikacji społecznej*. Red. Maria Kocójowa, Kraków: Wydaw. UJ, 2004. „Przegląd Biblioteczny” 2005 z.1 s. 102-109.
99. Sosińska-Kalata B., Banacka M.: *Kontynuatorzy wrocławskiej szkoły bibliologicznej*. Rec. pr. zb. *Oblicza kultury książki. Prace i studia z bibliologii i informacji naukowej*. Red. Małgorzata Komza, Krzysztof Migoń, Marta Skalska-Zlat, Anna Żbikowska-Migoń. Wrocław: Wydaw. Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005. „Przegląd Biblioteczny” 2005 z.3, s. 379-388.
100. Sosińska-Kalata B.: *Kontynuacja i rozwój (od redakcji)*. „Przegląd Biblioteczny” 2005 z.1 s. 5-9.
101. Sosińska-Kalata B.: *Od redakcji*. „Przegląd Biblioteczny” 2005 z.2 s. 153-154.
102. Sosińska-Kalata B., Cisek S., Gębołyś Z., Hollender H., Jazdon A.: *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*. Warszawa: Wydaw. SBP 2005, 19 [1].
103. Sosińska-Kalata B., Cisek S., Gębołyś Z., Hollender H., Jazdon A.: *Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*. „Przegląd Biblioteczny” 2005 z.2 s. 155-159.
104. Sosińska-Kalata B., Cisek S., Gębołyś Z., Hollender H., Jazdon A.: *Code of Ethics for Librarians and Information Professionals / Kodeks etyki bibliotekarza i pracownika informacji*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006, 63 [1] s. [wersja dwujęzyczna].
105. Soszyński J.: *Geneza kroniki uniwersalnej w kodeksie wilanowskim*. W: *Causa creandi. O pragmatyce źródła historycznego*. Pr. zb. pod red. St. Rosika i P. Wiszewskiego. Wrocław: 2005 s. 111-119.
106. Soszyński J.: *Kobieta na tronie Piotrowym*. „List. Miesięcznik katolicki” 2006 nr 6 s. 46-49.
107. Soszyński J. [tłumacz.]: Jerzy Kochanowski, *Ekstern Provinces of Poland During the „Brief” 20th Century: Changes of Borders and in Memories*. (w druku)

108. Szklarska-Maruszak E. [współpr.]: B. Bieńkowska: *Książka na przestrzeni dziejów*. Warszawa: CEBID 2005.
109. Szklarska-Maruszak E. [współpr.]: *Biblioteki polskie poza krajem w latach 1938-1948*. Red. nauk. B. Bieńkowska, oprac. U. Paszkiewicz i J. Szymański, współpraca E. Maruszak. Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe, 2005.
110. Święćkowska T.: *Rynkowe środki przekazu – ekonomia polityczna, ideologia, dominacja. Subsidiowanie informacji jako forma jej kontroli na przykładzie praktyk public relations*. W: *Media i władza*. Red. Piotr Żuk. Warszawa: Wydaw. Naukowe Scholar 2006 s. 65-78.
111. Tobera M.: *Komentarz (do dyskusji o egzemplarzu obowiązkowym.) „Biblioteka Analiz” 2005, nr 7 s. 14.*
112. Tobera M. [współred. D. Kuźmina]: *Nauka o książce. Antologia tekstów*. Warszawa 2006.
113. Tobera M.: *Sen o dwóch żonach. Postać kobiety na łamach prasy satyryczno-humorystycznej Królestwa Polskiego w latach 1905-1914*. W: *Kobieta i rewolucja obyczajowa. Społeczno-kulturowe aspekty seksualności*. Zbiór studiów pod redakcją Anny Żarnowskiej i Andrzeja Szwarca. T.IX. Warszawa 2006 s. 129-148.
114. Woźniak-Kasperek J.: *Podstawy budowy tezaursu: poradnik*. Warszawa: Wydaw. SBP 2005 102 s.
115. Woźniak-Kasperek J. [red.]: *Katalogowanie w języku haseł przedmiotowych KABA: podręcznik. Cz.2*. Warszawa: Wydaw. SBP 2005 72 s.
116. Woźniak-Kasperek J. [współred. P. Bierczyński]: *Opracowanie rzeczowe utworów literackich – tendencje i praktyka w Stanach Zjednoczonych*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 186-192.
117. Woźniak-Kasperek J. [tłum.]: Ewa Król, Mariolu Hinchcliff: *Kontrola autorytatywna w Bibliotece Kongresu w Stanach Zjednoczonych*. W: *Opracowanie rzeczowe*. Pr. zb. pod red. J. Woźniak-Kasperek i P. Bierczyńskiego. – Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 139-156.
118. Woźniak-Kasperek J. [współred. P. Bierczyński]: *Opracowanie rzeczowe*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006.
119. Woźniak-Kasperek J. [współaut. P. Bierczyński]: *Wprowadzenie*. W: *Opracowanie rzeczowe*. Pr. zb. pod red. J. Woźniak-Kasperek i P. Bierczyńskiego. Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 5-9.
120. Woźniak-Kasperek J. [rec.]: *Działalność naukowa i informacyjna bibliotek uczelnianych: teoria a praktyka*. Białystok 2005. *Biblioteka uczelniana biblioteką naukową: teoria a praktyka*. „Zagadnienia Informacji Naukowej” 2005 nr 2 s. 72-75.
121. Woźniak-Kasperek J. [rec.]: Anna Sitarska: *Systemowe badanie bibliotek: studium metodologiczne*. Wyd. 2. Białystok: Prymat 2005 222 s. „Przegląd Biblioteczny” 2006 nr 1 s. 91-95.
122. Woźniak-Kasperek J.: *Podstawy budowy tezaursów*. W: *Vademecum bibliotekarza: praktyczne i aktualne informacje dla bibliotekarzy*. Zespół aut. pod red. Lucjana Bilińskiego. Warszawa: Verlag Dashöfer, maj 2006. Część 8, rozdział 6, podrozdział 1, s. 1-14.
123. Woźniak-Kasperek J.: *Kartoteki wzorcowe i autorytatywne*. W: *Vademecum bibliotekarza: praktyczne i aktualne informacje dla bibliotekarzy*. Zespół aut. pod red. Lucjana Bilińskiego. Warszawa : Verlag Dashöfer, wrzesień 2006. Część 8, rozdział 2, podrozdział 4, s. 1-16.

124. Zając M. [współred. G. Leszczyński, D. Świerczyńska-Jelonek]: *Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej*. Warszawa: Wydaw. SBP 2006.
125. Zając M.: *Nurty i style w edytorstwie książki dziecięcej*. W: *Książka dziecięca 1990-2005. Konteksty kultury popularnej i literatury wysokiej*. Pr. zb. pod red. G. Leszczyńskiego, D. Świerczyńskiej-Jelonek, M. Zająca. Warszawa: Wydaw. SBP 2006 s. 163-175.
126. Zając M.: *11 godzin opóźnienia. Targi książki w Bolonii*. „Biblioteka Analiz” 2006 nr 9(166) s. 18.
127. Zając M.: *Internet rządzi (o sieciowej promocji książek dla starszych dzieci)*. „Biblioteka Analiz” 2006 nr 12(169) s. 17-19.
128. Zając M.: *Książka dla dzieci – jest lepiej!* „Notes Wydawniczy” nr 6-7/2006 s. 34-38.
129. Zając M.: *Marketing w bibliotece publicznej – bariery i wyzwania*. „Poradnik Bibliotekarza” 2005 nr 12 s. 4-9.
130. Zając M.: *Niemiecka literatura dla dzieci na polskim rynku książki*. „Poradnik Bibliotekarza” 2006 nr 7-8(676-677) s. 17-19.
131. Zając M.: *Raport o książce dla dzieci i młodzieży*. Warszawa 2002. (VI wydanie – 2006)
132. Zając M.: *Retro superprzygoda*. „Poradnik Bibliotekarza” 2006 nr 9(678) s. 26-27.
133. Zając M.: *Rośnie konkurencja dla Wilgi*. „Biblioteka Analiz” 2006 nr 20 s. 24-25.
134. Zając M.: *Wzorce kultury masowej..... [Relacja z konferencji]* „Poradnik Bibliotekarza” 2006 nr 2(671) s. 23-24.
135. Zając M.: *Wzorce kultury masowej..... [Relacja z konferencji] (Karolek i Baśnie)* „Biblioteka Analiz” 2005 nr 22(153) s. 7-8.
136. Zając M.: *Zagubiony (w statystyce) sektor*. „Biblioteka Analiz” 2006 nr 8 s. 22-24.
137. Zając M. [rec.]: *„Mój ukochany”, „Przepis na miłość”*. „Książki Magazyn Literacki” 2006 nr 2 s. 65-66.
138. Zając M. [rec.]: *„Ogród. Dobra opowieść na wielki smutek”*. „Książki Magazyn Literacki” 2005 nr 12 s. 66.
139. Zając M. [rec.]: *„Różowy prosiaczek”*. „Książki Magazyn Literacki” 2006 nr 6 s. 55.
140. Zybert E. B.: *Biblioteki i działalność edukacyjna*. W: *Pedagogika biblioteczna w społeczeństwie informacyjnym*. Warszawa 2006 s. 44-54.
141. Zybert E. B.: *Biblioteki – podróż z odkryciami. Światowy Kongres Bibliotek i Informacji i 71 Konferencja Generalna IFLA (Oslo 14-19 sierpnia 2005 r.)*. „Przegląd Biblioteczny” 2005 nr 4 s. 483-498.
142. Zybert E. B.: *Problemy mobbingu w zawodowym życiu bibliotekarzy i ich organizacyjnej działalności*. „Przegląd Biblioteczny” 2006 nr 1 s. 27-49.

Wydawnictwa Instytutu

Serie wydawnicze

“Nauka – Dydaktyka – Praktyka” Edycję serii rozpoczęto w 1993 r. Jest to wspólne przedsięwzięcie IINSB i SBP. Przewodniczącym Komitetu Redakcyjnego jest prof. dr hab. Marcin Drzewiecki. W ramach serii ukazały się ostatnio książki: dr. hab. Dariusza Kuźminy i dr. Marka Tobery (pod red.) *„Nauka o książce. Antologie tekstów”* oraz prof. dr hab. Jadwigi Kołodziejkiej *„Szerokie okno biblioteki”*. Do tej pory ukazało się 85 pozycji.

“Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi” Red. nauk. serii jest dr Jacek Soszyński. Głównym założeniem serii jest publikacja wyników badań księgoznawczych. Ostatnio ukazał się specjalny 23 tom serii.

“Manuscripta Medii Aevii Poloniae”. Red. nauk. serii jest prof. dr hab. Edward Potkowski. Zawartość poszczególnych zeszytów odzwierciedla problemy kultury piśmiennictwa i księgozbiorów średniowiecznych.

Czasopisma

“Zagadnienia Informacji Naukowej” – czasopismo poświęcone zagadnieniom rozwoju systemów informacyjnych, nowym technologiom informacyjnym oraz użytkownikom zbiorów. Przewodniczącym kolegium redakcyjnego jest prof. dr hab. Marcin Drzewiecki. Red. naczelnym jest prof. dr hab. Bożenna Bojar.

Działalność dydaktyczna Instytutu

W roku akademickim 2005/2006 Instytut Informacji Naukowej i Studiów Bibliologicznych UW prowadził trzy podstawowe rodzaje studiów: studia licencjackie dzienne i zaoczne (trzyletnie), uzupełniające studia magisterskie dzienne i zaoczne (dwuletnie) oraz studia podyplomowe (2- i 3-semesteralne). Na studiach licencjackich zaocznych prowadzona była również nauka w trybie rocznych intensywnych studiów indywidualnych (ISI) adresowanych do najlepszych absolwentów pomaturalnych studiów realizowanych w systemie szkół Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej oraz w Pomaturalnym Studium Informacji Naukowej, Archiwistyki i Księgarstwa.

Na wszystkich rodzajach studiów w IINSB UW w roku akademickim 2005/2006 kształciło się łącznie 1445 studentów i słuchaczy, z czego 1074 pomyślnie zaliczyło miniony rok akademicki. Natomiast 98 osób z *Roku A ISI* kontynuuje naukę w drugim semestrze. Dyplomy licencjackie uzyskało 79 studentów III roku studiów licencjackich dziennych i zaocznych. Studia licencjackie w trybie ISI z *Roku B* pomyślnie ukończyły 93 osoby. W minionym roku akademickim dyplomy licencjackie uzyskało zatem łącznie 198 osób. Dyplomy magisterskie uzyskało 160 absolwentów uzupełniających studiów magisterskich (19 po studiach dziennych i 127 po studiach zaocznych). Świadectwa ukończenia studiów podyplomowych uzyskało łącznie 201 osób, a 117 osób kontynuuje naukę. Załączona tabela prezentuje ilościową charakterystykę studiów realizowanych w IINSB UW w minionym roku akademickim.

Rok i typ studiów	Liczba studentów, którzy rozpoczęli naukę	Liczba studentów, którzy zaliczyli rok
Rok I studia lic. dzienne	71	57
Rok II studia lic. dzienne	62	54
Rok III studia lic. dzienne	59	46 (w tym 46 egz. lic.)
Rok I studia mgr. dzienne	71	61
Rok II studia mgr. dzienne	77	61 (w tym 19 egz. mgr.)
Rok I studia lic. zaoczne	105	79
Rok II studia lic. zaoczne	51	39
Rok III studia lic. zaoczne	52	39 (w tym 33 egz. lic.)
Studia lic. zintensyfikowane (ISI):	63+95+98	98 w toku, 156 ukończyło (119 egz. lic.)
Rok I studia mgr. zaoczne	199	175
Rok II studia mgr. zaoczne	143	135 (w tym 127 egz. mgr.)
Podyplomowe Studia Bibliotekoznawstwa	91 +106	89 + 39+(67 kontynuuje)
Podyplomowe Studia Informacji Naukowej	39	36
Podyplomowe Studia Księgarstwa i Polityki Wydawniczej	29	7 (20 kontynuuje)
Podyplomowe Studia Zarządzania Informacją i Technologii Informacyjnej	34	30 kontynuuje

Sprawozdanie, w części osiągnięć indywidualnych pracowników, zawiera tylko te dane, które zostały przez pracowników dostarczone.

*Opracował na podstawie materiałów dostarczonych przez pracowników IINSB UW
mgr Robert Brzóska – Sekretarz Naukowy IINSB UW*

Spis treści

I. ROZPRAWY, BADANIA, MATERIAŁY

Krystyna Sulwińska	
BIBLIOLOGIA W KLASYFIKACJACH BIBLIOTECZNO-BIBLIOGRAFICZNYCH	3
Jarosław Pacek	
INDEKSOWANIE W XXI WIEKU EWOLUCJA I WSPÓŁCZESNE FUNKCJE POJĘCIA	.. 32
Agnieszka Filipek	
DUBLIN CORE, CZYLI METADANE W NOWEJ FORMIE	.. 50
Aleksandra Legeżyńska	
DORÓBEK NAUKOWY PRACOWNIKÓW UNIWERSYTETÓW W POLSCE - PROBLEMY REJESTRACJI ELEKTRONICZNEJ	 59
Jerzy Kunikowski	
WALKA Z PIRACTWEM AUDIOWIZUALNYM W SIECI	 76
Małgorzata Korczyńska-Derkacz	
KSIĄŻKA NAUKOWA W POLSCE W LATACH 1991-2005 – TENDENCJE ROZWOJOWE	.. 91

II. RECENZJE I OMÓWIENIA

STATYSTYKA WYDAWNICTW W POLSCE	
Małgorzata Korczyńska-Derkacz	.. 109

III. KRONIKA

VIII WARSZTATY W BIBLIOTECĘ NARODOWĘ – JEDNA Z FORM DZIAŁALNOŚCI KOMISJI OPRACOWANIA RZECZOWEGO PRZY ZG SBP	
Anna Stanis	.. 113
ORGANIZACJA WIEDZY NA POTRZEBY GLOBALNEGO SPOŁECZEŃSTWA UCZĄCEGO SIĘ. IX MIĘDZYNARODOWA KONFERENCJA ISKO	
Wiedeń, 4-7 lipca 2006 r.	
Wiesław Babik	.. 121
SPRAWOZDANIE Z DZIAŁALNOŚCI INSTYTUTU INFORMACJI NAUKOWEJ I STUDIÓW BIBLIOLOGICZNYCH UNIWERSYTETU WARSZAWSKIEGO W ROKU AKADEMICKIM 2005/2006	
Robert Brzóska	125

Contents

I. THESIS, RESEARCH, MATERIALS

Krystyna Sulwińska	
BIBLIOLOGY IN LIBRARY AND BIBLIOGRAPHICAL CLASSIFICATIONS	3
Jarosław Pacek	
INDEXING IN THE 21ST CENTURY. EVOLUTION AND A MODERN ROLE OF THE CONCEPT	32
Agnieszka Filipek	
DUBLIN CORE – A NEW FORM OF METADATA	50
Aleksandra Legeżyńska	
PUBLICATIONS OF RESEARCHERS FROM THE POLISH UNIVERSITIES -- PROBLEMS OF ELECTRONIC REGISTRATION	59
Jerzy Kunikowski	
FIGHTING AN AUDIOVISUAL PIRACY IN THE NET	76
Małgorzata Korczyńska-Derkacz	
RESEARCH BOOK IN POLAND IN 1991-2005. TRENDS OF DEVELOPMENT	91

II. REVIEWS

STATISTICS OF POLISH PUBLISHERS	
Małgorzata Korczyńska-Derkacz	109

III. CHRONICLE

8TH WORKSHOP IN THE NATIONAL LIBRARY AS A FORM OF ACTIVITY OF THE PLA COMMISSION FOR INDEXING	113
Anna Stanis	
KNOWLEDGE ORGANIZATION FOR THE GLOBAL LEARNING SOCIETY. 9TH INTERNATIONAL ISKO CONFERENCE. WIEN, JULY 4-7, 2006	121
Wiesław Babik	
ANNUAL REPORT OF THE INSTITUTE OF LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE, WARSAW UNIVERSITY, FOR THE ACADEMIC YEAR 2005-2006	125
Robert Brzóska	

